

ISSN 2222-4459 (Print)
ISSN 2311-116X (Online)

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«БІЗНЕС ІНФОРМ»
№ 8 '2016 р. (463)

Періодичність 1 раз на місяць
Видається з січня 1992 р.
Свідоцтво про реєстрацію
КВ №19905-9705 ПР від 02.04.2013 р.

ЗАСНОВНИКИ:

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР
ІНДУСТРІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ
НАН УКРАЇНИ (ХАРКІВ)
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім. С. Кузнеця

ВИДАВЕЦЬ:

ФОП Лібуркіна Л. М.

РЕДАКЦІЯ

Головний редактор: д-р екон. наук, проф.
В. С. Пономаренко

Науковий редактор: д-р екон. наук, проф.
М. О. Кизим

Випусковий редактор: д-р екон. наук,
доцент
В. Є. Хаустова

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

д-р екон. наук, проф.
Алексєєв І. В. (Львів)
д-р екон. наук, проф.
Амосов О. Ю. (Харків)
д-р екон. наук, проф.
Благуєв І. С. (Івано-Франківськ)
д-р екон. наук, проф.
Гізатулін Х. Н. (Єкатеринбург, Росія)

канд. екон. наук, проф.
Гонда В. (Братислава, Словачія)
д-р екон. наук, проф.
Жуковський М. (Люблін, Польща)

д-р екон. наук, проф.
Заруба В. Я. (Харків)
д-р екон. наук, проф.
Іванов Ю. Б. (Харків)

д-р екон. наук, проф.
Клебанова Т. С. (Харків)
д-р екон. наук, проф.
Ковальчук К. Ф. (Дніпропетровськ)

д-р екон. наук, проф.
Орлов П. А. (Харків)
д-р екон. наук, проф.
Погорлицький О. І. (С.-Петербург, Росія)
д-р екон. наук, проф.
Христіановський В. В. (Донецьк)

д-р філософії (економіка)
Шоша Жан-Юг (Ліон, Франція)

У журналі можуть друкуватися основні
результати дисертаційних робіт
з економічних наук

Журнал реферується у загальнодержавній
реферативній базі даних «Україніка наукова» та
в українському реферативному журналі «Джерело»

ЖУРНАЛ «БІЗНЕС ІНФОРМ» ПРЕДСТАВЛЕНО В МІЖНАРОДНИХ НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ ДАНИХ, РЕПОЗИТОРІЯХ І ПОШУКОВИХ СИСТЕМАХ:

• Ulrichsweb Global Serials Directory (США);	• OpenAIRE (Європейський Союз);
• Research Papers in Economics (США);	• SUNCAT Union Catalogue
• Російський індекс наукового цитування (Росія);	(Велика Британія);
• Index Copernicus (Польща);	• COPAC Union Catalogue (Велика
• Directory of Open Access Journals;	Британія);
• CiteFactor (США);	• J-Gate (Індія);
• Academic Journals Database (Швейцарія);	• Open Access Library;
• Research Bible (Японія);	• Scientific Indexing Services;
• Соціонет (Росія);	• Advanced Science Index;
• Open Academic Journals Index;	• Академія Google (США);
• GetInfo (Німеччина);	• InfoBase Index;
• BASE (Німеччина);	• WorldCat

ЗІ СПИСКУ

ДРУКОВАНИХ (ЕЛЕКТРОННИХ) ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ, ЩО ВКЛЮЧАЮТЬСЯ ДО ПЕРЕЛІКУ НАУКОВИХ ФАХОВИХ ВИДАНЬ УКРАЇНИ

Журнал «Бізнес Інформ» («Бизнес Информ», «Business Inform»)
(Співзасновники: НДЦ індустріальних проблем розвитку НАН України,
Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця)

Додаток 10 до Наказу Міністерства освіти і науки України
від 12.05.2015 р. № 528

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

- Карасик А. О. Основні тенденції зміни особистих
потреб в умовах глобалізації8
- Забарна Е. М., Танасенко М. О. Наукові засади
виявлення факторів розвитку економічного простору
регіону 13

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

- Музиченко М. В. Кількісна оцінка рівня диверсифікації
постачання природного газу до держав – членів ЄС..... 18
- Соловйова К. С., Зайцева К. Ю. Сучасні інструменти
забезпечення економічної безпеки корпоративного
партнерства з іноземними компаніями 23

МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

- Карпінський Б. А., Максимів Д. Я., Карпінська О. Б.
Децентралізація: сутнісний апарат і можливості
фінансово-податкового механізму інвестиційного
зростання..... 29
- Шевченко І. Ю. Механізм державного регулювання
розвитку автомобілебудування та ринку продажу
автомобілів в Україні..... 36

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

- Ярошенко І. В., Семигуліна І. Б. Соціально-економічний
розвиток Північно-Східного макрорегіону (Харківська,
Полтавська, Сумська області): аналіз та оцінка основних
показників розвитку, їх динаміки і тенденцій..... 46

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

Васильців Т. Г., Шехлович А. М. Пріоритети забезпечення інноваційної безпеки України в умовах зовнішньої агресії.....	54
Галенко С. М., Очеретний Д. С. Інноваційне підприємництво як інструментальна основа фундаментальних світогосподарських трансформацій.....	59
Ситник Н. І. Концептуальні основи стартапів: їх сутність і класифікація.....	64

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ

Князь С. В., Комарницька Н. М. Аналітико-процесна модель моніторингу системи управління інноваційною діяльністю підприємств.....	69
Гавловська Н. І. Формування фреймової моделі механізму економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності підприємства.....	75
Шемаєв В. В., Афанасьєва Л. М. Визначення оптимальної вартості будівництва об'єкта інфраструктури (на прикладі автомобільної дороги Одеса – Рені).....	82

ЕКОНОМІКА ПРОМИСЛОВОСТІ

Калиновський А. О., Горбаль Н. І., Калиновська Н. Л. Тенденції та стратегії розвитку авіаційної галузі України.....	88
---	----

ЕКОНОМІКА ТОРГІВЛІ ТА ПОСЛУГ

Томашевська А. В. Розвиток туристичного ринку Карпатського регіону та оцінка можливостей співпраці його учасників.....	95
--	----

ЕКОНОМІКА СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА І АПК

Карасьова Н. А. Інфраструктурне забезпечення експортної діяльності в аграрному секторі.....	98
---	----

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Голян В. А. Сировинна орієнтація української економіки як базова детермінанта виснажливого природокористування.....	104
---	-----

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА

Мельник О. Г., Адамів М. Є. Розвиток нормативно-методичного забезпечення діагностики неплатоспроможності та банкрутства вітчизняних підприємств в умовах європейської інтеграції.....	112
---	-----

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 61001, Харків,
пров. Інженерний, 1а,
Бібліотечний корп., 2 пов., к. 203
Тел./факс ((057) 702-08-67
e-mail: biz_inf@ukr.net
www.business-inform.net

АДРЕСА ВИГОТІВНИКА:

Україна, 61136, Харків,
вул. Гвардійців Широнінців, 50,
корп. В, к. 21

ПЕРЕДПЛАТА:

- у Видавця;
- Агентство «Меркурій»:**
49056, Дніпро,
Січеславська набережна, 15-а, оф. 39.
Тел. (056) 744-16-61,
744-72-87, 778-52-85

Науковий журнал

БІЗНЕС ІНФОРМ
БИЗНЕС ИНФОРМ
BUSINESS INFORM

Видається 1 раз на місяць

Мова видання – українська, російська,
англійська

Рекомендовано до друку рішеннями:
вченої ради ХНЕУ № 1 від 29.08.2016 р.
вченої ради НДЦ ІПР НАНУ
№ 8 від 22.08.2016 р.

Здано до набору 21.07.2016 р.

Підписано до друку 29.08.2016 р.

Формат 60 x 84/8.

Друк різнографічний.

Ум. друк. арк. 22,1. Обл.-вид. арк. 28,7.

Надруковано у ФОП Здоренко М. І.
Замовлення № 1030. Наклад 100 прим.

© **БІЗНЕСІНФОРМ**, 2016

ISSN 2222-4459

9 772222 445006

16008

Сахно А. А. Мотивація відносин основних видів економічної діяльності машинобудівних підприємств 118

Астапова Г. В., Абазіна О. А. Механізм забезпечення енергоефективності діяльності промислових підприємств: теоретичний аспект 123

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК І АУДИТ

Яцунська О. С. Процедура зменшення корисності основних засобів: організаційно-методичні аспекти 130

МЕНЕДЖМЕНТ І МАРКЕТИНГ

Хаустова В. Є. Теоретико-методичні засади побудови дорожніх карт як сучасного інструменту стратегічного планування соціально-економічних процесів 140

Скриньковський Р. М., Павловські Г., Воробйов В. В. Діагностика ефективності контролінгу бізнес-процесів підприємства 154

Мочона Л. Г. Визначення бажаних значень показників при формуванні стратегій на підприємстві 160

Ковтун В. П. Репутаційні ризики підприємств ринку безалкогольних напоїв України 168

СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ

Карасик А. О. Основные тенденции изменения личных потребностей в условиях глобализации..... 8

Забарная Э. Н., Танасенко М. О. Научные основы выявления факторов развития экономического пространства региона 13

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ

Музыченко Н. В. Количественная оценка уровня диверсификации поставок природного газа в государства – члены ЕС..... 18

Соловьева К. С., Зайцева Е. Ю. Современные инструменты обеспечения экономической безопасности корпоративного сотрудничества с иностранными компаниями 23

МЕХАНИЗМЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКОНОМИКИ

Карпинский Б. А., Максимов Д. Я., Карпинская Е. Б. Децентрализация: сущностный аппарат и возможности финансово-налогового механизма инвестиционного роста 29

Шевченко И. Ю. Механизм государственного регулирования развития автомобилестроения и рынка продажи автомобилей в Украине 36

РЕГИОНАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА

Ярошенко И. В., Семигулина И. Б. Социально-экономическое развитие Северо-Восточного макрорегиона (Харьковская, Полтавская, Сумская области): анализ и оценка основных показателей развития, их динамики и тенденций 46

ИННОВАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ

Васильцев Т. Г., Шехлович А. М. Приоритеты обеспечения инновационной безопасности Украины в условиях внешней агрессии..... 54

Галенко С. Н., Очеретный Д. С. Инновационное предпринимательство как инструментальная основа фундаментальных мирохозяйственных трансформаций..... 59

Сытник Н. И. Концептуальные основы стартапов: их сущность и классификация..... 64

ЭКОНОМИКО-МАТЕМАТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ

Князь С. В., Комарницкая Н. Н. Аналитико-процессная модель мониторинга системы управления инновационной деятельностью предприятий..... 69

Гавловская Н. И. Формирование фреймовой модели механизма экономической безопасности внешнеэкономической деятельности предприятия 75

Шемаев В. В., Афанасьева А. Н. Определение оптимальной стоимости строительства объекта инфраструктуры (на примере автомобильной дороги Одесса – Рени)..... 82

ЭКОНОМИКА ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Калиновский А. О., Горбаль Н. И., Калиновская Н. А. Тенденции и стратегии развития авиационной отрасли Украины..... 88

ЭКОНОМИКА ТОРГОВЛИ И УСЛУГ

Томашевская А. В. Развитие туристического рынка Карпатского региона и оценка возможностей сотрудничества его участников..... 95

ЭКОНОМИКА СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА И АПК

Карасева Н. А. Инфраструктурное обеспечение экспортоориентированной деятельности в аграрном секторе..... 98

ЭКОНОМИКА ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ

Голян В. А. Сырьевая ориентация украинской экономики как базовая детерминанта изнурительного природопользования 104

ЭКОНОМИКА ПРЕДПРИЯТИЯ

Мельник О. Г., Адамов М. Е. Развитие нормативно-методического обеспечения диагностик неплатежеспособности и банкротства отечественных предприятий в условиях европейской интеграции 112

Сахно А. А. Мотивация отношений основных видов экономической деятельности машиностроительных предприятий..... 118

Астапова Г. В., Абазина О. А. Механизм обеспечения энергоэффективности деятельности промышленных предприятий: теоретический аспект 123

БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЁТ И АУДИТ

Яцунская О. С. Процедура уменьшения полезности основных средств: организационно-методические аспекты	130
--	-----

МЕНЕДЖМЕНТ И МАРКЕТИНГ

Хаустова В. Е. Теоретико-методические основы построения дорожных карт как современного инструмента стратегического	
--	--

планирования социально-экономических процессов.....	140
Скрынковский Р. Н., Павловски Г., Воробьев В. В. Диагностика эффективности контроллинга бизнес-процессов предприятия ...	154
Мочоная А. Г. Определение желаемых значений показателей при формировании стратегий на предприятии	160
Ковтун В. П. Репутационные риски предприятий рынка безалкогольных напитков Украины.....	168

CONTENT

ECONOMIC THEORY

- Karasik A. O.** The Main Trends in the Change of Personal Needs in the Context of Globalization..... 8
- Zabarna E. M., Tanasenko M. O.** The Scientific Foundations for Identifying Factors of Development of the Economic Space of Region..... 13

INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

- Muzychenko M. V.** A Quantification of the Level of Diversification of the Natural Gas Supplies to the Member States of the European Union..... 18
- Soloviova K. S., Zaitseva K. Yu.** Contemporary Tools for Ensuring Economic Security of Corporate Cooperation with Foreign Companies..... 23

MECHANISMS OF REGULATION OF THE ECONOMY

- Karpinsky B. A., Maksymiv D. Ya., Karpinska O. B.** Decentralization: the Essential Apparatus and Possibilities of the Financial and Fiscal Mechanism for Investment Growth 29
- Shevchenko I. Yu.** The Mechanism for the Public Regulation of the Automobile Production Development and the Car Sales Market in Ukraine 36

REGIONAL ECONOMY

- Yaroshenko I. V., Semigulina I. B.** Socio-Economic Development of the Northeast Macro-Region (Kharkiv, Poltava, and Sumy Regions): Analysis and Evaluation of the Basic Development Indicators, their Dynamics and Trends..... 46

INNOVATIVE PROCESSES

- Vasylytsiv T. G., Shekhlovych A. M.** Priorities in Providing the Innovative Security of Ukraine in Terms of Foreign Aggression 54
- Galenko S. M., Ocheretnyi D. S.** Innovative Entrepreneurship as an Instrumental Basis of the Fundamental Global Economic Transformations 59
- Sytnik N. I.** The Conceptual Foundations of Startups: their Essence and Classification..... 64

ECONOMIC AND MATHEMATICAL MODELING

- Kniaz S. V., Komarnytska N. M.** Analytical and Process Model of Monitoring the System

- for Management of Innovation Activity of Enterprises 69
- Havlovskaya N. I.** Formation of Frame Model of a Mechanism for Economic Security of Foreign Economic Activity of Enterprise 75
- Shemayev V. V., Afanasieva L. M.** Determining the Optimal Cost of Infrastructure Construction (on Example of the Auto-Road Odessa – Reni) 82

ECONOMICS OF INDUSTRY

- Kalynovskyy A. O., Horbal N. I., Kalynovska N. L.** Trends and Strategies for Developing the Aviation Industry Sector of Ukraine..... 88

ECONOMICS OF TRADE AND SERVICES

- Tomashevskaya A. V.** Development of the Tourism Market of the Carpathian Region and Evaluation of Possibilities for Cooperation of its Actors..... 95

AGRICULTURAL ECONOMICS AND AGRIBUSINESS

- Karasova N. A.** Infrastructural Ensuring the Export-Oriented Activity in the Agrarian Sector 98

ENVIRONMENTAL ECONOMICS

- Golyan V. A.** The Raw-Materials Orientation of Ukrainian Economy as a Basic Determinant of the Exhausting Use of Natural Resources..... 104

ECONOMICS OF ENTERPRISE

- Melnyk O. H., Adamiv M. Ye.** Developing the Normative-Methodical Ensuring the Diagnostics of Insolvency and Bankruptcy of Domestic Enterprises in the Context of the European Integration 112
- Sakhno A. A.** Motivation of Relationship of the Main Economic Activities of Machine-Building Enterprises 118
- Astapova G. V., Abazina O. A.** The Mechanism for Ensuring the Energy Efficiency of Industrial Enterprises: Theoretical Aspect 123

ACCOUNTING AND AUDITING

- Iatsunska O. S.** The Procedure of Diminishing Utility of Fixed Assets: Organizational-Methodical Aspects 130

MANAGEMENT AND MARKETING

Khaustova V. Ye. The Theoretic-Methodical Foundations of Composing Road Maps as a Current Tool for Strategic Planning of Socio-Economic Processes	140
Skrynkovskyy R. M., Pawlowski G., Vorobiov V. V. The Diagnostics of Efficiency of Controlling Business Processes	154

Mochona L. G. Defining the Desired Values in the Formation of Strategies at Enterprise	160
Kovtun V. P. Reputation Risks of Enterprises in the Market of Non-Alcoholic Beverages in Ukraine	168

ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ИЗМЕНЕНИЯ ЛИЧНЫХ ПОТРЕБНОСТЕЙ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

© 2016 КАРАСИК А. О.

УДК 330.163

Карасик А. О. Основные тенденции изменения личных потребностей в условиях глобализации

Целью статьи является выявление и характеристика основных тенденций изменения структуры потребностей в развитии человека и общества. При анализе потребностей особую сложность вызывает такой аспект их исследования, как оценка структурных изменений и их социально-экономических последствий. Если раньше влияние потребностей на производство было первичным и сущностным, то в условиях глобализации разворачивается другой процесс – производство потребностей. Каждый виток развития глобализационных процессов несёт в себе такое множество факторов воздействия на систему потребностей, структурируя её по принципу силы и потенциала воздействующих факторов, что на каждом новом этапе эта структура может приобретать новое качество, становясь источником новых, неизвестных науке проблем, порождая новые противоречия человеческих потребностей. С одной стороны, глобализация увеличивает базу для удовлетворения материальных потребностей, расширяет доступ ко многим благам и ценностям, ускоряет процесс роста и насыщения потребностей, а с другой стороны, – затрудняет расширение и реализацию социальных и духовных потребностей, виртуализирует и фрагментирует общество по уровню, качеству и структуре удовлетворения потребностей.

Ключевые слова: потребности, ценности, структура потребностей, глобализация, общество потребления.

Библ.: 15.

Карасик Анна Олеговна – аспирантка кафедры экономической теории и экономических методов управления Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: Karasik Anna O.

УДК 330.163

Карасик А. О. Основні тенденції зміни особистих потреб в умовах глобалізації

Метою статті є виявлення та характеристика основних тенденцій зміни структури потреб у розвитку людини і суспільства. При аналізі потреб особливу складність викликає такий аспект їх дослідження, як оцінка структурних змін та їх соціально-економічних наслідків. Якщо раніше вплив потреб на виробництво був первинним і сутнісним, то в умовах глобалізації розгортається інший процес – виробництво потреб. Кожен виток розвитку глобалізаційних процесів несе в собі масу чинників впливу на систему потреб, структуру її за принципом сили і потенціалу факторів, що впливають. На кожному новому етапі ця структура може набувати нової якості, стаючи джерелом нових, невідомих науці проблем, породжуючи нові протиріччя людських потреб. З одного боку, глобалізація збільшує базу для задоволення матеріальних потреб, розширює доступ до багатьох благ і цінностей, прискорює процес зростання і насичення потреб, а з іншого боку, – ускладнює розширення і реалізацію соціальних і духовних потреб, віртуалізує і фрагментує суспільство за рівнем, якістю та структурою задоволення потреб.

Ключові слова: потреби, цінності, структура потреб, глобалізація, суспільство споживання.

Бібл.: 15.

Карасик Анна Олегівна – аспірантка кафедри економічної теорії та економічних методів управління Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: Karasik Anna O.

UDC 330.163

Karasik A. O. The Main Trends in the Change of Personal Needs in the Context of Globalization

The article is aimed at identifying and characterization of the main trends in the structure of needs concerning human and social development. When analyzing the needs, particular complexity is caused by such research aspect as evaluating the structural changes and their socio-economic consequences. Formerly the influence of needs on production was primary and essential, now in the context of globalization another process is unfolding – production of needs. Every cycle of development of globalization processes contains such a multitude of factors, impacting the system of needs and structuring it according to the principle of force and potential of the impact factors, that with each new stage this structure can acquire a new quality, becoming a source of new problems yet unknown to the science and giving rise to new contradictions of human needs. On the one hand, globalization increases the base for satisfying material needs, expands access to many benefits and values, speeds up the process of growth and satisfaction of needs, and, on the other hand, it hampers the expansion and implementation of social and spiritual needs, virtualizes and fragments society by the level, quality and structure of satisfaction of needs.

Keywords: needs, values, structure of needs, globalization, consumer society.

Bibl.: 15.

Karasik Anna O. – Postgraduate Student of the Department of Economic Theory and Economic Methods of Management, Vasyl Karazin Kharkov National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: Karasik Anna O.

Значение потребностей в развитии человека и общества неоспоримо велико. Отталкиваясь от понимания потребностей как нужды или недостатка в чем-либо необходимом для поддержания жизнедеятельности организма и его активности и сложной природы человека как био-социо-духовного существа, нельзя не отметить, какой многогранной, многокомпонентной и динамичной может быть система личных потребностей. Поэтому исследование основных тенденций изменения структуры личных потребностей отно-

сится к числу актуальных и востребованных практикой проблем.

Актуальность проблемы выявления структурной динамики личных потребностей отражена в исследованиях отечественных и зарубежных ученых. Активно этот вопрос исследуется в последних работах Д. Базилевича, В. Гейца, А. Грищенко, В. Ильина, Э. Либановой, И. Родионовой, А. Ревенко, Н. Савицкой, С. Тютюнниковой и др. Структурирование личных потребностей осуществлялось многими исследователями, с различ-

ной степенью обоснованности, идеологической заангажированности, глубинной проникновения в истоки происходящих изменений и др. Но даже развернутые и достаточно проработанные структуры потребностей не могут учесть всех тех изменений, которые происходят в условиях глобализации.

Таким образом, проблема исследования динамичных изменений структуры личных потребностей в условиях расширенного влияния глобализационных процессов приобретает дополнительную актуальность и практическую значимость в условиях необходимости консолидации усилий человеческого сообщества на пути обеспечения своего гармоничного развития. *Целью статьи* является выявление и характеристика основных тенденций изменения структуры потребностей.

Структура представляет собой совокупность устойчивых связей объекта, обеспечивающих его целостность и тождественность самому себе, т. е. сохранение основных свойств при различных внешних и внутренних изменениях» [1, с. 657]. Однако связи внутри структуры могут носить изменчивый характер, что особенно характерно для структуры человеческих потребностей. Потребности имеют динамичный характер. Их изменчивость и развитие происходят на базе уже удовлетворенных, а также новых, предопределенных развитием человека и общества, что связано с включенностью личности в новые разнообразные формы и сферы деятельности, меняющимися условиями внешней и внутренней среды.

Специфика человеческих потребностей определяется социальной природой человека и общественным характером его жизнедеятельности, прежде всего, трудом. В анализе человеческих потребностей присутствует общество в его конкретно-исторической форме, которое обуславливает формирование и развитие разнообразных потребностей, а также содержание и формы их удовлетворения. Потребность формирует соответствующую форму активности личности и мотивацию ее поведения. В научной литературе вопрос о природе человеческих потребностей остается дискуссионным. Известную популярность получила классификация потребностей, предложенная А. Маслоу. Он выделил пять групп потребностей, расположив их в последовательности от самых неспецифических для человека (потребности «нужды») до самых специфических (потребности «человеческого развития»): физиологические потребности (низкий уровень); потребности в безопасности (стремление к защищенности от неблагоприятных воздействий среды, агрессии других живых существ и т. д.); потребности в любви, преданности, принадлежности к определенной группе; потребности в уважении, признании; потребности в самоактуализации, реализации своих стремлений, способностей и талантов, творческих возможностей [2, с. 379].

При анализе потребностей особую трудность вызывает такой аспект их исследования как оценка структурных изменений и их социально-экономических последствий. Если раньше влияние потребностей на производство было первичным и сущностным, то в условиях

глобализации разворачивается другой процесс – производство потребностей. Современный уровень развития производительных сил, потребность производства в постоянном расширении масштабов натапливают производителей на необходимость влиять на потребление через изменение новых и расширение старых потребностей. Как такой процесс сказывается на человеке, его развитии и какие это может принести сюрпризы в будущем – это вопросы, которые нуждаются в ответах и требуют серьезных исследовательских проектов. Наша задача намного скромнее: выявить основные тенденции изменения структуры потребностей под влиянием глобализации.

В зависимости от выбранного критерия потребности классифицируются: *по функциональной роли в воспроизводстве личности* – на витальные социальные и духовные; *по сферам деятельности* – на потребности труда, познания, общения, рекреации; *по объекту потребности* – на материальные и духовные, этические, эстетические и т. д.; *по их значимости* – на доминирующие и второстепенные, центральные и периферические, устойчивые и ситуационные; *по субъекту* – индивидуальные, групповые, коллективные, общественные и др.

На динамичные изменения в структуре человеческих потребностей существенное влияние оказывает множество факторов – технический прогресс и развитие производительных сил, распространение модели общества потребления и вестернизация. Особая роль в этом процессе принадлежит распространению информационно-коммуникационных технологий. В условиях глобализации они настолько глубоко проникли в жизнь современного человека, что это позволило Э. Тоффлеру утверждать, что качество жизни современного человека все больше зависит от уровня потребления им информационных продуктов и услуг, их доступности и качества [3]. Мобильные телефоны, компьютеры с выходом в сеть Интернет, многоканальное цифровое телевидение, автомобильные навигационные спутниковые системы – неотъемлемые предметы повседневной жизни человека, без наличия которых жизнь и профессиональная деятельность становятся неполноценными. Следует отметить, что становление информационного общества меняет характер современной цивилизации, образ жизни общества и отдельного индивида. Именно информационные технологии порождают тенденцию наиболее динамичного изменения структуры личных потребностей.

Ведущей тенденцией современного потребительского поведения логично назвать распространенную модель «общества потребления». Его можно охарактеризовать как такую систему общественных отношений, в которых ключевую роль играет индивидуальное потребление, опосредованное рынком. Украинские исследователи дают обществу потребления следующую характеристику: «в обществе потребления все более угнетается личность через утрату рациональности потребительского спроса и разрыв между потреблением и удовлетворением реальных потребностей человеческого существования, вследствие чего формируются ложные потребности, определяющим мотивом которых становится потребление ради потребления» [4, с. 19].

Исследователи выделяют следующие основные черты общества потребления. Для абсолютного большинства населения потребление реализует удовлетворение не базовых природных потребностей, а превращается в инструмент конструирования социальной идентичности, социально-культурной интеграции в общество. Осуществляется массовое производство символов различия, а удовлетворение потребности в них – лишь проходящий миг равновесия, вновь нарушаемый осознанием новой потребности, символизирующей статус потребителя. Поведение потребителя кардинально меняется: в модели их поведения особое место занимает шопинг (*shopping about*) – процесс хождения по магазинам без наличия более или менее ясно осознанной цели. Различия и формы доступа к обществу потребления становятся основой формирования новой социальной стратификации. Процесс потребления и личные отношения опосредуются рынком. Эпоха общества потребления сопровождается культурной революцией, в ходе которой осуществляется переход от повседневной культуры классического капитализма к современному потребительству (консюмеризму) [5].

Кризис перепотребления (сверхпотребления) носит социально-экономический характер и может быть концептуализирован в рамках изменений структуры человеческих потребностей. В качестве доказательства причинно-следственной связи между ними можно рассмотреть следующие три момента. *Во-первых*, феномен перепотребления действует не только на уровне отдельной взятой личности, но и как массовый феномен, характеризующий общество в целом. *Во-вторых*, ослабление потребности в труде заменяется ростом интереса к потреблению, возникновением новой идеологии, новой потребительской морали и новой потребительской этики. Дж. Антонио указывает, что само потребление и стиль жизни становятся своеобразной заменой производства и работы в качестве центральных аспектов социально-культурного бытия, разрушающей твердый, конформистский и трудолюбивый тип личности [6, с. 48]. *В-третьих*, перепотребление выступает как некая избыточная (экстенсивная) деятельность по приобретению и использованию потребительских товаров. Человеческая активность, порождаемая потребностями, смещается в сторону потребления, поиска новых потребительских благ и связанных с ними ощущений. Активность в трудовой деятельности, созидательные потребности меркнут на фоне потребительских.

Человечество начинает осознавать пагубность такого развития. Принято считать, что высшая точка развития общества потребления пройдена [7, с. 399]. Однако разворот к новому типу развития очень медленный и сложный, маховик массового производства потребностей и вещей еще работает и будет работать продолжительное время, и всё новые поколения привычных и невиданных прежде вещей продолжают пополнять рынок. Однако установка на расширение производства вещей, установка на бесконечное расширение материального потребления уже расшатана и разрушена.

Этот процесс осложнен глобальными изменениями экономического пространства. В основе всех современ-

ных глобальных процессов и проблем, прежде всего, лежит интернационализация и интеграция мировой экономики. Однако этот процесс протекает очень неравномерно, сталкивается не только с различным уровнем социально-экономического развития в разных странах, но и с ментальными особенностями их населения. Эта многоуровневость, многоступенчатость экономического развития порождает массу различных комбинаций глубины и массовости распространения тенденций перепотребления, как и темпов ухода от этой тенденции.

Процесс глобализации имеет не только объективную основу, но и субъективное регулирующее начало в лице мировых игроков. Важную роль помимо ТНК в развитии глобальных процессов и изменений играют такие многонациональные институты, как Всемирный банк и Международный валютный фонд, служащие регулируемыми агентствами глобально организованного капиталистического производства [8, с. 51]. «Они, – подчеркивает американский ученый Дж. Тэлбот, – подчиняют национальные регулирующие попытки периферийных и полупериферийных государств глобальной логике капитала, используя политику кнута и пряника в обеспечении доступа к международным кредитам и проведении структурной перестройки. В итоге индивидуальные страны утрачивают способность и возможность регулировать те части глобально организованных экономических процессов, которые находятся в пределах их собственных границ» [9]. Глобализация порождает целую группу глобальных потребностей. Это, прежде всего, такие потребности, как глобальная безопасность, экологическая безопасность, продовольственная безопасность, социальная справедливость, устойчивое развитие и благоприятные условия жизни (уровень и качество жизни).

Однако отметим, что механизм формирования глобальных потребностей еще слабо изучен. На потребителя обрушивается бесконечно возрастающая избыточная информация, которая очень сложно усваивается и ранжируется человеческим сознанием. Вычленение из огромного количества эксформации (А. Гор) ценной и актуальной в условиях возрастающей мощи массмедийных технологий очень непростой процесс. Более того, информационный поток способен разрушать ценностный потенциал личности и уводить от необходимости формировать и удовлетворять жизненно важные общепланетарные потребности, например, климатические, экологические, потребности гармоничного человеческого развития. «Система работает в интерактивном режиме и влияет на взгляды, потребности, вкусы, и, в результате, – на ценности человека». Характеризуя кризис «перепроизводства информации, А. Гор справедливо замечает: «мы суть то, что мы используем». В итоге «человечество столкнулось с кризисом, который само же создало: оно тонет в море информации. Мы произвели на свет столько статистических данных, формул, образцов, документов и деклараций, что не в состоянии их усвоить. И вместо того, чтобы искать новые пути осмысления и усвоения уже созданного, мы все более быстрыми темпами продолжаем производить

новую інформацію» [10, с. 566–567]. В таких условиях, по нашему мнению, актуализируется не просто информационная потребность, а достоверная (релевантная), ценностно значимая, жизненно важная информация, на базе которой только и возможно удовлетворять глобальные потребности в мире, социальной справедливости, благоприятном климате и пр. Сознательная деятельность человека, в том числе и по осознанию своих нужд, потребностей, происходит в определенном информационном поле как важнейшей функциональной составляющей социокультурного пространства. Следует обратить внимание на наличие противоречия в информационном поле между необходимостью реализации глобальных потребностей и индивидуализацией общества, его разобщенностью, что замедляет становление механизма удовлетворения общих глобальных потребностей. Глобальные потребности обладают свойством всеобщего пользования, т. е. являются потребностью каждого отдельного индивида и всех одновременно. Опосредованными субъектами потребления этих благ являются национальные образования.

Характеризуя индивидуализированное общество, З. Бауман обращает внимание на его ведущие характеристики: утрата целостности, все более явная фрагментированность человеческого существования, отказ от перспективных целей ради достижения немедленных результатов, утрата контроля над социально значимыми процессами [11]. Каждая из приведенных характеристик индивидуализированного общества свидетельствует о разбалансированности системы потребностей, о наличии в ней диспропорций, что означает утрату гармоничного развития и актуализацию необходимости поиска варианта его восстановления. Как вариант такого движения мы рассматриваем возрастание общественных потребностей, среди которых особую актуальность приобретают коэволюционность, инклюзивность, справедливость. Проблема социальных (общественных) потребностей является актуальной для социально-гуманитарных наук, в том числе и экономической науки. Разнообразные угрозы и риски современной глобализации, необходимость сохранения идентичности, социокультурных ценностей и расширения поля позитивных трансформаций социальных потребностей обуславливает повышенный интерес к тем факторам, которые выстраивают структуру потребления современного общества, обеспечивая устойчивое социально-экономическое развитие. В современном развитии социальные потребности в структуре человеческих потребностей играют особо значимую роль.

Возрастание неопределенности и кризисности человеческого существования порождают тенденцию гуманизации человеческих потребностей. Первым серьезным поворотом в осознании и реализации гуманистического проекта развития стала теория человеческого развития как результата и критерия экономического роста. Новым поворотом гуманизации человеческого развития может стать теория качества жизни как такое совершенствование социально-экономической системы, которое содействовало бы человеческому развитию

и человеческому счастью. Еще одним важным теоретическим механизмом преодоления отрицательных диспропорций в структуре человеческих потребностей является концепция устойчивого развития. Международная комиссия по окружающей среде и развитию в своем докладе «Наше общее будущее» сформулировала определение устойчивого развития следующим образом: «это такое развитие, которое, удовлетворяя потребности сегодняшнего времени, не ставит под угрозу способность будущих поколений удовлетворять свои собственные потребности». Исследователи считают, что в основе устойчивого развития лежат два базовых понятия: потребности, обеспечивающие, прежде всего, существование наибеднейших слоев населения, и ограничения, проистекающие из необходимости обеспечения возможности биосферы удовлетворять нынешние и будущие потребности [12, с. 50–51].

Об объективной потребности и поиске нового типа развития и его гуманистической направленности свидетельствует растущее количество выработанных научным сообществом докладов, резолюций, рейтингов и др. документов, содержание которых направлено на решение самых сложных и проблемных ситуаций. Красной линией в этих документах отмечается, что безопасность глобального экономического развития может быть основана только на инновационном расширении границ производственных возможностей, предполагающем существенные модификации в механизмах и структуре экономического роста, прежде всего, за счет увеличения вклада воспроизводимых факторов роста (знаний, информации), носителем которых является человек. Это является дополнительным логическим аргументом в пользу подчиненности экономического развития человеческому и структурным изменениям человеческих потребностей в направлении роста удельного веса тех, которые обеспечивают данный рост, т. е. в направлении гуманизации социально-экономического развития. «Гуманизм не содержит конкретных рецептов решения социальных проблем, но именно его универсальность позволяет поставить проблемы человеческого существования в соответствующих масштабах и осмыслении горизонтов будущего» [13, с. 11].

Сделаем еще раз акцент на том, что категория потребность объективно-субъективная, непостоянная, меняющаяся в зависимости от огромного количества факторов. Потребитель в своих предпочтениях гибок, переменчив, подвержен различным влияниям окружающего мира. Как отмечает Э. Тоффлер: «в обществе, переживающем сложные, быстрые перемены, потребности человека, возникающие от его взаимодействия с окружающей средой, также преобразуются относительно быстро. Чем скорее в обществе осуществляются перемены, тем более временными становятся потребности. При всеобщем изобилии в новом обществе оно может обеспечить удовлетворение большинства этих краткосрочных потребностей» [14, с. 81].

Таким образом, современная социокультурная реальность, современный динамично глобализирующийся мир – новый, не имеющий аналога в истории челове-

ства и общества [15, с. 97]. Каждый виток развития глобализационных процессов несет в себе такое множество факторов воздействия на систему потребностей, структурируя ее по принципу силы и потенциала воздействующих факторов, что на каждом новом этапе эта структура может приобретать новое качество, становясь источником новых неизвестных науке проблем, порождая новые противоречия человеческих потребностей.

ВЫВОДЫ

Глобализация противоречиво влияет на структурные изменения личных потребностей. С одной стороны, она увеличивает базу для удовлетворения материальных потребностей, а с другой стороны, затрудняет расширение и реализацию социальных и духовных потребностей, во многом содействуя индивидуализации современных обществ и примитивизации культуры за счет ее унификации и распространении массовой эрза-культуры. С одной стороны, она расширяет доступ ко многим благам и ценностям, а с другой – отчуждает целые слои общества и даже страны от них. С одной стороны, глобализация ускоряет процесс возвышения и насыщения потребностей, а с другой стороны, виртуализирует и фрагментирует общество по уровню, качеству и структуре удовлетворения потребностей. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция: Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. – М.: Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.
2. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы / А. Маслоу; пер. с англ. – М.: Смысл, 1999. – 425 с.
3. Тоффлер Э. Революционное богатство / Э. Тоффлер, Х. Тоффлер. – М.: АСТ МОСКВА, 2008. – 569 с.
4. Національна парадигма сталого розвитку України / За заг. ред. Б. Є. Патона. – К.: ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. – 72 с.
5. Ильин В. И. Общество потребления: теоретическая модель и российская реальность / В. И. Ильин // Мир России. – 2005. – № 2. – С. 3–40.
6. Antonio R. J. After Postmodernism: Reactionary Tribalism / Robert J. Antonio // American Journal of Sociology. – 2000. – Vol. 106. – July. – P. 40–87.
7. Современные проблемы управления в условиях информационного общества / Редкол.: Н. В. Тихомирова и др. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2015. – 751 с.
8. Арсеенко А. Глобализация: социальные изменения и последствие в преддверии XXI века / А. Арсеенко // Социология: теория, методы, маркетинг. – 1999. – № 1. – С. 42–58.
9. Talbot J. M. Regulating the Coffee Commodity Chain: Internationalization and the Coffee Cartel / J. M. Talbot // Berkeley Journal of Sociology. – 1995–1996. – Vol. 40. – P. 113–118.
10. Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / Под ред. В. Л. Иноземцева. – М.: Academia, 1999. – 640 с.
11. Бауман З. Индивидуализированное общество / З. Бауман; пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева. – М.: Логос, 2002. – 390 с.
12. Наше общее будущее: доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию (МКОСР). – М.: Прогресс, 1989. – 376 с.
13. Тоффлер Э. Шок будущего / Э. Тоффлер. – М.: АСТ, 2004. – 152 с.
14. Волков Ю. Г. Идеология гуманизма в становлении российской идентичности / Ю. Г. Волков // Социально-гуманитарные знания. – 2002. – № 6. – С. 3–12.
15. Касумова Г. К. Социокультурная реальность глобализирующегося мира / Г. К. Касумова // Вестник Московского университета. Серия 7. Философия. – 2012. – № 3. – С. 86–98.

Научный руководитель – Тютюнникова С. В., доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры экономической теории и экономических методов управления Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина

REFERENCES

- Antonio, J. R. "After Postmodernism: Reactionary Tribalism". *American Journal of Sociology*, vol. 106, July (2000): 40–87.
- Arseyenko, A. "Globalizatsiya: sotsialnyye izmeneniya i posledstviye v preddverii XXI veka" [Globalization: social change and consequence in eve of the twenty-first century]. *Sotsiologiya: teoriya, metody, marketing*, no. 1 (1999): 42–58.
- Bauman, Z. *Individualizirovannoye obshchestvo* [Individualized society]. Moscow: Logos, 2002.
- Filosofskiy entsiklopedicheskiy slovar* (Philosophical encyclopedic dictionary). Moscow: Sovetskaya Entsiklopediya, 1983.
- Ilin, V. I. "Obshchestvo potrebleniya: teoreticheskaya model i rossiyskaya realnost" [The consumer society: theoretical model and Russian reality]. *Mir Rossii*, no. 2 (2005): 3–40.
- Kasumova, G. K. "Sotsiokulturnaya realnost globaliziruyushchegosya mira" [Socio-cultural reality of the globalizing world]. *Vestnik Moskovskogo universiteta. Seriya 7. Filosofiya*, no. 3 (2012): 86–98.
- Maslou, A. *Novyye rubezhi chelovecheskoy prirody* [New frontiers of human nature]. Moscow: Smysl, 1999.
- Novaya postindustrialnaya volna na Zapade. Antologiya* [The new postindustrial wave in the West. Anthology]. Moscow: Asademiya, 1999.
- Nashe obshcheye budushcheye: Doklad Mezhdunarodnoy komissii po okruzhayushchey srede i razvitiyu (MKOSR)* [Our common future: Report of the world Commission on environment and development (MCOR)]. Moscow: Progress, 1989.
- Natsionalna paradyhma staloho rozvytku Ukrainy* [The national paradigm of sustainable development of Ukraine]. Kyiv: DU "Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannya ta staloho rozvytku Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy", 2012.
- Sovremennyye problemy upravleniya v usloviyakh informatsionnogo obshchestva* [Modern problems of management in the information society]. Moscow: YUNITI-DANA, 2012.
- Talbot, J. M. "Regulating the Coffee Commodity Chain: Internationalization and the Coffee Cartel". *Berkeley Journal of Sociology*, vol. 40 (1995–1996): 113–118.
- Toffler, E. *Shok budushchego* [Future shock]. Moscow: AST, 2004.
- Toffler, E., and Toffler, Kh. *Revolutsionnoye bogatstvo* [Revolutionary wealth]. Moscow: AST MOSKVA, 2008.
- Volkov, Yu. G. "Ideologiya gumanizma v stanovlenii rossiyskoy identichnosti" [The ideology of humanism in the formation of the Russian identity]. *Sotsialno-gumanitarnyye znaniya*, no. 6 (2002): 3–12.

НАУКОВІ ЗАСАДИ ВИЯВЛЕННЯ ФАКТОРІВ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ РЕГІОНУ

© 2016 ЗАБАРНА Е. М., ТАНАСЕНКО М. О.

УДК 332.146.2

Забарна Е. М., Танасенко М. О. Наукові засади виявлення факторів розвитку економічного простору регіону

Метою статті є дослідження ключових факторів розвитку регіонального економічного простору. Проведено аналіз управління розвитком та управління функціонуванням підприємства, ВНЗ та регіону, виявлені особливості та відмінності в об'єктах управління. Розглянуто теорії, що аналізують і пояснюють дію основних факторів економічного розвитку регіонів і міст, такі як теорія просторових переваг, закономірності агломерації, концентрації та комбінації виробництва по регіонах, концепція основного та допоміжного виробництва. Досліджено способи оцінки економічного розвитку регіону. Виділено довгострокові та короткострокові цілі й відповідні їм критерії економічного розвитку регіону. Проведено аналіз факторів підвищення стійкості соціально-економічного розвитку територіальної системи, сформульовані вимоги до стійкого соціально-економічного розвитку регіону, у тому числі збалансоване відтворення економічного, соціального та природно-ресурсного потенціалу, локалізованого на його території.

Ключові слова: економічний простір регіону, економічний розвиток регіону, управління розвитком, просторові переваги.

Рис.: 1. Бібл.: 8.

Забарна Елеонора Миколаївна – доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри економічних систем та управління інноваційним розвитком, Одеський національний політехнічний університет (пр. Шевченка, 1, Одеса, 65044, Україна)

E-mail: eleonoraz@ukr.net

Танасенко Марія Омарівна – асистент кафедри економічних систем та управління інноваційним розвитком, Одеський національний політехнічний університет (пр. Шевченка, 1, Одеса, 65044, Україна)

E-mail: maria.tanasenko@gmail.com

УДК 332.146.2

UDC 332.146.2

Забарная Э. Н., Танасенко М. О. Научные основы выявления факторов развития экономического пространства региона

Целью статьи является исследование ключевых факторов развития регионального экономического пространства. Проведен анализ управления развитием и управления функционированием предприятия, вуза и региона, выявлены особенности и различия в объектах управления. Рассмотрены теории, анализирующие и объясняющие действие основных факторов экономического развития регионов и городов, такие как теория пространственных преимуществ, закономерности агломерации, концентрации и комбинации производства по регионам, концепция основного и вспомогательного производств. Исследованы способы оценки экономического развития региона. Выделены долгосрочные и краткосрочные цели и соответствующие им критерии экономического развития региона. Проведен анализ факторов повышения устойчивости социально-экономического развития территориальной системы, сформулированы требования к устойчивому социально-экономическому развитию региона, в том числе сбалансированное воспроизводство экономического, социального и природно-ресурсного потенциала, локализованного на его территории.

Ключевые слова: экономическое пространство региона, экономическое развитие региона, управление развитием, пространственные преимущества.

Рис.: 1. Библ.: 8.

Забарная Элеонора Николаевна – доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой экономических систем и управления инновационным развитием, Одесский национальный политехнический университет (пр. Шевченко, 1, Одесса, 65044, Украина)

E-mail: eleonoraz@ukr.net

Танасенко Мария Омаровна – ассистент кафедры экономических систем и управления инновационным развитием, Одесский национальный политехнический университет (пр. Шевченко, 1, Одесса, 65044, Украина)

E-mail: maria.tanasenko@gmail.com

Zabarna E. M., Tanasenko M. O. The Scientific Foundations for Identifying Factors of Development of the Economic Space of Region

The article is aimed at examining the key factors in the development of regional economic space. An analysis of development management and control of performance of enterprise, higher education institution, and region has been carried out, peculiarities and differences in the management facilities have been identified. The article considers the theories, which analyze and explain the effect of fundamental factors of economic development of regions and cities, such as the theory of spatial benefits, regularities of agglomeration, concentration and combination of production by region, the conception of primary and secondary productions. Ways to assess the economic development of region have been examined. Both the long-term and the short-term objectives and their corresponding criteria for the economic development of region have been allocated. An analysis of the factors increasing the sustainability of socio-economic development of the territorial system has been conducted, requirements for a sustainable socio-economic development of region have been formulated, including the balanced reproduction of economic, social and natural-resource potential localized in its territory.

Keywords: economic space of region, economic development of region, development management, spatial advantages.

Fig.: 1. Bibl.: 8.

Zabarna Eleonora M. – D. Sc. (Economics), Professor, Head of the Department of Economic Systems and Management of Innovation Development, Odessa National Polytechnic University (1 Shevchenko Ave., Odesa, 65044, Ukraine)

E-mail: eleonoraz@ukr.net

Tanasenko Mariia O. – Assistant, Department of Economic Systems and Management of Innovation Development, Odessa National Polytechnic University (1 Shevchenko Ave., Odesa, 65044, Ukraine)

E-mail: maria.tanasenko@gmail.com

Економісти-теоретики довгий час обходили теорію економічного простору стороною. Незважаючи на визнання факту існування такого простору, воно сприймалося переважно більшістю з них як даність, але вивчення його властивостей, функцій, сутності процесів, що в ньому відбуваються, поведінки економічних

суб'єктів у цьому просторі залишалося за бортом економічної теорії.

В економічній літературі різними авторами досліджуються різні види просторів: соціальний, інформаційний, фінансовий, інноваційний та ін. Кожен з них відокремлюється для аналізу процесів у відповідності з

метою, об'єктом і предметом дослідження, які ставить перед собою той чи інший автор. Такий підхід до вивчення різних явищ в економічному та іншому середовищі цілком виправданий і має право на існування. Однак, з нашої точки зору, економічний простір виконує функцію первинного, системоутворюючого, що поглинає в себе інші простори.

Вивчення різних точок зору, що зустрічаються в економічній літературі, свідчить про спрощення суті терміна «економічний простір». Найчастіше під економічним простором маються на увазі якісь географічні рамки, в яких існує економічна система. Межі цих рамок у різних авторів простягаються від єдиного світового економічного простору до регіонального.

Зміни, що відбулися в результаті трансформації соціально-економічної системи, зміни в системі державного управління України, зміна підходу до розгляду ролі регіону і поширення нових наукових концепцій спричинили розвиток теорії регіональної економіки. Водночас усвідомлення проблеми чіткої ідентифікації та кількісного визначення характеристик економічного простору регіону для досягнення завдань управління соціально-економічним розвитком регіону з метою формування єдиного економічного простору країни викликає необхідність критичного осмислення сформованого до теперішнього часу великого пласту наукових досліджень теорії економічного простору, визначення співвідношення теорії регіональної економіки і теорії економічного простору, формування концепції економічного простору регіону.

Необхідність вирішення питань соціально-економічного розвитку зазвичай зростає в періоди зміни циклів та реконструкції суспільних структур, значних проривів у науці, техніці, територіальній організації. При цьому переосмислюються практичний досвід і теоретичні концепції, уточнюється характер майбутніх змін, висувуються гіпотези, обґрунтовуються сценарії, виявляються форми стійкості, її риси, ознаки і граничні стани.

Розвиток – це рух вперед, формування нових цілей, становлення нових системних, структурних характеристик. Розвиток означає зростання, розширення, поліпшення, вдосконалення. Розвиток – це зміна, яка пов'язана з виникненням якісно нового стану [1]. Будь-який об'єкт може набути нових рис у технічному, економічному, соціальному, фізіологічному, функціональному, естетичному, екологічному або будь-якому іншому сенсі. Нове може виявлятися в посиленні наявних або в побудові нових структурних зв'язків. Структурна перебудова, що виявляє нову властивість, часто стає провідним критерієм розвитку об'єкта управління.

Стійкість – це відносна незмінність основних параметрів територіальної соціально-економічної системи, її здатність зберігати їх в заданих межах при відхиляючих (як негативних, так і позитивних) впливах ззовні та всередині [2]. Стійкість проявляється як системна якість і може бути розкрита за різними підставами, наприклад, за економічним, соціальним, політичним, екологічним і т. п. змістом стійкості.

Розвиток завжди має спрямованість, обумовлену метою і системою цілей. Якщо ця спрямованість позитивна, соціально корисна, то говорять про прогрес; якщо вона негативна, то це регрес чи деградація [3]. Розвиток підприємств, організацій, країн і регіонів завжди припускає певну мету або декілька цілей.

Прогресивна зміна в економічній сфері може бути кількісною, тоді говорять про економічне зростання [4]. Вона може бути якісною, і тоді говорять про структурні зміни, або про зміну змісту розвитку, або про набуття об'єктом управління нових характеристик [5]. Поряд із суто економічними характеристиками нерідко розглядають соціальні параметри розвитку. Більше того, соціальні характеристики вже давно стали повноправними показниками, що оцінюють ступінь розвитку будь-якої країни, будь-якого регіону, міста чи району.

Управління розвитком будь-якого об'єкта виділяється у відносно самостійні дії та відрізняється від управління функціонуванням. Так, наприклад, за своїм змістом розрізняють:

- ✦ управління функціонуванням підприємства та управління розвитком підприємства;
- ✦ управління функціонуванням університету та управління розвитком університету;
- ✦ управління функціонуванням регіону та управління розвитком регіону.

Більше того, в рамках управління кожним із згаданих об'єктів можна виділити більш дрібні об'єкти, управління якими також розділяється на управління функціонуванням і розвитком:

- ✦ у рамках підприємства – управління функціонуванням виробництва (диспетчеризація, управління запасами, управління матеріальними потоками, технологічний контроль та ін.) та управління розвитком виробництва (технічне переозброєння, впровадження нових технологій, освоєння виробництва нових виробів);
- ✦ у рамках ВНЗ – управління функціонуванням навчального процесу (розклад, управління аудиторним фондом, контроль відвідуваності) та управління розвитком навчального процесу (створення нових навчальних курсів, підвищення кваліфікації викладачів, впровадження нових технічних засобів навчання);
- ✦ у рамках регіону або міста – управління функціонуванням регіональних та міських служб (житлово-комунального господарства, системи соціального захисту населення, податкових служб регіону) та управління розвитком регіону (залучення нових видів бізнесу, розвиток телекомунікацій, підтримка малого бізнесу, розвиток закладів охорони здоров'я та освіти, розвиток регіональних фінансових установ та ін.).

У постійно мінливих умовах сьогодення організації змушені розвиватися, і цей розвиток стає не тільки наслідком природної еволюції, але й результатом цілеспрямованих зусиль їхніх керівників. У співвідношенні «управління функціонуванням – управління розвитком»

ком» усе більшу питому вагу набуває управління розвитком. У зв'язку з цим змінюється і зміст управлінської діяльності: вона в меншому ступені спрямована на адміністрування, а в більшій мірі – на перетворення. Народжується новий тип лідерів, які не просто управляють тим об'єктом, який їм дістався у спадок, а трансформують об'єкт управління самі, одночасно змінюючись і навчаючись і стимулюючи постійне навчання і підвищення творчої активності свого персоналу.

Менеджмент розвитку проявляється в різних формах, зокрема в стратегічному плануванні, розвитку культури організації, організаційному розвитку, моніторингу, а також у конкретних технологіях менеджменту, таких, як бізнес-планування, групи якості та ін. Основною формою, в якій реалізується менеджмент розвитку, є стратегічне планування.

Проаналізуємо деякі теорії, що аналізують і пояснюють дію основних факторів економічного розвитку регіонів і міст.

Перша з них – теорія просторових переваг, або теорія розміщення [6]. Відповідно до цієї теорії, просторові переваги виявляються в будь-якій економічній діяльності. Ці переваги змушують ті чи інші види виробництв розташовуватися в цілком певних регіонах. Так, будь-які виробництва, що великою мірою залежать від сировини та інших матеріальних ресурсів, розташовуються, як правило, близько до місць їх видобутку. Наприклад, металургійні заводи тяжіють до місць видобутку залізної руди і коксу, алюмінієва промисловість – до джерел дешевої електроенергії. Деякі масові виробництва (особливо товарів масового попиту), що орієнтовані на місцеві ринки та вимагають широкої мережі розповсюдження, а тому і значних транспортних витрат, розташовуються поблизу від ринків збуту.

Кожен регіон, кожне місто має свої територіальні переваги, пов'язані або з джерелами сировини, або з іншими факторами виробництва (робоча сила, земля, енергія), або з близькістю до ринків збуту. Дана теорія значною мірою пояснює існуючі регіональні відмінності в розміщенні продуктивних сил.

Інші традиційні уявлення пов'язані не тільки з теорією, але і з практикою економічного розвитку. Вони ґрунтуються на закономірностях агломерації, концентрації та комбінації виробництва по регіонах [3]. У великих містах або міських агломераціях додаткова економія або додатковий економічний ефект утворюються у зв'язку з тим, що навколо успішно діючих виробництв формується їх оточення. Завдяки об'єднаному використанню загальних ресурсів (трудових, енергетичних, інфраструктурних) досягається додаткова економія. Висока концентрація промисловості у великих містах дозволяє отримати додаткову економію як результат агломераційного ефекту: сукупні виробничі витрати великої агломерації менше, ніж сума витрат кожного виробництва в разі їх одиночного розміщення поза межами даної агломерації. Додатковий потенціал розвитку великих центрів виникає у зв'язку з тим, що тільки тут можливі деякі види висококваліфікованої діяльності.

Дуже плідною концепцією, що дозволяє ефективно аналізувати проблеми економічного розвитку регіону, є концепція основного і допоміжного виробництва [7]. У будь-якому регіоні можна виділити основну промисловість, тобто ту, продукція якої вивозиться з регіону, і допоміжне виробництво, продукція якого споживається переважно в межах регіону.

Для прикладу можна розглянути машинобудівний завод як основне виробництво, а його інфраструктуру (будівельні організації, банки, страхові установи, пошта, експедиційні та транспортні служби, поліклініки, дитячі садки, школи, коледжі, навіть вищі та ін.) – як допоміжне. Зазвичай при розширенні основного виробництва збільшується і вся обслуговуюча його інфраструктура – виникає так званий мультиплікативний ефект. Тому основне виробництво можна розглядати як своєрідний прискорювач економічного зростання.

Відповідно до цілей розвитку регіонів будується система критеріїв (характеристик розвитку) і показників, які дозволяють реалізувати ці критерії, відповідним чином оцінивши ситуацію. Стандартним, найбільш традиційним способом оцінки економічного розвитку регіону є оцінка рівня виробництва (як правило, матеріального виробництва). Така оцінка є сьогодні односторонньою і недостатньою.

Міжнародні організації оцінюють ступінь розвитку країн і регіонів за деякими універсальними інтегральними показниками. Одним з таких показників є індекс розвитку людини, розроблений у рамках «Програми розвитку» ООН [8]. Даний показник ранжує країни по висхідній: від нуля до одиниці. Для такого розрахунку використовуються три показники економічного розвитку:

- ✦ очікувана тривалість життя при народженні;
- ✦ інтелектуальний потенціал (письменність дорослого населення і середня тривалість навчання);
- ✦ величина душевого доходу з урахуванням купівельної спроможності валюти і зниження граничної корисності доходу.

Індекс розвитку людини можна використовувати для оцінки розвитку регіонів. Поряд з цим та іншими великомасштабними показниками вважаємо за доцільне використовувати і частинні показники розвитку регіону (на основі системи національних розрахунків та експертних оцінок). Серед них:

- ✦ національний дохід на душу населення;
- ✦ рівень споживання окремих матеріальних благ;
- ✦ ступінь диференціації доходів;
- ✦ середня тривалість життя;
- ✦ рівень фізичного здоров'я;
- ✦ рівень освіти;
- ✦ ступінь щастя населення.

Доцільно виділяти довгострокові та короткострокові цілі й відповідні їм критерії економічного розвитку регіону. Серед довгострокових цілей, зазвичай, виділяються становлення і розвиток постіндустріального суспільства, створення робочих місць вищої кваліфікації для майбутніх поколінь, підвищення рівня життя населення, включаючи рівень охорони здоров'я, освіти

і культури. Як короткострокові цілі можна розглядати подолання кризи і досягнення конкретних величин приросту валового регіонального продукту в наступному році, кварталі, місяці та ін. Довгострокові та короткострокові цілі за своїм змістом достатньо сильно розрізняються, як і заходи з їх досягнення. Досягнення короткострокових цілей, як правило, має відношення не стільки до розвитку, скільки до функціонування, у той час як довгострокові цілі мають безпосереднє відношення до розвитку. У зв'язку з цим доцільно розглядати завдання по досягненню сталого функціонування і сталого розвитку регіону (рис. 1).

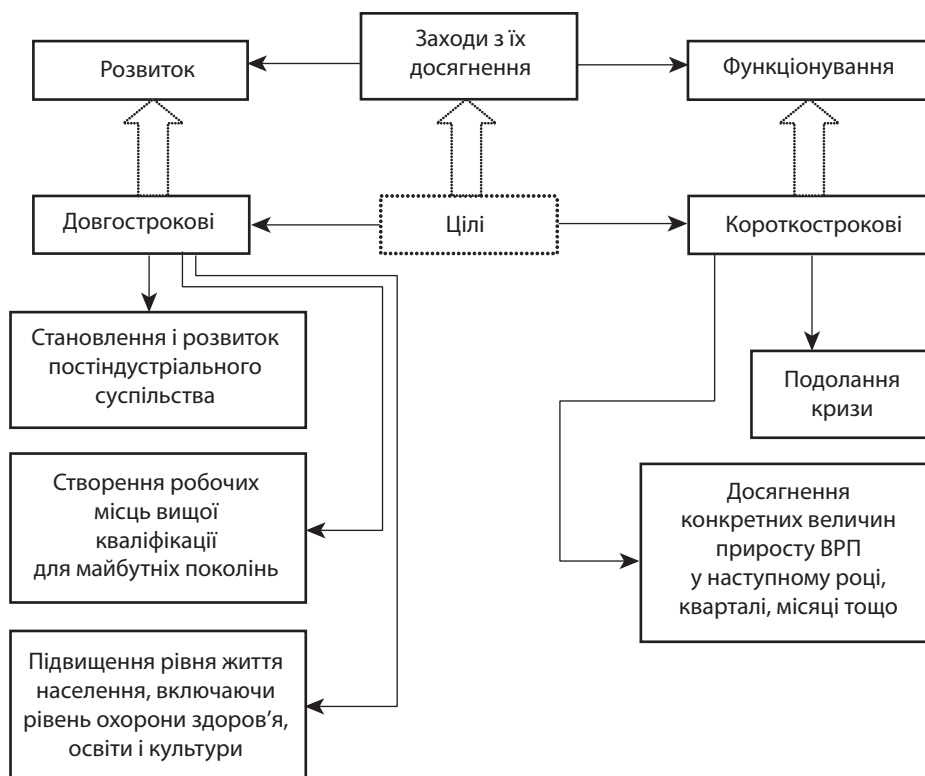

Рис. 1. Цілі та критерії економічного розвитку регіону

Критерії економічного розвитку не завжди відіграють роль цілей або цільових орієнтирів, і навпаки. Нерідко тактичними цілями регіонального розвитку виступають проміжні завдання щодо зміни ситуації, несприятливої для розвитку, і створенню умов, необхідних для успішного розвитку. Серед таких тактичних цілей розвитку регіону або міста можна назвати:

- ✦ залучення нових видів бізнесу;
- ✦ розширення існуючого бізнесу;
- ✦ розвиток малого бізнесу;
- ✦ розвиток промисловості;
- ✦ розвиток сфери послуг;
- ✦ підвищення рівня зайнятості населення регіону.

Стійкість може бути властива не тільки фіксованому стану системи, але й її змінам. Як основні види такої стійкості можна виділити:

- ✦ стійкість розвитку, що характеризується систематичним збільшенням результату не нижче допустимого мінімуму і не вище об'єктивно детермінованого максимуму;

- ✦ перманентну стійкість, коли зміни, у тому числі позитивні, проявляються лише епізодично і не тривало;
- ✦ гіперстійкість, тобто стан, коли регіони до розвитку малосприйнятливі, не здатні адаптуватися до змін, у тому числі до необхідних позитивних.

ВИСНОВКИ

Підвищення стійкості територіальної системи означає підвищення ступеня активного подолання нею несприятливих, у тому числі випадкових, варіацій зовнішнього середовища. Вищою формою стійкої органі-

зації системи є така, при якій система здатна стійко розвиватися, саморегулюватися, самоуправлятися, самовдосконалюватися, максимально використовуючи внутрішні, а також позикові ресурси.

Сталий соціально-економічний розвиток регіону, на нашу думку, повинен характеризувати його можливість забезпечувати позитивну динаміку рівня та якості життя населення, використовувати в цих цілях нові чинники і умови, у тому числі збалансоване відтворення економічного, соціального та природно-ресурсного потенціалу, локалізованого на його території.

Таким чином, сталий розвиток регіону характеризується його здатністю, *по-перше*, задовольняти суспільні потреби, об'єктивно за ним закріплені в результаті територіального поділу праці, *по-друге*, організувати надійне відтворення, внутрішній економічний оборот і з прийнятною ефективністю задовольняти потреби місцевого суспільства; *по-третє*, створювати умови (ресурсні, соціальні, організаційні та ін.), що гарантують гідну життєдіяльність не тільки сучасним, а й майбутнім поколінням. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Валиуллин Х. Х. Дрейф экономического пространства: теория и эмпирика / Х. Х. Валиуллин. – Изд. 2-е. – М.: Изд-во ЛКИ, 2010. – 296 с.
2. Попельнюхов Р. В. Теоретико-методичні засади макроекономічної стабільності / Р. В. Попельнюхов // Економіка та держава. – 2009. – № 12. – С. 58–61.
3. Забарна Е. М. Важелі стимулювання та оцінки інноваційного розвитку / Е. М. Забарна, А. С. Смородинова // Actual Problems of Economics, Management and Law in Modern Social and Economic Environment : Collection of scientific articles. – Pegasus Publishing, Lisbon, Portugal, 2015. – Р. 43–47.
4. Забарная Э. Механизм стратегического инновационного развития региона / Э. Забарная, А. Смородинова // International Scientific Journal Theoretical&Applied Science. – V. 31. – 2015. – Р. 171–174.
5. Туровский Р. Баланс отношений «центр-регионы» как основа территориально-государственного строительства / Р. Туровский // Мировая экономика и международные отношения. – 2003. – № 12. – С. 54–65.
6. Гранберг А. Г. Основы региональной экономики : учебник для вузов / А. Г. Гранберг. – 2-е изд. – М.: ГУ ВШЭ, 2001. – 495 с.
7. Масловська Л. Теоретико-методологічний підхід до оцінки пропорційності і збалансованості регіонального розвитку України / Л. Масловська // Регіональна економіка. – 2005. – № 1. – С. 90–95.
8. Доклад о развитии человека – 2010. Реальное богатство народов: пути к развитию человека / Пер. с англ. ПРООН. – М.: Весь мир, 2010. – 247 с.

REFERENCES

- Doklad o razvitii cheloveka – 2010. Realnoye bogatstvo narodov: puti k razvitiyu cheloveka* [Report on human development – 2010. The real wealth of Nations: pathways to human development]. Moscow: Ves mir, 2010.
- Granberg, A. G. *Osnovy regionalnoy ekonomiki* [The foundations of the regional economy]. Moscow: GU VShE, 2001.
- Maslovska, L. "Teoretyko-metodolohichniy pidkhid do otsinky proporsiiinosti i zbalansovanosti rehionalnoho rozvytku Ukrainy" [Theoretical and methodological approach to assessing the proportionality and balance regional development in Ukraine]. *Rehionalna ekonomika*, no. 1 (2005): 90-95.
- Popelniukhov, R. V. "Teoretyko-metodychni zasady makroekonomichnoi stabilnosti" [Theoretical and methodological foundations for macroeconomic stability]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 12 (2009): 58-61.
- Turovskiy, R. "Balans otnosheniy «tsentr - regiony» kak osnova territorialno-gosudarstvennogo stroitelstva" [The balance of relations "the centre - regions" as the basis of the territorially-state building]. *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnyye otnosheniya*, no. 12 (2003): 54-65.
- Valiullin, X. X. *Dreyf ekonomicheskogo prostranstva: teoriya i empirika* [The drift of economic space: theory and empirics]. Moscow: Izd-vo LKI, 2010.
- Zabarna, E. M., and Smorodynova, A. S. "Vazheli stymulivannia ta otsinky innovatsiinoho rozvytku" [Leverage promotion and evaluation of innovative development]. In *Actual Problems of Economics, Management and Law in Modern Social and Economic Environment : Collection of scientific articles*, 43-47. Lisbon, Portugal: Pegasus Publishing, 2015.
- Zabarnaya, E., and Smorodinova, A. "Mekhanizm strategicheskogo innovatsionnogo razvitiya regiona" [The strategic mechanism of innovative development of the region]. *International Scientific Journal Theoretical&Applied Science*, vol. 31 (2015): 171-174.

КІЛЬКІСНА ОЦІНКА РІВНЯ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ПОСТАЧАННЯ ПРИРОДНОГО ГАЗУ ДО ДЕРЖАВ – ЧЛЕНІВ ЄС

© 2016 МУЗИЧЕНКО М. В.

УДК 338.45:622.324

Музиченко М. В. Кількісна оцінка рівня диверсифікації постачання природного газу до держав – членів ЄС

У статті запропонований методичний підхід до кількісної оцінки рівня диверсифікації постачання природного газу до держав – членів Євросоюзу, який враховує фактори політичної та економічної доцільності, що безпосередньо стосуються зовнішніх джерел постачання природного газу. Кількісна оцінка рівня диверсифікації постачання природного газу до держав – членів ЄС визначається показником, який характеризує рівень перевищення кількості зовнішніх джерел постачання природного газу над мінімально необхідною, і дорівнює відношенню сукупного номінального обсягу постачання природного газу із зовнішніх джерел до граничного обсягу постачання газу з одного зовнішнього джерела.

Ключові слова: природний газ, безпека газопостачання, рівень диверсифікації.

Формул: 5. **Бібл.:** 18.

Музиченко Микола Володимирович – здобувач, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: nikolai_spas@mail.ru

УДК 338.45:622.324

UDC 338.45:622.324

Музыченко Н. В. Количественная оценка уровня диверсификации поставок природного газа в государства – члены ЕС

В статье предложен методический подход к количественной оценке уровня диверсификации поставок природного газа в государства – члены Евросоюза, который учитывает факторы политической и экономической целесообразности, непосредственно касающиеся внешних источников природного газа. Количественная оценка уровня диверсификации поставок природного газа в государства – члены ЕС определяется показателем, который характеризует уровень превышения количества внешних источников поставок природного газа над минимально необходимым, и определяется отношением совокупного номинального объема поставок природного газа из внешних источников к предельному объему поставок газа из одного внешнего источника.

Ключевые слова: природный газ, энергетическая безопасность, уровень диверсификации.

Формул: 5. **Библ.:** 18.

Музыченко Николай Владимирович – соискатель, Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: nikolai_spas@mail.ru

Muzychenko M. V. A Quantification of the Level of Diversification of the Natural Gas Supplies to the Member States of the European Union

The article proposes a methodical approach to quantifying the level of diversification of supply of natural gas to the Member States of the European Union, considering factors of political and economical expediency, directly relating to the external sources of natural gas. The quantification of the level of diversification of gas supplies to the EU Member States is determined by the indicator, which characterizes the level of exceeding the number of external sources of supply of natural gas over the minimum, and is determined by the ratio of the aggregate nominal volume of natural gas supply from the external sources to the maximum limit of gas supply from one external source.

Keywords: natural gas, energy security, level of diversification.

Formulae: 5. **Bibl.:** 18.

Muzychenko Mykola V. – Applicant, Vasyl Karazin Kharkov National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: nikolai_spas@mail.ru

Енергетична безпека є важливою складовою національної безпеки держави, а її забезпечення належить до першочергових завдань, враховуючи загострення енергетичних проблем людства та постійно зростаючу конкуренцію у глобальному масштабі за контроль над енергоресурсами [1, с. 265].

Європейський Союз (ЄС) розглядає диверсифікацію в енергетичній галузі як спільне завдання всіх держав – членів співтовариства, оскільки солідарність у питанні енергетичної безпеки є одним із базових принципів членства в Європейському Союзі.

Енергетична політика ЄС спрямована на створення вільного енергетичного простору та зниження існуючого надмірного рівня енергетичної залежності окремих держав – членів Євросоюзу від держав – експортерів енергоносіїв [2]. У зв'язку з цим існує потреба в розробці методичних підходів до кількісної оцінки рівня диверсифікації постачання природного газу з урахуванням політичних та економічних факторів, відповідно до чого може бути визначено рівень забезпечення безпеки газопостачання до держав – членів Євросоюзу.

Проблеми забезпечення енергетичної безпеки держави, а також проблемні питання диверсифікації джерел

і шляхів постачання природного газу є предметом досліджень таких учених, як Береніус А., Бураківський І. В., Вербинський В. В., Волович О. О., Геєць В. М., Голіков А. П., Дейнеко В., Дзьоба О. Г., Довгаль О. А., Єрьоменко А. І., Земляний В. Г., Костюченко Н. Ю., Матюшенко І. В., Мітрохович М. М., Перфілова О. Є., Подолець Р. З., Рассоха А. А., Ромашко О. М., Рязова Т. В., Саприкін В. Л., Уніговський Л. М.

У роботі [3] розглянуті особливості механізму регулювання ринку природного газу Євросоюзу, робота [4] присвячена розгляду правових основ політики енергетичної безпеки Євросоюзу, а в роботах [5, 6] досить ґрунтовно розглянуто питання, пов'язані із сутністю енергетичної безпеки та реалізацією диверсифікаційних проектів в енергетичній сфері.

Найбільш близькою до теми статті є робота [7], в якій розглядаються питання оцінки рівня диверсифікації постачання природного газу в країнах Євросоюзу та запропоновано оригінальний підхід до розрахунку коефіцієнта диверсифікації газопостачання. Разом з тим, запропонований у цій роботі відносний показник диверсифікації газопостачання (коефіцієнт диверсифікації) потребує вдосконалення внаслідок того, що він

не повною мірою враховує кількість джерел постачання газу.

Метою даної статті є обґрунтування методичного підходу до кількісної оцінки рівня диверсифікації постачання природного газу до держав – членів Європейського Союзу.

Першим етапом визначення рівня диверсифікації зовнішніх джерел постачання природного газу є якісна оцінка рівня диверсифікації, що визначає мінімальну кількість зовнішніх джерел постачання природного газу $n_{\min}$, яка є необхідною для забезпечення мінімального рівня диверсифікації зовнішніх джерел постачання природного газу, наявність якого є основною умовою забезпечення мінімального рівня безпеки газопостачання з урахуванням наявної газової інфраструктури.

Показник $n_{\min}$ дає можливість визначити відповідність або невідповідність поточного рівня диверсифікації мінімально необхідному рівню, але дотримання цього показника не є достатньою умовою для забезпечення у повному обсязі безпеки газопостачання держави [8]. У зв'язку з цим для детального визначення рівня наявної безпеки газопостачання доцільною є відповідна кількісна оцінка рівня диверсифікації зовнішніх джерел постачання природного газу. При цьому під безпекою газопостачання слід розуміти складову енергетичної безпеки, яка визначається Європейською Комісією як «постійна фізична доступність енергоресурсів на ринку за економічно доступною для всіх споживачів ціною» [9, 10].

Показник кількісної оцінки рівня диверсифікації зовнішніх джерел постачання природного газу $K_{\text{ко}}$ має відображати в кількісному вимірі ступінь перевищення наявного поточного рівня диверсифікації зовнішніх джерел постачання природного газу над мінімально необхідним рівнем диверсифікації, наявність якого є основною умовою забезпечення мінімального рівня безпеки газопостачання.

Важливою особливістю Європейського Союзу є динамічна залежність економічних і політичних пріоритетів на різних етапах просування диверсифікаційних проектів в енергетичній галузі. Залежно від ступеня критичності для енергетичної безпеки політичні пріоритети можуть домінувати на всіх етапах проекту або поступатися місцем економічним пріоритетам на етапах розробки бізнес-планів і укладення контрактів, коли починають діяти ринкові механізми конкуренції [6]. З урахуванням цього при визначенні остаточної кількісної оцінки рівня диверсифікації постачання природного газу до держав – членів Європейського Союзу слід враховувати фактори політичної та економічної (ринкової) доцільності стосовно зовнішніх джерел постачання природного газу.

Безпосередньо кількісну оцінку рівня диверсифікації постачання природного газу до держав – членів ЄС пропонується визначати показником, який характеризує, на скільки кількість зовнішніх джерел постачання природного газу перевищує мінімально необхідну кількість зовнішніх джерел постачання природного газу $n_{\min}$, яка визначається співвідношенням сукупного номінального обсягу постачання природного газу із зо-

внішніх джерел (зовнішніх газопроводів і об'єктів зрізеного природного газу (ЗПГ)) до граничного обсягу постачання газу з одного зовнішнього джерела [8].

Розглянемо особливості розрахунку вищевказаного показника.

Сукупний обсяг природного газу держави $Q_{\text{не}}$ складається з обсягів, які вона може отримати з внутрішніх джерел (власних виробничих об'єктів ($Q_{\text{вн}}$) і власних газосховищ ($Q_{\text{гс}}$)) і зовнішніх джерел постачання природного газу (зовнішніх газопроводів ($Q_{\text{зп}}$) і об'єктів ЗПГ ($Q_{\text{зпг}}$)).

Обсяг природного газу $Q_{\text{зп}}$, який держава може отримати із зовнішніх газопроводів, уявимо у вигляді двох складових: обсягу $Q_{\text{мін}}$, який держава в сукупності може отримати, використовуючи мінімально необхідну кількість зовнішніх джерел постачання природного газу $n_{\min}$, та обсягу $Q_{\text{доп}}$, який держава в сукупності може отримати, використовуючи додаткові зовнішні джерела постачання природного газу в кількості $n_{\text{доп}}$, які є в неї у наявності понад мінімально необхідну кількість зовнішніх джерел постачання.

Кількість додаткових зовнішніх джерел постачання природного газу $n_{\text{доп}}$ є параметром, який фактично характеризує перевищення наявного рівня диверсифікації зовнішніх джерел постачання природного газу над відповідним мінімально необхідним рівнем. При цьому рівень диверсифікації зовнішніх джерел постачання газу тим вище, чим більше величина цього перевищення.

Ступінь перевищення наявного рівня диверсифікації зовнішніх джерел постачання природного газу над відповідним мінімально необхідним рівнем будемо визначати співвідношенням загальної наявної кількості зовнішніх джерел постачання, яка дорівнює сумі мінімально необхідної кількості зовнішніх джерел $n_{\min}$ та кількості додаткових зовнішніх джерел $n_{\text{доп}}$, до мінімально необхідної кількості зовнішніх джерел $n_{\min}$:

$$\Delta n = \frac{n_{\min} + n_{\text{доп}}}{n_{\min}}. \quad (1)$$

При цьому обсяг природного газу, який може бути отриманий з кожного додаткового зовнішнього джерела, не повинен перевищувати граничного обсягу постачання газу з одного зовнішнього джерела $Q_{\text{зп}}$, який визначається тим обсягом, що може бути компенсований у випадку припинення постачання газу з одного найбільшого зовнішнього джерела (зовнішнього газопроводу) за рахунок збільшення обсягів постачання газу з решти наявних джерел [8].

Щодо врахування факторів політичної та економічної (ринкової) доцільності стосовно зовнішніх джерел постачання природного газу (зовнішніх трубопроводів), було б доцільно при визначенні остаточної кількісної оцінки рівня диверсифікації постачання природного газу використовувати відповідні безрозмірні коефіцієнти: коефіцієнт політичної доцільності $K_{\text{нд}}$ і коефіцієнт економічної (ринкової) доцільності $K_{\text{ед}}$:

$$K_{\text{нд}} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n K_{\text{нд}i}, \quad (2)$$

$$K_{ed} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n K_{edi}, \quad (3)$$

де n – загальна кількість зовнішніх джерел постачання природного газу;

i – номер зовнішнього джерела постачання природного газу.

Коефіцієнт політичної доцільності K_{ed} пропонується визначати рівнем і характером міжнародних відносин між Європейським Союзом в цілому та його окремими державами-членами, з одного боку, та державами – постачальниками природного газу, з іншого боку.

При цьому вищевказані рівень і характер міжнародних відносин слід розглядати з урахуванням чотирьохрівневої класифікації міжнародних відносин між державами, а саме [11]:

- ✦ *добросусідські відносини* – відносини, за яких існує повна довіра між державами та відсутні суперечливі проблеми, а ті, що виникають, держави намагаються вирішувати шляхом компромісів та взаємних поступок, не обмежуючи власні політичні та/або економічні інтереси;
- ✦ *партнерські відносини* – відносини, за яких немає принципових суперечностей між державами, а суперечливі питання, що виникають, вирішуються шляхом компромісів, проте більш слабкий партнер поступається сильнішому, піддаючись тиску та поступаючись частиною своїх політичних та/або економічних інтересів;
- ✦ *суперницькі відносини* – відносини, за яких існують передумови до виникнення суперечностей в економічній сфері (на ринках збуту продукції або придбання сировини тощо) та/або суперечностей в політичній сфері (міждержавних, територіальних, історичних тощо), які вирішуються державами шляхом тривалих дипломатичних переговорів у межах встановлених міжнародних норм та двосторонніх угод з метою пошуку компромісного рішення з більшою користю для себе;
- ✦ *конфронтаційні відносини* – відносини, за яких спірні питання між державами переростають у суттєві кардинальні проблеми та суперечності політичного та/або економічного характеру, які дуже важко або взагалі неможливо розв'язати на поточний момент часу.

Таким чином, у випадку добросусідських відносин між державою-постачальником і державою – споживачем природного газу при здійсненні кількісної оцінки рівня диверсифікації постачання природного газу коефіцієнт політичної доцільності пропонується встановити таким, що дорівнює одиниці.

Відповідно у випадку партнерських відносин коефіцієнт політичної доцільності пропонується встановити в діапазоні від 0,75 включно до 1, у випадку суперницьких відносин – в діапазоні від 0,25 включно до 0,75, а у випадку конфронтаційних відносин – у діапазоні від 0 до 0,25.

Як коефіцієнт економічної (ринкової) доцільності K_{ed} пропонується використовувати відношення актуальної середньої ціни за тисячу кубометрів газу P_{cmt} , яка сформована на поточний момент часу на європейському спотовому ринку газу, до ціни за тисячу кубометрів газу P_{ncm} , яка пропонується державою – постачальником природного газу:

$$K_{ed} = \frac{P_{cmt}}{P_{ncm}}. \quad (4)$$

За своєю величиною коефіцієнт K_{ed} може варіюватись навколо одиниці:

- ✦ коефіцієнт K_{ed} дорівнює одиниці – це означає, що актуальна середня ціна за тисячу кубометрів газу P_{cmt} , яка сформована на поточний момент часу на європейському спотовому ринку газу, еквівалентна ціні за тисячу кубометрів газу P_{ncm} , яка пропонується державою – постачальником газу;
- ✦ коефіцієнт K_{ed} менше одиниці – це означає, що ціна за тисячу кубометрів газу P_{cmt} , яка пропонується державою – постачальником газу, більша за актуальну середню ціну за тисячу кубометрів газу P_{cmt} , яка сформована на поточний момент часу на європейському спотовому ринку газу;
- ✦ коефіцієнт K_{ed} більше одиниці – це означає, що актуальна середня ціна за тисячу кубометрів газу, яка сформована на поточний момент часу на європейському спотовому ринку газу P_{cmt} , менша за ціну за тисячу кубометрів газу P_{ncm} , яка пропонується державою – постачальником газу.

Використання актуальної середньої ціни за тисячу кубометрів газу P_{cmt} , яка сформована на поточний момент часу на європейському спотовому ринку газу, обумовлено тим, що ціни на газ на спотовому ринку відображають найбільш реальну, актуальну цінову ситуацію на ринку природного газу.

Це пов'язане з тим, що спотові ринки зазвичай створюються в районах із високою концентрацією продавців і покупців газу: у вузлах перетину газотранспортних маршрутів, газових хабах, розташованих біля великих міст, великих промислових споживачів або в районах видобутку газу, а рівень цін на спотовому ринку є одним з основних індикативних показників для формування ціни на газ за довгостроковими контрактами. Крім того, однією з функцій спотового ринку є індикативне визначення короткострокової граничної вартості газу, тобто його реальної економічної цінності [12].

Крім того, спотові ціни на європейському ринку газу враховують такі чинники, як погода, пора року, наявність на газовому ринку скрапленого природного газу, наявність поставок до країн Європи сланцевого газу з США, а контрактні ціни до цих чинників практично індиферентні. Тобто спотовий ринок враховує поточний стан газового ринку, який у контрактах, укладених на 2–5 років, передбачити неможливо [13, 14].

Торгівля газом в Євросоюзі здійснюється на силовинних та енергетичних біржах, на торгівельних майданчиках віртуальних та фізичних газових хабів або за

довгостроковими контрактами, на кордоні Євросоюзу або країн – членів Євросоюзу, і сукупність прямих контрактів на поставки газу та біржових контрактів власне і формує спотовий ринок газу Євросоюзу, частка якого останніми роками зростає.

Розглядаючи існуючі в Євросоюзі підходи до визначення ціни на газ за довгостроковими контрактами, можна виділити три базові підходи: ціна може формуватися шляхом прив'язки ціни на газ до ціни кошика альтернативних енергоресурсів (гронінгенський тип контрактів), шляхом прив'язки до цін на місячні ф'ючерсні контракти на індикативний сорт нафти марки «Brent» на Лондонській або Роттердамській біржах та на підставі врахування динаміки цін на спотовому ринку для роздрібних цін для споживачів, а також шляхом визначення короткострокової граничної вартості газу.

Частка реалізації газу за короткостроковими контрактами у державах – членах Євросоюзу останніми роками збільшується, а рівень цін на спотовому ринку став ще одним індикатором для формування ціни на газ за довгостроковими контрактами [12].

Незважаючи на те, що більша частина поставок газу до держав – членів Євросоюзу здійснюється за довгостроковими контрактами, проведення політики відкритого доступу і розділення функцій газотранспортних компаній в умовах надлишку пропозиції газу призвело до активізації короткострокової торгівлі газом. Відбувається поступова трансформація ціноутворення на газ внаслідок лібералізації умов на ринку довгострокових газових контрактів і забезпечення гнучкості ціноутворюючих механізмів, у тому числі за рахунок включення до цінового кошика спотової ціни на газ та біржових індексів [15].

Основні принципи лібералізації європейського газового ринку відображає «Цільова модель газового ринку Європейського Союзу», положення про яку містяться у «Третньому енергопакеті» і одними з ключових елементів якої є вільна конкуренція між постачальниками газу та біржове ціноутворення на високоліквідних газових хабах [10, 12, 16].

Найбільш розвиненими європейськими газовими хабами є: National Balancing Point (NBP) у Великобританії, Title Transfer Facility (TTF) в Нідерландах, Zeebrugge Hub (ZEE) у Бельгії, Central European Gas Hub (CEGH) в Австрії, Gaspool (GSL) та Net Connect Germany (NCG) у Німеччині, Point d'Echange de Gaz (PEG) у Франції та Punto di Scambio Virtuale (PSV) в Італії.

Останніми роками маркером для європейських континентальних газових хабів вважається торгівельний майданчик газового хабу TTF, який є одним з найбільш ліквідних газових хабів і який має високий ступінь інтеграції з іншими провідними європейськими газовими хабами. Крім того, слід вказати, що коливання цін на газ на торгівельному майданчику газового хабу TTF корелюються зі змінами, що відбуваються на інших континентальних хабах Євросоюзу, а індикатори ціни на газ використовуються для укладання довгострокових контрактів на поставки газу [17, 18]. Враховуючи зазначене, при розрахунку коефіцієнта економічної (ринкової) доцільності K_{eo} як актуальної середньої ціни за тисячу

кубометрів газу пропонується розглядати спотову ціну, яка сформована на поточний момент часу на торгівельному майданчику газового хабу TTF у Нідерландах.

Підсумовуючи вищенаведене, запропонований показник кількісної оцінки рівня диверсифікації зовнішніх джерел постачання природного газу K_{ko} матиме такий вигляд:

$$K_{ko} = K_{no} \cdot K_{eo} \cdot \Delta n. \quad (5)$$

Таким чином, показник K_{ko} дозволяє кількісно оцінити рівень диверсифікації зовнішніх джерел постачання природного газу до держав – членів Європейського Союзу з урахуванням факторів політичної та економічної (ринкової) доцільності.

ВИСНОВКИ

Внаслідок проведеного дослідження запропоновано методичний підхід до визначення кількісної оцінки рівня диверсифікації постачання природного газу до держав – членів Європейського Союзу на основі відповідного показника K_{ko} , який враховує фактори політичної та економічної (ринкової) доцільності, що безпосередньо стосуються зовнішніх джерел постачання природного газу (зовнішніх трубопроводів).

При цьому за основу при визначенні показника K_{ko} взято ступінь перевищення наявного поточного рівня диверсифікації зовнішніх джерел постачання природного газу над мінімально необхідним рівнем диверсифікації, наявність якого є основною умовою забезпечення мінімального рівня безпеки газопостачання.

Варто зазначити, що, базуючись на використанні кількісної оцінки рівня диверсифікації зовнішніх джерел постачання природного газу, може бути визначений відповідний рівень безпеки газопостачання до держав – членів Європейського Союзу, але для цього необхідне впровадження спеціальної числової шкали відповідності наявного рівня диверсифікації зовнішніх джерел постачання природного газу рівню безпеки газопостачання, що є предметом подальших досліджень. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Трансформація міжнародних економічних відносин в епоху глобалізації : колективна монографія / Кол. авт.; за ред. А. П. Голикова, О. А. Довгаль. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2015. – 316 с.
2. Еременко А. Диверсификация поставок газа: поддержит ли Европа украинско-польский проект? / А. Еременко, Л. Униговский [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gazeta.zn.ua/energy_market/diversifikaciya-postavok-gaza-podderzhit-li-evropa-ukrainsko-polskiy-proekt-.html
3. Стуконог Я. П. Особливості механізму регулювання ринку природного газу ЄС / Я. П. Стуконог // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2014. – Вип. 118 (1). – С. 192–202.
4. Грабович Т. А. Правові основи політики енергетичної безпеки ЄС : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 / Т. А. Грабович. – Одеса, 2016. – 206 с.
5. Саприкін В. Энергетическая безопасность Украины и проекты диверсификации источников поставок углеводородов / В. Саприкін. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/ukr/article.php?news_id=517

6. Диверсифікаційні проекти в енергетичній сфері України: стан, проблеми та шляхи їх реалізації // Національна безпека і оборона (Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова). – 2009. – № 6. – С. 2–53.

7. Дзьоба О. Г. Оцінка рівня диверсифікації постачання природного газу в країнах Європейського Союзу / О. Г. Дзьоба, О. М. Ромашко // Економічний часопис-XXI. – 2012. – № 7-8. – С. 37–40.

8. Музиченко М. В. Якісна оцінка рівня диверсифікації постачання природного газу в державах – членах Євросоюзу // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм». – 2015. – Вип. 5. – С. 45–49.

9. Green Paper – Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply – European Green Paper [Електронний ресурс] / European Commission. – 2000. – Р. 4. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/energy/green-paper-energy-supply/doc/green_paper_energy_supply_en.pdf

10. Головина М. С. Экономические аспекты региональной энергетической безопасности и экспортная стратегия России на рынке газа стран ЕС : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.14 – мировая экономика / М. С. Головина; МГИМО. – 2015. – 27 с.

11. Муковський І. Т. Інформаційно-аналітична діяльність у міжнародних відносинах : навч. посіб. / І. Т. Муковський, А. Г. Міщенко, М. М. Шевченко. – К. : Кондор, 2012. – 224 с.

12. Подолець Р. З. Особливості ціноутворення в міжнародній торгівлі природним газом / Р. З. Подолець, О. А. Дячук, Р. С. Юхимець // Економіка і прогнозування. – 2014. – № 1. – С. 53–66.

13. Берениус А. Как образуются цены на газ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://stop-news.com/sobytiya-i-fakty/kak-obrazuyutsya-ceny-na-gaz>

14. Подолець Р. Газовий ринок у контексті геополітичних балансів / Р. Подолець // Віче: громад. політ. і теорет. журнал ВР України. – 2009. – № 4. – С. 8–12.

15. Шивяков О. С. Економічні механізми стимулювання розвитку газового ринку України / О. С. Шивяков, О. В. Стогній, М. В. Гунда, А. О. Васеньова // Нафтогазова галузь України. – 2015. – № 5. – С. 6–9.

16. European Gas Target Model review and update [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.acer.europa.eu/events/presentation-of-acer-gas-target-model-documents/european%20gas%20target%20model%20review%20and%20update.pdf>

17. Petrovich B. European gas hubs: how strong is price correlation? – [Електронний ресурс] / B. Petrovich // The Oxford Institute For Energy Studies. – NG 79. – 2013. – 64 p. – Режим доступу: <https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2013/10/NG-79.pdf>

18. Дейнеко В. Газові хаби в ЄС: від кореляції до єдиної ціни на газ [Електронний ресурс] // Інформаційно-аналітичний ресурс «Українська енергетика». – Режим доступу: <http://ua-energy.org/post/38565>

Науковий керівник – Сідоров В. І., кандидат економічних наук, професор, декан факультету міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

REFERENCES

Berenius, A. "Kak obrazuyutsya tseny na gaz" [How does the pricing of gas]. <http://stop-news.com/sobytiya-i-fakty/kak-obrazuyutsya-ceny-na-gaz>

"Dyversyfikatsiini proekty v enerhetychnii sferi Ukrainy: stan, problemy ta shliakhy yikh realizatsii" [Diversification projects in the energy sector of Ukraine: state, problems and ways of their implementation]. *Natsionalna bezpeka i oborona (Ukrainskyi tsentr*

ekonomichnykh i politychnykh doslidzhen im. O. Razumkova), no. 6 (2009): 2-53.

Dzyoba, O. H., and Romashko, O. M. "Otsinka rivnia dyversyfikatsii postachannia pryrodnoho hazu v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu" [Assessment of the level of diversification of natural gas supplies to European Union countries]. *Ekonomichnyi chasopys-XXI*, no. 7-8 (2012): 37-40.

Deineko, V. "Hazovi khaby v YeS: vid koreliatsii do yedynoi tsiny na haz" [Gas hubs in the EU: from correlation to a common gas prices]. *Ukrainska enerhetyka*. <http://ua-energy.org/post/38565>

"European Gas Target Model review and update" <http://www.acer.europa.eu/events/presentation-of-acer-gas-target-model-documents/european%20gas%20target%20model%20review%20and%20update.pdf>

"Green Paper - Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply - European Green Paper" European Commission. http://ec.europa.eu/energy/green-paper-energy-supply/doc/green_paper_energy_supply_en.pdf

Golovina, M. S. "Ekonomicheskiye aspekty regionalnoy energeticheskoy bezopasnosti i eksportnaya strategiya Rossii na rynke gaza stran YeS" [Economic aspects of regional energy security and export strategy of Russia in the gas market of the EU countries]. *Avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk: 08.00.14*, 2015.

Hrabovych, T. A. "Pravovi osnovy polityky enerhetychnoi bezpeky YeS" [Legal framework of energy security policy of the EU]. *Dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.11*, 2016.

Mukovskyi, I. T., Mishchenko, A. H., and Shevchenko, M. M. *Informatsiino-analitychna diialnist u mizhnarodnykh vidnosynakh* [Information-analytical activity in international relations]. Kyiv: Kondor, 2012.

Muzychenko, M. V. "Yakysna otsinka rivnia dyversyfikatsii postachannia pryrodnoho hazu v derzhavakh-chlenakh Yevrosoiuzu" [Qualitative assessment of the level of diversification of natural gas supply in the member States of the European Union]. *Visnyk KhNU im. V. N. Karazina. Seriya «Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krainoznavstvo. Turyzm»*, no. 5 (2015): 45-49.

Podolets, R. Z., Diachuk, O. A., and Yukhymets, R. S. "Osoblyvosti tsinoutvorennia v mizhnarodnii torhivli pryrodnym hazom" [Features of pricing in international trade of natural gas]. *Ekonomika i prohnzuvannia*. http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2014_1_6

Podolets, R. "Hazovyi rynek u konteksti heopolitychnykh balansiv" [The gas market in the context of geopolitical balances]. *Viche*, no. 4 (2009): 8-12.

Petrovich, B. "European gas hubs: how strong is price correlation?" The Oxford Institute For Energy Studies. <https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2013/10/NG-79.pdf>

Shyviakov, O. S. et al. "Ekonomichni mekhanizmy stymulivannia rozvytku hazovoho rynku Ukrainy" [Economic mechanisms of stimulating the development of the gas market of Ukraine]. *Naftohazova haluz Ukrainy*. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ngu_2015_5_3

Saprykin, V. "Enerheticheskaya bezopasnost Ukrainy i proekty diversifikatsii istochnikov postavok uglevodorodov" [Energy security of Ukraine and the projects of diversification of sources of supply of hydrocarbons]. http://www.razumkov.org.ua/ukr/article.php?news_id=517

Stukonoh, Ya. P. "Osoblyvosti mekhanizmu rehulivannia rynku pryrodnoho hazu YeS" [Features of the mechanism of regulation of the natural gas market of the EU]. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*, no. 118 (1) (2014): 192-202.

Transformatsiia mizhnarodnykh ekonomichnykh vidnosyn v epokhu hlobalizatsii [Transformation of international economic relations in the era of globalization]. Kharkiv: KhNU im. V. N. Karazina, 2015.

Yeremenko, A., and Unigovskiy, L. "Diversifikatsiya postavok gaza: podderzhit li Yevropa ukrainsko-polskiy proekt?" [Diversification of gas supplies: you will support the Europe, the Ukrainian-Polish project?]. http://gazeta.zn.ua/energy_market/diversifikatsiya-postavok-gaza-podderzhit-li-evropa-ukrainsko-polskiy-proekt_.html

СУЧАСНІ ІНСТРУМЕНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КОРПОРАТИВНОГО ПАРТНЕРСТВА З ІНОЗЕМНИМИ КОМПАНІЯМИ

© 2016 СОЛОВЙОВА К. С., ЗАЙЦЕВА К. Ю.

УДК 339.9

Соловйова К. С., Зайцева К. Ю. Сучасні інструменти забезпечення економічної безпеки корпоративного партнерства з іноземними компаніями

Метою статті є аналіз та вибір найефективніших інструментів підвищення економічної безпеки корпоративного партнерства з іноземними компаніями. Визначено, що факторами впливу на рівень економічної безпеки компанії є стратегічне партнерство з іноземними компаніями та ціла низка офшорних інструментів податкового регулювання. Визначено переваги та недоліки реєстрації офшорної компанії задля підвищення рівня економічної безпеки корпоративного партнерства. Окрім цього, наведено основні офшорні юрисдикції та розглянуто офшорний інструментарій. До інструментів забезпечення економічної безпеки корпоративної співпраці, окрім офшорних інструментів, авторами було віднесено такий новітній інструмент управління економічною безпекою, як підписання угоди з міжнародною компанією, яка спеціалізується на забезпеченні економічної безпеки корпоративної співпраці іноземних партнерів. Наведено приклад такої компанії та основні сфери її діяльності.

Ключові слова: податковий фактор, економічна безпека, корпоративне партнерство, офшорні інструменти, офшорна юрисдикція.

Табл.: 2. Бібл.: 13.

Соловйова Карина Сергіївна – аспірантка кафедри економічного аналізу, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: karryfun@i.ua

Зайцева Катерина Юріївна – аспірантка кафедри менеджменту та бізнесу, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

УДК 339.9

UDC 339.9

Соловьёва К. С., Зайцева Е. Ю. Современные инструменты обеспечения экономической безопасности корпоративного сотрудничества с иностранными компаниями

Целью статьи является анализ и выбор наиболее эффективных инструментов повышения экономической безопасности корпоративного партнёрства с иностранными компаниями. Выяснено, что факторами влияния на уровень экономической безопасности компании является стратегическое партнёрство с иностранными компаниями и целый ряд офшорных инструментов налогового регулирования. Определены преимущества и недостатки регистрации офшорной компании для повышения уровня экономической безопасности корпоративного партнёрства. Кроме этого, приведены основные офшорные юрисдикции и рассмотрен офшорный инструментарий. К инструментам корпоративной безопасности обеспечения экономического сотрудничества, кроме офшорных инструментов, авторами был отнесён такой новейший инструмент управления экономической безопасностью, как подписание соглашения с международной компанией, которая специализируется на обеспечении экономической безопасности корпоративного сотрудничества иностранных партнёров. Приведен пример такой компании и основные сферы её деятельности.

Ключевые слова: налоговый фактор, экономическая безопасность, корпоративное партнерство, офшорные инструменты, офшорная юрисдикция.

Табл.: 2. Библ.: 13.

Соловьёва Карина Сергеевна – аспірантка кафедри економічного аналізу, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: karryfun@i.ua

Зайцева Екатерина Юрьевна – аспірантка кафедри менеджменту та бізнесу, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

Soloviova K. S., Zaitseva K. Yu. Contemporary Tools for Ensuring Economic Security of Corporate Cooperation with Foreign Companies

The article is aimed at analysis and selection of the most effective tools for improving the economic security of corporate partnerships with foreign companies. It is found that the factors of influence on the level of economic security of company is strategic partnership with foreign companies and a number of tools for the offshore tax regulation. Both advantages and disadvantages of registration of an offshore company to increase the level of economic security of corporate partnership have been determined. In addition, the major offshore jurisdictions have been provided and the relevant set of tools has been considered. To the corporate security tools for ensuring economic cooperation, in addition to offshore tools, the authors have also included the newest tool for management of economic security, such as the signing of an agreement with an international company that specializes in ensuring economic security for corporate cooperation of foreign partners. An example of such a company and the main areas of its activity have been provided.

Keywords: tax factor, economic security, corporate partnerships, offshore tools, offshore jurisdiction.

Табл.: 2. Bibl.: 13.

Soloviova Karyna S. – Postgraduate Student, Department of Management and Business, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economic (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: karryfun@i.ua

Zaitseva Kateryna Yu. – Postgraduate Student, Department of Economic Analysis, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economic (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

Розглядаючи сучасний стан економіки України, варто зазначити, що економічна безпека корпоративного сектора формально знаходиться під впливом двох суттєвих факторів: податкового фактора та наявності/відсутності іноземних стратегічних партнерів. Як вже зазначалося вище, одним із головних чинників економічної безпеки компанії є податковий фактор.

Він відіграє колосальну роль в корпоративному бізнесі, оскільки впровадження або зміна ставки існуючого податку змінює прибутковість бізнес-процесу, що може істотно вплинути не тільки на рівень економічної безпеки організації, але й стати причиною виходу організації з бізнесу. Зростаюча вартість об'єктів нерухомості, інвестування в нерухомість, придбання і подальше ви-

користання неминуче пов'язані з оподаткуванням таких операцій. Чим вище вартість об'єкта, тим ретельніше слід аналізувати питання оподаткування та податкового планування.

Отже, «скорочення податкових платежів на даному етапі розвитку національної економічної системи України є одним з головних інструментів корпоративного управління бізнесом. Це є невід'ємною частиною менеджменту бізнес-організації» [6].

Ще одним фактором впливу на рівень економічної безпеки компанії є стратегічне партнерство з іноземними компаніями. Враховуючи постійні зміни зовнішнього середовища та суттєвий вплив стратегічного партнерства на рівень економічної безпеки компанії, на погляд авторів, доцільно розглянути інструменти управління економічною безпекою міжнародних корпоративних відносин.

Проблеми впливу податкового фактора на рівень економічної безпеки компаній та питання використання офшорних інструментів як засобу управління економічною безпекою корпоративного партнерства досліджували такі вчені: О. К. Бозуленко [3], О. В. Грачов [6], І. О. Цимбалюк [4, 5], В. А. Предборський [1], Е. Шамбост [2], І. М. Кобушко [7] та багато інших. Водночас, економічна безпека компанії – це сфера, яка є динамічною та зазнає постійних змін, і хоча внесок вищезазначених авторів у вирішення цієї проблеми дуже значний, все ж залишається актуальним питання використання ефективних інструментів економічної безпеки корпоративного партнерства з іноземними компаніями.

Метою статті є аналіз та вибір найефективніших інструментів підвищення економічної безпеки корпоративного партнерства з іноземними компаніями.

Реєстрація офшорної міжнародної компанії є визначним і ефективним інструментом корпоративного партнерства задля підвищення рівня економічної безпеки спільної діяльності, податкового планування і захисту активів. Також офшори реєструються для володіння закордонним майном (наприклад, нерухомістю). Використання офшорних міжнародних бізнес компаній дозволяє уникнути сплати податків на спадщину, на приріст капіталу і ряду спадкових зборів, тому що власник змінюється через продаж акцій. Офшорна міжнародна компанія частіше використовується бізнесменами з тих країн, де урядом обмежені суттєві можливості участі в комерційному міжнародному співробітництві для того, щоб мати повноцінну та вільну можливість інвестувати кошти в різні фінансові інструменти [8].

Таким чином, «офшорний бізнес – це підприємницька діяльність, здійснювана в рамках міжнародної групи компаній, частина підрозділів якої розташована у країнах, що надають податкові, валютні, інвестиційні та інші пільги при певних умовах. Ці країни отримали неофіційну назву «податкові сховища» (*taxhavens*)» [7].

Держава чи територія вважається «офшорною юрисдикцією» у тому випадку, коли зареєстровані в такій юрисдикції компанії не сплачують податків або сплачують низькі податки зі своїх доходів, які компанія отримала поза межами кордонів своєї держави [7].

«Офшорними юрисдикціями, згідно із законодавством України, вважаються такі держави: Андорра, Ангілья, Антигуа і Барбуда, Аруба, Нідерландські Антильські острови, Бахрейн, Беліз, Барбадос, Багамські острови, Бермудські острови, Британські Віргінські острови, Острів Гернси, Острів Джерсі, Острів Мен, Острів Олдерні, Гібралтар, Монако, Вануату, Віргінські Острови (США), Гренада, Кайманові Острови, Монтсеррат, Пуерто-Ріко, Сент-Вінсент і Гренадіни, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Співдружність Домініки, Теркс і Кайкос, Ліберія, Сейшельські Острови, Маршальські Острови, Науру, Ніуе, Острови Кука, Самоа, Мальдівська Республіка. При цьому варто звернути увагу, що Республіка Панама, о. Кіпр, Королівство Велика Британія та Канада не вважаються офшорними зонами...» [2].

Також більшістю бізнесменів використовується класифікація, в основу якої покладено принцип зручності розміщення для організацій певного профілю. Для більш точної характеристики цієї класифікації можна запропонувати англomовний термін «*activity based classification*». Така систематизація названа автором галузевою та містить у основі розподіл країн на такі класифікаційні групи – юрисдикції [2].

I. *Сприятливі з точки зору юридичних аспектів резидентства.* Ця група країн надає фізичним особам можливість подвійного громадянства, пільги у разі придбання нерухомості або реєстрації організацій. При цьому рівень оподаткування може бути і не найнижчим. Набагато більш важливими є економічна і політична стабільність, наближеність до центру постійного проживання, географічні та кліматичні фактори. До таких країн можна віднести Кіпр, Ізраїль, Чехію, Угорщину, Іспанію.

II. *Сприятливі для виробничих компаній.* У цю групу входять країни, які надають податкові пільги компаніям виробничого профілю. Крім того, враховуються географічні чинники, такі як близькість до основних ресурсних баз, близькість до основних транспортних розв'язок і товаропотоків для транспортних компаній, наявність кваліфікованої робочої сили і вартість найманої праці для операційних компаній та ін. Такими країнами можуть бути Угорщина, Аргентина, Ірландія, Канада, Пуерто-Ріко та ін.

III. *Найбільш сприятливі з точки зору оподаткування фізичних осіб.* До таких зазвичай відносять країни з відносно низьким рівнем прибуткових податків з фізичних осіб (менше 15%), невеликою кількістю або повною відсутністю угод про надання інформації податковим органам, кримінальній поліції та іншим аналогічним органам. До таких країн прийнято відносити Андорру, Латвію, Монако, острови Мен, Гернси і Джерсі, меншою мірою Коста-Ріку, а також курортні місця Карибського басейну.

IV. *Підходящі для торгово-закупівельних компаній.* Як правило, крім податкових чинників враховуються близькість до світових фінансових центрів, популярність як туристичних, курортних, економічних, а не тільки фінансових центрів, кількість податкових угод з іншими країнами. Також береться до уваги залученість у загальносвітові товарні та транспортні потоки, наяв-

ність вільних економічних зон відповідного профілю. Такими країнами є Гібралтар, Гонконг, Сінгапур, Кіпр, Швейцарія, острів Мен, деякі регіони Китаю, а також Багамські, Бермудські, Кайманові острови та ін.

V. *Сприятливі для судноплавних компаній.* Крім податкових пільг, країни повинні мати вихід до морських комунікацій і володіти розвинутою морською інфраструктурою. До числа таких країн належать Панама, Мальта, Кіпр, Бермудські, Багамські, Кайманові острови, Сінгапур. Також можна звернути увагу на Ліберію, Грецію, Мадейру і деякі інші країни. Слід зазначити, що саме під прапором цих країн плавають багато торгових суден.

VI. *Зручні для банківських і фінансових компаній,* відомі досить широко: Австрія, Ліхтенштейн, Люксембург, Швейцарія, Нідерланди, Гонконг, Сінгапур, Бермудські, Багамські, Кайманові острови, Нідерландські Антілли, острови Гернси і Джерсі та ін. Відрізняються наявністю стійких зв'язків зі світовими фінансовими центрами або самі є такими.

VII. *Зручні для ліцензійних компаній:* Австрія, Нідерланди, Швейцарія та деякі інші країни, які приділяють підвищену увагу ліцензійної діяльності компаній, торгівлі об'єктами інтелектуальної власності.

VIII. *Юрисдикції з режимом, сприятливим для трастових компаній.* Як правило, це країни англосаксонської правової системи, де досить широко поширені трасти. Ряд країн має яскраво виражену «трастову» спеціалізацію: острови Гернси і Джерсі, Гібралтар, острів Мен.

IX. *Сприятливі для резиденції страхових компаній* (наприклад, Сейшели).

X. *Юрисдикції, що позиціонуються на ринку аутсорсингу послуг в інформаційних технологіях* (наприклад, Мадейра) [2].

Варто відзначити, що нещодавно Міжнародний консорціум журналістів (ICIJ) опублікував у від-

критому доступі найбільшу за всю історію базу даних про власників офшорів. Аналізувалися дані двох найбільших реєстраторів: Portcullis Trust Net (Сінгапур) і Commonwealth Trust Limited (Британські Віргінські острови, БВО) [13]. Більшість офшорів, пов'язаних з українськими бізнесменами, зареєстровані на БВО. Британські Віргінські острови — юрисдикція, в якій податкова ставка на доходи з іноземних джерел дорівнює нулю. Одним із власників офшорів на БВО є українська національна акціонерна компанія «Надра України», яка активно співпрацює з 2016 р. з компанією Yuzgas B. V. (Нідерланди) [13].

Окрім НАК «Надра України», у цьому списку є такі українські компанії:

1. VMT Finance Management Company Ltd (Київ, юрисдикція Британські Віргінські острови).
2. Група компаній «ВАП-1», «ВАП-2», «Валми Інвест» (Київ, кіпрські офшори).
3. Kaalbye Agency Services Limited (Одеса, юрисдикція Британські Віргінські острови).
4. Група компаній «АТП 928» і «ЕС Транс Груп 928», «ЕС-Транс Лоджистікс 928» (Одеса, Британські Віргінські острови).
5. Sogerd Limited (Львів, Британські Віргінські острови).
6. Міжнародна група компаній Group DF та віргінська компанія Group DF Limited (Київ, Британські Віргінські острови).
7. Realty Academy Associatiin Inc. (Одеса, Британські Віргінські острови).
8. Fitness Communication Club «Peak» (Київ, Британські Віргінські острови/о. Кіпр) [13].

У табл. 1 зазначено країну, вартість відкриття офшорної компанії та вартість щорічного утримання в доларах США.

Таблиця 1

Офшорні юрисдикції та вартість їх утримання

Назва юрисдикції	Вартість компанії (USD)	Щорічне утримання
Великобританія (LLP)	2000	1600
Шотландія (LP)	2000	1600
Канада (LP)	2950	2500
Нова Зеландія (LTD)	3700	2900
Коста-Ріка (LTD)	2900	1800
Маршаллові острови (IBC)	1750	1350
Британські Віргінські острови (IBC)	1750	1350
Панама (Corporation)	1750	1350
Сейшельські острови (IBC)	1750	1350
Кіпр (LTD)	2900	1600 + податковий звіт
OAE (RasAlKhaimah)	3900	2300 + податковий звіт
Сінгапур (LTD)	4800	2200 +
Ліхтенштейн	5000	3500
Швейцарія	5000	3500
Канада	2950	2500

Отже, можна відзначити, що найбільш привабливими для українських бізнесменів є Британські Віргінські острови та острів Кіпр, які є найдешевшими в порівнянні з іншими офшорними юрисдикціями. Сінгапур, Ліхтенштейн, Швейцарія та Нова Зеландія користуються дещо меншим попитом через високу вартість придбання та утримання компанії. Окрім цього, на погляд авторів, оптимальним варіантом є придбання офшорної компанії в Канаді через те, що вона не є офшорною зоною згідно із законодавством України та вартість її реєстрації та утримання знаходиться на середньому рівні згідно з даними табл. 1.

Характеристика офшорної компанії в Канаді.

При відкритті міжнародної офшорної компанії у Канаді власник отримує:

1. Сертифікат про реєстрацію, роздруковку з реєстра провінції Альберта, установчий договір – ці документи йдуть із засвідченням канадського нотаріуса, штампом посольства Канади в Латвії та штампом МЗО (Ministry of Foreign Affairs) Латвії – це легалізований пакет документів компанії для латвійських банків.

2. Довіреність і перший протокол – ці документи йдуть під апостилом країни резидентності номінальних партнерів. Такий комплект документів підходить для відкриття рахунків у латвійських банках.

У табл. 2 наведено більш детальний опис офшорної компанії, місце реєстрації якої – Канада.

Офшорні інструменти – це засоби, методи, заходи та технології ведення діяльності організацією, пов'язаної з офшорними зонами. До офшорних інстру-

Таблиця 2

Опис офшорної компанії, зареєстрованої в Канаді

Характеристика	Опис
1. Місцезнаходження	Північна Америка
2. Вид компанії	LimitedPartnership
3. Обмеження діяльності компанії	Банківська, страхова, інвестиційна та фінансова вимагають наявності ліцензії
4. Вимоги до формування статутного капіталу	Немає. Стандартний задекларований капітал – 1.000 CAD
5. Оподаткування	Канадське партнерство LP є незалежною юридичною особою і окремим суб'єктом корпоративного права. Як партнерство LP не є платником корпоративного податку в Канаді, за умови, якщо воно має в своєму складі закордонних учасників (партнерів) і компанія не здійснює діяльності на території Канади
6. Мінімальне число акціонерів	Якщо засновником Партнерства виступає фізична особа, то вона може бути одночасно генеральним і обмеженим партнером в одній особі, завдяки чому для реєстрації Партнерства достатньо однієї фізичної особи, яке може бути резидентом будь-якої країни. Якщо Партнерство в Канаді реєструють юридичні особи, то потрібно мінімум один генеральний партнер, і один обмежений партнер. Якщо фірма-засновник зареєстрована за межами Канади, для призначення її генеральним партнером спочатку необхідно зареєструвати її в Онтаріо як EPC (Extra-Provincial Corporation)
7. Зареєстрований офіс	У Канаді, провінція Альберта
8. Директор і секретар	GeneralPartner (генеральний партнер) – несе необмежену відповідальність за зобов'язання LP і управляє партнерством. Limited Partner (обмежений партнер) – несе відповідальність за зобов'язання LP лише своїм внеском у партнерство і не бере участь в управлінні. Вимог до посади секретаря немає
9. Номінальний сервіс	Так
10. Збори акціонерів	У будь-якому місці
11. Щорічний бухгалтерський звіт	Немає
12. Вимога ідентифікації реального (реальних) бенефіціара (власника) перед державними органами країни реєстрації	Відомості про власника надаються тільки агенту, який є зареєстрованим.
13. Валютний контроль та валютне регулювання	Немає
14. Присутність у переліку офшорних України	Немає
16. Наявність угоди про уникнення подвійного оподаткування з Україною	Так, проте на Канадське партнерство воно не поширюється.
17. Наявність інших угод з Україною та іншими країнами	З Україною підписані такі угоди: • про взаємодопомогу в кримінальних справах; • про співробітництво у сфері протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.
18. Застосування	Торгові операції, включаючи країни ЄС

ментів корпоративного управління компанією можна віднести такі:

1. Банківські рахунки, які відкрито офшорними компаніями. Такі рахунки є зручним, комфортним та оптимальним інструментом накопичення та зберігання фінансових коштів, до яких власник має необмежений та швидкий доступ.

2. Секретний сервіс. Збереження конфіденційності комерційної інформації. У офшорних зонах за розголошення комерційної та фінансової таємниці існує кримінальна відповідальність.

3. Реєстрація власної міжнародної офшорної компанії, яка може бути посередником між постачальником та імпортером або експортером та клієнтом. Завдяки тому, що офшорна фірма виступає посередником і, відповідно, через її рахунки проходять кошти за товар, на цих рахунках і залишається основна частина прибутку від торгової операції, який завдяки низькому оподаткуванню в країні реєстрації, наприклад Британських Віргінських островах чи Панамі, практично повністю залишається в розпорядженні інвестора. Подібно офшорну фірму можна використати для отримання комісійної винагороди з України, при цьому сплачуючи 0% податку. Торгову фірму можна відкрити практично в будь-якій офшорній зоні.

4. Використання так званого «номінального сервісу», коли ім'я справжнього власника зберігається в таємниці.

5. Офшорний консалтинг (вибір та наліз найбільш підходящих офшорних юрисдикцій для даної компанії, вибір оптимального пакета документів офшорної фірми і подальше консультування).

Проте, окрім позитивного ефекту від діяльності офшорних юрисдикцій, який пов'язаний із підвищенням рівня економічної безпеки корпоративного співтовариства компаній, зниженням витрат на оподаткування, збільшення обсягів інвестування, є й негативний ефект від діяльності офшорних компаній. Негативними сторонами використання офшорних компаній як інструмента корпоративного управління є: недобросовісна податкова конкуренція та, відповідно, уникнення від сплати податків, що призводить до нестабільності економіки у зв'язку з акумуляцією в офшорних зонах великих обсягів капіталу, що є причиною підвищення тінізації економіки та відсутності достатньої кількості коштів на соціальні потреби. Тобто, можна зробити висновок, що на мікрорівні (рівні компанії) використання офшорних інструментів є цілком ефективним засобом підвищення рівня економічної безпеки, але на макрорівні (рівні держави) – це призводить до зниження рівня економічної безпеки країни в цілому.

На даний момент вітчизняне законодавство розглядає як боротьбу з використанням офшорних інструментів бізнесу такі методи, як застосування жорстких заходів щодо моніторингу та контролю офшорного фінансового сектора, запровадження спеціальних штрафів і серйозних санкцій у випадках порушення встановлених правових норм щодо боротьби з незаконними фінансовими операціями з відмивання грошей і кримінальних

прибутків, але, на наш погляд, цю проблему варто вирішувати завдяки реформуванню податкової системи України, введення пільг для компаній, які виходять на міжнародний ринок, введення спеціальної ставки оподаткування для компаній, які розпочинають спільний бізнес з іноземними стратегічними партнерами. Усього в Україні працюють офшорні компанії з 35 юрисдикцій. Найбільш популярним залишається Кіпр – як найближча офшорна зона.

До інструментів забезпечення економічної безпеки корпоративної співпраці, крім вищезазначених офшорних інструментів, на думку авторів, варто додати такий новітній інструмент управління економічною безпекою, як підписання угоди з міжнародною компанією, яка спеціалізується на забезпеченні економічної безпеки співпраці іноземних партнерів [11].

Прикладом такої компанії є CSIS International Corporate Security Intelligence Solutions. Головний офіс цієї компанії знаходиться в Австралії, компанія має філіали у більш ніж 60 країнах світу [9]. До сфер діяльності CSIS International належать:

1. Кризовий менеджмент (оцінка стану політичної, економічної та соціальної безпеки країни – учасника та оцінка розвитку галузі, у якій планується розпочати бізнес-процес)
2. Перевірка благонадійності партнерів, кредиторів та усіх активних осіб, які задіяні у бізнес-процесі.
3. Постійна оцінка ризиків (потенційних та фактичних).
4. Управління промисловою безпекою. У тому випадку, якщо засновується спільне підприємство.
5. Компанія захисту активів, які були задіяні у бізнес-процесі
6. Протидія промислового та науково-технічному шпигунству.
7. Корпоративна розвідка.
8. Супровід угод та логістичних перевезень.
9. Економічний прорахунок поточної та майбутньої рентабельності угоди.
10. Захист персоналу, який задіяно в бізнес-процесі.
11. Захист ділової інформації та комерційної таємниці.
12. Комплексний захист економічної безпеки співтовариства.
13. Управління контрактами.

Економічна безпека корпоративного партнерства забезпечується завдяки тому, що CSIS International надають комплексні спеціалізовані рішення в галузі економічної безпеки корпоративного партнерства, підбирають економічно обґрунтовані інструменти корпоративного управління бізнес-процесом та орієнтуються на високий рівень економічної безпеки бізнес-процесу. Сфери діяльності CSIS International є основою цілісного та комплексного підходу до забезпечення економічної безпеки корпоративного партнерства [11].

На наш погляд, варто долучити до сфер діяльності CSIS International такий напрямок, як інформаційний захист корпоративних брендів партнерів, який є однією

із сучасних проблем ведення бізнесу та потребує подальших наукових досліджень [10, 12]. Отже, як можна побачити, питання, що стосуються забезпечення економічної безпеки корпоративного партнерства іноземних компаній, є актуальним і таким, що потребують подальшого вивчення.

ВИСНОВКИ

Розглянуто два фактори, які суттєво впливають на економічну безпеку корпоративного партнерства з іноземними компаніями. Авторами детально проаналізовано використання офшорних фірм як інструменту підвищення економічної безпеки корпоративного партнерства та як інструменту податкового бізнес-планування. Окрім цього, визначено сучасний ефективний інструмент, який також може використовуватися як засіб підвищення економічної безпеки корпоративного партнерства. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Предборський В. А.** Детінізація економіки в контексті трансформаційних процесів. Питання теорії та методології: монографія / В. А. Предборський. – К.: Кондор, 2005. – 613 с.
2. **Шамбост Э.** Энциклопедия офшорных зон / Эдуард Шамбост; [пер. с фр.]. – М., 2000. – 586 с.
3. **Бозуленко О. К.** Роль офшорної фінансової діяльності у світовій фінансовій системі / О. К. Бозуленко // Економіст. – 2010. – № 1. – С. 51–53.
4. **Цимбалюк І. О.** Податкова безпека в системі фінансової безпеки держави: кол. монографія / І. О. Цимбалюк // Стратегічне управління національним економічним розвитком: монографія: у 2 т. / За ред. О. В. Кендюхова. – Донецьк: ДВНЗ «ДонНТ», 2013. – Т. 2. – 392 с. – С. 13–23.
5. **Цимбалюк І. О.** Податкове навантаження як критерій ефективності ведення податкової політики / І. О. Цимбалюк, Н. В. Вишневецька // Економічний вісник Державного педагогічного університету ім. Григорія Сковороди. – Переяслав-Хмельницький, 2012. – № 19/1. – С. 183–187.
6. **Грачов О. В.** Податкова безпека як невід'ємна складова економічної безпеки підприємства / О. В. Грачов // Економічна безпека: вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 29. – С. 86–88.
7. **Кобушко І. М.** Офшорні зони як засіб зростання інвестиційного потенціалу / І. М. Кобушко, Я. В. Говорун, С. О. Панченко // Механізм регулювання економіки. – 2011. – № 1. – С. 182–187.
8. **Гарасюк О. А.** Обґрунтування економічної доцільності розвитку офшорного бізнесу в Україні / О. А. Гарасюк // Формування ринкових відносин в Україні. – К.: НДЕІ, 2001. – Вип. 13. – С. 222–228.
9. Офіційний сайт CSIS International [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.csis-international.com/corporate-security-services/>
10. **Du Plessis J. J.** Principles of Contemporary Corporate Governance / J. J. Du Plessis, M. Bagaric, A. Hargovan. – 2nd edition. – Cambridge University, 2011. – 482 p.
11. **Spedding L. S.** Due Diligence Handbook: Corporate Governance, Risk Management and Business Planning / L. S. Spedding. – CIMA Publishing, 2008. – 748 p.
12. **Solomon J.** Corporate Governance and Accountability / J. Solomon, A. Solomon. – John Wiley & Sons Ltd, 2004. – 318 p.
13. Фінансовий портал Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minfin.com.ua/>

Науковий керівник – Отенко І. П., доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри економічного аналізу та міжнародного бізнесу Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця

REFERENCES

- Bozulenko, O. K. "Rol ofshornoj finansovoi diialnosti u svi-tovii finansovii systemi" [The role of offshore financial activities in the global financial system]. *Ekonomist*, no. 1 (2010): 51-53.
- DuPlessis, J. J., Bagaric, M., and Hargovan, A. *Principles of Contemporary Corporate Governance*: Cambridge University, 2011.
- Finansovyi portal Ministerstva finansiv Ukrainy. <http://minfin.com.ua/>
- Hrachov, O. V. "Podatkova bezpeka yak nevidiemna skladova ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva" [Tax security as an integral component of economic security of enterprise]. *Ekonomichna bezpeka: visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, no. 29 (2010): 86-88.
- Harasiuk, O. A. "Obgruntuvannia ekonomichnoi dotsilnosti rozvytku ofshornoho biznesu v Ukraini" [Substantiation of economic expediency of offshore business development in Ukraine]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, no. 13 (2001): 222-228.
- Kobushko, I. M., Hovorun, Ya. V., and Panchenko, S. O. "Ofshorni zony yak zasib zrostantia investytsiinoho potentsialu" [Offshore zones as a means of increasing investment potential]. *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky*, no. 1 (2011): 182-187.
- Ofitsiynyi sait CSISInternational. <http://www.csis-international.com/corporate-security-services/>
- Predborskyi, V. A. *Detinizatsiia ekonomiky v konteksti transformatsiinykh protsesiv. Pytannia teorii ta metodolohii* [Unshadowing of the economy in the context of transformation processes. Issues of theory and methodology]. Kyiv: Kondor, 2005.
- Shambost, E. *Entsiklopediya ofshornykh zon* [Encyclopedia of offshore zones]. Moscow, 2000.
- Spedding, L. S. *Due Diligence Handbook: Corporate Governance, Risk Management and Business Planning*: CIMA Publishing, 2008.
- Solomon, J., and Solomon, A. *Corporate Governance and Accountability*: John Wiley & Sons Ltd, 2004.
- Tsybaliuk, I. O. "Podatkova bezpeka v systemi finansovoi bezpeky derzhavy" [Tax security in the financial security of the state]. In *Stratehichne upravlinnia natsionalnym ekonomichnym rozvytkom*, 13-23. Vol. 2. Donetsk: DVNZ «DonNT», 2013.
- Tsybaliuk, I. O., and Vyshnevskaya, N. V. "Podatkove navantazhennia yak kryterii efektyvnosti vedennia podatkovoi polityky" [Tax burden as a criterion for the effectiveness of tax policy]. *Ekonomichniy visnyk universytetu* (2012): 183-187.

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ: СУТІСНИЙ АПАРАТ І МОЖЛИВОСТІ ФІНАНСОВО-ПОДАТКОВОГО МЕХАНІЗМУ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗРОСТАННЯ

© 2016 КАРПІНСЬКИЙ Б. А., МАКСИМІВ Д. Я., КАРПІНСЬКА О. Б.

УДК [330.322:330.34]:336(477)

Карпінський Б. А., Максимів Д. Я., Карпінська О. Б. Децентралізація: сутісний апарат і можливості фінансово-податкового механізму інвестиційного зростання

Мета статті полягає в розробці системних положень формування і функціонування фінансово-податкового механізму інвестиційного зростання як імперативного інструменту впливу й активізації інвестиційних процесів в умовах децентралізації, виходячи з потреби розширення податкової бази та нарощування фінансової спроможності державного бюджету. Синтезовано наукові засади організації фінансово-податкового механізму інвестиційного зростання, виділено фактори його впливу і ролі в активізації реалізації наявного фінансово-податкового потенціалу адміністративно-територіальних одиниць у процесі децентралізації. Сформовано апаратний інструментарій даного механізму та вичленено можливості його прояву в децентралізаційних процесах. Вперше запропоновано функціонально-економічну модель фінансово-податкового механізму інвестиційного зростання, яка комплексно включає як важелі інвестиційно-податкового середовища, так і потреби стратегії розвитку, економічного зростання та нарощування податкових надходжень за проведення активної децентралізаційної політики. Обґрунтовано ефективність пропонованого механізму у збалансованості фінансово-податкової системи держави та досягненні оптимального рівня децентралізації.

Ключові слова: децентралізація, децентралізаційна політика, фінансово-податковий потенціал, інвестиційно-податкове середовище, фінансово-податковий механізм інвестиційного зростання, збалансованість фінансово-податкової системи.

Рис.: 1. Табл.: 1. Бібл.: 21.

Карпінський Борис Андрійович – кандидат економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та менеджменту, Львівський національний університет ім. І. Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна)

E-mail: Karpinsky01@email.ua

Максимів Дмитро Ярославович – аспірант кафедри економіки та менеджменту, Львівський національний університет ім. І. Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна)

E-mail: maksimivdmitro88@ukr.net

Карпінська Олена Борисівна – кандидат юридичних наук, Адвокатське об'єднання «Карпінська і партнери» (вул. Вітовського, 29, Львів, 79011, Україна)

E-mail: karpinska@ua.fm

УДК [330.322:330.34]:336(477)

Карпінський Б. А., Максимів Д. Я., Карпінська О. Б.

Децентралізація: сутісний апарат і можливості фінансово-налогового механізму інвестиційного зростання

Цель статьи заключается в разработке системных положений формирования и функционирования финансово-налогового механизма инвестиционного роста как императивного инструмента влияния и активизации инвестиционных процессов в условиях децентрализации, исходя из необходимости расширения налоговой базы и наращивания финансовой состоятельности государственного бюджета. Синтезированы научные основы организации финансово-налогового механизма инвестиционного роста, выделены факторы его влияния и роли в активизации реализации имеющегося финансово-налогового потенциала административно-территориальных единиц в процессе децентрализации. Сформирован аппаратный инструментарий данного механизма и выделены возможности его проявления в децентрализационных процессах. Впервые предложена функционально-экономическая модель финансово-налогового механизма инвестиционного роста, которая комплексно включает как рычаги инвестиционно-налоговой среды, так и потребности стратегии развития, экономического роста и наращивания налоговых поступлений при проведении активной децентрализационной политики. Обоснована эффективность предлагаемого механизма в сбалансированности финансово-налоговой системы государства и достижении оптимального уровня децентрализации.

Ключевые слова: децентрализация, децентрализационная политика, финансово-налоговый потенциал, инвестиционно-налоговая среда, финансово-налоговый механизм инвестиционного роста, сбалансированность финансово-налоговой системы.

Рис.: 1. Табл.: 1. Библ.: 21.

Карпінський Борис Андрійович – кандидат економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та менеджменту, Львівський національний університет ім. І. Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна)

E-mail: Karpinsky01@email.ua

Максимів Дмитрій Ярославович – аспірант кафедри економіки та менеджменту, Львівський національний університет ім. І. Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна)

E-mail: maksimivdmitro88@ukr.net

Карпінська Елена Борисівна – кандидат юридических наук, Адвокатское объединение «Карпінська і партнери» (вул. Вітовського, 29, Львів, 79011, Україна)

E-mail: karpinska@ua.fm

UDC [330.322:330.34]:336(477)

Karpinsky B. A., Maksymiv D. Ya., Karpinska O. B. Decentralization: the Essential Apparatus and Possibilities of the Financial and Fiscal Mechanism for Investment Growth

The article is aimed at developing the system provisions concerning the formation and operation of the financial and fiscal mechanism for investment growth as a mandatory tool of influence and intensification of investment processes in the context of decentralization, proceeding from the necessity of broadening the tax base and increasing the financial viability of the State budget. The scientific foundations of organizing the financial and fiscal mechanism for investment growth have been synthesized, both factors of its influence and role in the enhancing the implementation of the existing financial and fiscal potential of the administrative-territorial units in the decentralization process have been allocated. The apparatus-specific instrumentarium of this mechanism has been formed, possibilities of its manifestation in the decentralized processes have been allocated. For the first time has been proposed a functional-economical model of financial and fiscal mechanism for investment growth that comprehensively includes both levers for investment and taxation environment and needs of strategiology of development, economic growth, and increasing tax revenues while conducting an active decentralization policy. Efficiency of the proposed mechanism has been substantiated as to balance of the financial and fiscal system of the State and achieving the optimal level of decentralization.

Keywords: decentralization, decentralization policy, financial and fiscal potential, investment and taxation environment, financial and fiscal mechanism for investment growth, balance of financial and fiscal system.

Fig.: 1. Tabl.: 1. Bibl.: 21.

Karpinsky Borys A. – PhD (Economics), Professor, Head of the Department of Economics and Management, Ivan Franko National University of Lviv (1 Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine)

E-mail: Karpinsky01@email.ua

Maksymiv Dmytro Ya. – Postgraduate Student, Department of Economics and Management, Ivan Franko National University of Lviv (1 Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine)

E-mail: maksimivdmitro88@ukr.net

Karpinska Olena B. – PhD (Laws), Attorneys' Association «Karpinskaya and partners» (29 Vitovskoho Str., Lviv, 79011, Ukraine)

E-mail: karpinska@ua.fm

Світові глобалізаційно-трансформаційні процеси сьогодення засвідчують як актуальність програмованого розгортання децентралізаційних процесів з метою забезпечення належної економічної стабільності фінансово самостійних економічно-розвинених територій (донорів фінансових ресурсів), так і необхідність посилення відповідальності за прийняття управлінських рішень щодо фінансово слабких територій задля збереження стабільності системи в межах окремих держав чи світових фінансово-економічних структур. Оскільки надмірна централізація в певній системі може призвести до постійного висмоктання фінансових потенціалів економічно розвинених територій, не сприяючи зацікавленості в самостійному вирішенні проблем фінансово-податкового забезпечення у фінансово слабких регіонів, через постійну фінансову підтримку таких адміністративно-територіальних одиниць [1–21]. Дані процеси простежуються як на глобальному рівні – у світових фінансово-економічних структурах (зокрема, спрямованість Великобританії на вихід з Європейського Союзу), так і на внутрішньодержавному – при розширенні повноважень (зокрема, у США, де кожен окремий штат є самостійним у прийнятті управлінських рішень).

Окрім того, досвід багатьох економічно розвинених країн світу підтверджує, що за децентралізації:

- ✦ формуються додаткові можливості окремих адміністративно-територіальних одиниць самостійно вирішувати свої проблеми;
- ✦ оптимально підбирається властива (сприятлива мешканцями) соціальна й економічна політика, яка гармонічно співіснує з можливостями та потребами територій;
- ✦ значно активізуються інвестиційні процеси, оскільки інвестори також отримують можливість вибору умов, які їм найбільше підходять.

Виходячи з цього, децентралізація (фінансова, політична, адміністративна) сприятиме активізації фінансово-податкового механізму інвестиційного зростання (ФПМІЗ), оскільки гармонічно розподілить території (регіони) на інвестиційні зони за пріоритетністю інвестиційної дохідності або/чи видів інвестиційної діяльності (вкладень). Практично, кожен окремий регіон буде приваблювати своїх інвесторів, які займаються певним видом інвестування, активізуючи загалом інвестиційну систему держави, а як наслідок: інвестиційна активність за функціонування ФПМІЗ сприятиме розширенню фінансово-податкової бази державного бюджету України.

Децентралізація в системі ФПМІЗ значно активізує та прискорить інвестиційні процеси, що приведе до інвестиційної децентралізації територій. Об'єктивно, що за певний період у інвестиційному середовищі відбудеться самозбалансування в інвестиційних зонах, у яких сформується оптимальні умови для того чи іншого виду інвестиційної діяльності (чи капіталу).

Міжнародний досвід вказує на те, що для створення сприятливих умов для розвитку економіки необхідно, щоб рівень інвестицій становив 19–25 % від ВВП (в Україні перед початком глобальної фінансової кризи даний показник досягав 13–17 %, а згодом почав критично знижуватися). Відповідно до розрахунків експертів

загальна потреба в інвестиціях для проведення структурної перебудови економіки України становить від 140 до 200 млрд дол. США, причому щорічна потреба національної економіки в інвестиціях оцінюється від 30 до 40 млрд дол. [2, с. 120–121]. При цьому, потрібні не лише кількісні, а й якісні зміни в інвестуванні. Так, наприклад, 75–85 % інвестицій повинні бути інноваційними й сприяти прогресивним змінам у структурі економіки регіонів України [5, с. 92].

Зазначимо також, що за іншими оцінками нині потреби в інвестиціях для оновлення основних фондів в Україні становлять більше 90 млрд дол. США [7, с. 62–66]. Однак наведені цифри в інвестиційних потребах для комплексного переозброєння виробничого апарату України виглядають досить заниженими, оскільки при вартості основних засобів в Україні на 2014 р. у 13752,1 млрд грн (859,5 млрд дол. США) та ступені їхнього зносу, який (за даними Державної служби статистики України) становив 83,5%, для їхнього оновлення, з урахуванням інноваційної складової виробничого апарату, за оцінкою авторів даного дослідження, необхідні інвестиційні ресурси вже перевищують 700 млрд дол. США. Доцільно також підкреслити, що розглядувана потреба в інвестиціях майже співмірна з фінансово-ресурсними втратами України від дій держави-анексора (Крим) у 0,5 трлн дол. США [12].

Зокрема, на думку фахівців-атомників, в Україні за 4 роки у 7 атомних блоків із 15 (на 4 атомних електростанціях) закінчується нормативний термін експлуатації, а для його продовження необхідні інвестиції у 300 млн дол. США на один блок (загалом потреба у 2,1 млрд дол. США). Окрім того, будівництво нового такого блоку коштує 3–5 млрд дол. США. Практично, якщо не вкласти такі інвестиційні ресурси в оновлення основних фондів атомної енергетики, то вже до 2020 р. Україна втратить 50% потужностей (дана енергетика виробляє в Україні понад половину всієї електроенергії). Коли врахувати гостру залежність України від зовнішніх енергетичних ресурсів, то неухва до формування і реалізації власного енергетичного потенціалу в системі децентралізаційної політики або затягування організаційно-інвестиційних заходів з його використання може мати досить проблематичні наслідки.

Лише потреби в інвестиціях для проведення капітального ремонту автомобільних доріг в Україні перевищують десятки мільярдів гривень. Тривале недофінансування процесу даного ремонту значно відтермінує відповідність автомобільних артерій міжнародним стандартам та призводить до відчутної фінансової втрати переваги України в активному використанні власного територіального розташування у мережі функціонування транснаціональних транспортних коридорів [13]. Зокрема, у Львівській області на даний ремонт у 2016 р. скеровано біля 1 млрд грн, або в середньому 5 млн грн на 1 км.

Тому забезпечення фінансово-податкової самостійності адміністративно-територіальних одиниць і розширення фінансово-податкових потенціалів окремих територій в процесі децентралізаційних змін з урахуванням сучасних викликів та негараздів: зношеність основних

фондів, що перевищує 80%; зовнішня заборгованість, що перевищує граничний рівень – 60% від валового внутрішнього продукту; незавершений військово-політичний конфлікт на сході України; економічна нестабільність і турбулентність фінансових ринків; імперативність, бюрократизованість і різновекторність політичних рішень, а також відсутність достатніх інвестиційних ресурсів у реальному секторі економіки України залишають за собою відкритим питання розробки та реалізації відповідного потребам часу ФПМІЗ механізму для досягнення максимального ефекту від невідвортної децентралізації (фінансової, політичної, адміністративної).

Підкреслимо, що окремі проблемні питання ефективного забезпечення фінансово-податкової самостійності адміністративно-територіальних одиниць через децентралізацію з урахуванням прогресивних механізмів впливу на її ефективність досліджували такі науковці: George W. H., Mehmet S. T. [15], Spina N. [20], Wayne M. M. [21], Амоша О. І., Буркинський Б. В. [1], Власюк О. С. [3], Гець В. М. [4, 16], Гончаров В. М. [5], Мазаракі А. А., Чугунов І. Я. [6], Халатур С. М. [14] та інші.

Однак на даний час в Україні невірешеним залишається питання формування дієвого механізму активізації інвестиційних процесів та розширення фінансово-податкового потенціалу адміністративно-територіальних одиниць в умовах невідвортності проходження децентралізаційних процесів.

Метою статті є розробка системних положень формування і функціонування фінансово-податкового механізму інвестиційного зростання як імперативного інструменту впливу й активізації інвестиційних процесів в умовах децентралізації (фінансової, політичної, адміністративної), виходячи з потреби розширення податкової бази та нарощування фінансової спроможності державного бюджету за спрямованості на динамічне збалансування фінансово-податкової системи України.

Як свідчить практика економічно розвинених держав, децентралізація стає тим інструментом впливу на економічні процеси, який дає можливість територіальним структурам значної самостійності у прийнятті будь-яких рішень, що стосуються фінансової, політичної та адміністративної сфер [15, 18, 20, 21].

Децентралізацію (в іншому значенні: децентралізаційний процес, децентралізаційна політика) у системі фінансово-податкового механізму інвестиційного зростання можливо розглядати з трьох аспектів.

За першим із них (вищим – високорівневою) – вона наявна в розвинутих державах та питання накопичення і використання фінансових ресурсів, політичні й адміністративні важелі розподілені збалансовано в інтересах як держави, так і місцевих громад, дозволяючи тим активно реагувати на територіальні потреби характерними змінами у виборі інструментарію фінансово-податкового механізму інвестиційного зростання.

Другий аспект у системі ФПМІЗ більш характерний до тенденцій розгортання децентралізації та появи територіальних осередків, де децентралізаційна політика вже спрацювала (тобто, коли накопичений позитивний досвід з проблематики задіяння механізму можли-

во переносити на інші територіально-адміністративні одиниці). У даному випадку виділено критерії оцінювання і порівняння результатів цієї політики в окремих територіях, що дозволяє виробляти на основі даного досвіду власні підходи з впровадження децентралізації та її регулювання на основі інструментарію фінансово-податкового механізму інвестиційного зростання в інтересах конкретних громад.

За третім аспектом, де питання децентралізації лише порушуються, хоча ФПМІЗ й функціонує, тобто знаходяться на початковому етапі становлення, немає консолідованого розуміння щодо даної політики між державними інституціями та місцевими органами влади, що призводить до виникнення постійних конфліктних ситуацій і відповідних потрясінь: держава остерігається втратити владу та постійний контроль за всім розвитком, а місцеві управлінські органи не прагнуть брати на себе всю відповідальність за активізацію даного механізму в покращенні соціально-економічного стану підпорядкованої їм території.

Зважена децентралізаційна політика формує, виховує та стимулює вироблення сучасних поглядів у стратегіології розвитку територіальних громад, оскільки сильні регіони з потужною фінансовою основою створюють і потужну державу, яка володіє ефективним набором важелів впливу і управління – фінансових, політичних, адміністративних та оперативного реагує на потреби через відповідний ФПМІЗ [8].

Децентралізаційна політика держави – процесна діяльність, яка спрямована на послаблення постійного централізаційного управлінського впливу на окремі адміністративно-територіальні одиниці з метою розширення ними практичних можливостей у прийнятті власних рішень, які йтимуть на користь забезпечення реалізації наявного ресурсного потенціалу (фінансового, податкового, трудового тощо) територій у конкретних фінансово-економічних процесах.

Загалом, на думку авторів, практичні результати децентралізаційної політики та її ефективність (проявність) у системі ФПМІЗ можливо оцінювати на основі використання двох підходів: якісного та кількісного (табл. 1).

Також зазначимо, що у випадку досягнення високорівневої (багаторівневої) децентралізації держава (регіони) мають змогу більш оптимально розпоряджатися всім наявним ресурсним потенціалом конкретної території. Проте така децентралізація вимагає високого рівня відповідальності за прийнятті управлінські рішення та відповідної фінансово-податкової дисципліни.

Роль фінансово-податкового механізму у прискоренні децентралізаційних процесів та досягненні стійкого рівня децентралізації є надзвичайно важливим у нинішніх умовах. Оскільки ФПМІЗ служитиме прогресивним інструментом впливу на нарощування можливостей фінансової системи України [11, 17].

Ключовим завданням задіявання пропонованого ФПМІЗ є встановлення найбільш прозорих, привабливих і простих правил «гри»; узгодженої взаємодії та функціонування для всіх суб'єктів інвестиційної інф-

Таблиця 1

Інструментарний апарат оцінювання і активування впливу децентралізаційної політики держави на ефективність її ФПМІЗ

Підхід	Характерні показники	Оцінювальний прояв	Засоби впливу
Якісний	– диспропорційність у територіальному розвитку	– не виправдані демпінгові чи завищені ціни на окремі товари чи послуги	– створення інструментів конвергентного вирівнювання (інформаційного і цінового) в рамках уточнення важелів та методів децентралізаційної політики (зміна цінових орієнтирів, податкові стимули, активізація інвестиційного середовища)
	– слабкість або відсутність сировинної бази	– завищені ціни на якісну сировину та невідповідність ціни-якості на сировину заміщення	– розробка інструментарію і субмеханізму урівноваження цін у рамках формування ефективного інвестиційного середовища в системі дії ФПМІЗ (використання і задіявання часових та стимулюючих чинників децентралізації на місцевому рівні щодо інвесторів і інвестування)
	– обмежена інфраструктурна складова	– відсутність проявів ефективного використання, зростання та розширення виробництва за наявного ресурсного потенціалу	– покращення і розширення можливостей інфраструктури за проведення децентралізаційної політики (створення точок зростання – інвестиційних платформ) у ключових секторах економіки в процесі реалізації та функціонування ФПМІЗ
	– тенденції у фінансовому та інвестиційному кліматах території	– обмеженість достатніх фінансових ресурсів і податкових стимулів у межах адміністративно-територіальних одиниць	– розширення фінансових джерел та розробка системи податкових стимулів децентралізаційної політики щодо задіявання ефективних субмеханізмів ФПМІЗ в межах активізації інвестиційного середовища
	– низький рівень споживчих можливостей населення	– недостатність фінансово-інвестиційних ресурсів для підтримання достатньої взаємодії складових (населення – виробник) у споживчо-виробничому процесі	– створення та активізація фінансово-податкових можливостей інвестиційного територіального середовища за проведення децентралізаційної політики для забезпечення нарощування продуктивності праці і платоспроможності населення через реалізацію ФПМІЗ
Кількісний	– кількість працюючих за віковою структурою	– відсутність робочих місць та можливості до самореалізації молодих робітників і спеціалістів	– залучення в систему національної економіки та інвестиційного середовища молодих висококваліфікованих та не заангажованих кадрів (законодавчо встановити відсоток молодих спеціалістів на основі аналізу досвіду високорозвинених країн, а за неможливості робляться відповідні відчислення)
	– валовий внутрішній продукт (ВВП) на душу населення або валовий регіональний продукт (ВРП) на одну особу	– недостатній рівень ВВП або ВРП для активізації нарощування податково-інвестиційного потенціалу	– активізація фінансового і інвестиційного кліматів у рамках проведення децентралізаційної політики через задіявання ФПМІЗ для нарощування ВВП або ВРП на одного мешканця
	– виробництво та затрати енергетичних і сировинних ресурсів на душу населення	– обмеженість у можливостях накопичення і використання ресурсного потенціалу територій в розрахунку на душу населення	– поліпшення ситуації з використанням ресурсного потенціалу території в рамках ФПМІЗ, проведення ефективних інвестиційних залучень з енергозбереження, моніторинг і контроль за використанням ресурсного потенціалу при децентралізації
	– рівень оплати праці працюючих у різних галузях	– стримані можливості населення до стимулювання податково-інвестиційного зростання	– розширення інвестиційних залучень у рамках проведення прогнозованої децентралізаційної політики щодо активізації ФПМІЗ, підвищення продуктивності праці, а з цим і рівня її оплати

Джерело: авторська розробка.

раструктури [19] в рамках децентралізаційної політики держави, з метою створення найвигідніших умов для вітчизняних та міжнародних інвестиційних капіталів. Об'єктивно, що зазначене буде додатково впливати на конкурентоспроможність національної економіки і в системі активізації залучення інвестиційних коштів.

Підкреслимо, що сприяння інвестиційного та податкового зростання підштовхуватиме до активного включення в процес інвестування значної кількості нових вітчизняних і закордонних інвесторів. Означене вище обумовить можливість закласти нові технологічні платформи у стратегіології розвитку держави вже на сучасній базі науково-технічного прогресу. Такий теоретико-методологічний підхід до розуміння сутності інвестицій та інвестиційно-податкового зростання сприяє розширенню наявних джерел формування фінансових ресурсів.

Тісний внутрішній взаємозв'язок між елементами ФПМІЗ має бути важливою умовою ефективного функціонування механізму та становлення «інвестиційно-податкового середовища», яке реструктурує, спростить і активізує взаємодію суб'єктів всіх ринків між собою за проведення децентралізаційних процесів.

Інтегрально, функціонально-економічна модель ФПМІЗ має пов'язувати в єдине ціле потреби стратегіології розвитку, економічного зростання та нарощування податкових надходжень (рис. 1).

Задіювання ФПМІЗ сприятиме становленню інвестиційно-податкового середовища, яке, своєю чергою, позитивно впливатиме як на всіх суб'єктів інвестиційного ринку; фінансово-кредитні інститути, домогосподарства, бізнес, науку та інших суб'єктів фінансово ринку, так і на процеси взаємодії між ними, які функціонують, виходячи з чинних законодавчо-правових норм у межах децентралізації адміністративно-територіальних одиниць.

Формування відповідного потребам інвестиційно-податкового середовища стимулюватиме обмін інформаційними, фінансовими, товарними, технологічними та іншими ресурсами і послугами між різними територіями, що служитиме інструментом збалансованості (фінансової, податкової, цінової тощо); об'єднуватиме та підтримуватиме надзвичайно тісний системний взаємозв'язок як між усіма суб'єктами конкретних територій, так і окремих суб'єктів між собою, значно прискорюючи швидкість сприйняття, аналізу, реагування, регулювання та коригування проблем, що виникають в системі чи окремому суб'єкті системи, забезпечуючи тим підвищення функціональності всієї системи та сприяючи подальшому нарощуванню фінансово-податкового потенціалу конкретних територій та інвестиційному зростанню.

Використання парадигми ефективної реалізації, ФПМІЗ виступає ключовим завданням для вирішення

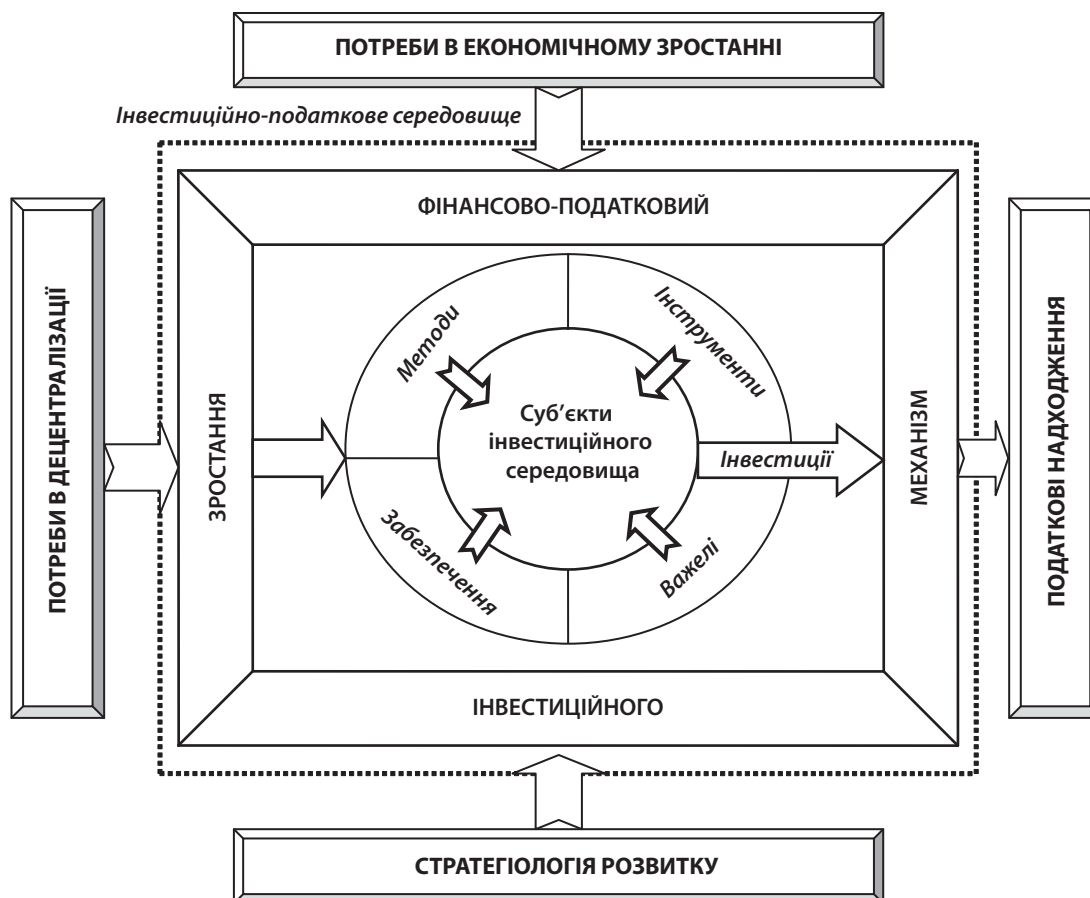

Рис. 1. Функціонально-економічна модель фінансово-податкового механізму інвестиційного зростання за децентралізації

Джерело: авторська розробка.

багатьох соціально-економічних проблем сьогодення окремих територій в умовах проведення децентралізаційної політики держави. Інвестиційне зростання стане рушієм виробничого процесу, підвищить платоспроможність населення та сприятиме подальшому розширенню виробництва у зв'язку із зростанням рівня споживчих можливостей населення.

Для конвергенції, більш тісного взаємозв'язку і взаємодії між всіма суб'єктами, процесами, методами, інструментами та важелями ФПМІЗ у межах децентралізації (фінансової, політичної, адміністративної) доцільно використати досвід ЄС та впровадити в практичну сферу відкритий метод координації (ВМК), який виявився надзвичайно дієвим та ефективним при вирішенні багатьох завдань у різних сферах господарювання.

Так, вперше принцип ВМК було сформульовано у 2000 р. на засіданні Європейської ради в Лісабоні як спосіб забезпечення та поширення найкращих практик і досягнення найбільшого зближення з метою реалізації основних задач ЄС. ВМК є й когнітивним, і нормативним інструментом, який дозволяє навчатися один в одного. Ефективність ВМК залежить від систематичного поширення знання й досвіду та забезпечує: взаємонавчання (на вищому рівні); навчання зверху вниз; навчання, спрямоване від рівня інститутів, соціальних партнерів, місцевих органів влади й регіонів нагору (знизу донизу). Його основні компоненти включають рекомендації та критерії реалізації, індикатори прогресу і багаторівневий моніторинг, обмін найкращими практиками й інтерактивний процес навчання, реалізацію в рамках національної політики й законодавства. Новий спосіб керування спирається на такі інструменти, як: моніторинг, взаємоаналіз, пошук й обмін найкращими методами і практиками з метою сприяння координації на політичному рівні, полегшення процесів навчання згори донизу і знизу нагору, розвитку навчання через співробітництво і навчання з метою підвищення конкурентоспроможності [14].

Загалом, становлення інвестиційно-податкового середовища за дії ФПМІЗ у межах децентралізації сприятиме комплексному й ефективному використанню наявного (людського, сировинного, інвестиційного) незадіяного потенціалу територій з метою активізації використання фінансово-податкового потенціалу територій.

ВИСНОВКИ

Потреба в багаторівневій децентралізації вимагає від урядових інституцій прийняття нестандартних рішень із застосуванням передових і прогресивних інструментів впливу на економічні процеси, враховуючи сучасні виклики і виходячи з конкретних потреб територій.

Синтезований апаратний інструментарій ФПМІЗ у системі децентралізації сприятиме можливостям активізації інвестиційних процесів та більш ефективному використанню наявних незадіяних ресурсів територій для нарощення фінансово-податкового потенціалу, підвищуючи тим як конкурентоспроможність всієї фінансово-економічної системи держави, так і посилю-

ючи купівельну спроможність населення в напрямку розширення можливостей виробничого процесу, зростання ВВП і подальшого економічного і суспільного розвитку.

Децентралізація та системна децентралізаційна політика держави обумовить розширення її можливостей щодо забезпечення фінансової стійкості та більшу фінансово-податкову самостійність адміністративно-територіальних одиниць в інтересах їхніх мешканців.

Становлення за інвестиційної децентралізації відповідних інвестиційних зон і задіявання при цьому фінансово-податкового механізму інвестиційного зростання надасть можливість інвесторам сконцентрувати свою увагу на конкретному регіоні, який забезпечить оптимальні фінансові результати (виходячи з наявності тих чи інших ресурсів, технологій, інфраструктури та логістичних зв'язків) від інвестиційних вкладень. Цілеспрямована децентралізаційна політика в системі залучення інвестиційних потоків дозволить як інвесторам, так і адміністративно-територіальним одиницям не допускати розпорошення інвестиційних ресурсів, концентрувати та спрямовувати капітали в перспективні інвестиційні зони (виходячи з виду економічної діяльності), а значить – мінімізувати ризики втрати капіталу чи провалу інвестиційного проекту. Реалізація даного механізму за децентралізації сприятиме розширенню діапазону прогнозних показників податкових бюджетних надходжень у рамках стратегіології розвитку окремих територій, загалом позитивно впливаючи на динаміку віддачі економічної системи держави, піднімаючи тим самим як інвестиційну привабливість, так і міжнародний іміджевий рейтинг довіри інвесторів до економіки України. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Амоша О. Інституціональне та ресурсне забезпечення економічного розвитку України / О. Амоша, Б. Буркинський // Економіка України. – 2006. – № 1. – С. 89–91.
2. Бандурка А. М. Иностранные инвестиции в регионы Украины: монография / А. М. Бандурка, С. И. Лекарь, О. В. Носова. – Харьков: Золотая миля, 2013. – 340 с.
3. Власюк О. С. Шляхом децентралізації: виклики, ризики та пріоритети реформування регіонального розвитку в Україні / О. С. Власюк // Регіональна економіка. – 2015. – № 1. – С. 5–18.
4. Геєць В. М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / Валерій Михайлович Геєць; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. НАН України. – К., 2009. – 864 с.
5. Гончаров В. М. Формування організаційно-економічного механізму державної стратегії розвитку інвестиційного потенціалу регіону: монографія / В. М. Гончаров, Г. І. Сорокуров, А. Є. Пожидаєв та ін. – Луганськ: Вид-во «Наулідж», 2012. – 155 с.
6. Державне фінансове регулювання економічних перетворень: монографія / І. Я. Чугунов, А. В. Павелко, Т. В. Канєва, та ін.; за заг. ред. А. А. Мазаракі. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. – 376 с.
7. Драбовський А. Г. Лізинг як альтернативна форма фінансування та інвестування в сучасних умовах / А. Г. Драбовський // Збірник наукових праць ВНАУ. – 2012. – № 3(69). – С. 60–66.
8. Карпинский Б. А. Стратегииология развития экономической системы государства: основы, финансовые вызовы, диспропорции // Финансовое управление развитием экономиче-

ских систем : монография / О. О. Ардасова, Д. А. Демин, Б. А. Карпинский и др. ; под общ. ред. С. С. Чернова. – Новосибирск : СИБПРИНТ, 2012. – С. 269–289.

9. Карпінський Б. А. Фінансово-податковий механізм інвестиційного зростання / Б. А. Карпінський, Д. Я. Максимів, О. Б. Карпінська // Научные ответы на вызовы современности: экономика: монография. В 2 книгах. К. 1. / [Авт. кол.: Е. А. Пахомова, А. Е. Зубарев, А. В. Пластинин и др.]. – Одесса : Купrienko С. В., 2016 – 178 с.

10. Карпінський Б. А. Реконструкція і технічне переозброєння виробництва – основа економічного розвитку України / Б. А. Карпінський // Україна в ХХІ столітті: концепції та моделі економічного розвитку : матеріали доповідей V Міжнародного конгресу українських економістів (м. Львів, 22–26 травня 2000 р.), ч. I. – Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 2000. – С. 192–195.

11. Карпінський Б. А. Збалансованість фінансової системи: методологія, оцінка, порівняння : монографія / Б. А. Карпінський. – Львів : Логос, 2005. – 496 с

12. Карпінський Б. А. Фінансово-ресурсні втрати України від дій держави-анексора (Частина I) / Б. А. Карпінський, В. О. Григоренко, О. Б. Карпінська // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2014. – Вип. 24.5. – С. 199–208.

13. Карпінський Б. Транспортна система України в контексті європейської інтеграції / Б. Карпінський, Б. Макух // Економіка України. – 1998. – № 7. – С. 17–23.

14. Халатур С. М. Особливості механізму функціонування інвестиційного ринку в Україні / С. М. Халатур // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2013. – № 4. – С. 121–124.

15. George W. H. The impact of local Decentralization on Economic Growth: Evidence from U. S. Countries / W. H. George, S. T. Mehmet // Journal of Regional Science. – February 2011. – Volume 51. – Issue 1. – P. 47–64.

16. Heyets V. Modernization in the System «Society – State – Economy» / V. Heyets // Journal of European Economy. – September 2014. – Vol. 13 (No. 3). – P. 221–234.

17. Karpinski B. Influence of global financial challenges on balanced state financial system / B. Karpinski // Rynek kapitałowy a koniunktura gospodarcza 2010: perspektywa makroekonomiczna / Pod redakcją Andrzeja T. Szablewskiego, Marka Martina: monografie. – Łódź : Politechnika Łódzka, 2011. – S. 85–106.

18. Laboutkova S. The Influence of Decentralization on the Economic Development Gap Between Regions // Conference: The 6th International Days of Statistics and Economics, Volume: 1, January 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.researchgate.net/publication/259973584_The_Influence_of_Decentralization_on_the_Economic_Development_Gap_Between_Regions

19. Maksymiv D. Y. Formation of the investment growth financial mechanism / D. Y. Maksymiv // Економічний простір. – 2015. – № 95. – С. 139–145.

20. Spina N. Decentralisation and political participation: An empirical analysis in Western and Eastern Europe / N. Spina // International Political Science Review, Revue internationale de science politique. – September 1, 2014. – P. 448–462.

21. Wayne M. M. China's Economic Rise: History, Trends, Challenges, and Implications for the United States / M. M Wayne. – October 21, 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.fas.org/sqp/crs/row/RL33534.pdf>

REFERENCES

Amosha, O., and Burkynskyi, B. "Instytutsionalne ta resursne zabezpechennia ekonomichnoho rozvytku Ukrainy" [Institutional and resource support for economic development of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 1 (2006): 89–91.

Bandurka, A. M., Lekar, S. I., and Nosova, O. V. *Inostrannyie investitsii v regiony Ukrainy* [Foreign investment in regions of Ukraine]. Kharkiv: Zolotaya milya, 2013.

Chuhunov, I. Ya. et al. *Derzhavne finansove rehuliuвання ekonomichnykh peretvoren* [State financial regulation of economic transformation]. Kyiv: KNTEU, 2015.

Drabovskyi, A. H. "Lizynh yak alternatyvna forma finansuvannia ta investuvannia v suchasnykh umovakh" [Leasing as an alternative form of financing and investment in modern conditions]. *Zbirnyk naukovykh prats VNAU*, no. 3 (69) (2012): 60–66.

George, W. H., and Mehmet, S. T. "The impact of local Decentralization on Economic Growth: Evidence from U. S. Countries". *Journal of Regional Science*, vol. 51, no. 1 (2011): 47–64.

Heiets, V. M. *Suspilstvo, derzhava, ekonomika: fenomenologhiia vzaiemodii ta rozvytku* [Society, state, economy: phenomenology interaction and development]. Kyiv, 2009.

Honcharov, V. M. et al. *Formuvannia orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu derzhavnoi stratehii rozvytku investytsiinoho potentsialu rehionu* [Formation of the organizational-economic mechanism of the state strategy of development of investment potential of the region]. Luhansk: Noulidzh, 2012.

Heyets, V. "Modernization in the System «Society – State – Economy»". *Journal of European Economy*, vol. 13, no. 3 (2014): 221–234.

Karpinskyi, B. A. "Finansovo-podatkovyi mekhanizm investytsiinoho zrostannia" [Financial and tax mechanism of investment growth]. In *Nauchnye otvety na vyzovy sovremennosti: ekonomika*. Odesa: KUPRYENKO S. V., 2016.

Karpinskyi, B. A. "Rekonstruktsiia i tekhnichne pereozbroiennia vyrobnytstva - osnova ekonomichnoho rozvytku Ukrainy" [Reconstruction and technical re-equipment of production – the basis of economic development of Ukraine]. *Ukraina v XXI stolitti: kontseptsii ta modeli ekonomichnoho rozvytku. Part 1*. Lviv: Instytut rehionalnykh doslidzhen NAN Ukrainy, 2000.192–195.

Karpinskyi, B. A. *Zbalansovanist finansovoi systemy: metodologhiia, otsinka, porivniannia* [A balanced financial system: methodology, evaluation, comparison]. Lviv: Lohos, 2005.

Karpinskyi, B. A., Hryhorenko, V. O., and Karpinska, O. B. "Finansovo-resursni vtraty Ukrainy vid dii derzhavy-aneksora" [Financial and resource losses of Ukraine from the actions of the country-annexor]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 24. 5 (2014): 199–208.

Karpinskyi, B., and Makukh, B. "Transportna sistema Ukrainy v konteksti ievropeiskoi intehtatsii" [The transport system of Ukraine in context of European integration]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 7 (1998): 17–23.

Khalatur, S. M. "Osoblyvosti mekhanizmu funktsionuvannia investytsiinoho rynku v Ukraini" [Features of the mechanism of functioning of investment market in Ukraine]. *Visnyk Poltavskoi derzhavnoi ahrranoi akademii*, no. 4 (2013): 121–124.

Karpinskiy, B. A. "Ctrategiologiya razvitiya ekonomicheskoy sistemy gosudarstva: osnovy, finansovyye vyzovy, disproportsii" [Strategypage development of the economic system of the state: the basics, financial challenges, imbalances]. In *Finansovoye upravleniye razvitiyem ekonomicheskikh sistem*, 269–289. Novosibirsk: SIBPRINT, 2012.

Karpinski, B. "Influence of global financial challenges on balanced state financial system". In *Rynek kapitałowy a koniunktura gospodarcza 2010: perspektywa makroekonomiczna*, 85–106. Lodz: Politechnika Lodzka, 2011.

Laboutkova, S. "The Influence of Decentralization on the Economic Development Gap Between Regions" https://www.researchgate.net/publication/259973584_The_Influence_of_Decentralization_on_the_Economic_Development_Gap_Between_Regions

Maksymiv, D. Ya. "Formation of the investment growth financial mechanism". *Ekonomichnyi prostir*, no. 95 (2015): 139–145.

Spina, N. "Decentralisation and political participation: An empirical analysis in Western and Eastern Europe". *International*

Political Science Review, Revue internationale de science politique, September 1 (2014): 448-462.

Vlasiuk, O. S. "Shliakhom detsentralizatsii: vyklyky, ryzyky ta priority reformuvannia rehionalnoho rozvytku v Ukraini" [Through decentralization: challenges, risks and priorities of re-

forming of regional development in Ukraine]. *Rehionalna ekonomika*, no. 1 (2015): 5-18.

Wayne, M. M. "China's Economic Rise: History, Trends, Challenges, and Implications for the United States". <https://www.fas.org/sgp/crs/row/RL33534.pdf>

УДК 338.242:338.45

МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ АВТОМОБІЛЕБУДУВАННЯ ТА РИНКУ ПРОДАЖУ АВТОМОБІЛІВ В УКРАЇНІ

© 2016 ШЕВЧЕНКО І. Ю.

УДК 338.242:338.45

Шевченко І. Ю. Механізм державного регулювання розвитку автомобілебудування та ринку продажу автомобілів в Україні

У статті представлено комплексну характеристику механізму державного регулювання розвитку автомобілебудування та ринку продажу автомобілів в Україні за такими його складовими: ієрархічна система органів державної влади та їх повноваження, методи та нормативно-правова база державного регулювання розвитку автомобілебудування та ринку продажу автомобілів. Виявлено, що основними органами державної влади, що регулюють розвиток автомобілебудування та ринку продажу автомобілів в Україні, є: на макрорівні – Верховна Рада України, Президент України та Кабінет Міністрів України, на мезорівні – місцеві державні адміністрації у містах і районах та органи місцевого самоврядування. Ідентифіковано правові, адміністративні, економічні та соціально-психологічні методи державного регулювання розвитку автомобілебудування та ринку продажу автомобілів. Систематизовано нормативно-правове підґрунтя розвитку вітчизняного автомобілебудування та національного ринку продажу автомобілів. Рекомендовано в подальшому реалізовувати мікро-, а не макроекономічний підхід до державного регулювання розвитку автомобілебудування та ринку продажу автомобілів в Україні.

Ключові слова: державне регулювання, автомобілебудування, ринок продажу автомобілів.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 30.

Шевченко Інна Юріївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства, Харківський національний автомобільно-дорожній університет (вул. Ярослава Мудрого, 25, Харків, 61002, Україна)

E-mail: shevchenko.khnadu@gmail.com

УДК 338.242:338.45

Шевченко И. Ю. Механизм государственного регулирования развития автомобилестроения и рынка продажи автомобилей в Украине

В статье представлена комплексная характеристика механизма государственного регулирования развития автомобилестроения и рынка продажи автомобилей в Украине по таким его составляющим: иерархическая система органов государственной власти и их полномочия, методы и нормативно-правовая база государственного регулирования развития автомобилестроения и рынка продажи автомобилей. Вывявлено, что основными органами государственной власти, регулирующими развитие автомобилестроения и рынка продажи автомобилей в Украине, являются: на макроуровне – Верховная Рада Украины, Президент Украины и Кабинет Министров Украины, на мезоуровне – местные государственные администрации в городах и районах, а также органы местного самоуправления. Идентифицированы правовые, административные, экономические и социально-психологические методы государственного регулирования развития автомобилестроения и рынка продажи автомобилей. Систематизирована нормативно-правовая база развития отечественного автомобилестроения и национального рынка продажи автомобилей. Рекомендовано в дальнейшем реализовывать микро-, а не макроэкономический подход к государственному регулированию развития автомобилестроения и рынка продажи автомобилей в Украине.

Ключевые слова: государственное регулирование, автомобилестроение, рынок продажи автомобилей.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Библ.:** 30.

Шевченко Инна Юрьевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики предприятия, Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет (ул. Ярослава Мудрого, 25, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: shevchenko.khnadu@gmail.com

UDC 338.242:338.45

Shevchenko I. Yu. The Mechanism for the Public Regulation of the Automobile Production Development and the Car Sales Market in Ukraine

The article presents a comprehensive characterization of the mechanism for the public regulation of the automobile production development and the car sales market in Ukraine by its components: the hierarchical system of the State power authorities and their responsibilities, methods and legal framework of the public regulation of the automobile production development and the car sales market. It is found that the main public authorities regulating the automobile production development and the car sales market in Ukraine are: at the macro level – the Verkhovna Rada of Ukraine, the President of Ukraine and the Cabinet of Ministers of Ukraine, at the meso level – local public administrations in cities and regions, as well as local self-governing authorities. The legal, administrative, economic, and socio-psychological methods of the public regulation of the automobile production development and the car sales market have been identified. The legal framework for development of the domestic automobile production and the national car sales market has been systematized. It has been recommended in the future to implement the micro-economic rather than macro-economic approach to the public regulation of the automobile production development and the car sales market in Ukraine.

Keywords: public regulation, automobile production, car sales market.

Fig.: 2. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 30.

Shevchenko Inna Yu. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Economics of Enterprise, Kharkiv National Automobile and Highway University (25 Yaroslava Mudroho Str., Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: shevchenko.khnadu@gmail.com

Political Science Review, Revue internationale de science politique, September 1 (2014): 448-462.

Vlasiuk, O. S. "Shliakhom detsentralizatsii: vyklyky, ryzyky ta priority reformuvannia rehionalnoho rozvytku v Ukraini" [Through decentralization: challenges, risks and priorities of re-

forming of regional development in Ukraine]. *Rehionalna ekonomika*, no. 1 (2015): 5-18.

Wayne, M. M. "China's Economic Rise: History, Trends, Challenges, and Implications for the United States". <https://www.fas.org/sgp/crs/row/RL33534.pdf>

УДК 338.242:338.45

МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ АВТОМОБІЛЕБУДУВАННЯ ТА РИНКУ ПРОДАЖУ АВТОМОБІЛІВ В УКРАЇНІ

© 2016 ШЕВЧЕНКО І. Ю.

УДК 338.242:338.45

Шевченко І. Ю. Механізм державного регулювання розвитку автомобілебудування та ринку продажу автомобілів в Україні

У статті представлено комплексну характеристику механізму державного регулювання розвитку автомобілебудування та ринку продажу автомобілів в Україні за такими його складовими: ієрархічна система органів державної влади та їх повноваження, методи та нормативно-правова база державного регулювання розвитку автомобілебудування та ринку продажу автомобілів. Виявлено, що основними органами державної влади, що регулюють розвиток автомобілебудування та ринку продажу автомобілів в Україні, є: на макрорівні – Верховна Рада України, Президент України та Кабінет Міністрів України, на мезорівні – місцеві державні адміністрації у містах і районах та органи місцевого самоврядування. Ідентифіковано правові, адміністративні, економічні та соціально-психологічні методи державного регулювання розвитку автомобілебудування та ринку продажу автомобілів. Систематизовано нормативно-правове підґрунтя розвитку вітчизняного автомобілебудування та національного ринку продажу автомобілів. Рекомендовано в подальшому реалізовувати мікро-, а не макроекономічний підхід до державного регулювання розвитку автомобілебудування та ринку продажу автомобілів в Україні.

Ключові слова: державне регулювання, автомобілебудування, ринок продажу автомобілів.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 30.

Шевченко Інна Юріївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства, Харківський національний автомобільно-дорожній університет (вул. Ярослава Мудрого, 25, Харків, 61002, Україна)

E-mail: shevchenko.khnadu@gmail.com

УДК 338.242:338.45

Шевченко И. Ю. Механизм государственного регулирования развития автомобилестроения и рынка продажи автомобилей в Украине

В статье представлена комплексная характеристика механизма государственного регулирования развития автомобилестроения и рынка продажи автомобилей в Украине по таким его составляющим: иерархическая система органов государственной власти и их полномочия, методы и нормативно-правовая база государственного регулирования развития автомобилестроения и рынка продажи автомобилей. Вывявлено, что основными органами государственной власти, регулирующими развитие автомобилестроения и рынка продажи автомобилей в Украине, являются: на макроуровне – Верховная Рада Украины, Президент Украины и Кабинет Министров Украины, на мезоуровне – местные государственные администрации в городах и районах, а также органы местного самоуправления. Идентифицированы правовые, административные, экономические и социально-психологические методы государственного регулирования развития автомобилестроения и рынка продажи автомобилей. Систематизирована нормативно-правовая база развития отечественного автомобилестроения и национального рынка продажи автомобилей. Рекомендовано в дальнейшем реализовывать микро-, а не макроэкономический подход к государственному регулированию развития автомобилестроения и рынка продажи автомобилей в Украине.

Ключевые слова: государственное регулирование, автомобилестроение, рынок продажи автомобилей.

Рис.: 2. **Табл.:** 2. **Библ.:** 30.

Шевченко Инна Юрьевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики предприятия, Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет (ул. Ярослава Мудрого, 25, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: shevchenko.khnadu@gmail.com

UDC 338.242:338.45

Shevchenko I. Yu. The Mechanism for the Public Regulation of the Automobile Production Development and the Car Sales Market in Ukraine

The article presents a comprehensive characterization of the mechanism for the public regulation of the automobile production development and the car sales market in Ukraine by its components: the hierarchical system of the State power authorities and their responsibilities, methods and legal framework of the public regulation of the automobile production development and the car sales market. It is found that the main public authorities regulating the automobile production development and the car sales market in Ukraine are: at the macro level – the Verkhovna Rada of Ukraine, the President of Ukraine and the Cabinet of Ministers of Ukraine, at the meso level – local public administrations in cities and regions, as well as local self-governing authorities. The legal, administrative, economic, and socio-psychological methods of the public regulation of the automobile production development and the car sales market have been identified. The legal framework for development of the domestic automobile production and the national car sales market has been systematized. It has been recommended in the future to implement the micro-economic rather than macro-economic approach to the public regulation of the automobile production development and the car sales market in Ukraine.

Keywords: public regulation, automobile production, car sales market.

Fig.: 2. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 30.

Shevchenko Inna Yu. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Economics of Enterprise, Kharkiv National Automobile and Highway University (25 Yaroslava Mudroho Str., Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: shevchenko.khnadu@gmail.com

Автомобілебудування є провідною підгалуззю машинобудування в Україні. За даними Державної служби статистики України [1], у середньому реалізована продукція автомобілебудування складає 12% реалізованої машинобудівної продукції та близько 1% реалізованої промислової продукції.

З огляду на таку вагому частку автомобілебудівної продукції в структурі реалізованої продукції машинобудування доцільним є дослідження теоретичних, методичних і прикладних аспектів забезпечення розвитку вітчизняного автомобілебудування.

Автомобілебудування включає легкове автомобілебудування, вантажне автомобілебудування та автобусобудування.

За статистичними даними Асоціації автовиробників України «УкрАвтопром» [2], нині вітчизняне легкове автомобілебудування представлене такими підприємствами, як ПАТ «ЗАЗ» («Запорізький автомобілебудівний завод») (виробляє близько 69% вітчизняних легковиків), ПрАТ «ЄВРОКАР» (виробляє близько 20% вітчизняних легковиків) і корпорація «БОГДАН» (виробляє близько 11% вітчизняних легковиків); вантажне автомобілебудування – такими підприємствами, як ПАТ «АвтоКрАЗ» (Кременчуцький автомобільний завод) (виробляє близько 76% вітчизняних вантажних автомобілів), ПАТ «ЗАЗ» (виробляє близько 17% вітчизняних вантажних автомобілів) і корпорація «БОГДАН» (виробляє близько 7% вітчизняних вантажних автомобілів); автобусобудування – такими підприємствами, як ПАТ «Черкаський автобус» (виробляє близько 37% вітчизняних автобусів), ПрАТ «Чернігівський автозавод» (виробляє близько 28% вітчизняних автобусів), ПАТ «Часівоярські автобуси» (виробляє близько 20% вітчизняних автобусів), ПАТ «ЗАЗ» (виробляє близько 9% вітчизняних автобусів) і корпорація «БОГДАН» (виробляє близько 6% вітчизняних автобусів). Утім, незважаючи на виробничу активність провідних вітчизняних автомобілебудівників, щорічно ними послаблюються конкурентні позиції на національному ринку продажу автомобілів.

Як свідчать результати попередніх досліджень автора [3], за останні роки на ринку продажу легкових автомобілів продукція ПАТ «ЗАЗ» значно була потіснена південнокорейськими брендами «Hyundai» і «Kia», китайським брендом «Geely» і японським брендом «Toyota». Лідерами національного ринку продажу вантажних автомобілів вже давно є німецький бренд «Volkswagen» та італійський бренд «Fiat». Лише на ринку продажу автобусів вітчизняним автовиробникам ще вдається успішно конкурувати із зарубіжними автобусобудівниками. Звичайно, така ситуація потребує рішучих дій щодо підтримки вітчизняних автомобілебудівників і підвищення їх конкурентоспроможності на національному ринку продажу автомобілів, що видається неможливим без активної протекційної участі держави.

В останні роки на першочергову необхідність провадження ефективного державного регулювання розвитку вітчизняного автомобілебудування та національного ринку продажу автомобілів вказується в наукових працях таких учених-економістів, як О. Андреев [4],

А. Бондаренко [7, 8], О. Кривоконь [7, 8], Є. Колбасін [6], Ю. Пирожкова [5] та інших дослідників.

О. Андреев притримується думки про доцільність удосконалення нормативно-правового підґрунтя розвитку вітчизняного автомобілебудування, зокрема, ним надаються рекомендації щодо розробки «Антикризової програми розвитку автомобілебудування» та прийняття Закону України «Про автомобілебудування» [4]. Ю. Пирожкова вказує на необхідність прийняття Закону України «Про стимулювання та державну підтримку автомобілебудівної промисловості України», в якому будуть окреслені аспекти модернізації та досягнення високого рівня локалізації автомобілебудівного виробництва, а також розроблений правовий механізм використання інструментів субсидування національних автовиробників [5]. Є. Колбасін також вважає доцільним доповнення нормативно-правової бази державної підтримки автомобілебудування в Україні, проте віддає перевагу застосуванню програмно-цільового методу [6]. А. Бондаренко і О. Кривоконь вказують на доцільність активного використання зарубіжного досвіду при провадженні державного регулювання розвитку легкового автомобілебудування в Україні, зокрема, зазначають необхідність створення Інноваційного науково-технічного центру з розвитку автомобілебудування (що фінансуватиметься з державного бюджету) як посередника між науководослідними установами та автомобільними виробниками [7, с. 19; 8, с. 27].

Як бачимо, зазначеними дослідниками розроблялися рекомендації з удосконалення окремих елементів механізму державного регулювання розвитку автомобілебудування та ринку продажу автомобілів в Україні, проте не надавалася комплексна характеристика такого механізму.

Метою статті є характеристика механізму державного регулювання розвитку автомобілебудування та ринку продажу автомобілів в Україні.

Традиційно, механізм державного регулювання будь-яких соціально-економічних процесів включає чотири елементи: 1) ієрархічну систему органів державної влади, 2) повноваження органів державної влади, 3) методи державного регулювання, 4) нормативно-правову базу державного регулювання.

Задля забезпечення повноти дослідження діючого вітчизняного механізму державного регулювання розвитку автомобілебудування та ринку продажу автомобілів вважаємо необхідним надати характеристику вищезазначеним його складовим.

Органи державної влади, що здійснюють державне регулювання, є суб'єктами управління та функціонують на макро- та мезорівнях.

На макрорівні органи державної влади представлені законодавчим органом – Верховною Радою України, главою держави – Президентом України та виконавчим органом – Кабінетом Міністрів України.

Верховна Рада України та Президент України взаємно контролюють діяльність один одного; Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України та Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України [9].

Верховна Рада України містить у своєму складі ряд комітетів, серед яких такі важливі установи в регулюванні розвитку автомобілебудування та ринку продажу автомобілів, як: Комітет з питань бюджету, Комітет з питань економічної політики, Комітет з питань промислової політики та підприємництва, Комітет з питань податкової та митної політики, Комітет з питань транспорту, Комітет з питань науки і освіти [10].

Кабінет Міністрів України включає низку міністерств та відомств, серед яких у контексті дослідження механізму державного регулювання розвитку автомобілебудування та ринку продажу автомобілів (та за аналогією до комітетів Верховної Ради України) слід виділити такі: Міністерство фінансів, Міністерство економічного розвитку та торгівлі, Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства, Міністерство інфраструктури, Міністерство освіти і науки [9].

На мезорівні (в областях та районах) державне регулювання розвитку вітчизняного автомобілебудування та національного ринку продажу автомобілів здійсню-

ється лише виконавчими органами – місцевими державними адміністраціями (голови яких відповідальні перед Президентом України і Кабінетом Міністрів України, підзвітні та підконтрольні Кабінету Міністрів України), а також органами місцевого самоврядування [11–13].

На *рис. 1* представлено авторське бачення дворівневої (що включає макрорівень і мезорівень) ієрархічної системи органів державної влади, що нині регулюють розвиток автомобілебудування та ринку продажу автомобілів в Україні.

Значною мірою місцезнаходження тих чи інших органів законодавчої та виконавчої влади у представлений на *рис. 1* ієрархічній системі визначається широтою їх повноважень у сфері державного регулювання розвитку автомобілебудування та ринку продажу автомобілів (*табл. 1*).

Наочно методи державного регулювання розвитку вітчизняного автомобілебудування та національного ринку продажу автомобілів у авторському баченні представлено на *рис. 2*.

Таблиця 1

Повноваження органів законодавчої та виконавчої влади щодо державного регулювання розвитку автомобілебудування та ринку продажу автомобілів в Україні

Органи державної влади	Основні повноваження
1	2
Макрорівень	
Президент України	Представлення держави в міжнародних відносинах, здійснення керівництва зовнішньополітичною діяльністю держави, ведення переговорів та укладення міжнародних договорів України, ветовання прийнятих Верховною Радою України законів
Верховна Рада України, у тому числі:	Прийняття законів, затвердження Державного бюджету України та внесення змін до нього, контроль за виконанням Державного бюджету, визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального розвитку, охорони довкілля
Комітет з питань бюджету	Проведення державної бюджетної політики, вирішення питань з приводу доходів і видатків бюджету, здійснення контролю за виконанням бюджету, проведення експертизи щодо впливу законопроектів, проектів інших актів на показники бюджету
Комітет з питань економічної політики	Проведення державної економічної політики, регулювання державних закупівель, регулювання рівня цін, тарифів, процесів ціноутворення, удосконалення господарського законодавства, провадження антимонопольної політики, забезпечення розвитку економічної конкуренції, захист прав споживачів
Комітет з питань промислової політики та підприємництва	Здійснення промислової політики та забезпечення розвитку окремих галузей виробництва, провадження зовнішньоекономічної та інвестиційної діяльності, запровадження спеціальних (вільних) економічних зон і територій пріоритетного розвитку, технологічних парків, здійснення стандартизації, забезпечення публічно-приватного партнерства, стимулювання розвитку підприємницької діяльності, гарантування прав і законних інтересів суб'єктів підприємництва
Комітет з питань податкової та митної політики	Регулювання системи оподаткування, установлення та надання податкових пільг, регулювання митних тарифів, контроль бухгалтерського обліку та звітності підприємств
Комітет з питань транспорту	Забезпечення інтенсивного розвитку автомобільного транспорту в державі, підвищення безпеки автомобільного транспорту
Комітет з питань науки і освіти	Регулювання освітньої, наукової та науково-технічної діяльності, діяльності наукових парків, стимулювання інноваційної діяльності та розвитку високих технологій, регламентація відносин з приводу набуття права інтелектуальної власності та засад здійснення наукових і науково-технічних експертиз
Кабінет Міністрів України, у тому числі:	Забезпечення економічної самостійності України, здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави, виконання Конституції і законів України, актів Президента України,

1	2
	проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики, політики у сферах праці й зайнятості населення, освіти і науки, екологічної безпеки, розроблення і здійснення загальнодержавних програм економічного, науково-технічного та соціального розвитку України, забезпечення рівних умов для розвитку всіх форм власності, здійснення управління об'єктами державної власності, розроблення проекту закону про Державний бюджет України і забезпечення виконання затвердженого Верховною Радою України Державного бюджету України, подання Верховній Раді України звіту про його виконання, організація і забезпечення здійснення зовнішньоекономічної діяльності України, митної справи, спрямовування та координація роботи міністерств, інших органів виконавчої влади
Міністерство фінансів	Забезпечення формування та реалізації державної фінансової та бюджетної політики, забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері державного фінансового контролю, забезпечення формування та реалізації єдиної державної податкової та митної політики, забезпечення концентрації фінансових ресурсів на пріоритетних напрямках соціально-економічного розвитку
Міністерство економічного розвитку і торгівлі	Формування та забезпечення реалізації державної політики економічного і соціального розвитку, цінової, інвестиційної, зовнішньоекономічної політики, державної політики у сферах торгівлі, інтелектуальної власності, державної регіональної політики, державної політики з питань розвитку підприємництва, технічного регулювання та захисту прав споживачів, а також міжвідомчої координації з питань економічного і соціального співробітництва України з Європейським Союзом
Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства	Формування та реалізація державної регіональної політики, політики у сфері ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів, енергозбереження, відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива, розроблення і здійснення заходів, спрямованих на розбудову інфраструктури регіонів, розвиток міжрегіонального економічного співробітництва, сприяння комплексному соціально-економічному розвитку регіонів, розроблення державної стратегії регіонального розвитку, щорічних планів заходів щодо її реалізації, здійснення методологічного керівництва та координації діяльності з підготовки регіональних стратегій розвитку
Міністерство інфраструктури	Забезпечення формування та реалізації державної політики з питань розвитку транспортної інфраструктури, у тому числі у сфері автомобільного транспорту, забезпечення формування та реалізації державної політики з питань безпеки на автомобільному транспорті загально-го користування, а також державного нагляду (контролю) за безпекою на автомобільному транспорті загального користування
Міністерство освіти і науки	Формування та реалізація державної політики у сферах освіти і науки, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, трансферу технологій, формування державних цільових наукових та науково-технічних програм з пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, організація та координація інноваційної діяльності, забезпечення інтеграції вітчизняної науки у світовий науковий простір із збереженням і захистом національних пріоритетів
Мезорівень	
Місцеві державні адміністрації	Виконання Конституції та законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України й інших органів виконавчої влади, виконання державних і регіональних програм соціально-економічного розвитку та програм охорони довкілля, підготовка та виконання відповідних обласних і районних бюджетів, звітування про виконання відповідних бюджетів та програм, взаємодія з органами місцевого самоврядування
Органи місцевого самоврядування	Підготовка та затвердження програм соціально-економічного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць, забезпечення складання балансів фінансових, трудових ресурсів, грошових доходів і видатків, необхідних для управління соціально-економічним розвитком відповідної території, затвердження місцевого бюджету, внесення змін до нього, затвердження звіту про виконання відповідного бюджету, встановлення місцевих податків і зборів, утворення цільових фондів

Джерело: складено автором на основі [9–18].

Реалізація органами державної влади на макро- та мезорівнях представлених у табл. 1 повноважень проводиться через застосування методології державного регулювання, що, як правило, включає методи прямого та непрямого впливу. При цьому, традиційно методами прямого впливу є правові та адміністративні методи, не-

прямого впливу – економічні та соціально-психологічні методи державного регулювання.

Правові та адміністративні методи є загально-обов'язковими та значною мірою окреслюють умови ведення господарської та підприємницької діяльності в конкретній державі, як правило, в довгостроковій

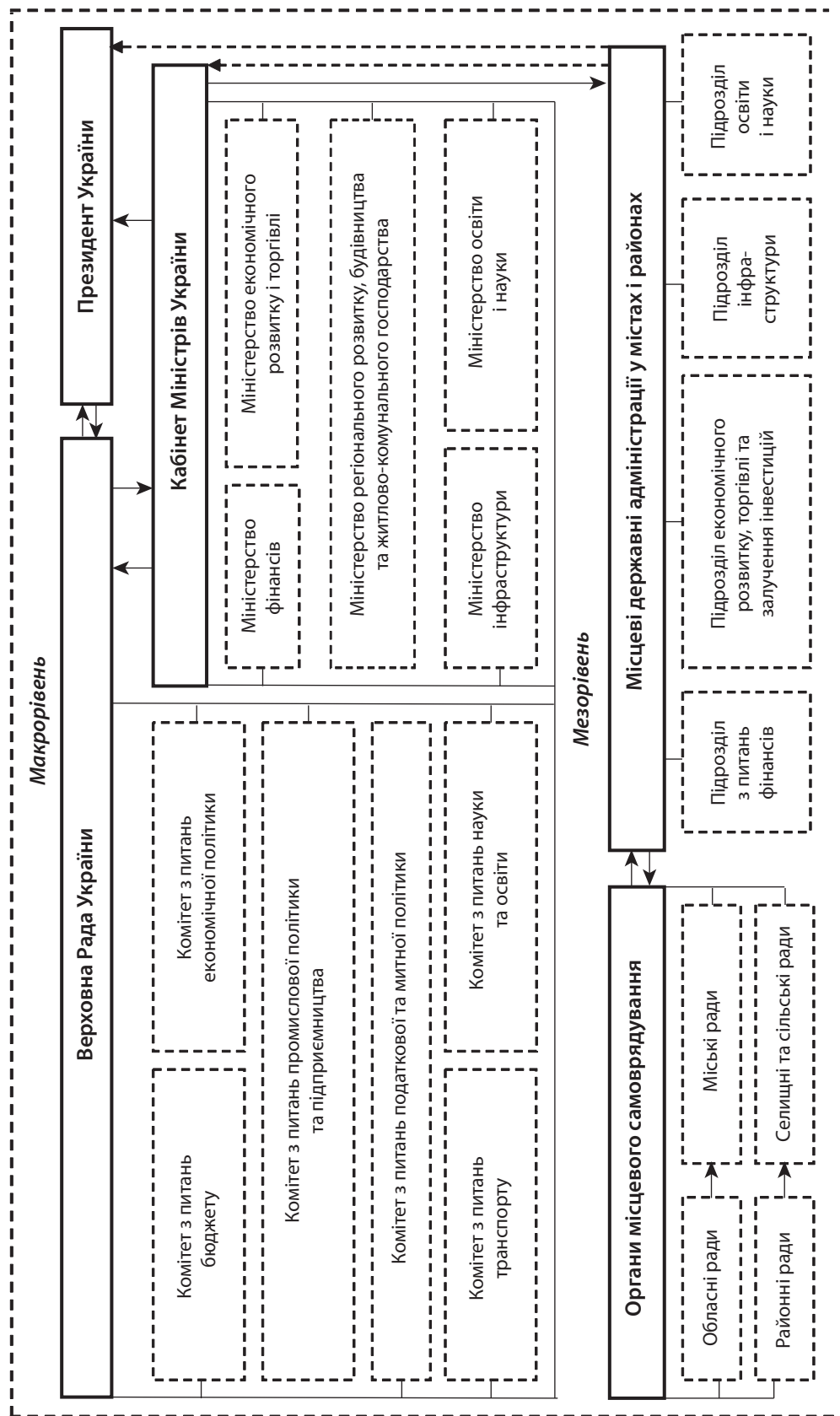

Рис. 1. Ієрархічна система органів державної влади, що регулюють розвиток автомобілебудування та ринку продажу автомобілів в Україні

Джерело: складено автором за даними [9–13].

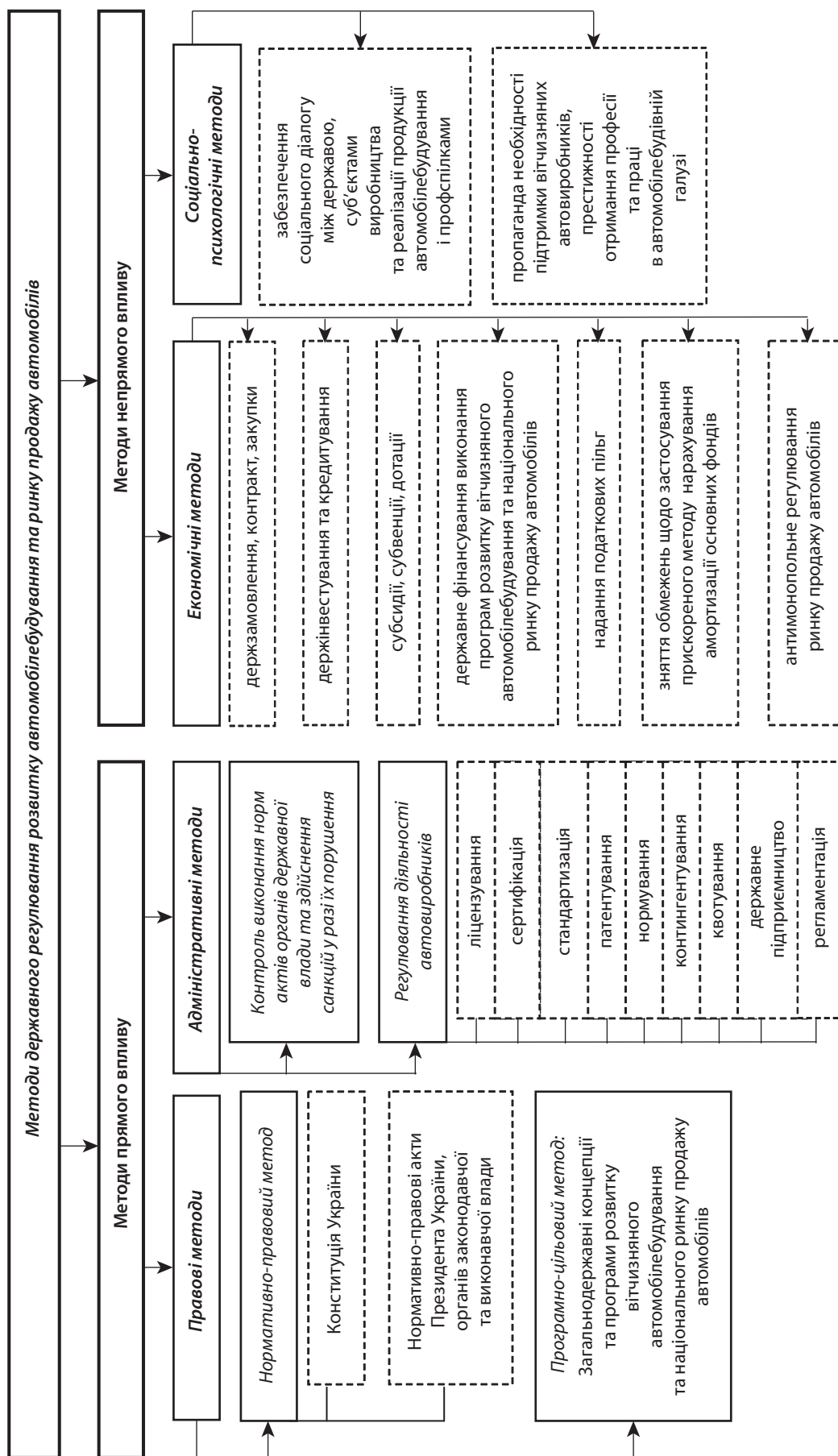

Рис. 2. Методи державного регулювання розвитку вітчизняного автомобілебудування та національного ринку продажу автомобілів

Джерело: складено автором на основі [19, с. 203–207; 20, с. 20–22; 21, с. 235–236].

перспективі; економічні методи застосовуються органами державної влади вибірково до окремих суб'єктів господарювання з метою стимулювання їх розвитку; соціально-психологічні методи державного регулювання передбачають створення сприятливого соціально-психологічного клімату в суспільстві для позитивного сприйняття, підтримки та сприяння реформаційним процесам у державі, що мають місце внаслідок застосування правових, адміністративних і економічних методів державного регулювання

Як бачимо з рис. 2, основою методології державного регулювання є правовий метод, що актуалізує необхідність виявлення нормативно-правового підґрунтя державного регулювання розвитку автомобілебудування та ринку продажу автомобілів в Україні.

У попередніх дослідженнях автора [22], було виявлено основні акти органів законодавчої та виконавчої

влади, що складають базове нормативно-правове підґрунтя забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних автовиробників на національному ринку продажу автомобілів. Доповнимо та систематизуємо результати попередніх досліджень, представивши їх у табл. 2.

ВИСНОВКИ

Таким чином, у ході наукового дослідження було надано комплексну характеристику механізму державного регулювання розвитку автомобілебудування та ринку продажу автомобілів в Україні за його основними елементами (ієрархічна система органів державної влади та їх повноваження, методи та нормативно-правова база). На даний момент зазначений механізм є переважно централізованим, у якому отримує реалізацію макро-економічний підхід до державного регулювання.

Таблиця 2

Нормативно-правова база державного регулювання розвитку автомобілебудування та ринку продажу автомобілів в Україні

Нормативно-правові акти	Основні положення, що регулюються актом
1	2
Основні нормативно-правові акти	
Постанова «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності, пов'язаної з виробництвом автомобілів та автобусів, і порядку здійснення контролю за їх додержанням» [23]	– Умови надання суб'єктам господарювання ліцензій на провадження господарської діяльності, пов'язаної з виробництвом автомобілів та автобусів; – організаційні, кваліфікаційні, технологічні, соціальні та інші вимоги, додержання яких є обов'язковим при провадженні господарської діяльності, пов'язаної з виробництвом автомобілів та автобусів; – порядок здійснення контролю за додержанням ліцензійних умов провадження господарської діяльності, пов'язаної з виробництвом автомобілів та автобусів
Розпорядження «Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми розвитку легкового автомобілебудування на період до 2020 року» [24]	Вказуються основні проблеми розвитку легкового автомобілебудування в Україні та причини їх виникнення, зазначається мета економічної програми, аналізуються три варіанти, шляхи та способи вирішення проблем розвитку легкового автомобілебудування в Україні, окреслюються очікувані результати реалізації зазначеної програми
Додаткові нормативно-правові акти	
Постанова «Про стабілізацію роботи підприємств – виробників легкових і вантажопасажирських автомобілів» [25]	Передбачається можливість звільнення оборотів з реалізації легкових і вантажопасажирських автомобілів від сплати акцизного збору та податку на додану вартість з метою стабілізації роботи підприємств-виробників легкових і вантажопасажирських автомобілів
Постанова «Про стабілізацію роботи підприємств – виробників легкових автомобілів» [26]	Передбачається звільнення від обкладення податком на додану вартість та акцизним збором оборотів з реалізації легкових автомобілів власного виробництва акціонерного товариства «АвтоЗАЗ» і Луцького автомобільного заводу, і їх спеціалізованих автоцентрів з віднесенням податку на додану вартість, сплаченого постачальникам, на собівартість автомобілів
Наказ «Щодо затвердження Порядку визначення та затвердження обсягів увезення товарів (включаючи машинокомплекти) на митну територію України, складу машинокомплектів та технічних описів складових компонентів машинокомплектів, які використовуються для будівництва та виробничої діяльності підприємств з виробництва автомобілів і комплектуючих виробів до них» [27]	Установлюється процедура визначення та затвердження обсягів увезення товарів (включаючи машинокомплекти) на митну територію України, складу машинокомплектів та технічних описів складових компонентів машинокомплектів, що використовуються для будівництва і виробничої діяльності підприємств з виробництва автомобілів і комплектуючих виробів до них.

1	2
	Згідно з установленою процедурою після затвердження обсяги ввезення товарів, склад машинокомплектів та технічні описи складових компонентів машинокомплектів передаються органам Державної митної служби і органам Державної податкової служби в тиждневий строк з моменту їх затвердження
Постанова «Про перелік, обсяги і порядок ввезення товарів, що використовуються для будівництва та виробничої діяльності підприємств з виробництва автомобілів і комплектуючих виробів до них і не оподатковуються під час ввезення їх на митну територію України» [28]	Установлюється порядок звільнення від ввізного мита і податку на додану вартість певних товарів (включаючи машинокомплектів) у певному обсязі, що використовуються для будівництва та виробничої діяльності підприємств з виробництва автомобілів і комплектуючих виробів до них, якщо такі товари не виробляються підприємствами на території України
Постанова «Про встановлення граничного рівня торговельної і постачальницько-збутової надбавки (націнки) на легкові автомобілі вітчизняного виробництва» [29]	Установлюється граничний рівень торговельної і постачальницько-збутової надбавки (націнки) на легкові автомобілі вітчизняного виробництва у разі їх реалізації кінцевому споживачеві незалежно від кількості разів перепродажу в розмірі 10 відсотків до ціни виробника, включаючи витрати на транспортування від станції (порту, пристані) відправлення до станції (порту, пристані) призначення
Постанова «Про затвердження Порядку визначення середньоринкової вартості легкових автомобілів, мотоциклів, мопедів» [30]	Установлюється механізм визначення середньоринкової вартості легкових автомобілів (величини, яка визначається статистичними методами і еквівалентна імовірній ціні, за яку може здійснюватися купівля-продаж транспортних засобів певної марки та моделі з відповідним строком експлуатації та пробігом на встановлену дату проведення оцінки) з метою визначення доходу від їх продажу (обміну) для цілей обкладення податком на доходи фізичних осіб

Джерело: складено автором за даними [22–30].

Натомість, з огляду на те, що нині вітчизняне автомобілебудування представлено обмеженою кількістю автовиробників, то, за переконанням автора, більш доцільною та потенційно ефективнішою є реалізація мікроекономічного підходу, коли формування загальнодержавної стратегії забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних автомобілебудівників на національному ринку продажу автомобілів здійснюється через консолідацію стратегій розвитку окремих виробничих суб'єктів автомобілебудівної галузі.

Таким чином, розробка концептуальних засад і організаційно-економічного механізму реалізації мікроекономічного підходу до державного регулювання розвитку автомобілебудування та ринку продажу автомобілів в Україні складає перспективу подальших досліджень автора. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Виробництво основних видів промислової продукції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/prm_ric/prm_ric_u/arj_vov_u.html
2. Статистика – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrautoprom.com.ua/statistika/statistika-2016>
3. Шевченко І. Ю. Ринок продажу автомобілів в Україні: лідери та аутсайди / І. Ю. Шевченко // Матеріали за 11-а Міжнародна научна практична конференція, «Новини на наування прогрес», 17–25 август 2015. Том 1. Ікономики. – Софія: «Бял ГРАД-БГ» ООД. – С. 56–63.
4. Андреев О. В. Державне регулювання розвитку автомобілебудування в Україні: дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.disslib.org/derzhavne-rehuljuvannja-rozvytku-avtomobilebuduvannja-v-ukrayini.html>

org/derzhavne-rehuljuvannja-rozvytku-avtomobilebuduvannja-v-ukrayini.html

5. Пирожкова Ю. В. Модель правового регулювання у сфері вітчизняного автомобілебудування в умовах фінансово-економічної кризи: аналіз досвіду ЄС, основні пріоритети запозичення [Електронний ресурс] / Ю. В. Пирожкова. – Режим доступу: <http://www.stattionline.org.ua/pravo/76/12196-model-pravovogo-regulyuvannya-u-sferi-vitchiznyanogo-avtomobilebuduvannya-v-umovax-finansovo-ekonomichno%D1%97-krizi-analiz-dosvidu-yes-osnovni-prioriteti-zapozichennya.html>
6. Колбасін Є. С. Державна підтримка автомобілебудування в Україні: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03 [Електронний ресурс] / Є. С. Колбасін. – Режим доступу: <http://mydisser.com/en/catalog/view/45/369/8606.html>
7. Кривоконь О. Г. Український та світовий досвід розвитку автомобільної промисловості / О. Г. Кривоконь, А. І. Бондаренко // Автомобильный транспорт: сб. науч. тр. – Х.: ХНАДУ, 2012. – Вып. 56. – С. 14–19.
8. Кривоконь О. Г. Стратегія та перспективи розвитку легкового автомобілебудування в Україні / О. Г. Кривоконь, А. І. Бондаренко // Автомобильный транспорт: сб. науч. тр. – Х.: ХНАДУ, 2012. – Вып. 30. – С. 23–28.
9. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://constitution.org.ua>
10. Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України восьмого скликання: Постанова Верховної Ради України № 22-19 у редакції від 4 лютого 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/22-19>
11. Про місцеві державні адміністрації: Закон України № 586-14 у редакції від 1 травня 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/586-14>

12. Про затвердження рекомендаційних переліків структурних підрозділів обласної, Київської та Севастопольської міської, районної, районної в м.м. Києві та Севастополі державних адміністрацій : Постанова Кабінету Міністрів України № 606 у редакції від 22 березня 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/606-2012-%D0%BF>

13. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України № 280/97 у редакції від 25 червня 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97%D0%B2%D1%80>

14. Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України : Постанова Кабінету Міністрів України № 375 у редакції від 24 березня 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/375-2014-%D0%BF>

15. Про Міністерство економічного розвитку і торгівлі України : Указ Президента України № 634/2011 у редакції від 25 грудня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/634/2011>

16. Про затвердження Положення про Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України : Постанова Кабінету Міністрів України № 197 у редакції від 30 червня 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/197-2014-%D0%BF>

17. Про затвердження Положення про Міністерство інфраструктури України : Постанова Кабінету Міністрів України № 460 у редакції від 15 липня 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/460-2015-%D0%BF>

18. Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки України : Постанова Кабінету Міністрів України № 630 у редакції від 2 жовтня 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/630-2014-%D0%BF>

19. Мельник А. Ф. Національна економіка : навч. посіб. / А. Ф. Мельник, А. Ю. Васіна, Т. Л. Желюк, Т. М. Попович ; за ред. А. Ф. Мельник. – К. : Знання, 2011. – 463 с.

20. Третяк Г. С. Державне регулювання економіки та економічна політика : навч. посіб. / Г. С. Третяк, К. М. Білшук. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2011. – 128 с.

21. Ковний Ю. Є. Особливості процесу державного регулювання економіки / Ю. Є. Ковний // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.4. – С. 233–239.

22. Шевченко І. Ю. Нормативно-правове підґрунтя забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних автовиробників на національному ринку продажу автомобілів / І. Ю. Шевченко // Економіка та держава. – 2015. – № 8. – С. 29–32.

23. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності, пов'язаної з виробництвом автомобілів та автобусів, і порядку здійснення контролю за їх додержанням : Постанова Кабінету Міністрів України № 596 у редакції від 10 грудня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/596-2008-n>

24. Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми розвитку легкового автомобілебудування на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 25-р у редакції від 15 січня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/25-2014-p>

25. Про стабілізацію роботи підприємств-виробників легкових і вантажопасажирських автомобілів : Постанова Верховної Ради України № 461 у редакції від 24 листопада 1995 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/461/95-%D0%B2%D1%80>

26. Про стабілізацію роботи підприємств-виробників легкових автомобілів : Постанова Верховної Ради України

№ 303 у редакції від 13 липня 1995 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/303/95-%D0%B2%D1%80>

27. Що до затвердження Порядку визначення та затвердження обсягів увезення товарів (включаючи машинокомплекти) на митну територію України, складу машинокомплектів та технічних описів складових компонентів машинокомплектів, які використовуються для будівництва та виробничої діяльності підприємств з виробництва автомобілів і комплектуючих виробів до них : Наказ Міністерства промислової політики України № 307 у редакції від 1 червня 2007 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0570-07>

28. Про перелік, обсяги і порядок ввезення товарів, що використовуються для будівництва та виробничої діяльності підприємств з виробництва автомобілів і комплектуючих виробів до них і не оподатковуються під час ввезення їх на митну територію України : Постанова Кабінету Міністрів України № 737 у редакції від 5 червня 2007 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/737-2002-%D0%BF>

29. Про встановлення граничного рівня торговельної і постачальницько-збутової надбавки (націнки) на легкові автомобілі вітчизняного виробництва : Постанова Кабінету Міністрів України № 233 у редакції від 14 квітня 1994 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/233-94-p>

30. Про затвердження Порядку визначення середньоринкової вартості легкових автомобілів, мотоциклів, мопедів : Постанова Кабінету Міністрів України № 403 у редакції від 19 лютого 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/403-2013-%D0%BF>

REFERENCES

Andriev, O. V. "Derzhavne rehulivannia rozvytku avtomobilebuduvannia v Ukraini" [State regulation of development of the automotive industry in Ukraine]. <http://www.disslib.org/derzhavne-rehulivannia-rozvytku-avtomobilebuduvannia-v-ukrayini.html>

Kolbasin, Ye. S. "Derzhavna pidtrymka avtomobilebuduvannia v Ukraini" [State support for automobile industry in Ukraine]. <http://mydisser.com/en/catalog/view/45/369/8606.html>

Kryvokon, O. H., and Bondarenko, A. I. "Ukrainskyi ta svitovyi dosvid rozvytku avtomobilnoi promyslovosti" [Ukrainian and world experience of development of automotive industry]. *Avtomobylnyi transport*, no. 56 (2012): 14–19.

Kryvokon, O. H., and Bondarenko, A. I. "Stratehiia ta perspektyvy rozvytku lehkovoho avtomobilebuduvannia v Ukraini" [Strategy and prospects of development of passenger cars manufacturing in Ukraine]. *Avtomobylnyi transport*, no. 30 (2012): 23–28.

Kovnyi, Yu. Ye. "Osoblyvosti protsesu derzhavnogo rehulivannia ekonomiky" [The features of the process of state regulation of economy]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 23.4 (2013): 233–239.

[Legal Act of Ukraine]. <http://constitution.org.ua/> [Legal Act of Ukraine] (2015). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/22-19>

[Legal Act of Ukraine] (2016). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/586-14>

[Legal Act of Ukraine] (2016). <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/606-2012-%D0%BF>

[Legal Act of Ukraine] (2016). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97%D0%B2%D1%80>

[Legal Act of Ukraine] (2016). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/375-2014-%D0%BF>

[Legal Act of Ukraine] (2013). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/634/2011>

[Legal Act of Ukraine] (2016). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/197-2014-%D0%BF>

[Legal Act of Ukraine] (2016). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/460-2015-%D0%BF>

[Legal Act of Ukraine] (2015). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/630-2014-%D0%BF>

[Legal Act of Ukraine] (2012). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/596-2008-n>

[Legal Act of Ukraine] (2014). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/25-2014-p>

[Legal Act of Ukraine] (1995). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/461/95-%D0%B2%D1%80>

[Legal Act of Ukraine] (1995). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/303/95-%D0%B2%D1%80>

[Legal Act of Ukraine] (2007). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0570-07>

[Legal Act of Ukraine] (2007). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/737-2002-%D0%BF>

[Legal Act of Ukraine] (1994). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/233-94-n>

[Legal Act of Ukraine] (2016). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/403-2013-%D0%BF>

Melnyk, A. F. et al. *Natsionalna ekonomika* [The national economy]. Kyiv: Znannia, 2011.

Pyrozhkova, Yu. V. "Model pravovoho rehulivannia u sferi vitchyznianoho avtomobilebuduvannia v umovakh finansovo-eko-

nomichnoi kryzy: analiz dosvidu YeS, osnovni priorytety zapozychennia" [The model of the legal regulation in the sphere of the domestic automotive industry in terms of financial and economic crisis: analysis of the experience of the EU, the main priorities of the borrowing]. <http://www.statline.org.ua/pravo/76/12196-model-pravovogo-reguluvannya-u-sferi-vitchiznyanogo-avtomobilebuduvannya-v-umovax-finansovo-ekonomichno%D1%97-kryzi-analiz-dosvidu-yes-osnovni-prioriteti-zapozichennia.html>

"Statistika – 2016" [Stats – 2016]. <http://ukrautoprom.com.ua/statistika/statistika-2016>

Shevchenko, I. Yu. "Normatyvno-pravove pidgruntia zabezpechennia konkurentospromozhnosti vitchyznianykh avtovyrobnykiv na natsionalnomu rynku prodazhu avtomobiliv" [The legal basis for ensuring the competitiveness of domestic manufacturers on the domestic market of car sales]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 8 (2015): 29-32.

Shevchenko, I. Yu. "Rynok prodazhu avtomobiliv v Ukraini: lidery ta autsaidery" [Market car sales in Ukraine: leaders and outsiders]. *Novyny na nauchnyia prohres. Vol. 1*. Sofia: «Bial HRAD-BH» OOD. 56-63.

Tretiak, H. S., and Blishchuk, K. M. *Derzhavne rehulivannia ekonomiky ta ekonomichna polityka* [State regulation of economy and economic policy]. Lviv: LRIDU NADU, 2011.

"Vyrobnytstvo osnovnykh vydiv promyslovoi produktsii" [Production of main industrial products]. http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/pr/prm_ric/prm_ric_u/arj_vov_u.html

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ПІВНІЧНО-СХІДНОГО МАКРОРЕГІОНУ (ХАРКІВСЬКА, ПОЛТАВСЬКА, СУМСЬКА ОБЛАСТІ): АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ОСНОВНИХ ПОКАЗНИКІВ РОЗВИТКУ, ЇХ ДИНАМІКИ І ТЕНДЕНЦІЙ

© 2016 ЯРОШЕНКО І. В., СЕМИГУЛІНА І. Б.

УДК 332.145

Ярошенко І. В., Семигуліна І. Б. Соціально-економічний розвиток Північно-Східного макрорегіону (Харківська, Полтавська, Сумська області): аналіз та оцінка основних показників розвитку, їх динаміки і тенденцій

У представлених матеріалах розглянуто сучасний Північно-Східний макрорегіон, до складу якого входять Харківська, Полтавська і Сумська області України. Досліджено динаміку основних показників розвитку областей та макрорегіону в цілому, визначено їх тенденції. Характерними для макрорегіону в цілому та його областей зокрема є різновиди природних, господарських та історично-географічних особливостей, які впливають на характер розвитку і розміщення виробничих сил в макрорегіоні.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, соціально-економічні показники, макрорегіон, регіон, динаміка, тенденції, розвиток територій.

Рис.: 1. **Табл.:** 5. **Бібл.:** 12.

Ярошенко Ігор Васильович – кандидат економічних наук, завідувач відділу макроекономічної політики та регіонального розвитку, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

E-mail: iyaroshenko@i.ua

Семигуліна Ірина Борисівна – молодший науковий співробітник відділу макроекономічної політики та регіонального розвитку, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

УДК 332.145

Ярошенко І. В., Семигуліна І. Б. Социально-экономическое развитие Северо-Восточного макрорегиона (Харьковская, Полтавская, Сумская области): анализ и оценка основных показателей развития, их динамики и тенденций

В представленных материалах рассмотрен современный Северо-Восточный макрорегион, в состав которого входят Харьковская, Полтавская и Сумская области Украины. Исследована динамика основных показателей развития областей и макрорегиона в целом, определены их тенденции. Характерным для макрорегиона в целом и его областей в частности является разнообразие природных, хозяйственных и историко-географических особенностей, которые влияют на характер развития и размещения производственных сил в макрорегионе.

Ключевые слова: социально-экономическое развитие, социально-экономические показатели, макрорегион, регион, динамика, тенденции, развитие территорий.

Рис.: 1. **Табл.:** 5. **Библ.:** 12.

Ярошенко Игорь Васильевич – кандидат экономических наук, заведующий отделом макроэкономической политики и регионального развития, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: iyaroshenko@i.ua

Семигулина Ирина Борисовна – младший научный сотрудник отдела макроэкономической политики и регионального развития, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

UDC 332.145

Yaroshenko I. V., Semigulina I. B. Socio-Economic Development of the Northeast Macro-Region (Kharkiv, Poltava, and Sumy Regions): Analysis and Evaluation of the Basic Development Indicators, their Dynamics and Trends

The presented materials consider the current Northeast macro-region, composed of Kharkiv, Poltava, and Sumy regions of Ukraine. Dynamics of the main indicators of development of these regions and of the macro-region in general have been examined, their trends have been identified. Characteristic of the macro-region in general and its regions in particular is diversity of the natural, economic and geographic characteristics that impact the nature of development and distribution of productive capacities in the macro-region.

Keywords: socio-economic development, socio-economic indicators, macro-region, region, dynamics, trends, territorial development.

Fig.: 1. **Table:** 5. **Bibl.:** 12.

Yaroshenko Igor V. – PhD (Economics), Head of Department of Macroeconomic Policy and Regional Development, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (8 floor, 7 entrance, Derzhprom, 5 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: iyaroshenko@i.ua

Semigulina Irina B. – Junior Researcher of the Department of Macroeconomic Policy and Regional Development, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (8 floor, 7 entrance, Derzhprom, 5 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Сутність соціально-економічного потенціалу на регіональному рівні представляє собою єдність економічної та соціальної регіональної політики і полягає у взаємодії природно-ресурсного, демографічного, науково-технічного, виробничого, рекреаційного, інформаційного, соціального, культурного потенціалів.

Ефективна регіональна політика на певній території реалізується на основі комплексного і раціонального використання всіх територіальних ресурсів багатозначного призначення і залежить від комплексної оцінки дійсного соціально-економічного потенціалу регіону, виявлення джерел та масштабів розвитку, визначення та оцінка варіантів перспективного соціально-

економічного розвитку регіону на основі раціонального розміщення продуктивних сил з врахуванням спеціалізації регіону та його індивідуальних особливостей.

Для ефективного регіонального управління в Україні сьогодні реалізується реформа децентралізації влади, яка, зокрема, вирішує питання децентралізації управління економікою, так як ініціатива в регіоні безпосередньо дає можливість забезпечити ефективний розвиток власного місцевого господарства.

У представлених матеріалах розглянуто сучасний Північно-Східний макрорегіон, до складу якого входять Харківська, Полтавська і Сумська області України, їх роль в економічному і соціальному житті країни. Ха-

рактерними для макрорегіону в цілому і його областей зокрема є різновиди природних, господарських і історично-географічних особливостей, які впливають на характер розвитку і розміщення виробничих сил в регіоні, що може бути корисним і цікавим для науковців, дослідників, економістів-практиків, управлінців.

Мета статті – аналіз і оцінка соціально-економічного розвитку Північно-Східного макрорегіону України.

Завдання статті – провести аналіз і оцінку соціально-економічного розвитку областей Північно-Східного макрорегіону України. Дослідити динаміку основних показників розвитку областей та макрорегіону в цілому, визначити їх тенденції.

Північно-Східний макрорегіон, або Слобожанщина, являє собою історичну область, розташовану на північному сході України. Він межує на півночі та північному сході з РФ (має безпосередній вихід до Курської та Білгородської областей), на заході – із Столичним економічним районом, на сході – з Донецьким, на півдні – з Придніпровським.

Північно-Східний макрорегіон включає територію Сумської, Харківської та Полтавської областей. Він належить до індустріально розвинених районів України, характеризується вигідним економіко-географічним положенням, розташований на важливих шляхах сполучення, знаходиться поблизу металургійних баз Донбасу та Придніпров'я (див. [10]).

Район знаходиться в межах Придніпровської низовини та Полтавської рівнини і має рівнинний рельєф. Помірно континентальний клімат із достатньою кількістю опадів дає змогу вирощувати різноманітні сільськогосподарські культури лісостепової і степової зон. Район відносно добре забезпечений водними ресурсами. Лише у південно-східній частині Харківської області відчувається їх дефіцит. Найважливішу роль у водозабезпеченні регіону відіграють Дніпро, Ворскла, Сіверський Донець, Сейм, Псел, Десна, Хорол. Відомі й джерела мінеральних вод (Миргородське, Гоголівське, Березівське).

Особливу роль відіграє економіко-географічне положення, яке має декілька аспектів. Головне – це близькість до паливно-металургійної бази України – Придніпров'я та Донбасу і нагромадження тут ЛЕП і трубопроводів, що мають міждержавне та міжрайонне значення. Такі риси економіко-географічного положення Північно-Східного соціально-економічного регіону дають змогу здійснювати різноманітні економічні та культурні зв'язки з іншими регіонами України і сусідніми державами, розвиваючи внутрішньорайонне, міжрайонне і міждержавне співробітництво.

У структурі населення основна частка припадає на міських жителів; густота населення дещо нижча, ніж середня по країні. Спостерігається високий вплив сільських жителів, переважно молоді, у міста (особливо в Харківській області). Повсюдно переважає українське населення: в Полтавській області його частка становить 91,4%, Сумській – 88,8%, Харківській – 70,7% [12]. Природні умови району істотно вплинули на географію та особливості населених пунктів, передусім сільських.

Села тут, як і в інших лісостепових і північно-степових регіонах України, великі, розташовані поблизу річок, мають багатовулицеву забудову.

Найбільш розвинутими галузями промисловості Північно-Східного району є машинобудування і металообробка. Район виробляє близько 20% продукції машинобудування України. Друге і третє місце відповідно займають легка і харчова галузі, далі йдуть хімія, нафтохімія, промисловість будівельних матеріалів. Машинобудування спеціалізується на виробництві устаткування для енергетики, вугільної та залізничної промисловості, чорної металургії, транспортних засобів, сільськогосподарських машин, приладів тощо.

Для областей макрорегіону характерний високий рівень розвитку сільського господарства (обсяг продукції в розрахунку на одного жителя, наприклад, Полтавської області, майже на 50% більший, ніж у середньому по країні).

Урожайні чорноземні ґрунти і сприятливі кліматичні умови дають можливість вирощувати товарне зерно, зокрема пшеницю, кукурудзу, а також цукрові буряки, соняшник, розвивати овочівництво і садівництво, м'ясо-молочне і м'ясо-сальне тваринництво [11].

Вигідне географічне розташування та наявний природно-ресурсний потенціал сприяють прискореному соціально-економічному розвитку території макрорегіону. Територія макрорегіону охоплює 13,9% загальної площі країни, на якій проживає 11,7% наявного населення (табл. 1).

Північно-Східний макрорегіон займає вагоме місце в економіці України, що засвідчують основні показники соціально-економічного розвитку: валовий регіональний продукт у 2013 р. становив 11,2% від загального значення показника по країні; обсяг реалізованої промислової продукції у 2013 р. склав 12,8% від загального значення по країні; продукція сільського господарства (у постійних цінах 2010 р.) – 15,9%, у тому числі продукція рослинництва – 17,5%, продукція тваринництва – 12,2%; експорт товарів і послуг – 7,7%; обсяг капітальних інвестицій – 8,0%; обсяг прямих іноземних інвестицій – 6,4%; оборот роздрібної торгівлі – 11,4%; середньорічна кількість штатних працівників – 12,1% (табл. 1).

За період 2006–2012 рр. змінилася структура економіки макрорегіону (за даними валового випуску продукції та послуг) (табл. 2):

- ★ збільшилася питома вага таких сфер діяльності: торгівлі на 2,5 в. п., з 6,9% у 2006 р. до 9,3% у 2012 р.; сільського господарства – на 1,5 в. п., з 9,8% у 2006 р. до 11,3% у 2012 р.;
- ★ зменшилася питома вага таких сфер діяльності: промисловості – на 4,6 в. п., з 51,3% у 2006 р. до 46,8% у 2012 р.; фінансова діяльність – на 2,5 в. п., з 4,6% у 2006 р. до 2,1% у 2012 р.; операції з нерухомим майном – на 1,4 в. п., з 5,4% у 2006 р. до 4,0% у 2012 р.; будівництво – на 0,7 в. п., з 5,1% у 2006 р. до 4,4% у 2012 р.

Найбільш розвинутими галузями промисловості макрорегіону є машинобудування (22,6% у загальноукраїнських показниках), виробництво коксу і продук-

Таблиця 1

Місце Північно-Східного макрорегіону в економіці України у 2013 р.

Показник	Сумська область	Питома вага в Україні, %	Ранг	Полтавська область	Питома вага в Україні, %	Ранг	Харківська область	Питома вага в Україні, %	Ранг	Північно-східний макрорегіон	Питома вага в Україні, %
Територія, тис. кв. км	23,8	3,9	16	28,8	4,8	6	31,4	5,2	4	84,0	13,9
Чисельність наявного населення, тис. осіб	1133,0	2,5	20	1458,2	3,2	12	2737,2	6,0	4	5328,4	11,7
Валовий регіональний продукт (у фактичних цінах) за 2013 р., млн грн	26765,0	1,8	16	58464,0	3,8	8	85315,0	5,6	4	170544,0	11,2
Обсяг реалізованої промислової продукції, млн грн	23955,5	1,8	13	71473,6	5,3	7	78114,2	5,8	5	173543,3	12,8
Обсяг реалізованих послуг (у фактичних цінах), млн грн	2681,8	0,8	23	5303,2	1,5	12	15059,9	4,2	5	23044,9	6,5
Продукція сільського господарства (у постійних цінах 2010 р.), млн грн	9413,0	3,7	13	16022,9	6,3	2	14644,5	5,8	6	40080,4	15,9
Рослинництво	7314,6	4,2	13	12271,2	7,0	2	11119,4	6,3	3	30705,2	17,5
Тваринництво	2098,4	2,7	21	3751,7	4,9	6	3525,1	4,6	9	9375,2	12,2
Прямі іноземні інвестиції, млн дол. США	427,2	0,7	15	1065,1	1,8	10	2216,3	3,8	4	3708,6	6,4
Експорт товарів і послуг, млн дол. США	980,0	1,3	14	2733,9	3,5	8	2332,3	3,0	10	6046,2	7,7
Імпорт товарів і послуг, млн дол. США	723,5	0,9	18	1303,2	1,5	16	2461,4	2,9	7	4488,1	5,3
Оборот роздрібною торгівлі, млн грн	16483,2	1,9	21	23168,9	2,6	12	61979,0	7,0	4	101631,1	11,4
Роздрібний товарооборот підприємств (у фактичних цінах), млн грн	6024,0	1,4	24	10858,0	2,5	11	27979,0	6,5	5	44861,0	10,4
Капітальні інвестиції (у фактичних цінах), млн грн	2721,0	1,0	23	9536,0	3,6	9	9292,6	3,5	10	21549,6	8,0
Кількість зайнятих, тис. осіб	515,9	2,5	19	648,3	3,2	12	1282,8	6,3	4	2447,0	12,0
Середньорічна кількість штатних працівників, тис. осіб	241,3	2,4	14	364,8	3,6	11	625,4	6,2	4	1231,5	12,1

Джерело: складено авторами за даними [1–6].

Валовий випуск продукції та послуг по Північно-Східному макрорегіону у 2006–2012 рр.

Показник	2006 р.		2012 р.		Відхилення 2012 р. від 2006 р.	
	Валовий випуск продукції та послуг, млн грн	Питома вага, %	Валовий випуск продукції та послуг, млн грн	Питома вага, %	Валовий випуск продукції та послуг, +/-, млн грн	Питома вага, +/-, в. п.
Усього	139970,0	100,0	356043,0	100,0	216073,0	–
у тому числі:						
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	13723,0	9,8	40361,0	11,3	26638,0	1,5
Промисловість	71834,0	51,3	166454,0	46,8	94620,0	–4,6
Будівництво	7123,0	5,1	15804,0	4,4	8681,0	–0,7
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	9610,0	6,9	33244,0	9,3	23634,0	2,5
Діяльність транспорту та зв'язку	10339,0	7,4	23380,0	6,6	13041,0	–0,8
Фінансова діяльність	6436,0	4,6	7574,0	2,1	1138,0	–2,5
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг і надання послуг підприємцям	7496,0	5,4	14115,0	4,0	6619,0	–1,4
Освіта	4397,0	3,1	14627,0	4,1	10230,0	1,0
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	2854,0	2,0	8192,0	2,3	5338,0	0,3
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту; діяльність домашніх господарств; діяльність екстериторіальних організацій	2674,0	1,9	3540,0	1,0	866,0	–0,9
Інші види діяльності	3484,0	2,5	28752,0	8,1	25268,0	5,6

Джерело: складено авторами за даними [1–9].

тів нафто перероблення (42,8%), добувна промисловість (18,3%). Макрорегіон виробляє 17,9% харчової, 14,4% легкої та 21,8% хімічної і фармацевтичної продукції України. Вагоме місце має виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції (11,0%) і виготовлення меблів, іншої продукції; ремонт і монтаж машин та устаткування (11,8%) (табл. 3).

За період 2006–2013 рр. структура промислової продукції макрорегіону змінилася таким чином (табл. 3):

- ✦ збільшилася частка добувної промисловості і розробленні кар'єрів на 5,4 в. п., з 10,9% у 2006 р. до 16,3% у 2013 р.; виробництву харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – на 5,2 в. п., з 21,9% у 2006 р. до 27,1% у 2013 р.; виробництва та розподілення електроенергії, газу та води – на 3,4 в. п., з 11,6% у 2006 р. до 15,0% у 2013 р.;
- ✦ зменшилася частка виробництву коксу, продуктів нафтоперероблення на 12,5 в. п., з 24,5% у 2006 р. до 12,0% у 2013 р.; машинобудування –

на 1,9 в. п., з 17,2% у 2006 р. до 15,3% у 2013 р.; хімічної і нафтохімічної промисловості – на 0,4 в. п., з 3,9% у 2006 р. до 3,5% у 2013 р.

За 2006–2013 рр. відбулися зміни в структурі продукції сільського господарства макрорегіону: зросла питома вага продукції рослинництва на 10,4 в. п., з 66,2% у 2006 р. до 76,6% у 2013 р.; питома вага продукції тваринництва зменшилася з 33,8% у 2006 р. до 23,4% у 2013 р. (табл. 4).

На основі аналізу показників адміністративно-територіального устрою, економічного розвитку та ваги в загальноукраїнських показниках Харківської, Полтавської і Сумської областей Північно-Східного макрорегіону України можна зробити висновок щодо існування проблем диспропорцій соціально-економічного розвитку адміністративних одиниць за площею, чисельністю та щільністю населення в кожному із регіонів (табл. 5, рис. 1).

Обсяг реалізованої промислової продукції по Північно-Східному макрорегіону у 2006–2013 рр.

Показник	2006 р.		2013 р.		Відхилення 2013 р. від 2006 р.	
	Обсяг реалізованої промислової продукції, млн грн	Питома вага, %	Обсяг реалізованої промислової продукції, млн грн	Питома вага, %	Обсяг реалізованої промислової продукції, +/-, млн грн	Питома вага, +/-, в. п.
Усього	66672,3	100,0	173543,3	100,0	106871,0	0,0
у тому числі:						
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	7299,1	10,9	28334,1	16,3	21035,0	5,4
Переробна промисловість	51646,9	77,5	119147,4	68,7	67500,5	-8,8
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	14577,1	21,9	46986,1	27,1	32409,0	5,2
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	728,1	1,1	1391,2	0,8	663,1	-0,3
Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність		0,0	3129,6	1,8	3129,6	1,8
Виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення	16341,1	24,5	20910,0	12,0	4568,9	-12,5
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції та						
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів (у 2013 р. КВЕД-2010)	2591,2	3,9	6024,5	3,5	3433,3	-0,4
Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	2004,0	3,0	6575,5	3,8	4571,5	0,8
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування		0,0	3953,9	2,3	3953,9	2,3
Машинобудування, крім ремонту та монтажу машин і устаткування	11477,2	17,2	26571,7	15,3	15094,5	-1,9
Виробництво меблів, іншої продукції; ремонт і монтаж машин та устаткування (у 2013 р. КВЕД-2010)	0,0	0,0	3604,9	2,1	3604,9	2,1
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря, водопостачання; каналізація, поводження з відходами (у 2013р. КВЕД-2010)	7726,4	11,6	26061,8	15,0	18335,4	3,4

Джерело: складено авторами на основі [1–9].

У Харківській області зафіксовано найвищий рівень диференціації за основними показниками соціально-економічного розвитку адміністративних одиниць.

Найбільша розбіжність спостерігається в Харківській області за такими показниками, як чисельність (у 25,23 разу) і щільність населення (в 11,17 разу), площа території (в 6,03 рази) та середньомісячна заробіт-

Таблиця 4

Валова продукція та структура сільського господарства Північно-Східного макрорегіону України у 2006–2013 рр.

Показник	Рік							
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Валова продукція сільського господарства, млн грн усього	26678,4	27543	30082,3	28781,2	25697,1	36053,2	33826,4	40080,3
у тому числі:								
Валова продукція рослинництва, млн грн	17656,3	19631,6	22633,7	20897,1	17572,7	27786,9	25141,8	30705,1
питома вага, %	66,2	71,3	75,2	72,6	68,4	77,1	74,3	76,6
Валова продукція тваринництва, млн грн	9022,1	7911,4	7448,6	7884,1	8124,4	8266,3	8684,6	9375,2
питома вага, %	33,8	28,7	24,8	27,4	31,6	22,9	25,7	23,4

Джерело: складено авторами за даними [1–9].

Таблиця 5

Оцінка диференціації адміністративних одиниць (районів, без міст) областей Північно-Східного макрорегіону за основними показниками

Показник		Харківська область	Полтавська область	Сумська область
Площа, тис. км ²	відношення максимального значення до мінімального	6,03	4,12	2,24
	середнє значення	1,15	1,13	1,29
Чисельність населення, тис. осіб	відношення максимального значення до мінімального	25,23	5,67	3,71
	середнє значення	38,49	31,74	29,87
Щільність населення, осіб на км ²	відношення максимального значення до мінімального	11,17	3,07	2,71
	середнє значення	33,12	28,62	23,37
Середньомісячна заробітна плата, грн	відношення максимального значення до мінімального	1,82	1,48	1,47
	середнє значення	2508,46	2545,36	2291,50

Джерело: складено авторами за даними [1–9].

на плата (в 1,82 разу). Адміністративні одиниці Полтавської області мають найбільшу розбіжність за чисельність населення (в 5,67 разу) та площею території (в 4,12 разу); у цілому ж диференціацію адміністративних одиниць можна оцінити як середню. Адміністративні одиниці Сумської області мають найменший рівень диференціації за основними показниками, проте рівень її соціально-економічного розвитку є самим низьким в макрорегіоні.

ВИСНОВКИ

Комплексна характеристика соціально-економічного та адміністративно-територіального розвитку Харківської, Полтавської і Сумської області дозволяє зробити такі висновки.

1. Північно-Східного макрорегіон займає вагомe місце в економіці країни. Так, у 2013 р.:

- ✦ валовий регіональний продукт становив 11,2% від загального в країні;
- ✦ оборот роздрібної торгівлі – 11,4% від загального обсягу;
- ✦ працювало 12,1% від загальної кількості працівників в Україні.

2. Економічний потенціал Північно-Східного макрорегіону характеризується потужним і галузево-різноманітним машинобудуванням: від важкого до електронного й авіаційного. Має розвинений агропромисловий комплекс. Галузева структура економіки представлена легкою, хімічною промисловістю, енергетикою, видобутком корисних копалин.

3. Макрорегіон характеризується розвинутою транспортною мережею з магістралями загальнодержавного й міжнародного значення – залізницями, автошляхами, трубопроводами, авіалініями.

4. Велику організуючу роль відіграє Харків з його потужним науково-технічним потенціалом, що пред-

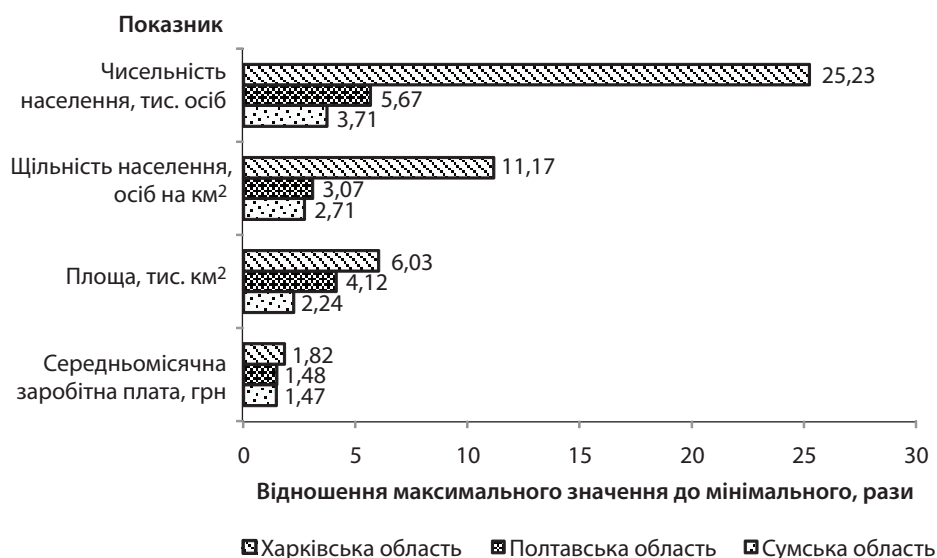

Рис. 1. Непропорційність адміністративно-територіального устрою адміністративних одиниць (районів, без міст) областей Північно-Східного макрорегіону у 2013 р.

Джерело: складено авторами за даними [1–9].

ставлений низкою вузів, науково-дослідних установ, лабораторій, культурних закладів.

5. Ресурсний потенціал Північно-Східного району представлений нафтовими родовищами – Глинсько-Розбишівське, Більське, Зачепилівське, Качанівське, Рибальське; газовими родовищами – Шебелинське, поклади в Єфремівці, Кегичівці – в Харківській області; Солохівське, Яблунівське – в Полтавській області; залізними рудами Кременчуцького родовища.

6. Агрокліматичні умови району сприятливі для багатогалузевого сільського господарства. Значна територія вкрита родючими ґрунтами – чорноземами типовими в Полтавській і Харківській областях; чорноземами і сірими лісовими ґрунтами в Сумській області.

7. Соціальний потенціал Північно-Східного макрорегіону характеризується поступовим зменшенням населення за рахунок від'ємного природного приросту і посиленою міграцією. Трудові ресурси макрорегіону мають високий рівень освіти, насамперед у Харківській агломерації, і високу кваліфікацію, пов'язану із зосередженням на території макрорегіону складних і наукомістких видів виробництва. Натомість швидкий відтік сільського населення в міста знижує продуктивність праці в сільському господарстві та створює гостру проблему в сільській місцевості.

8. Найбільш економічно розвинутою в Північно-Східному макрорегіоні є Харківська область: у 2013 р. займала 4 місце в Україні за сумою валового регіонального продукту; 5 місце – за обсягом реалізованої промислової продукції та обсягом реалізованих послуг; 6 місце – за обсягом продукції сільського господарства. Водночас, її адміністративні одиниці розвиваються нерівномірно, що знаходить відображення у нерівномірності районних показників за площею, чисельністю та щільністю населення та відставанні показників соціально-економічного розвитку більшості районів від середніх по області. Тобто, розрив між соціально-

економічними показниками та їх динамікою за адміністративними одиницями є досить глибоким.

9. Полтавщина характеризується потужним й розвиненим промисловим (7 місце в Україні за обсягом реалізованої промислової продукції) і сільськогосподарським (2 місце за обсягом продукції сільського господарства) виробництвом, соціально-економічний розвиток відбувається поступово і має позитивні тенденції. Проте темпи зростання за деякими показниками (валовий регіональний продукт; роздрібний товарооборот, обсяг реалізованих послуг та ін.) у Полтавській області повільніші, ніж у Харківській. Водночас, адміністративні одиниці Полтавської області розвиваються більш рівномірно, ніж у Харківській, відхилення основних показників від середніх значень по області менше, а динаміка зміни показників не така стрімка. Внаслідок цього в Полтавській області існує більше точок зростання, ніж у Харківській.

10. Аналіз соціально-економічного розвитку Сумської області дозволяє зробити висновок, що його загальний рівень нижчий, ніж у Харківській та Полтавській областях: займає 16 місце в Україні за сумою валового регіонального продукту; 13 місце – за обсягом реалізованої промислової продукції та обсягом продукції сільського господарства. Більшість районів області є аграрними, промисловий потенціал мають лише міста Суми, Конотоп, Охтирка та Шостка і Охтирський, Роменський та Тростянецький райони. Така ситуація дозволяє ідентифікувати Сумську область як найслабший регіон у Північно-Східному макрорегіоні.

11. Існування в кожній із областей Північно-Східного макрорегіону певних проблем диспропорцій соціально-економічного розвитку адміністративних одиниць залишає доцільним питання адміністративно-територіального реформування в частині об'єднання слабких районів з районами, що мають певний потенціал до зростання, створення в нових об'єднаннях точок

зростання через державну підтримку та фінансування нових проєктів, з метою забезпечення сталого розвитку, підвищення показників рівня життя населення на кожній території.

12. Враховуючи значні зовнішні та внутрішні виклики і кризові явища, які склалися протягом 2014–2015 років в Україні, необхідно провести додаткові дослідження динаміки і тенденцій соціально-економічного розвитку Північно-Східного макрорегіону за цей період для визначення рівня ризиків, вплив негативних факторів, конкурентних переваг, можливостей, що дозволить сформулювати стратегічні пріоритети перспективного розвитку кожної території. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Головне управління статистики у Полтавській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.poltavastat.gov.ua>
2. Головне управління статистики у Сумській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sumy.ukrstat.gov.ua>
3. Головне управління статистики у Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kh.ukrstat.gov.ua>
4. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>
5. Регіони України – 2011. Статистичний збірник. Частина I, II. – К., 2011.
6. Регіони України – 2013. Статистичний збірник. Частина I, II. – К., 2014.
7. Україна у цифрах – 2013. Статистичний збірник. – К., 2014.
8. Статистичний щорічник України за 2011 рік. – К., 2012.
9. Статистичний щорічник України за 2012 рік. – К., 2013.
10. Пістун М. Д. Основи теорії суспільної географії / М. Д. Пістун. – К. : Вища школа, 1996. – 231 с.
11. Розміщення продуктивних сил України : підручник / Є. П. Качан, М. О. Ковтонюк, М. О. Петрига та ін. ; за ред. Є. П. Качана. – К. : Вища шк., 1997. – 365 с.
12. Північно-східний економічний район [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org>

REFERENCES

- Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. <http://ukrstat.gov.ua>
Holovne upravlinnia statystyky u Sumskii oblasti. <http://sumy.ukrstat.gov.ua>
Holovne upravlinnia statystyky u Kharkivskii oblasti. <http://www.kh.ukrstat.gov.ua>
Holovne upravlinnia statystyky u Poltavskii oblasti. <http://www.poltavastat.gov.ua>
Kachan, Ye. P. et al. *Rozmishchennia produktyvnykh syl Ukrainy* [The distribution of productive forces of Ukraine]. Kyiv: Vyshcha shkola, 1997.
Pistun, M. D. *Osnovy teorii suspilnoi heohrafi* [Fundamentals of the theory of public geography]. Kyiv: Vyshcha shkola, 1996.
“Pivnichno-skhidnyi ekonomichnyi raion” [North-East economic region]. <http://uk.wikipedia.org>
Rehiony Ukrainy – 2013 [Regions of Ukraine – 2013]. Kyiv, 2014.
Rehiony Ukrainy – 2011 [Regions of Ukraine – 2011]. Kyiv, 2011.
Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2011 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2011]. Kyiv, 2012.
Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2012 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2012]. Kyiv, 2013.
Ukraina u tsyfrakh – 2013 [Ukraine in numbers – 2013]. Kyiv, 2014.

ПРІОРИТЕТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗОВНІШНЬОЇ АГРЕСІЇ

© 2016 **ВАСИЛЬЦІВ Т. Г., ШЕХЛОВИЧ А. М.**

УДК 330.341.1:338.242

Васильців Т. Г., Шехлович А. М. Пріоритети забезпечення інноваційної безпеки України в умовах зовнішньої агресії

Мета статті полягає в обґрунтуванні стратегічних пріоритетів і заходів щодо забезпечення інноваційної безпеки держави, враховуючи чинники послаблення інноваційної безпеки в умовах зовнішньої агресії, а також часткову втрату інноваційного та науково-технологічного потенціалу через військові дії на Донбасі та анексію АР Крим. Доведено актуальність побудови нової моделі розвитку, заснованої на високотехнологічних, наукоємних та енергоефективних виробництвах, глибокій інтеграції науково-дослідної та виробничої сфер з метою посткризового відновлення економіки. Визначено системні проблеми розвитку вітчизняної науково-технологічної та інноваційної сфер. За результатами інтегрального оцінювання з використанням методу головних компонент продемонстровано системне погіршення стану інноваційної безпеки України у період 2005–2015 рр. Ідентифіковано основні причини, що в умовах зовнішньої агресії перешкоджають ефективному використанню вітчизняного інноваційного потенціалу та розвитку інноваційної діяльності як чинника забезпечення інноваційної безпеки України.

Ключові слова: інноваційна діяльність, інноваційна безпека, пріоритети, зовнішня агресія.

Рис.: 1. Бібл.: 14.

Васильців Тарас Григорович – доктор економічних наук, професор, заступник директора Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень у м. Львові (вул. Братів Тершаківців, 2, Львів, 79005, Україна)

E-mail: tgvas@mail.ru

Шехлович Андріана Михайлівна – старший науковий співробітник Національного інституту стратегічних досліджень (вул. Пирогова, 7а, Київ, 01030, Україна)

E-mail: a.shehlovych@gmail.com

УДК 330.341.1:338.242

Васильцев Т. Г., Шехлович А. М. Приоритеты обеспечения инновационной безопасности Украины в условиях внешней агрессии

Цель статьи заключается в обосновании стратегических приоритетов и мер по обеспечению инновационной безопасности государства, учитывая факторы ослабления инновационной безопасности в условиях внешней агрессии, а также частичную потерю инновационного и научно-технологического потенциала из-за военных действий на Донбассе и аннексии АР Крым. Доказана актуальность построения новой модели развития, основанной на высокотехнологических, наукоёмких и энергоэффективных производствах, глубокой интеграции научно-исследовательской и производственной сфер в целях посткризисного восстановления экономики. Определены системные проблемы развития отечественной научно-технологической и инновационной сфер. По результатам интегральной оценки с использованием метода главных компонент продемонстрировано системное ухудшение состояния инновационной безопасности Украины в период 2005–2015 гг. Идентифицированы основные причины, которые в условиях внешней агрессии препятствуют эффективному использованию отечественного инновационного потенциала и развитию инновационной деятельности как фактора обеспечения инновационной безопасности Украины.

Ключевые слова: инновационная деятельность, инновационная безопасность, приоритеты, внешняя агрессия.

Рис.: 1. Библ.: 14.

Васильцев Тарас Григорьевич – доктор экономических наук, профессор, заместитель директора Регионального филиала Национального института стратегических исследований в г. Львов (ул. Братьев Тершаковцев, 2, Львов, 79005, Украина)

E-mail: tgvas@mail.ru

Шехлович Андріана Михайлівна – старший научный сотрудник Национального института стратегических исследований (ул. Пирогова, 7а, Киев, 01030, Украина)

E-mail: a.shehlovych@gmail.com

UDC 330.341.1:338.242

Vasylytsiv T. G., Shekhlovych A. M. Priorities in Providing the Innovative Security of Ukraine in Terms of Foreign Aggression

The article is aimed at substantiation of the strategic priorities and measures to ensure the innovative security of the State, taking into consideration factors of weakening the innovative security in terms of foreign aggression, as well as the partial loss of innovation and scientific-technological potential, caused by hostilities in the Donbass and annexation of the AR Krym. Topicality of building a new development model based on high-tech, knowledge-intensive and energy-efficient production, deep integration of research and production spheres for the purposes of post-crisis recovery has been proved. Systemic problems of development of the domestic science-technological and innovation spheres have been identified. According to the results of an integrated assessment using the principal components method, a system deterioration of the status of the innovative security of Ukraine during the period of 2005-2015 has been demonstrated. The major causes, which in the face of external aggression hamper an efficient use of the domestic innovative potential as well as the development of innovation activity as a factor for providing the innovative security of Ukraine, have been identified.

Keywords: innovation activity, innovative security, priorities, foreign aggression.

Fig.: 1. Bibl.: 14.

Vasylytsiv Taras G. – D. Sc. (Economics), Professor, Deputy Director of the Regional Branch of National Institute for Strategic Studies in Lviv (2 Brativ Ter-shakivtsiv Str., Lviv, 79005, Ukraine)

E-mail: tgvas@mail.ru

Shekhlovych Andriana M. – Senior Research Fellow of the National Institute for Strategic Studies (7a Pyrohova Str., Kyiv, 01030, Ukraine)

E-mail: a.shehlovych@gmail.com

Україна володіє значним потенціалом розвитку науково-технологічної та інноваційної діяльності, здатним забезпечити зміцнення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва та структурну трансформацію національної економіки. Водночас досі в Україні зберігається техніко-технологічна відсталість

агропромислового сектора, низький рівень інноваційного промислового виробництва, домінування низько технологічного експорту, низька інноваційність у соціальному секторі та житлово-комунальній сфері.

Ситуація багато в чому ускладнюється веденням військових дій на сході України та анексією Російською

Федерацією АР Крим, результатом яких стали не лише фізичне руйнування виробничих потужностей, а й порушення міжгалузевих, міжрегіональних та міжнародних коопераційних зв'язків, що зумовлює необхідність переорієнтації національного виробництва на ринки країн ЄС та світу, де високий рівень конкуренції високотехнологічних товарів та послуг. В умовах зовнішньої агресії, потреби виходу на нові більш складні ринки та низької ефективності традиційних чинників зростання набуває актуальності побудова нової моделі розвитку, заснованої на високотехнологічних, наукоємних та енергоефективних виробництвах, глибокій інтеграції науково-дослідної та виробничої сфери з метою активізації інноваційної діяльності як найбільш ефективного способу підвищення конкурентоспроможності національної економіки та посилення економічної безпеки держави.

Питанням активізації розвитку науково-технологічної та інноваційної діяльності як чинника забезпечення інноваційної безпеки держави присвятили свої дослідження вітчизняні науковці О. Амоша, О. Власюк, З. Варналій, Я. Жаліло, В. Семиноженко, О. Собкевич, А. Сухоруков, Л. Федулова та ін. [1–4]. Водночас недостатньо розробленими залишаються аспекти, пов'язані з дослідженням нових загроз і викликів інноваційній безпеці держави, які передусім обумовлені зовнішньою агресією і частковою втратою інноваційного та науково-технологічного потенціалу через військові дії на Донбасі та анексію АР Крим.

Мета статті полягає в обґрунтуванні стратегічних пріоритетів і заходів щодо забезпечення інноваційної безпеки держави, враховуючи сучасні чинники послаблення інноваційної безпеки в умовах зовнішньої агресії.

Стан інноваційної безпеки України критично низький, який додатково ускладнюється негативним впливом зовнішньої агресії та погіршенням показників інноваційної та науково-дослідної діяльності в Україні. Чинниками послаблення інноваційної безпеки стали:

1. *Втрата частини виробничо-технологічної інфраструктури.* В умовах зовнішньої агресії Україна втратила щонайменше 20 % економічного потенціалу [5]. Ведення військових дій на Донбасі спричинило зупинку виробництва металургійної, машинобудівної та хімічної промисловості, що забезпечували значну частину внутрішнього виробництва інноваційної продукції. Так, частка Донецької та Луганської областей у загальному обсязі реалізації інноваційної продукції в Україні у 2015 р. становила 1,7 % і 0,2 % відповідно, тоді як у 2013 р. – 3 % та 2,1 %.

Майже третину (27 %) промислового потенціалу Донецької та Луганської областей вивезено до Російської Федерації [6]. Зафіксовано демонтаж і вивезення устаткування з підприємств Донбасу, які виробляли високотехнологічну продукцію авіаційної, аерокосмічної, ракетобудівної промисловості, радіоелектроніки та ВПК (зокрема, Сніжнянський машинобудівний завод, Луганський патронний завод, заводи «Топаз», «Юність», «Точмаш») [7]. Це істотно погіршило стан інноваційної безпеки, позбавило Україну високотехнологічних стра-

тегічних потужностей і значно знизило потенціал інноваційного розвитку.

У результаті анексії Російською Федерацією АР Крим Україна втратила контроль над підприємствами високотехнологічного сектора суднобудування, зокрема ФСК «Море» та завод «Фіолент», які включені до переліку підприємств, що мають стратегічне значення для національної безпеки України. У 2014 р. дані підприємства націоналізовано самопроголошеною владою Криму [8, с. 208].

2. *Руйнування коопераційних відносин з Російською Федерацією у сфері інновацій та науки.* Йдеться, насамперед, про українсько-російське співробітництво у машинобудівній, ракетно-космічній та авіаційній галузях, у сфері ВПК. Традиційно в РФ спрямовувалося 20–25 % обсягу українського збройного експорту. Денонсація низки договорів щодо військово-технічного співробітництва (ВТС) із РФ стала першим практичним кроком, що засвідчив перехід від заяв про припинення коопераційних зв'язків із РФ до реального ухвалення відповідних нормативних актів [9]. Серед напрямів ВТС, у яких Україна відмовилася співпрацювати з Росією, варто виокремити підтримання стану російських міжконтинентальних балістичних ракет, співробітництво у сфері розроблення й виробництва нових літаків, поставки українських двигунів для російських вертольотів.

3. *Зниження інвестиційної привабливості економіки і, як наслідок, припинення реалізації низки інвестиційно-інноваційних проектів.* За даними Європейської Бізнес-асоціації, у першому півріччі 2016 р. індекс інвестиційної привабливості України склав 2,88 балів з 5 можливих. Обсяг капітальних інвестицій в економіку України за січень – грудень 2015 р. порівняно з відповідним періодом 2014 р. зменшився на 1,7 % і становив 251,2 млрд грн. Обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку України (акціонерний капітал) станом на початок 2016 р. склав 43,4 млрд дол. США, що на 2,8 млрд дол. США (на 5,2 %) нижче показника минулого року. Традиційні ризики інвестиційної діяльності, пов'язані з інституційними перешкодами та неефективністю державної політики, у 2014–2016 рр. додатково посилюються макроекономічною та політичною нестабільністю. За таких умов компанії змушені відмовлятися або відкладати на майбутнє реалізацію інвестиційних проектів.

4. *Скорочення вітчизняного науково-дослідного потенціалу.* Внаслідок анексії АР Крим на непідконтрольній території України залишилося близько 100 наукових установ, які здійснювали унікальні фундаментальні дослідження у сфері морських наук і технологій (Морський гідрофізичний інститут, Інститут біології південних морів ім. О. Ковалевського та ін.) [10]. Значною втратою для української науки є Кримська астрофізична обсерваторія, яка має на озброєнні вискоефективне науково-технологічне обладнання – єдиний в Україні радіотелескоп РТ-22, один із трьох найбільших у СНД телескопів – телескоп-рефлектор із діаметром дзеркала 2,6 м, великий сонячний телескоп та інше устаткування. Втрачено контроль над об'єктами космічної інфраструктури, які належали Державному космічному агентству України Національного центру управління і випро-

бувань космічних засобів, який має на балансі один з найпотужніших у світі радіотелескопів – радіотелескоп РТ-70 та Центру контролю космічного простору, який використовуються для дистанційного зондування Землі з космосу [11]. Станом на 2016 р. усі 22 наукові інституції НАН України у АР Крим перепідпорядковані уряду РФ. Із 1320 вчених АР Криму лише невелика кількість емігрувала на материкову Україну [12].

Ведення військових дій на Донбасі також завдало суттєвих втрат українській науці. Частина наукових установ залишилася на тимчасово непідконтрольній Україні території, частина – зруйнована чи пошкоджена, лише 10 наукових установ евакуйовано, емігрувало близько 12 тис. науковців та викладачів ВНЗ. Водночас через втрату спеціалізованого технологічного обладнання можливості для проведення експериментальних досліджень є значно обмеженими.

5. *Посилення інтелектуальної міграції.* Вкрай негативні наслідки для інноваційної безпеки України має інтенсивна еміграція кадрів вищої кваліфікації, яка відбувається впродовж усього періоду незалежності, а в період зовнішньої агресії лише посилювалася. Так, незважаючи на 76 позицію серед 144 країн світу за Індексом глобальної конкурентоспроможності, у 2015 р. Україна за здатністю утримувати/залучати таланти займала лише 132 та 130 позицію відповідно, що підтверджує неефективну політику держави з формування кадрового потенціалу інноваційного розвитку економіки та пов'язані з цим ризики щодо неможливості забезпечення посткризового відновлення економіки на інноваційних засадах.

Зазначимо, що кількість учених-дослідників в Україні за 1991–2014 рр. скоротилася втричі. Щорічний відтік за кордон фахівців у галузі комп'ютерних технологій становить від 2,5 до 6 тис. осіб, а матеріальні втрати держави від цього щороку складають від 37,5 до 90 млн грн. Лише впродовж 2015 р. з України виїхало близько 2,5 тис. фахівців ІТ-сфери. За даними опитування, проведеного ООН у 2015 р., 55% українців у віці від 14 до 35 років хочуть виїхати за кордон тимчасово або назавжди. Водночас за 2009–2014 рр. кількість українських студентів, які навчаються за кордоном, збільшилася на 79%. Причому мотивом для еміграції більшості висококваліфікованих кадрів є не лише низький рівень якості життя в Україні. Значною мірою мігранти мотивують своє рішення щодо остаточного виїзду з країни недостатністю або відсутністю можливостей для реалізації власного інтелектуального потенціалу. Не менш значущими причинами є також стресові трансформації соціально-економічного та політичного середовища у 2014–2016 рр., розгортання бойових дій на сході держави.

6. *Повільне впровадження інноваційних технологій у соціальній, житлово-комунальній та енергетичній сферах.* В умовах енергетичної кризи в Україні, яка спричинена зростанням цін на імпортовані енергоресурси та значною зовнішньою залежністю нашої країни від постачальників енергоносіїв, набуває особливої актуальності питання покращення показників енергоефективності та зменшення споживання енергоресурсів. За даними Державного агентства України з енергоефек-

тивності та енергозбереження, в Україні спостерігається позитивна динаміка зниження рівня енергоемності ВВП. Однак цей показник, за оцінками компанії Enerdata, залишається одним із найвищих у світі, зокрема у 3,4 разу вищим, ніж у країнах ЄС-27, у 2,5 разу – ніж у сусідній Польщі, у 1,6 разу – ніж у Китаї [13].

Найбільш енергоемними галузями промисловості є чорна металургія (споживає 18,2% енергоресурсів промисловості), хімічна і нафто-хімічна промисловість (3,3%) насамперед через значну частку застарілих технологій на підприємствах. Житлово-комунальне господарство України посідає третє місце за обсягами споживання енергоносіїв і перше місце за споживанням тепла. При цьому реалізація державної політики на основі бюджетного дотування та субсидювання тарифів фактично дестимулює діяльність домогосподарств та суб'єктів господарювання на впровадження енергоефективних заходів.

Щодо загальних системних проблем розвитку інноваційної та наукової діяльності в Україні, то це:

- ✦ низький рівень та нераціональний розподіл витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт, відсутність їх належної бюджетної підтримки;
- ✦ малі обсяги виконання наукових та науково-технічних робіт, низька практична придатність досліджень;
- ✦ погіршення інтелектуально-кадрового забезпечення інноваційної діяльності;
- ✦ мала кількість інноваційно активних промислових підприємств;
- ✦ незначні обсяги та невисока ефективність реалізації інноваційної продукції у виробничому секторі економіки;
- ✦ низький рівень інноваційної придатності технічних досягнень та мала кількість промислових підприємств, що здатні їх реалізувати на ринку;
- ✦ низька активність підприємств у створенні та використанні передових технологій і об'єктів права інтелектуальної власності;
- ✦ мала кількість патентних заявок і недостатність їх впровадження в національній економіці.

Системне погіршення стану інноваційної безпеки України у період 2005–2015 рр. підтверджується результатами інтегрального оцінювання з використанням методу головних компонент (рис. 1). У 2005–2015 рр. інтегральне значення інноваційної безпеки України зменшилося майже у два рази – з 0,109 до 0,055.

Основні причини, що в умовах зовнішньої агресії перешкоджають ефективному використанню вітчизняного інноваційного потенціалу та розвитку інноваційної діяльності як чинника забезпечення інноваційної безпеки України, полягають у такому:

- ✦ зовнішня агресія РФ проти України критично погіршила динаміку соціально-економічного розвитку, що посилює дисбаланси розвитку наукової та інноваційної сфери. Наслідком воєнних дій стала втрата п'ятої частини промис-

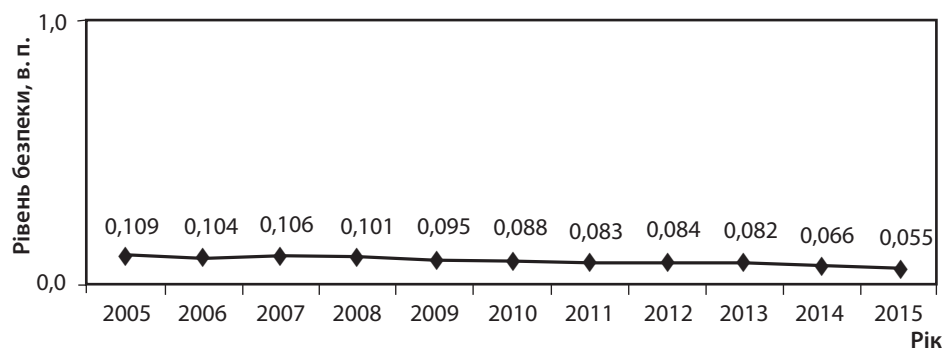

Рис. 1. Інтегральні індекси інноваційної безпеки України у 2005–2015 рр. [14]

логового, у т. ч. інноваційного, потенціалу та руйнування коопераційних відносин з РФ у сфері інновацій та науки;

- ✦ відсутність дієвої (з конкретними кількісними результатами) державної політики розвитку інноваційної діяльності та використання її досягнень у соціально-економічній сфері, включно з організаційною роботою щодо створення діючих елементів інноваційної інфраструктури та «майданчиків» співпраці науково-дослідної сфери, підприємств, інноваційних фірм та інвесторів;
- ✦ низький рівень диверсифікації ринків збуту та інноваційного співробітництва. До початку зовнішньої агресії основною країною – імпортером української високотехнологічної продукції (40,5 % від загального експорту) залишалася РФ, при цьому найбільшу частку займала продукція авіакосмічної галузі (56,6 %) і приладобудування (42,3 %). Внаслідок погіршення показників діяльності основних експортоорієнтованих виробництв, розташованих на Донбасі, а також запровадження обмежень на російському ринку, у 2014 р. спостерігалось значне падіння високотехнологічного експорту України, перш за все для продукції авіакосмічного комплексу (в 1,6 разу), приладобудування (в 1,3 разу);
- ✦ гальмування процесів впровадження міжнародних стандартів якості виробництва на підприємствах, що стримує техніко-технологічну модернізацію виробничих процесів, створює технічні бар'єри у зовнішній торгівлі, ускладнює доступ української продукції на європейські ринки та становить значну загрозу економічній безпеці в умовах закриття російських ринків.

ВИСНОВКИ

З огляду на визначені проблеми стратегічними пріоритетами та заходами для забезпечення інноваційної безпеки України в умовах зовнішньої агресії мають стати:

- ✦ послаблення ризиків та негативного впливу військової агресії РФ на вітчизняний інноваційний потенціал шляхом розроблення методики оцінювання втрат у науково-технологічній та інноваційній сферах, які були завдані Україні в

результаті тимчасової окупації її території; ініціювання процесу стягнення з РФ у судовому порядку втрат України після припинення науково-технологічного співробітництва внаслідок замороження низки спільних проектів у сфері транспортної авіації, ракетно-космічної галузі та ін.; забезпечення підготовки та подачі судових позовів до міжнародних арбітражних інституцій стосовно повернення коштів, витрачених з Державного бюджету України на утримання наукових установ та виплату заробітної плати науковим працівникам, а також коштів за втрачене унікальне науково-дослідне обладнання;

- ✦ підвищення дієвості державної політики щодо стимулювання підприємницької активності в інноваційній сфері шляхом створення єдиного центру координації результатів вітчизняних наукових досліджень та розробок з метою забезпечення послідовності та ефективності реалізації всіх стадій інноваційного процесу від НДДКР до комерціалізації та виводу на ринок нової продукції з високою доданою вартістю; формування комплексної бази даних щодо розроблених вітчизняними науково-дослідними інституціями чи суб'єктами підприємництва перспективних інноваційних розробок; формування інституційних умов для розвитку інноваційної інфраструктури малого інноваційного бізнесу;
- ✦ підвищення інвестиційної привабливості інноваційної сфери шляхом формування сприятливого інвестиційного середовища та розробки диверсифікованих механізмів залучення інвестиційних ресурсів. Для цього необхідно: мінімізувати інституційні деформації інвестиційного середовища; розробити державну програму з розвитку банківського кредитування інноваційної діяльності промислових підприємств; забезпечити розвиток венчурного фінансування інноваційної діяльності; розробити систему інформаційної підтримки інвестиційної діяльності;
- ✦ розширення напрямів міжнародного науково-технологічного та виробничого співробітництва у ракетно-космічній та авіаційній галузях, у сфері ВПК, у високотехнологічних галузях машинобудування, хіміко-фармацевтичної промисловості з метою виходу на глобальні ринки

та розвитку імпортозамінних високотехнологічних виробництв в умовах припинення співробітництва з РФ;

- ★ реалізація політики енергоефективності та енергозбереження шляхом розширення переліку фінансово-економічних стимулів впровадження інноваційних технологій; стимулювання наукових досліджень, розробок і впровадження інновацій у цій сфері;
- ★ розробка механізмів протидії негативним міграційним тенденціям інтелектуального капіталу шляхом розроблення Національної стратегії формування та розвитку інтелектуального капіталу в Україні; створення при Міністерстві освіти та науки України Міжвідомчої ради з питань протидії негативним міграційним тенденціям інтелектуального капіталу; запровадження цільових програм працевлаштування висококваліфікованих працівників; здійснення системного обліку та моніторингу інтелектуального потенціалу держави; розроблення програми, спрямованої на заохочення вітчизняних фахівців після отримання диплому або кількарічної кваліфікованої роботи за кордоном до повернення в Україну; сприяння розвитку національно-патріотичного виховання молоді.

Досягнення означених стратегічних пріоритетів забезпечення інноваційної безпеки України сприятиме всебічній реалізації науково-технологічного, виробничого та інноваційного потенціалу для його перетворення в конкурентну перевагу на світовому ринку та утвердження високотехнологічного статусу України. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Власюк О. С. Проблеми розбудови інноваційно-орієнтованої економіки України / О. С. Власюк // Стратегічна панорама. – 2015. – № 1. – С. 58–66.
2. Варналій З. С. Конкурентоспроможність національної економіки: проблеми та пріоритети інноваційного забезпечення / З. С. Варналій, О. П. Гармашова. – К.: Знання України, 2013. – 387 с.
3. Собкевич О. В. Перспективи реалізації інноваційної політики у промисловості України: вплив на економічну безпеку держави : монографія / О. В. Собкевич. – К.: ТОВ «ДКС Центр», 2015. – 336 с.
4. Федулова Л. І. Концептуальні засади державної регіональної промислової політики в умовах інноваційного розвитку [Електронний ресурс] / Л. І. Федулова. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/soc_gum/sp/2008_1/16.pdf
5. Через російську військову агресію Україна втратила 20 % економіки – А. Яценюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247809790&cat_id=244276429
6. Майже третина промислового потенціалу Донбасу вивезена в Росію – П. Порошенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rbc.ua/ukr/news/tret-promyshlennogo-potentsiala-donbassa-1428687445.html>
7. Які підприємства Донбасу ризикують опинитися в Росії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forbes.net.ua/ua/business/1377967-yaki-pidpriemstva-donbasu-rizikuyut-opinitisya-v-rosiyi>
8. Донбас і Крим: ціна повернення : монографія / За заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. – К.: НІСД, 2015. – 474 с.
9. Військово-технічна співпраця України з Росією згортається [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/4798/>

10. Наукові установи Криму можуть перейти під управління російської академії наук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://life.pravda.com.ua/technology/2014/07/3/173964/>

11. Кримські втрати української науки і космічної галузі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dua.com.ua/all/nauka-i-tehnika/item/43-crimean-loss-of-ukrainian-science-and-space-industry.html>

12. Суперечливі закони загрожують науці в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zbruc.eu/node/48584>

13. Интенсивность использования энергии на единицу ВВП при постоянном паритете покупательной способности (ППП) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://yearbook.enerdata.ru/#energy-intensity-GDP-by-region.html>

14. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України : від 29.10.2013 р. № 1277 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm

REFERENCES

- "Cherez rosiysku viiskovu ahresiiu Ukraina vtratyla 20% ekonomiky – A. Yatseniuk" [Due to Russian military aggression Ukraine lost 20% of the economy – Yatseniuk]. http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247809790&cat_id=244276429
- Donbas i Krym: tsina povernennia [The Donbass and the Crimea: the price of return]. Kyiv: NISD, 2015.
- Fedulova, L. I. "Konseptualni zasady derzhavnoi rehionalnoi promyslovoi polityky v umovakh innovatsiinoho rozvytku" [Conceptual foundations of state regional industrial policy in the conditions of innovative development]. http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/soc_gum/sp/2008_1/16.pdf
- "Intensivnost ispolzovaniya energii na edynitsu VVP pri postoyannom paritete pokupatelnoy sposobnosti (PPP)" [The intensity of energy use per unit of GDP at constant purchasing power parity (PPP)]. <https://yearbook.enerdata.ru/#energy-intensity-GDP-by-region.html>
- "Krymski vtraty ukrainskoi nauky i kosmichnoi haluzi" [Crimean losses of the Ukrainian science and the space industry]. <http://www.dua.com.ua/all/nauka-i-tehnika/item/43-crimean-loss-of-ukrainian-science-and-space-industry.html>
- [Legal Act of Ukraine] (2013). http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm
- "Maizhe tretyna promyslovoho potentsialu Donbasu vyvezena v Rosiiu – P. Poroshenko" [Almost a third of the industrial potential of Donbass transported to Russia – Poroshenko]. <http://www.rbc.ua/ukr/news/tret-promyshlennogo-potentsiala-donbassa-1428687445.html>
- "Naukovi ustanovy Krymu mozhut pereity pod upravlinnia rosiiskoi akademii nauk" [Scientific institutions of the Crimea can go under the control of the Russian Academy of Sciences]. <http://life.pravda.com.ua/technology/2014/07/3/173964/>
- "Superechlyvi zakony zahrozhuut nauksi v Ukraini" [Conflicting laws threaten science in Ukraine]. <http://zbruc.eu/node/48584>
- Sobkevych, O. V. *Perspektyvy realizatsii innovatsiinoy polityky u promyslovosti Ukrainy: vplyv na ekonomichnu bezpeku derzhavy* [Prospects of realization of innovative policy in industry of Ukraine: impact on economic security of the state]. Kyiv: DKS Tsentr, 2015.
- Vlasiuk, O. S. "Problemy rozbudovy innovatsiino-orientovanoj ekonomiky Ukrainy" [Problems of innovation-oriented economy of Ukraine]. *Stratichna panorama*, no. 1 (2015): 58–66.
- "Viiskovo-tekhnichna spivpratsia Ukrainy z Rosiieiu zhortaiet-sia" [Military-technical cooperation of Ukraine with Russia collapses]. <http://www.viche.info/journal/4798/>
- Varnalii, Z. S., and Harmashova, O. P. *Konkurentospromozhnist natsionalnoi ekonomiky: problemy ta priorytety innovatsiinoho zabezpechennia* [Competitiveness of national economy: problems and priorities of innovative security]. Kyiv: Znannia Ukrainy, 2013.
- "Yaki pidpriemstva Donbasu ryzykuiut opynytyia v Rosii" [What enterprises of Donbass risk in Russia]. <http://forbes.net.ua/ua/business/1377967-yaki-pidpriemstva-donbasu-rizikuyut-opinitisya-v-rosiyi>

ІННОВАЦІЙНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК ІНСТРУМЕНТАЛЬНА ОСНОВА ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ СВІТОГОСПОДАРСЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

© 2016 ГАЛЕНКО С. М., ОЧЕРЕТНИЙ Д. С.

УДК 339.92

Галенко С. М., Очеретний Д. С. Інноваційне підприємництво як інструментальна основа фундаментальних світогосподарських трансформацій

Метою статті є дослідження креативної природи інноваційного підприємництва. Узагальнено існуючі на сьогодні концептуальні підходи до трактування економічного змісту інноваційного підприємництва та його ролі в економічній системі суспільства. Визначено специфічні риси, якими характеризуються бізнес-процеси, що реалізуються нині інноваційними підприємницькими структурами. Проаналізовано методологічні розбіжності щодо класифікації сутності інноваційного підприємництва. Охарактеризовано багатобічну мотивацію сучасного інноваційного підприємництва у світогосподарській системі, на основі чого конкретизовано основні його результати, котрі розкривають креативну сутнісну природу та мотиваційно-цільову орієнтованість.

Ключові слова: інноваційне підприємництво, НДДКР, креативізація, інноваційний прорив, інформаційно-комунікаційні технології, світове господарство.

Бібл.: 9.

Галенко Сергій Миколайович – кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри європейської інтеграції, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03680, Україна)

E-mail: moia.kneu@ukr.net

Очеретний Дмитро Сергійович – аспірант кафедри міжнародного обліку і аудиту, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03680, Україна)

E-mail: moia.kneu@ukr.net

УДК 339.92

UDC 339.92

Галенко С. М., Очеретный Д. С. Инновационное предпринимательство как инструментальная основа фундаментальных мирохозяйственных трансформаций

Целью статьи является исследование креативной природы инновационного предпринимательства. Обобщены существующие на сегодня концептуальные подходы к трактовке экономического смысла инновационного предпринимательства и его роли в экономической системе общества. Определены специфические черты, характеризующие бизнес-процессы, которые реализуются инновационными предпринимательскими структурами. Проанализированы методологические расхождения относительно классификации сущности инновационного предпринимательства. Охарактеризована многосторонняя мотивация современного инновационного предпринимательства в мирохозяйственной системе, на основе чего конкретизированы основные его результаты, раскрывающие креативную сущностную природу и мотивационно-целевую ориентированность.

Ключевые слова: инновационное предпринимательство, НИОКР, креативизация, инновационный прорыв, информационно-коммуникационные технологии, мировое хозяйство.

Библ.: 9.

Галенко Сергей Николаевич – кандидат экономических наук, доцент, докторант кафедры европейской интеграции, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03680, Украина)

E-mail: moia.kneu@ukr.net

Очеретный Дмитрий Сергеевич – аспирант кафедры международно-учета и аудита, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03680, Украина)

E-mail: moia.kneu@ukr.net

Galenko S. M., Ocheretnyi D. S. Innovative Entrepreneurship as an Instrumental Basis of the Fundamental Global Economic Transformations

The article is aimed at studying the creative nature of innovative entrepreneurship. The existing conceptual approaches to interpreting the economic sense of the innovative entrepreneurship along with its role in the economic system of society have been generalized. The specific features characterizing the business processes that are implemented by the innovative entrepreneurial structures have been determined. The methodological differences concerning the classification of substance of innovative entrepreneurship have been analyzed. The multilateral motivation of the contemporary innovative entrepreneurship in the global economic system has been characterized, on the basis of which its main results have been concretized, revealing the creative essential nature and the motivational-target orientation.

Keywords: innovative entrepreneurship, research and development, creativization, innovative breakthrough, information and communication technologies, global economy.

Bibl.: 9.

Galenko Sergii M. – PhD (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree of the Department of European Integration, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: moia.kneu@ukr.net

Ocheretnyi Dmytro S. – Postgraduate Student, Department of International Accounting and Auditing, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: moia.kneu@ukr.net

На початку третього тисячоліття трансформаційні процеси у світовому господарстві набули всеохоплюючого системного характеру та високої динаміки розвитку, результатом чого стало формування постіндустріальної парадигми глобального економічного розвитку. Концентровано матеріалізуючи в собі усю сукупність науково-технічних й інноваційних здобутків людської цивілізації, вона відкриває небачені дотепер

можливості динамізації світового науково-технічного прогресу на основі нарощування загальної ресурсної бази; залучення у суспільне відтворення принципово нових технологій, прогресивних методів організації виробництва і менеджменту; генерування і практичної реалізації нових продуктів, послуг та бізнес-моделей, а також створення і постійного нарощування економічними суб'єктами унікальних конкурентних переваг,

важко відтворюваних їх конкурентами. Не випадково експерти Світового банку спроможність економічних суб'єктів генерувати і використовувати нові знання визначають основним фактором їх сучасного стратегічного розвитку, особливо за умов, коли суспільства потребують дедалі вищих компетенцій, навичок і знань [1].

Саме завдяки інноваційним чинникам економічного зростання держави, що реалізують постіндустріальну модель економічного розвитку, навіть за умов стрімкого вичерпування світової ресурсної бази здатні забезпечувати достатній приріст національного ВВП на основі широкого використання в усіх сферах людської життєдіяльності фундаментальних теоретичних знань та піонерних нововведень прикладного характеру. Про усталеність і довготерміновість даної тенденції свідчать, зокрема, розрахунки М. Абрамовіца, згідно з якими у США ще у період 1896–1953 рр. фактор праці забезпечував 48 % економічного зростання, фактор капіталу – 22 %, а технічного прогресу – 33 % [2]; тоді як нині внесок науково-технічного прогресу в загальне економічне зростання цієї держави, як власне і усіх провідних країн світу, перевищує 90 %.

Своєю чергою, у вартісних обсягах глобального національного багатства, які на початку XXI ст. досягли понад 550 трлн дол., близько половини (365 трлн дол.) було створено завдяки людському капіталу, у той час як внесок відтворюваного і природного капіталу не перевищував 95 і 90 трлн дол. відповідно [3]; згідно з розрахунками Р. Солоу, в умовах постіндустріалізму приріст інвестицій здатен забезпечувати тільки 12 % збільшення виходу продукції в розрахунок на одну людину-годину, тоді як 87,5 % приросту забезпечується технологічними зрушеннями [4].

У цьому зв'язку слід відзначити, що ключовою рушійною силою і ядром всеохоплюючих і системних процесів інноватизації суспільного відтворення є інноваційне підприємництво як самостійне організаційно-господарське партнерство, що базується на основі практичного використання суб'єктами господарювання науково-технічного й інтелектуального ресурсу в масовому виробництві з метою отримання нового продукту, використання різних можливостей для випуску якісно нової продукції, або старих товарів новими методами; відкриття нових джерел сировини, енергії, напівфабрикатів та ринків збуту з метою отримання прибутків і реалізації власної підприємницької мети [5]. Інакше кажучи – це особливий новаторський і креативний процес, цілеспрямована діяльність економічних суб'єктів щодо створення і використання у комерційних цілях науково-технічних і технологічних інновацій на основі конструювання, створення, освоєння й виробництва ними якісно нових видів техніки, предметів праці, об'єктів інтелектуальної власності (патентів, ліцензій та ін.) та технологій, здатних задовольняти споживчий попит, а також впровадження досконаліших форм організації праці й управління виробництвом. Так, аналіз фінансової діяльності 399 компаній, проведений нещодавно експертами консалтингової компанії «Pricewaterhouse Coopers», виявив суттєві відмінності

в показниках прибутковості діяльності між найбільш і найменш інноваційними компаніями. Сукупна дохідність капіталу акціонерів перших суттєво перевищувала середнє значення по галузі, причому понад 75 % їх обороту припадала на товари і послуги, впроваджені в масове виробництво упродовж останніх п'яти років. Крім того, 44,7 % інноваційно активних компаній виявили високий рівень впливу інноваційної діяльності на розширення асортименту товарів і послуг, а 35,5 % – на поліпшення якості виробленої продукції і наданих послуг [6, с. 19].

Незважаючи на наявність суттєвих методологічних розбіжностей щодо кваліфікації сутності інноваційного підприємництва, загальноприйнятим і найбільш перспективним у сучасній зарубіжній науковій літературі підходом в обґрунтуванні його сутності та рушійних сил розвитку є, на нашу думку, інституційний. Саме в роботах інституціоналістів (Р. Коуза, Н. Норта, Дж. Коммонса, У. Мітчелла, Г. Мюрдала, О. Вільямсона та ін.) знаходимо найбільш ґрунтовну розробку проблематики інноваційного підприємництва. Вони переконливо доводять, що закономірним результатом зміни технологічних умов функціонування економічних систем різного рівня є формування відповідних інститутів, здатних забезпечити їх динамічний розвиток. У сукупності ці інститути формують інституційну систему інноваційного підприємництва, здатну забезпечити найбільш оптимальну комбінацію економічних ресурсів, а відтак – розв'язати ключову суперечність економічного розвитку, який є наростаючим розривом між обмеженими ресурсами і необмеженими потребами.

Становлення і динамічний розвиток інноваційного підприємництва є закономірним явищем суспільного прогресу, яке зумовлене історичними, економічними, технологічними і соціально-культурними процесами. Хоча рівень його девелопментизації та ступінь охоплення виробничих процесів є на сьогодні вирішальним критерієм оцінювання ефективності діяльності будь-якої бізнес-структури, однак за усієї різноманітності його видів ключовою ланкою інноваційного підприємництва є генерування і використання нових знань чи технологій, котрі у той чи інший спосіб є результатом НДДКР. Подібне розуміння інноваційного підприємництва не означає, що його суб'єктами можуть бути тільки компанії-лідери за тим чи іншим напрямом науково-технічного прогресу, котрі ведуть активну діяльність у цій сфері, але й бізнес-структури, що розширюють технологічні можливості традиційних галузей і сфер національних економік (будівництва, сільського господарства, харчової та текстильної промисловості, добування і переробки енергетичних ресурсів та ін.).

Тут на перший план виходять мотивовані прибутком інноваційні підприємці з їх унікальною здатністю ризикувати при реалізації нових бізнес-проектів або якісному вдосконаленні діючих технологічних процесів (у силу невизначеної ринкової кон'юнктури, коливань попиту і пропозиції на інноваційно-місткий продукт); брати на себе моральну, фінансову і соціальну відповідальність за їх реалізацію; а також (навіть за умов економічної нестійкості, турбулентності та невизначеності)

приймати важливі управлінські бізнес-рішення, здатні підвищувати технологічний рівень виробничих процесів та граничну продуктивність капіталу. При цьому слід особливо відзначити, що у великих бізнес-структурах ризики інноваційного підприємництва набагато нижчі, ніж на підприємствах малого і середнього бізнесу, оскільки значною мірою нівелюються великомасштабними обсягами фінансово-господарської діяльності, яка об'єктивно є високодиверсифікованою.

Крім того, високий рівень ризикованості інноваційного підприємництва суттєво «згладжується» його компенсаторним ефектом, оскільки рівень рентабельності на вкладений капітал в інноваційний сектор значно перевищує відповідний показник для інших видів підприємницької діяльності. Причому інноваційні ризики у сфері інновацій тим вищі, чим більш локалізованим є інноваційний проект [7, с. 7], тож чим більшу кількість інноваційних проектів (особливо диверсифікованих) одночасно реалізує підприємницька структура, тим нижчими є проектні ризики і більш високою ймовірність їх успішної реалізації. Як правило, прибуток від реалізації успішних інноваційних бізнес-проектів здатен не тільки компенсувати збитки від невдалих проектів, але й акумулювати колосальний фінансовий ресурс для подальшого стратегічного розвитку підприємницьких структур та зміцнення їх конкурентних позицій на ринку.

Широке розуміння сутності й економічного змісту інноваційного підприємництва охоплює, на нашу думку, і цілу низку інституційних, організаційних й управлінських нововведень, здатних підвищувати продуктивність суспільної праці та генерувати нові фінансові потоки. У загальному форматі ключовими мотиваційними цілями інноваційного підприємництва є орієнтація економічних суб'єктів на:

- ✦ досягнення економії на масштабах виробництва і трансакційних витратах (через організацію власних науково-дослідних лабораторій і підрозділів);
- ✦ розширення можливостей привласнення інтелектуальної ренти в системі охорони прав інтелектуальної власності;
- ✦ використання монополії на знання для підтримання лідерських позицій на ринках, особливо за умов суворого антимонопольного законодавства, що суттєво обмежує процеси монополізації економіки.

Таким чином, багатобічна мотивація сучасного інноваційного підприємництва у світогосподарській системі дає змогу конкретизувати основні його результати, котрі розкривають його креативну сутнісну природу та мотиваційно-цільову орієнтованість:

- ✦ *по-перше*, виробництво інноваційної продукції, яке об'єктивно вимагає від підприємницьких структур постійного і неухильного якісного оновлення ринків збуту, зміцнення конкурентних позицій на ринку, нарощування обсягів прибутку, створення нових робочих місць та ефек-

тивного співробітництва з бізнес-партнерами та клієнтурою;

- ✦ *по-друге*, продукування інноваційних технологій, що передбачає постійну модернізацію виробничого потенціалу підприємств, підвищення продуктивності праці та економічності енергетичних, сировинних та інших видів ресурсів. Їх застосування забезпечує підприємницьким структурам широкі можливості генерування нових фінансових потоків, збільшення обсягів прибутку, удосконалення діючих систем техніки безпеки на виробництві, підвищення рівня екологічності фінансово-господарської діяльності, а також більш ефективного використання внутрішньофірмових інформаційних систем і технологій;
- ✦ *по-третє*, генерування соціальних інновацій, котрі передбачають планомірне поліпшення умов функціонування соціуму [7, с. 4] на основі широкого впровадження інноваційних рішень у соціальній сфері, а відтак – розв'язання найгостріших соціальних суперечностей, забезпечення максимально повного задоволення соціальних потреб населення (в освіті, охороні здоров'я, належних умовах праці, розбудові громадянського суспільства), а також посилення соціальної мобільності населення. Використання соціальних інновацій дає можливість підприємницьким структурам здійснювати ефективний пошук трудових ресурсів на ринку, орієнтувати свої трудові колективи на ефективне вирішення поставлених завдань, а також зміцнювати довірчі відносини між працівниками і керівництвом.

Повною мірою відбиваючи конкурентні позиції окремих економічних суб'єктів (компаній, фірм, галузей і секторів, регіонів, країн) на ринку, динаміку їх фінансово-господарської й організаційної стійкості, а також процес генерування ними економічних цінностей, інноваційне підприємство охоплює найбільш важливі нововведення, що є результатом НДДКР та креативної діяльності. З цієї точки зору важливо, щоб у кожній галузі чи сфері національних економік країн були присутні компанії – стратегічні інноватори, котрі розглядають масштабні та довгострокові проекти у сфері НДДКР як основного ресурсу і рушійної сили своєї конкурентоспроможності. Зазвичай такі підприємницькі структури, як ключові генератори радикальних (базових) інновацій для інших компаній чи навіть цілих галузей національних економік, здобувають стійкі конкурентні переваги, пов'язані з отриманням інтелектуальної і технологічної ренти, максимальною доданою вартістю і найбільш високою оцінкою фінансовими ринками усіх видів своїх активів [8, с. 6]. Тож саме здатність корпоративних структур впроваджувати технологічні нововведення у виробничій, комерційній і фінансовій сферах детермінує по суті ключові векторні тренди трансформації конкурентних відносин у глобальному середовищі, ступінь їх впливу на нівелювання економіч-

них і торговельних бар'єрів, а також можливості виходу й закріплення на глобальних ринках капіталу.

Фундаментальні інноваційні й технологічні про-
риви (особливо у таких сферах, як інформаційно-
комунікаційні технології, біо- і нанотехнології), світове
поширення їх результатів суттєво розширили можли-
вості розв'язання людством глобальних проблем, на-
самперед щодо динамізації економічного розвитку, під-
вищення добробуту та якості життя населення, а також
поліпшення якості довкілля. Інноваційне підприєм-
ництво відкриває також небачені дотепер можливості
пом'якшення інноваційної та цифрової нерівності країн
і регіонів, оскільки дедалі більша кількість країн і регіо-
нів активно долучаються до володіння інтелектуальною
власністю, отримуючи в такий спосіб доступ до науково-
технічних здобутків країн західної цивілізації.

Не випадково, що інноваційне підприємництво в
останні десятиліття перетворюється у ключову
інструментальну основу фундаментальних сві-
тогосподарських трансформацій, набуваючи особливо
яскравих форм вияву та диверсифікованих механізмів
реалізації у практиці держав – лідерів світового госпо-
дарства. Підтвердженням системно-інноваційної орієн-
тації їх національних економічних моделей є, зокрема,
зарубіжні дослідження, які засвідчують, що ефективне
управління інноваційним підприємництвом забезпечує
в окремих галузях і сферах господарської діяльності
12–20% підвищення продуктивності праці на одного
працюючого за одночасного скорочення інвестиційного
циклу реалізації проекту на 13–15% та загального циклу
реалізації проекту – на 7–9%. У середньому ж збільшен-
ня кількості нових товарів і послуг на 10% приводить
до підвищення темпів зростання валового прибутку на
2,5% [6, с. 28].

Про усвідомлення на найвищому рівні об'єктивної
необхідності розвитку інноваційного підприємства свід-
чить і Стратегія національної безпеки США 2015 р., у
якій відзначається, що зростаюча економічна могутність
Сполучених Штатів є найважливішим джерелом зміц-
нення їх глобального конкурентного лідерства [9, с. 22],
а основною метою Стратегії визначено стимулювання
економічного зростання й інноваційної активності цієї
наддержави через всебічний розвиток підприємництва
та підтримку молодих підприємств [9].

ВИСНОВКИ

Узагальнення існуючих на сьогодні концептуаль-
них підходів до трактування економічного змісту інно-
ваційного підприємництва та його ролі в економічній
системі суспільства дає підстави зробити висновок, що
це – комплексний, складний і доволі тривалий процес
перетворення інноваційної ідеї в товар. Він безпосеред-
ньо пов'язаний з креативною діяльністю і забезпечує
отримання різних видів ефекту (економічного, соціаль-
ного, науково-технічного екологічного та ін.), підвищен-
ня ефективності функціонування економічних систем
різного рівня, а також здобуття ними стійких конкурент-
них переваг. При цьому необхідним базисом становлен-
ня і розвитку інноваційного підприємництва є форму-

вання умов для продукування і впровадження інновацій
на основі генерування і поширення нових знань як на
рівні окремих економічних систем, так і з урахуванням
системного впливу внутрішніх і зовнішніх факторів, ко-
трі у той чи інший період часу можуть стимулювати або,
навпаки, гальмувати інноваційний розвиток підприє-
мницьких структур. Таким чином, інноваційне підприє-
мництво, будучи відкритим для нововведень, постій-
но модернізує і вдосконалює виробничо-комерційні,
інвестиційно-фінансові та соціально-гуманітарні про-
цеси в національних економіках країн світу, каталізуючи
їх стратегічний розвиток у глобальних координатах.

Можна стверджувати, що усі бізнес-процеси,
що реалізуються нині інноваційними підприє-
мницькими структурами, характеризуються
своїми специфічними рисами і суттєво відрізняються
від бізнес-процесів традиційних фірм і компаній. Вони
випливають з безперервності циклу генерування і впро-
вадження інновацій у їх виробничій діяльності, що ви-
магає відповідних організаційного, економічного, ад-
міністративного та фінансового механізмів управління
інноваційним підприємництвом, адекватних умовам
функціонування високотехнологічних галузей і сфер на-
ціональних економік. Йдеться насамперед про системне
управління процесами генерування та комерціалізації
інноваційних продуктів з відслідковуванням на ранніх
стадіях інноваційного циклу тих процесів, у рамках яких
є найбільша ймовірність появи продуктів і послуг, на які
можна отримати охоронні права інтелектуальної влас-
ності (ІВ). Саме це, на нашу думку, забезпечує динамічне
нарощування інтелектуальних активів й інтелектуаль-
ного капіталу інноваційних підприємств, що включають,
крім власне об'єктів ІВ (патенти, ліцензії, торговельні
знаки, промислові зразки та ін.), організаційний, клієнт-
ський, людський, репутаційний та іміджевий капітали
компаній і фірм.

Водночас цілісність і системність інноваційного
підприємництва виявляється і в тому, що, крім суто еко-
номічного (створення якісно нових видів продукції, ро-
біт, послуг і технологій на основі практичної імплементації інновацій), воно має і значний соціальний ефект.
Останній, найбільш повно виражаючись у суспільно-
важливих науково-технічних інноваціях у сфері освіти,
охорони здоров'я, соціальній інфраструктурі, міському
господарстві та ін., є на сьогодні загальним мірилом со-
ціалізації як національних економік країн, так і світово-
го господарства в цілому. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Aleandri G. Lifelong Learning, Training and Education in Globalized Economic Systems: Analyses and Perspectives / G. Aleandri // *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. – Vol. 93, 21 October 2013. – P. 1242–1248.
2. Бажал Ю. М. Економічна теорія технологічних змін / Ю. М. Бажал. – К.: Заповіт, 1996. – 240 с.
3. Інституційні засади інноваційної економіки: міжнародний досвід та вітчизняна практика: монографія / А. С. Аблов, О. С. Довгий, Л. П. Гальперіна [та ін.]; за заг. ред. В. Є. Новицького. – К.: Книжкове вид-во НАУ, 2005. – 198 с.

4. The Gold Book of Venture Capital Firms. – Fitzwilliam, NH : Kennedy Information, 1998.

5. Економічна енциклопедія : у трьох томах. Т. 2 / Відп. ред. С. В. Мочерний. – К. : Видавничий центр «Академія», 2000. – 723 с.

6. Касс М. Е. Формирование стратегии инновационного развития предприятия на основе управления нематериальными активами : монография / М. Е. Касс. – Н. Новгород : ННГАСУ, 2011. – 155 с.

7. Кадакоева Г. В. Инновационное предпринимательство: сущность, типология и возможности развития в условиях российских реалий / Г. В. Кадакоева // Вопросы инновационной экономики. – 2014. – № 2. – С. 3–12.

8. Иванова Н. Инновационная политика: теория и практика / Н. Иванова // МЭиМО. – 2016. – № 1. – С. 5–16.

9. National Security Strategy / The White House. – Washington, February 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://iipdigital.usembassy.gov/st/english/texttrans/2015/02/20150206313467.html#axzz4J6w5jKp6>

REFERENCES

Aleandri, G. "Lifelong Learning, Training and Education in Globalized Economic Systems: Analyses and Perspectives". *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, vol. 93, 21 October (2013): 1242-1248.

Ablov, A. C. et al. *Instytutsiini zasady innovatsiinoi ekonomiky: mizhnarodnyi dosvid ta vitchyzniana praktyka* [The institutional framework of innovative economy: international experience and domestic practice]. Kyiv: Knyzhkove vyd-vo NAU, 2005.

Bazhal, Yu. M. *Ekonomichna teoriia tekhnolohichnykh zmin* [Economic theory of technological change]. Kyiv: Zapovit, 1996.

Ekonomichna entsyklopediia [Economic encyclopedia]. Kyiv: Akademiia, 2000.

Ivanova, N. "Innovatsionnaya politika: teoriya i praktika" [Innovation policy: theory and practice]. *MEiMO*, no. 1 (2016): 5-16.

Kass, M. E. *Formirovaniye strategii innovatsionnogo razvitiya predpriyatiya na osnove upravleniya nematerialnymi aktivami* [Formation of strategy of innovative development of enterprise on the basis of management of intangible assets]. N. Novgorod: NNGASU, 2011.

Kadakoyeva, G. V. "Innovatsionnoye predprinimatelstvo: sushchnost, tipologiya i vozmozhnosti razvitiya v usloviyakh rossiyskikh reali" [Innovative entrepreneurship: the nature, types and possibilities of development in Russia]. *Voprosy innovatsionnoy ekonomiki*, no. 2 (2014): 3-12.

National Security Strategy. Washington: The White House, February 2015.

The Gold Book of Venture Capital Firms. New Hampshire, 2002.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ СТАРТАПІВ: ЇХ СУТНІСТЬ І КЛАСИФІКАЦІЯ

© 2016 СИТНИК Н. І.

УДК 658.5

Ситник Н. І. Концептуальні основи стартапів: їх сутність і класифікація

У статті досліджується сутність стартапів як особливої організаційної структури. Проаналізовано існуючі теоретичні підходи до визначення змісту стартапів та виокремлено їх характерні риси. Запропоновано авторське визначення стартапу як тимчасової організації з високим інтелектуальним потенціалом, призначеної для побудови стійкої масштабованої бізнес-моделі шляхом реалізації ідеї у вигляді інноваційного продукту. Проведено порівняльну характеристику стартапів з підприємствами малого бізнесу. Показано, що відмінності між цими організаційними структурами стосуються рівня інноваційності продукту, галузей діяльності, траєкторії успішного розвитку, швидкості зростання, здатності до масштабованості бізнес-моделі, впливу на ринок, інфраструктури, джерел інвестування та масштабу діяльності. Узагальнено наявні наукові дані щодо класифікації стартапів за різними класифікаційними ознаками.

Ключові слова: стартап, мале підприємство, класифікація стартапів, інфраструктура стартапів, механізми інвестування стартапів.

Табл.: 3. **Бібл.:** 12.

Ситник Наталія Іванівна – кандидат біологічних наук, доцент, кафедра менеджменту, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (пр. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна)

E-mail: Natalia_Sytnik@ukr.net

УДК 658.5

UDC 658.5

Сытник Н. И. Концептуальные основы стартапов: их сущность и классификация

Sytnik N. I. The Conceptual Foundations of Startups: their Essence and Classification

В статье исследуется сущность стартапов как особой организационной структуры. Проанализированы существующие теоретические подходы к определению стартапов и выделены их характерные черты. Предложено авторское определение стартапа как временной организации с высоким интеллектуальным потенциалом, предназначенной для построения устойчивой масштабируемой бизнес-модели путём реализации новой идеи в виде инновационного продукта. Проведена сравнительная характеристика стартапов с предприятиями малого бизнеса. Показано, что различия между этими организационными структурами касаются уровня инновационности продукта, отраслей деятельности, траектории успешного развития, скорости роста, способности к масштабируемости бизнес-модели, влияния на рынок, инфраструктуры, источников инвестирования и масштаба деятельности. Обобщены имеющиеся научные данные относительно классификации стартапов.

Ключевые слова: стартап, малое предприятие, классификация стартапов, инфраструктура стартапов, механизмы инвестирования стартапов.

Табл.: 3. **Библ.:** 12.

Сытник Наталья Ивановна – кандидат биологических наук, доцент, кафедра менеджмента, Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского» (пр. Победы, 37, Киев, 03056, Украина)

E-mail: Natalia_Sytnik@ukr.net

The article explores the essence of startups as a specific organizational structure. The existing theoretical approaches to defining startups have been analyzed and their characteristics have been allocated. An author's own definition of startup as a temporary organization with high intellectual potential, designed to build a sustainable, scalable business model by implementing some new ideas in the form of an innovative product has been proposed. A comparative characteristics of startups and small business enterprises has been carried out. It has been displayed that differences between these organizational structures relate to the level of product innovation, sectors of activity, trajectory of successful development, growth rate, ability to scalability of business model, market impact, infrastructure, investment sources and scope of activities. The available scientific data regarding the classification of startups have been generalized.

Keywords: startup, small enterprise, classification of startups, infrastructure of startups, mechanisms for investing in startups.

Table: 3. **Bibl.:** 12.

Sytnik Natalia I. – PhD (Biological), Associate Professor, Department of management, National Technical University of Ukraine "Kiev Polytechnic Institute named after Igor Sikorsky" (37 Peremohy Ave., Kyiv, 03056, Ukraine)

E-mail: Natalia_Sytnik@ukr.net

Стрімке поширення стартапів як особливої організаційної структури, спрямованої на розроблення і впровадження високотехнологічного інноваційного продукту, стає знаковою тенденцією сучасного бізнесу. Ринок стартапів бурхливо розвивається у всьому світі, зокрема і в Україні.

Наразі в Україні існує понад 2000 стартапів [1]. Протягом останніх років, незважаючи на складну економічну ситуацію в країні, ринок стартапів демонструє позитивну динаміку розвитку. Лише у 2015 р. ринок стартапів зріс на 20–30% порівняно з попереднім роком. Іншою позитивною тенденцією є зростання частки українських інвестицій у стартапи на 30% за рахунок створення у 2014–2015 рр. українських інвестиційних структур, які почали активно інвестувати [2]. Тільки у 2014 р. на український ринок вийшли 10 нових інвесторів, зокрема Torben Majgaard (засновник Ciklum), Digital

Future Fund, CMPK та Almaz Capital, SREDA, Sikorsky Challenge [1]. Протягом 2016–2017 рр. у цьому секторі, за прогнозами експертів, слід очікувати зростання активності міжнародних інвестиційних структур [2].

Важливо відзначити, що, в силу специфіки стартапів, Україна в цьому секторі може на рівних конкурувати з розвиненими країнами світу і увійти до когорти провідних гравців. Запорукою цього є значний інтелектуальний потенціал і традиційно високі стандарти вищої технічної освіти в нашій країні.

Теоретичні основи дослідження стартапів знаходяться на початкових етапах формування і поки що відстають порівняно зі світовою практикою їх функціонування. Першопрохідцем в цьому напрямі заслужено вважається С. Бланк [3], роботи якого привернули увагу інших дослідників до вивчення різних аспектів діяльності стартапів, зокрема Е. Піса [4], П. Грехема [5], А. І. Євсейчева [6] та ін.

У теоретичному плані існує нагальна потреба більш ґрунтовного наукового осмислення сутності стартапів, їх особливостей порівняно з іншими організаційними структурами, що і обумовлює актуальність написання даної статті.

Метою статті є аналіз сутності стартапу як особливої організаційної структури, виявлення його характерних рис, порівняння з підприємствами малого бізнесу та узагальнення існуючих класифікацій стартапів.

Починаючи дослідження стартапів, перш за все, необхідно звернутися до аналізу існуючих дефініцій цього поняття. У табл. 1 наведено деякі з найбільш відомих визначень стартапу, починаючи від класичного, наданого С. Бланком [3].

Таблиця 1

Визначення стартапу

№ з/п	Автор(-и)	Визначення стартапу
1	С. Бланк і Б. Дорф [3]	Стартап – це тимчасова структура, яка займається пошуком відновлювальної, прибуткової і масштабованої бізнес-моделі
2	Е. Піс [4]	Стартап-компанія – будь-яка новостворена організація, призначена для розроблення нового продукту або послуги в умовах крайньої невизначеності
3	Д. Пономарьов [7]	Стартап – організаційна форма інноваційної діяльності. Це компанія з короткою історією операційної діяльності, що знаходиться в стадії розвитку чи дослідження перспективних ринків
4	Л. Рейнер зі співавт. [8]	Стартап – це компанія, що зазвичай займається дизайном та впровадженням інноваційних процесів розвитку, валідації та дослідження ключових ринків
5	Адміністрація малого бізнесу США [9]	Стартап – це бізнес, що зазвичай є технологічно орієнтованим і має високий потенціал розвитку
6	П. Грехем [5]	Стартап – це компанія, розрахована на швидке зростання
7	А. Євсейчев [6]	Стартап – це процес реалізації ідеї за короткі терміни і, як правило, при обмежених ресурсах нетипового проекту, що відрізняється новизною

Джерело: складено автором.

Як видно з табл. 1, хоча науковці розходяться у своїх уявленнях щодо сутності стартапу, серед його характерних рис зазвичай відзначають:

- ✦ тимчасовість існування [3, 4, 7]: через декілька років успішний стартап перетворюється на пов-

ноцінну компанію, продається чи стає підрозділом іншої компанії;

- ✦ орієнтованість на розроблення інноваційного продукту, що задовольняє певні потреби ринку [4, 6, 8];
- ✦ здатність до масштабованості бізнесу і високий потенціал розвитку [3, 5, 6, 9]. Стартапи часто називають «швидким» бізнесом, оскільки середній термін їх створення становить 3-4 місяці, а у випадку високотехнологічного бізнесу – до року. На перших етапах існування вони можуть швидко зростати, незважаючи на обмеженість фінансових, людських та матеріальних ресурсів;
- ✦ нестійке становище на ринку і невизначеність існування [4, 7].

Важливою рисою стартапів, яка поки що залишалась поза увагою дослідників, є високий інтелектуальний потенціал команди засновників. Невипадково за оцінками західних експертів майже 100 % вартості стартапу базується на його інтелектуальній власності [10]. Життя стартапу починається з формування і розвитку ідеї – нового, унікального знання, – на основі якого розробляються інноваційні продукти (часто в галузі ІТ чи новітніх технологій). Ключовим ресурсом для розвитку ідей є інтелектуальний ресурс, тому на перших етапах існування стартапи можуть швидко зростати при обмежених фінансових інвестиціях та матеріальних ресурсах. Потреба у фінансах виникає пізніше, на етапі реалізації ідеї у вигляді інноваційного продукту, коли і починається активний пошук інвесторів.

Отже, враховуючи наведені вище особливості стартапу, пропонується його визначати як *тимчасову організацію з високим інтелектуальним потенціалом, призначену для побудови стійкої масштабованої бізнес-моделі шляхом реалізації ідеї у вигляді інноваційного продукту*.

Досліджуючи сутність стартапу, важливо провести його порівняння зі схожими організаційними структурами, зокрема з підприємствами малого бізнесу. Стартапи і підприємства малого бізнесу мають деякі спільні риси. Зокрема, вони зазвичай створюються підприємцями-початківцями і є невеликими за розміром. Команда стартапу може складатися з 2–10 осіб, тоді як середня кількість працівників на малих підприємствах не перевищує 50 осіб. Стартапи, як і малі підприємства, мають нестійке положення на ринку, працюють у умовах високого ризику та потребують зовнішніх інвестицій, щоб стати успішними.

Разом з тим, між цими організаційними структурами існують певні відмінності, що стосуються інноваційності продукції, сфери діяльності, траєкторії успішного розвитку, масштабу діяльності, інфраструктури, механізмів інвестування і т. п. (табл. 2).

Стартапи відрізняються тим, що виникають задля реалізації нових ідей у вигляді інноваційного продукту, тоді як малі підприємства не обов'язково орієнтовані на створення інноваційної продукції й можуть стати успішними, копіюючи вже відомі бізнес-моделі.

Порівняння стартапів з підприємствами малого бізнесу

Ознака	Стартап	Підприємство малого бізнесу
Інноваційність	Засновані на реалізації нових ідей	Засновані як на реалізації нових ідей, так і на копіюванні вже існуючих ідей
Сфера діяльності	ІТ-продукти, високі технології	Послуги, дистрибуція, виробництво
Траєкторія успішного розвитку	Орієнтуються на короткострокове існування, успіх пов'язується з перетворенням на велику компанію, з продажем, злиттям чи публічним розміщенням акцій	Орієнтуються на довготермінове існування в майже незмінному вигляді, успіх не пов'язується з продажем чи злиттям
Швидкість зростання	Висока	Невисока
Здатність до масштабованості бізнес-моделі	Висока	Невисока
Вплив на ринок	Значний	Незначний
Інфраструктура	Бізнес-інкубатори, бізнес-акселератори, школи стартапів, технопарки	Бізнес-центри, бізнес-інкубатори, технопарки, лізингові центри, фонди підтримки підприємництва, інвестиційні фонди, інноваційні фонди, інформаційно-консультативні установи та ін.
Джерела інвестування	Власні кошти, бізнес-ангели, венчурні фонди, сід-фонди, краудфандинг	Власні кошти, банківські кредити, бізнес-ангели
Масштаб діяльності	Міжнародний	Переважно локальний чи регіональний

Джерело: складено автором.

Сферою діяльності стартапів зазвичай є галузі ІТ чи високих технологій, тоді як для малого бізнесу більш характерними є сфера послуг, дистрибуції чи виробництво.

Успішні стартапи мають короткий термін життя, тоді як успішні малі підприємства можуть існувати роками майже в незмінному вигляді. Продаж стартапу великій компанії чи його поглинання зазвичай є показником успішності стартапу, тоді як для малого бізнесу такий сценарій є вкрай небажаним.

Ці організаційні форми відрізняються і за масштабом діяльності. Малі підприємства діють локально, і їх вплив на ринок досить обмежений, тоді як успішні стартапи в силу масштабованості своєї бізнес-моделі прагнуть вийти на міжнародний рівень і часто революціонізують ринок.

До інфраструктури підтримки підприємництва (малого і середнього) відносять бізнес-центри, бізнес-інкубатори, технопарки, лізингові центри небанківські фінансово-кредитні установи, фонди підтримки підприємництва, інвестиційні фонди і компанії, інноваційні фонди і компанії, інформаційно-консультативні установи, громадські об'єднання суб'єктів підприємництва та координаційні ради з питань підприємництва [11]. Деякі з цих утворень (наприклад, бізнес-інкубатори і технопарки) можуть використовуватися для підтримки стартапів, водночас є специфічні для стартапів інфраструктури – це бізнес-акселератори та школи стартапів. Вони спрямовані на життєзабезпечення стартап-проектів на початкових етапах їх існування, включаючи надання робочого місця, іноді початкових інвестицій, технічної експертизи, послуг з коучингу, менторства і можливість долучитися до екосистеми – згуртованого співтовариства, об'єданого спільними інтересами, що

дає перспективи для співпраці, створення спільних проєктів людьми з різних команд і в цілому сприятливо діє на розвиток стартапів. Відомими українськими бізнес-акселераторами є Growth UP, Polyteco, Happy Farm, iHub, EuroUp.Ua, Wanna Biz, Founder Institute та ін.

Механізми інвестування стартапів також мають свою специфіку. Це можуть бути венчурні фонди (інвестують у стартапи або в інші інноваційні підприємства, діяльність яких потенційно може бути високоприбутковою, але пов'язана з високим ризиком), сід-фонди (високоризикове інвестування у стартапи на початкових етапах їх розвитку) та краудфандинг («народне» інвестування, коли потрібна сума для реалізації проєкту стартапу збирається численними донорами на добровільних засадах, як правило, через Інтернет). Найбільш популярною краудфандинговою платформою світу є Kickstarter. В Україні наразі створена лише одна краудфандингова платформа під назвою Big Idea.

Аналіз існуючих стартапів показує, що вони не є цілком гомогенною групою і відрізняються між собою за певними ознаками (табл. 3). Класифікація стартапів дозволяє глибше зрозуміти особливості різних видів стартапів, оцінити їх комерційний потенціал, зробити більш обґрунтований вибір стратегії розвитку, а тому є важливою для подальшого дослідження.

Перш за все, стартапи відрізняються за ступенем радикальності інноваційних продуктів, на розроблення яких вони націлені. Такі ознаки, як новизна, унікальність та значний вплив на ринок притаманні радикальним інноваційним продуктам стартапів, на відміну від інкрементальних (поліпшуючих) продуктів, які стосуються покращень окремих характеристик вже існуючих продуктів.

Класифікація стартапів

№ з/п	Класифікаційна ознака	Види стартапів
1	Ступінь новизни продукту стартапу	Стартапи, що розробляють радикально інноваційні продукти чи інкрементально інноваційні (поліпшуючі) продукти
2	Галузь діяльності	Стартапи в галузі ІТ, робототехніки, електроніки, телекомунікацій, комп'ютерної техніки, енергетики, екології, медицини і т. п.
3	Ключові клієнти	Стартапи, продукт яких орієнтований на фізичних осіб (B2C) чи на юридичних осіб (B2B)
4	Потреби, на задоволення яких орієнтовані стартапи [12]	Стартапи, орієнтовані на задоволення потреб фізичних осіб, потреб юридичних осіб, технічних потреб на існуючому ринку і технічних потреб на новому ринку
5	Зв'язок з існуючими компаніями	Незалежні та афілійовані стартапи

Джерело: складено автором.

Найбільш поширеною є класифікація стартапів за галуззю діяльності. Більшість стартапів сконцентровані в ІТ-сфері та сфері високих технологій, хоча існує багато прикладів стартапів, що стосуються енергетики, медицини, екології та інших галузей.

Продукт стартапу може бути орієнтований на клієнтів-фізичних осіб (B2C) або на клієнтів – юридичних осіб (B2B). Чітке визначення цільової групи клієнтів вже на початкових етапах розроблення продукту стартапу допомагає у виборі конструктивних характеристик продукту, його позиціонуванні на ринку і просуванні.

Г. Начум, засновник компанії 5X і ментор зі стартапів, запропонував класифікацію, засновану на чотирьох типах потреб, на задоволення яких можуть бути спрямовані стартапи [12]. Автор виділяє такі типи потреб залежно від цінності того чи іншого продукту: потреби окремих осіб (усе, що має цінність для людини); бізнес- потреби (усе, що має цінність для організації) і технічні потреби (усе, що має цінність з огляду на функціонування певної технічної системи чи її структурного елемента).

Хоча технічні потреби, врешті-решт, задовольняють потреби людини чи бізнесу, автор виокремлює їх в окрему категорію, оскільки вони суттєво відрізняються від двох попередніх типів за своїми характеристиками (зокрема, технічним рівнем і вимогами до компетентності розробників). Продукти, що задовольняють потреби людини та бізнесу, як правило, ґрунтуються на вже відомих технічних рішеннях, і їх успішність визначається тим, наскільки точно ідентифікована потреба і наскільки добре новий продукт здатен задовольнити цю потребу. На відміну від потреб перших двох груп задоволення технічних потреб вимагає технічно проривних рішень. Ризики впровадження проривних рішень значно відрізняються залежно від того, розраховані вони на існуючі ринки чи на нові. Тому технічні потреби поділяються на технічні потреби на існуючому ринку і на новому ринку. Ризики впровадження проривних рішень, що задовольняють потреби на вже існуючому ринку, досить високі, однак вони стосуються, головним чином, технічної можливості їх реалізації, оскільки ринок для них вже існує. Ризики впровадження проривних рішень, що задовольняють потреби на новому ринку, вищі, оскільки до технічних ризиків додаються бізнес-ризиків через необхідність формування нового ринку [12].

За наявності на перших етапах розвитку зв'язку стартапів з компаніями, що вже працюють на ринку, стартапи можна поділити на незалежні та афілійовані. Більшість стартапів відносяться до незалежних, оскільки вони створюються і розробляють новий продукт поза межами існуючих компаній (хоча на подальших етапах розвитку стартапи можуть стати підрозділами тих чи інших компаній). Разом з тим, намагаючись підвищити власний інноваційний потенціал, великі компанії створюють внутрішні організаційні структури, або афілійовані стартапи, діяльність яких спрямована на розробку важливого для компанії інноваційного продукту.

ВИСНОВКИ

У статті, на основі аналізу наукової літератури, виявлено характерні риси стартапів, а саме: тимчасовість існування і нестійке становище на ринку; орієнтованість на розроблення інноваційного продукту; високий інтелектуальний потенціал засновників; здатність до масштабованості бізнесу і в разі успішності проекту – швидкі темпи зростання. Узагальнюючи ці дані, запропоновано визначати стартап як тимчасову організацію з високим інтелектуальним потенціалом, призначену для побудови стійкої масштабованої бізнес-моделі шляхом реалізації ідеї у вигляді інноваційного продукту.

Стартапи мають спільні риси з підприємствами малого бізнесу: вони зазвичай створюються підприємцями-початківцями і є невеликими за розміром, мають нестійке положення на ринку, працюють в умовах високого ризику та потребують зовнішніх інвестицій. Відмінності між цими організаційними структурами стосуються інноваційності продукту, галузей діяльності, траєкторії успішного розвитку, швидкості зростання, здатності до масштабованості бізнес-моделі, впливу на ринок, інфраструктури, джерел інвестування та масштабу діяльності.

Стартапи класифікуються за ступенем новизни продукту, галузями діяльності, ключовими клієнтами, потребами, на задоволення яких вони орієнтовані, та зв'язком з існуючими компаніями.

Необхідним є подальше дослідження процесу становлення і розвитку стартапів для визначення критеріїв їх ефективності, конкурентної стратегії, особливостей

інвестування в порівнянні з іншими інноваційними структурами. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Масик Ю.** Стартапи в Україні: поле битви чи новий ІТ-центр світу? [Електронний ресурс] / Ю. Масик. – Режим доступу: <http://informal.com.ua/trends/startapy-v-ukrajini-pole-bytvy-chy-novyj-it-tsentr-svitu/>
2. **Довгополь Д.** Украинский рынок стартапов за прошлый год вырос на 20–30% / Д. Довгополь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://delo.ua/tech/ukrainskij-rynok-startapov-za-proshlyj-god-vyros-na-20-30-316167/>
3. **Бланк С.** Стартап: настольная книга основателя / С. Бланк, Б. Дорф. – М.: Альпина Паблишер, 2013. – 616 с.
4. **Рис Е.** Бизнес с нуля. Метод LeanStartup для быстрого тестирования идей и выбора бизнес-модели / Е. Рис. – М.: Альпина Паблишер, 2012. – 254 с.
5. **Graham P.** Startupe quals growth [Електронний ресурс] / P. Graham. – Режим доступу: <http://www.paulgraham.com/growth.html>
6. **Евсейчев А. И.** Основы стартап менеджмента [Електронний ресурс] / А. И. Евсейчев. – Режим доступу: <http://www.tstu.ru/book/elib3/mm/2014/Evseychev/>
7. **Пономарев Д.** Как применить подход ЛИН к деятельности стартап-компаний [Електронний ресурс] / Д. Пономарев. – Режим доступу: <http://leanvector.ru/stati/77-start-up-na-principah-lean>
8. **Rainer L.** The vital role of business processes for a business model: the case of a startup company / L. Rainer, L. Malinauskaite, I. Marinova // Problems and Perspectives in Management. – 2014. – Vol. 12, No. 4. – P. 213–220.
9. Startups & high-growth businesses [Електронний ресурс] / The U.S. Small Business Administration. SBA.gov. – Режим доступу: www.sba.gov
10. **Szirom S. Z.** Strategic management issues for starting an IP company / S. Z. Szirom. – USA: RAPID, HTF Res. Inc, 1999.
11. Аналітичний звіт про стан і перспективи розвитку малого та середнього підприємництва в Україні, 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dkrp.gov.ua/info/3226.htm>
12. **Nachum G.** How to identify the 4 types of startups [Електронний ресурс] / G. Nachum. – Режим доступу: <http://readwrite.com/2015/12/01/4-types-of-startups/>

REFERENCES

- "Analitychnyi zvit pro stan i perspektyvy rozvytku maloho ta serednoho pidpriemnytstva v Ukraini, 2014 r." [Analytical report on the status and prospects of development of small and medium entrepreneurship in Ukraine, 2014]. <http://www.dkrp.gov.ua/info/3226.htm>
- Blank, S., and Dorf, B. *Startup: nastolnaya kniga osnovatelya* [Startup: Handbook of founder]. Moscow: Alpina Publisher, 2013.
- Dovgopoly, D. "Ukrainskiy rynek startapov za proshlyy god vyros na 20-30%" [Ukrainian market of startups over the past year increased by 20-30%]. <http://delo.ua/tech/ukrainskij-rynok-startapov-za-proshlyj-god-vyros-na-20-30-316167/>
- Evseychev, A. I. "Osnovy startap menedzhmenta" [The basics of startup management]. <http://www.tstu.ru/book/elib3/mm/2014/Evseychev/>
- Graham, P. "Startup equals growth". <http://www.paulgraham.com/growth.html>
- Masyk, Yu. "Startapy v Ukraini: pole bytvy chy novyi IT-tsentr svitu?" [Startups in Ukraine: battlefield or a new IT center of the

world?]. <http://informal.com.ua/trends/startapy-v-ukrajini-pole-bytvy-chy-novyj-it-tsentr-svitu/>

Nachum, G. "How to identify the 4 types of startups". <http://readwrite.com/2015/12/01/4-types-of-startups>

Ponomarev, D. "Kak primenit podkhod LIN k deyatelnosti startap-kompanii" [How to apply the LEAN approach to the activities of start-up companies]. <http://leanvector.ru/stati/77-start-up-na-principah-lean>

Ris, E. *Biznes s nulya. Metod Lean Startup dlya bystrogo testirovaniya idey i vybora biznes-modeli* [The business from scratch. The Lean Startup method to quickly test ideas and business models]. Moscow: Alpina Publisher, 2012.

Rainer, L., Malinauskaite, L., and Marinova, I. "The vital role of business processes for a business model: the case of a startup company". *Problems and Perspectives in Management*, vol. 12 (4) (2014): 213-220.

"Startups & high-growth businesses". The U. S. Small Business Administration. <http://www.sba.gov>

Szirom, S. Z. *Strategic management issues for starting an IP company*. USA: RAPID, HTF Res. Inc., 1999.

АНАЛІТИКО-ПРОЦЕСНА МОДЕЛЬ МОНІТОРИНГУ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ

© 2016 КНЯЗЬ С. В., КОМАРНИЦЬКА Н. М.

УДК 330.341

Князь С. В., Комарницька Н. М. Аналітико-процесна модель моніторингу системи управління інноваційною діяльністю підприємств

Проведені дослідження показали, що існуючі системи моніторингу на підприємствах не здатні ефективно виконувати поставлені завдання. Нозглянуто сутність та особливості формування нової моделі моніторингу системи управління інноваційною діяльністю підприємств. Проведено ієрархічне упорядкування коефіцієнтів, які характеризують дану систему управління. На основі ідентифікування метричних і топологічних просторів побудовано просторову модель зв'язків між цими коефіцієнтами. Розроблено аналітико-процесну модель моніторингу системи управління інноваційною діяльністю через призму топологічних і метричних просторів. Дана модель дозволить керівникам машинобудівних підприємств оперативно оцінювати поточний стан системи управління інноваційною діяльністю підприємства і аргументовано приймати регулюючі рішення щодо її вдосконалення.

Ключові слова: інноваційна діяльність, система управління, моніторинг, модель.

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Формул:** 2. **Бібл.:** 10.

Князь Святослав Володимирович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри підприємництва та екологічної експертизи товарів, Інститут екології, природоохоронної діяльності та туризму ім. В. Чорновола Національного університету «Львівська політехніка» (вул. Генерала Чупринки, 130, Львів, 79057, Україна)

E-mail: svkniaz@ukr.net

Комарницька Наталія Миколаївна – аспірантка кафедри екологічної політики та менеджменту природоохоронної діяльності, Інститут екології, природоохоронної діяльності та туризму ім. В. Чорновола Національного університету «Львівська політехніка» (вул. Генерала Чупринки, 130, Львів, 79057, Україна)

E-mail: vasyi.kom@mail.ru

УДК 330.341

Князь С. В., Комарницька Н. М. Аналітико-процесная модель мониторинга системы управления инновационной деятельностью предприятий

Проведенные исследования показали, что существующие системы мониторинга на предприятиях неспособны эффективно выполнять поставленные задачи. Рассмотрены сущность и особенности формирования новой модели мониторинга системы управления инновационной деятельностью предприятий. Проведено иерархическое упорядочение коэффициентов, характеризующих данную систему управления. На основе идентификации метрических и топологических пространств построена пространственная модель связей между этими коэффициентами. Разработана аналитико-процессная модель мониторинга системы управления инновационной деятельностью через призму топологических и метрических пространств. Данная модель позволит руководителям машиностроительных предприятий оперативно оценивать текущее состояние системы управления инновационной деятельностью предприятия и аргументованно принимать регулирующие решения по её совершенствованию.

Ключевые слова: инновационная деятельность, система управления, мониторинг, модель.

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Формул:** 2. **Библ.:** 10.

Князь Святослав Владимирович – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой предпринимательства и экологической экспертизы товаров, Институт экологии, природоохоронной деятельности и туризма им. В. Чорновола Национального университета «Львовская политехника» (ул. Генерала Чупринки, 130, Львов, 79057, Украина)

E-mail: svkniaz@ukr.net

Комарницька Наталія Миколаївна – аспірантка кафедри екологічної політики та менеджменту природоохоронної діяльності, Інститут екології, природоохоронної діяльності та туризму ім. В. Чорновола Національного університету «Львівська політехніка» (вул. Генерала Чупринки, 130, Львів, 79057, Україна)

E-mail: vasyi.kom@mail.ru

UDC 330.341

Kniaz S. V., Komarnytska N. M. Analytical and Process Model of Monitoring the System for Management of Innovation Activity of Enterprises

The carried out research has shown that the existing monitoring systems at enterprises are unable to effectively fulfil the set tasks. Both essence and features of the new model of monitoring the system for management of innovative activity of enterprises have been considered. A hierarchical ordering of the coefficients characterizing this management system has been conducted. Based on the identification of the metric and topological spaces, a spatial model of the relationships between these factors has been built. An analytical and process model of monitoring the system for management of innovation activity through the prism of topological and metric spaces has been developed. This model will enable managers of machine-building enterprises to assess promptly the current state of the system for management of innovative activity of enterprise and take regulatory decisions as to the necessary improvements.

Keywords: innovation activity, management system, monitoring, model.

Fig.: 4. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 2. **Bibl.:** 10.

Kniaz Sviatoslav V. – D. Sc. (Economics), Professor, Head of the Department of Business and Environmental Expertise of Goods, Institute of Ecology, Environmental Protection and Tourism named after V. Chornovil of the Lviv Polytechnic National University (130 General Chuprynka Str., Lviv, 79057, Ukraine)

E-mail: svkniaz@ukr.net

Komarnytska Natalia M. – Postgraduate Student, Department of Environmental Policy and Management Environmental Practices, Institute of Ecology, Environmental Protection and Tourism named after V. Chornovil of the Lviv Polytechnic National University (130 General Chuprynka Str., Lviv, 79057, Ukraine)

E-mail: vasyi.kom@mail.ru

Передумовою прийняття обґрунтованих рішень в управлінні інноваційною діяльністю є здійснення моніторингу системи управління інноваційною діяльністю підприємств під час процесу розроблення та реалізації таких рішень. Досить низька результативність використовуваних підприємствами систем моніторингу, в більшості випадків, і є причиною прийняття неадекватних управлінських та регулюючих рішень. Нездатність швидко виявляти та виправляти проблемні ситуації, які виникають підчас здійснення всіх видів діяльності, призводять до втрати підприємствами їх конкурентних позицій.

Особливості аналізування та оцінювання систем управління на підприємстві активно досліджували у своїх працях такі вчені: В. Вороніна [1], Н. Георгіаді [3; 4], М. Мельник [9], О. Круглова [5; 6], І. Кузнецова [7] та інші. Незважаючи на значні дослідження з даної проблематики, питання, пов'язані з побудовою моделі моніторингу системи управління інноваційною діяльністю, залишаються постійним об'єктом дискусій.

Метою статті є напрацювання рекомендацій щодо здійснення моніторингу системи управління інноваційною діяльністю підприємств.

За складних економічних умов кожному підприємству необхідно володіти повною і достовірною інформацією про всі події та процеси, які можуть вплинути на функціонування організації. Відстеження цієї інформації здійснюється шляхом проведення моніторингу. «Моніторинг – систематичне спостереження, що реалізується в межах загальної системи управління визначеним об'єктом і передбачає вимірювання та порівняння фактичних його характеристик з базовими (плановими, нормативними) з метою розробки та реалізації заходів щодо розвитку об'єкта управління як у поточному періоді, так і довгостроковій перспективі» [5, с. 279–286].

Аналізування матеріалів підприємств України показало, що результативність існуючих на них систем моніторингу є досить низькою. Неефективність систем моніторингу зумовлена неврахуванням численних зв'язків між показниками, що характеризують визначені об'єкти моніторингу. З метою усунення цих недоліків пропонуємо аналітико-процесну модель моніторингу системи управління інноваційною діяльністю підприємств, яка передбачає: обчислення коефіцієнтів, що характеризують систему управління інноваційною діяльністю підприємств; синтез отриманих результатів, їх оцінювання і трактування; на основі ідентифікування топологічного простору виконання декомпозиції факторних і результативних показників, які забезпечили отримані результати; на основі ідентифікування метричного простору застосування факторного аналізу отриманих результатів оцінювання системи управління інноваційною діяльністю підприємства; виявлення можливостей нейтралізації факторів, які негативно вплинули на значення обчислених коефіцієнтів; підготовку і реалізацію управлінського рішення щодо використання можливостей, виявлених на попередньому етапі.

На початковому етапі проведення моніторингу системи управління інноваційною діяльністю підприємств необхідним є визначення параметрів, які харак-

теризують дану систему управління і за якими здійснюється аналізування її стану розвитку. У науковій літературі [3, с. 115–122; 4, с. 15–17; 9, с. 131–134] значна увага приділяється показникам, які характеризують систему управління. Автори поділяють думку науковців, але виокремлюють тільки ті показники, які найбільш суттєво характеризують систему управління інноваційною діяльністю підприємств [10, с. 45–50]: доцільність витрат на інноваційну спрямованість системи управління інноваційною діяльністю (I_{fe}); раціональність праці в системі управління інноваційною діяльністю (I_{ew}); реалізація цілей системи управління інноваційною діяльністю (I_{ir}); ефективність рішень у системі управління інноваційною діяльністю (I_{mr}); зайнятість персоналу в апараті управління системи управління інноваційною діяльністю (I_{pi}); ефективність праці управлінського персоналу системи управління інноваційною діяльністю (I_{mpw}); освітньо-кваліфікаційний рівень працівників системи управління інноваційною діяльністю (I_{deg}); корисність використовуваної інформації в системі управління інноваційною діяльністю (I_{iu}); успішність висунутих і реалізованих системою управління інноваційною діяльністю інноваційних ідей (I_{is}); ефективність науково-виробничої кооперації у системі управління інноваційною діяльністю (I_{fre}).

З метою забезпечення адекватності розподілу параметрів, які характеризують систему управління інноваційною діяльністю підприємств, на факторні та результативні аналітична складова пропонованої моделі моніторингу передбачає декомпозицію сукупності параметрів (коефіцієнтів), тобто їх ієрархічне упорядкування. Виконання цього завдання розглянемо на прикладі коефіцієнта доцільності витрат на інноваційну спрямованість системи управління інноваційною діяльністю підприємств (I_{fe}). На рис. 1 цей коефіцієнт розглянуто в системі узагальненої, синтезованої оцінки ефективності функціонування системи управління інноваційною діяльністю підприємств.

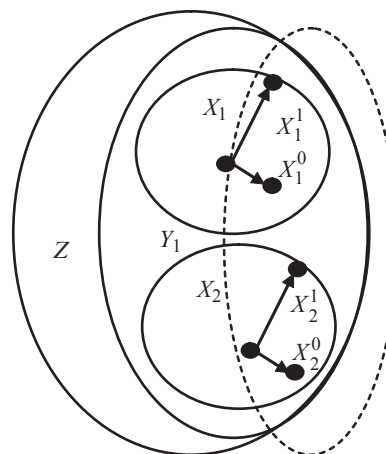

Рис. 1. Коефіцієнт I_{fe} у системі узагальненої, синтезованої оцінки ефективності функціонування системи управління інноваційною діяльністю підприємств

Джерело: авторська розробка.

Умовні позначення: Z – система узагальненої, синтезованої оцінки ефективності функціонування системи управління

інноваційною діяльністю підприємств; Y_1 – коефіцієнт доцільності витрат на інноваційну спрямованість системи управління інноваційною діяльністю підприємств ($I_{\text{е}}$); X_1 – обсяг реалізованої продукції і послуг, які відносяться до інноваційної діяльності підприємств (P); X_2 – витрати на функціонування системи управління інноваційною діяльністю підприємств ($C_{\text{мс}}$); $X_1^1, X_1^0, X_2^1, X_2^0$ – вектори зміни значень показників X_1 і X_2 .

Пунктирною лінією позначено множини векторів зміни значень факторних показників, які залежать від факторів внутрішнього та зовнішнього середовища підприємств.

У даному випадку Z і Y_1 є впорядкованою парою, де Z – множина, а Y_1 – система підмножин, що задовольняють такі умови

$$\begin{aligned} Z \supset Y_1 &\equiv \Lambda_1; \\ Y_1 \supset X_1 \wedge X_2 &\supset x_a, x_b \dots x_n; \\ \Lambda_1 &\equiv \{Y_1 \mid Y_1 \equiv X_1 \wedge X_2 \cap x_a\}; \\ \Lambda_1 &\equiv \{Y_1 \mid Y_1 \equiv X_1 \wedge X_2 \cap x_b\}; \\ \Lambda_1 &\equiv \{Y_1 \mid Y_1 \equiv X_1 \wedge X_2 \cap x_n\}, \end{aligned} \quad (1)$$

де Λ_1 – топологія Z на Y_1 ;

$x_a, x_b, \dots, x_n$ – фактори, які визначають вектори зміни значень показників X_1 і X_2 ,

$$(X_1^1 \wedge X_1^0; X_2^1 \wedge X_2^0) = f(x_a, x_b \dots x_n).$$

Виходячи з вищенаведених умов в межах Z , коефіцієнт ефективності витрат на інноваційну спрямованість системи управління інноваційною діяльністю підприємств матиме три рівні декомпозиції (рис. 2).

Враховуючи те, що аналітична інформація є сукупністю систематизованих ознак об'єктів класифікації даних про об'єкт моніторингу, то усунення невизначеності вимагає ідентифікування ступеня довіри до даних. Саме на основі ідентифікування ступеня довіри відбувається структуризація даних. Усіх ознак будь-якої інформації встановити неможливо, тому при виявленні ступеня довіри до об'єкта найбільш реалістичним виглядає користування лише граничними (найбільш істотними) його ознаками ($X_1^1, X_1^0, X_2^1, X_2^0$).

Чим однозначнішими є ознаки об'єкта, тим вищим є ступінь довіри

$$a = \sum \begin{cases} 0, & b_i \\ 1, & b_i \end{cases} \quad (2)$$

де a – ступінь довіри до ознаки об'єкта;
 b_i – значення ознаки об'єкта.

Застосування алгоритмів створення знань передбачає класифікацію об'єктів моніторингу, в даному випадку параметрів, які характеризують ефективність системи управління інноваційною діяльністю підприємства. Виконання цього завдання базується на побудові функцій класифікації. При побудові класифікаційних правил на основі аналізу кортежів відношення можливі два випадки: наперед відома множина ознак, у значеннях яких зустрічаються невизначеності; невизначеність може зустрічатись у значеннях всіх ознак [2, с. 58–64; 8, с. 31–37]. Урахування цих особливостей необхідне під час побудови аналітико-процесної моделі моніторингу системи управління інноваційною діяльністю підприємств.

Отже, за допомогою аналітико-процесної моделі бачимо, що, в даному випадку, моніторинг ефективності системи управління інноваційною діяльністю підприємств відбувається у межах топологічного простору Λ_1 , що включає два метричні підпростори. На рис. 1 вони позначені перетином множин X_1 і X_2 із сукупністю факторів внутрішнього і зовнішнього середовища підприємств.

У результаті застосування декомпозиції та ідентифікування топологічних і метричних просторів до усіх інших коефіцієнтів, які характеризують ефективність системи управління інноваційною діяльністю підприємств, отримуємо групу коефіцієнтів, результативні ознаки яких лінійно між собою пов'язані через факторні ознаки. У табл. 1 наведено умовні позначення для представлення запропонованих коефіцієнтів, а також їх топологічні і метричні простори. Враховуючи факторну

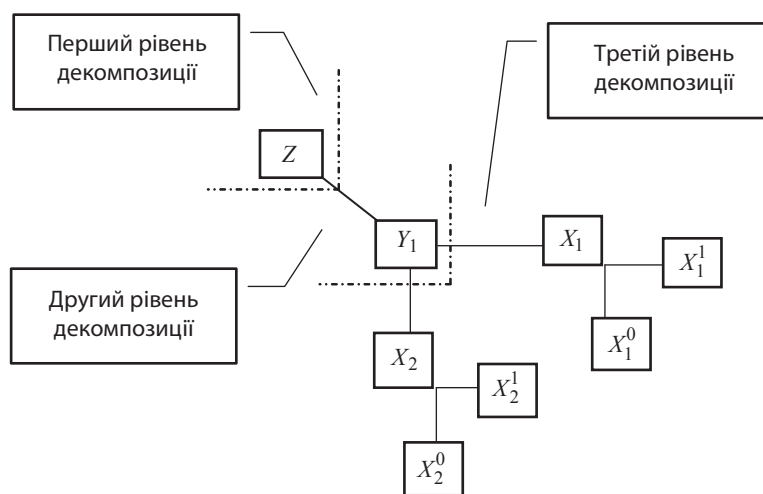

Рис. 2. Рівні декомпозиції коефіцієнта ефективності витрат на інноваційну спрямованість системи управління інноваційною діяльністю підприємств у системі Z

Джерело: авторська розробка.

залежність між низкою коефіцієнтів (Y_1, Y_2, Y_5, Y_6, Y_7), які характеризують ефективність систем управління інноваційною діяльністю підприємств, очевидним є, що моніторинг цих систем на засадах факторного аналізу потребує побудови певної деревоподібної структури, яка б на основі структурної подібності параметрів ефективності досліджуваної системи дозволила встановити причинно-наслідкові зв'язки між усіма факторними і результативними показниками, що наведені в табл. 1. Технологія групування результативних показників передбачає визначення критичної ізоморфної відстані із множини ізоморфних відстаней. Ця відстань визначається для розбиття сукупності $Y_1 - Y_{10}$, яка є множиною Z на підмножини: 1) $Y_1 - Y_2$; 2) Y_3 ; 3) $Y_4 - Y_8$; 4) Y_9 ; 5) Y_{10} . Утворені підмножини значень обчислених коефіцієнтів вказують на найбільш істотні зв'язки у множині C . Попри це, для керівника підприємства ідентифікування

сукупності цих зв'язків є необхідною, але недостатньою умовою для проведення моніторингу ефективності системи управління інноваційною діяльністю підприємства. Причина полягає в тому, що зв'язки між значеннями результативних ознак нестійкі. З огляду на це, при їх аналізуванні обов'язковим є виявлення стійких структурних ознак подібності.

У результаті їх виявлення можна побудувати просторову, деревоподібну модель (рис. 3). Жирними лініями позначено найсильніші міжгрупові зв'язки.

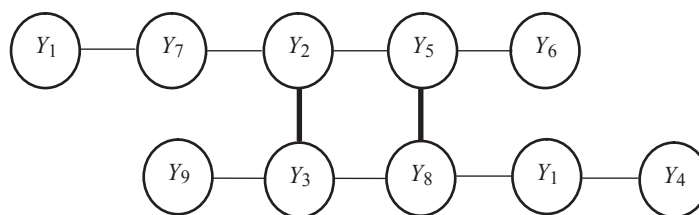
Вищенаведена модель дає загальне уявлення про групи пов'язаних між собою коефіцієнтів, але для перетворення цієї моделі в інструментарій, що буде зручним для керівників у процесі моніторингу ефективності системи управління інноваційною діяльністю підприємства, її слід доповнити факторними показниками із урахуванням усіх виділених зв'язків у межах ідентифікованих топологічних і метричних просторів. Таку модель наведено на рис. 4.

Таблиця 1

Топологічні і метричні простори коефіцієнтів, які характеризують ефективність систем управління інноваційною діяльністю підприємств

№ з/п	Відповідність умовних позначень				Простори		
	Результативні показники		Факторні показники		Вектори зміни значень факторних показників	Топо-логічні	Метричні
1	I_{fe}	Y_1	$P; C_{ms}$	$X_1; X_2$	$X_1^1, X_1^0; X_2^1, X_2^0$	Λ_1	$\Lambda'_{1.1}; \Lambda'_{1.2}$
2	I_{ew}	Y_2	C_{gen}	X_3	X_3^1, X_3^0	Λ_2	$\Lambda'_{2.1}; \Lambda'_{2.2}$
3	I_{ir}	Y_3	$T_{art}; T_{gen}$	$X_4; X_5$	$X_4^1, X_4^0; X_5^1, X_5^0$	Λ_3	$\Lambda'_{3.1}; \Lambda'_{3.2}$
4	I_{mr}	Y_4	$D_{un}; D_{gen}$	$X_6; X_7$	$X_6^1, X_6^0; X_7^1, X_7^0$	Λ_4	$\Lambda'_{4.1}; \Lambda'_{4.2}$
5	I_{pi}	Y_5	$Q_{dm}; Q_{gen}$	$X_8; X_9$	$X_8^1, X_8^0; X_9^1, X_9^0$	Λ_5	$\Lambda'_{5.1}; \Lambda'_{5.2}$
6	I_{mpwe}	Y_6	$P; Q_{dm}$	Див. ряд. 1 і 5		Λ_6	$\Lambda'_{6.1}; \Lambda'_{6.2}$
7	I_{deg}	Y_7	$Q_{hed}; Q_{ie}; Q_{gen}$	$X_{10}; X_{11};$ див. ряд. 5	$X_{10}^1, X_{10}^0; X_{11}^1, X_{11}^0;$ див. ряд. 5	Λ_7	$\Lambda'_{7.1}; \Lambda'_{7.2}$
8	I_{ui}	Y_8	$I_{iv}; I_{iru}; I_v;$ $I_{ir}; I_{ru}$	$X_{12}; X_{13}; X_{12.1};$ $X_{12.2}; X_{13.1}$	$X_{12}^1, X_{12}^0; X_{13}^1, X_{13}^0;$ $X_{12.1}^1, X_{12.1}^0; X_{12.2}^1, X_{12.2}^0; X_{13.1}^1, X_{13.1}^0$	Λ_8	$\Lambda'_{8.1}; \Lambda'_{8.2}$
9	I_{is}	Y_9	$I_s; I_{gen}$	$X_{14}; X_{15}$	$X_{14}^1, X_{14}^0; X_{15}^1, X_{15}^0$	Λ_9	$\Lambda'_{9.1}; \Lambda'_{9.2}$
10	I_{fre}	Y_{10}	$F_e; F_{gen}$	$X_{16}; X_{17}$	$X_{16}^1, X_{16}^0; X_{17}^1, X_{17}^0$	Λ_{10}	$\Lambda'_{1.10}; \Lambda'_{10.2}$

Джерело: авторська розробка.

Рис. 3. Просторова модель зв'язків між результативними показниками у множині Z

Джерело: авторська розробка.

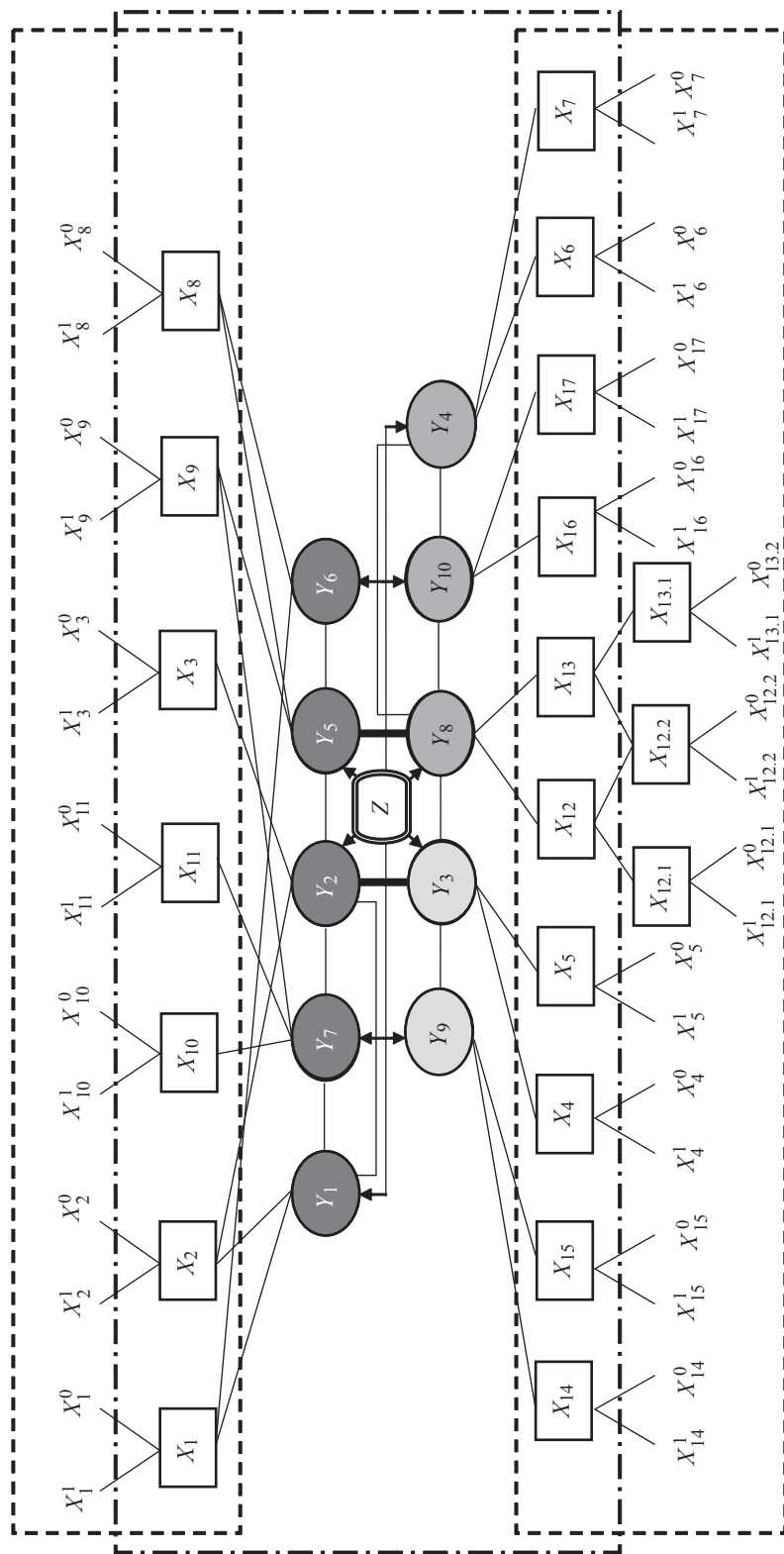

Рис. 4. Аналітико-процесна модель моніторингу системи управління інноваційною діяльністю підприємств

Джерело: авторська розробка.

Умовні позначення: жирні лінії – найсильніші міжгрупові зв'язки; штрихпунктирні лінії – межі множини топологічних просторів; пунктирні лінії – межі множини метричних просторів. Тонами сірого кольору позначено параметри системи, які мають спільні структурні елементи.

Моніторинг системи управління інноваційною діяльністю підприємства на основі запропонованої аналітико-процесної моделі сприятиме інформативності процесів інноваційного розвитку в організації та дозволить керівникам підприємств оперативно коригувати відхилення в реалізації програм впровадження інноваційних технологій і освоєння виробництва інноваційної продукції з урахуванням зміни факторів внутрішнього і зовнішнього середовища організації.

ВИСНОВКИ

Розроблена аналітико-процесна модель моніторингу системи управління інноваційною діяльністю підприємств, через призму топологічних і метричних просторів, забезпечуватиме менеджерів підприємств даними про характер зв'язків між параметрами ефективності цієї системи. На основі декомпозиційності запропонованої аналітико-процесної моделі моніторингу доведено, що урахування групових і міжгрупових зв'язків між оцінюваними параметрами системи підвищує аргументованість вибору управлінських рішень. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Вороніна В. Л.** Основні етапи побудови моделі моніторингу стану системи управління прибутком [Електронний ресурс] / В. Л. Вороніна // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2013. – Вип. 23. – С. 259–265. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2013_23_39
2. **Геєць В. М.** Інноваційні перспективи України / В. М. Геєць, В. П. Семиноженко. – Х. : Константа, 2006. – 272 с.
3. **Георгіаді Н. Г.** Інтегровані системи управління економічним розвитком машинобудівних підприємств : монографія / Н. Г. Георгіаді. – Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009 – 336 с.
4. **Георгіаді Н. Г.** Формування системи менеджменту на засадах функціонального підходу : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01+08.06.03 / Н. Г. Георгіаді. – Львів, 1999. – 18 с.
5. **Круглова О. А.** Моніторинг як функція управління на підприємстві [Електронний ресурс] / О. А. Круглова, Д. В. Вишнякова // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. – 2012. – Вип. 1 (1). – С. 279–286. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/esprstp_2012_1\(1\)_42](http://nbuv.gov.ua/UJRN/esprstp_2012_1(1)_42)
6. **Круглова О. А.** Системний підхід до організації моніторингу на підприємстві [Електронний ресурс] / О. А. Круглова, В. О. Козуб // Бізнес Інформ. – 2014. – № 9. – С. 307–311. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2014_9_54
7. **Кузнецова І. О.** Моніторинг як складова інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень у зовнішньоекономічній діяльності підприємства [Електронний ресурс] / І. О. Кузнецова // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2013. – Вип. 3 (2). – С. 161–168. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsed_2013_3\(2\)_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsed_2013_3(2)_26)
8. **Шаховська Н. Б.** Програмне та алгоритмічне забезпечення сховища та просторів даних: монографія / Н. Б. Шаховська. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2010. – 196 с.
9. **Мельник М. В.** Анализ и оценка систем управления на предприятиях / М. В. Мельник. – М. : Финансы и статистика, 1990. – 136 с.
10. **Komarnytska N.** The peculiarities of enterprise innovative activity management system / N. Komarnytska, S. Knyaz, N. Shpak // Econtechmod. An international quarterly journal. – 2015. – Vol. 4, No. 1. – P. 45–50.

REFERENCES

- Heiets, V. M., and Semynozhenko, V. P. *Innovatsiini perspektyvy Ukrainy* [Innovative perspectives of Ukraine]. Kharkiv: Konstanta, 2006.
- Heorhiadi, N. H. *Intehrovani systemy upravlinnia ekonomichnym rozvytkom mashynobudivnykh pidpriemstv* [An integrated system of economic development management of engineering enterprises]. Lviv: Vyd-vo NU «Lvivska politehnika», 2009.
- Heorhiadi, N. H. "Formuvannia systemy menedzhmentu na zasadakh funktsionalnoho pidkhodu" [The formation system of management on the basis of functional approach]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk*: 08.06. 01+08.06.03, 1999.
- Kruhlova, O. A., and Vyshniakova, D. V. "Monitorynh yak funktsiia upravlinnia na pidpriemstvi" [Monitoring as a management function in the enterprise]. *Ekonomichna stratehiia i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh*. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/esprstp_2012_1\(1\)_42](http://nbuv.gov.ua/UJRN/esprstp_2012_1(1)_42)
- Kruhlova, O. A., and Kozub, V. O. "Systemnyi pidkhid do orhanizatsii monitorynhu na pidpriemstvi" [A systematic approach to the monitoring of the enterprise]. *Biznes Inform*. http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2014_9_54
- Kuznetsova, I. O. "Monitorynh yak skladova informatsiinoho zabezpechennia pryiniattia upravlinskykh rishen u zovnishnyoeconomichnii diialnosti pidpriemstva" [Monitoring as a component of information support of making managerial decisions in international business activity]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsed_2013_3\(2\)_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsed_2013_3(2)_26)
- Komarnytska, N., Knyaz, S., and Shpak, N. "The peculiarities of enterprise innovational activity management system". *Econtechmod. An international quarterly journal*, vol. 4, no. 1 (2015): 45–50.
- Melnik, M. V. *Analiz i otsenka sistem upravleniya na predpriyatiyakh* [Analysis and evaluation of management systems in enterprises]. Moscow: Finansy i statistika, 1990.
- Shakhovska, N. B. *Prohramne ta alhorytmichne zabezpechennia skhovyshch ta prostoriy danykh* [Software and algorithmic support of storage and data spaces]. Lviv: Vyd-vo Lvivskoi politehniky, 2010.
- Voronina, V. L. "Osnovni etapy pobudovy modeli monitorynhu stanu systemy upravlinnia prybutkom" [The main stages of construction of model of monitoring the state of the profit management system]. *Naukovi pratsi Kirovohrads'koho natsionalno tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2013_23_39

ФОРМУВАННЯ ФРЕЙМОВОЇ МОДЕЛІ МЕХАНІЗМУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

© 2016 ГАВЛОВСЬКА Н. І.

УДК 658

Гавловська Н. І. Формування фреймової моделі механізму економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності підприємства

У статті представлено гіпотезу, основний зміст якої полягає в тому, що для забезпечення економічної безпеки суб'єкта ЗЕД існує потреба в розробленні дієвого механізму економічної безпеки ЗЕД підприємства (МЕБЗЕДП). Доведено, що такий механізм має дуальний характер. Визначено, що когнітивна та управлінська природи МЕБЗЕДП доповнюють, а не виключають одна одну в процесі функціонування такого механізму. Доведено, що у процесі розроблення МЕБЗЕДП та його впровадження в систему управління підприємством виникають три ключові завдання: формування змісту МЕБЗЕДП; імплементація МЕБЗЕДП у систему управління підприємством; моделювання функціонування МЕБЗЕДП у системі управління підприємством. Формування змісту МЕБЗЕДП пропонується здійснювати з використанням фреймової моделі, оскільки вона є дуже зручною за критерієм відображення реальності та може бути легко використана як у прескриптивному, так і у дескриптивному режимах. Сформовано структуру фреймової моделі механізму економічної безпеки ЗЕД підприємства.

Ключові слова: економічна безпека, зовнішньоекономічна діяльність, фреймова модель, механізм.

Рис.: 4. Табл.: 3. Бібл.: 10.

Гавловська Наталія Іванівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту, Хмельницький національний університет (вул. Інститутська, 11, Хмельницький, 29016, Україна)

E-mail: nataligavlovska@gmail.com

УДК 658

UDC 658

Гавловская Н. И. Формирование фреймовой модели механизма экономической безопасности внешнеэкономической деятельности предприятия

В статье представлена гипотеза, основной смысл которой заключается в том, что для обеспечения экономической безопасности субъекта ВЭД существует потребность в разработке действенного механизма экономической безопасности ВЭД предприятия (МЭБВЭДП). Доказано, что такой механизм имеет дуальный характер. Определено, что когнитивная и управленческая природы МЭБВЭДП дополняют, а не исключают друг друга в процессе функционирования такого механизма. Доказано, что в процессе разработки МЭБВЭДП и его внедрения в систему управления предприятием возникают три ключевые задачи: формирование содержания МЭБВЭДП; имплементация МЭБВЭДП в систему управления предприятием; моделирование функционирования МЭБВЭДП в системе управления предприятием. Формирование содержания МЭБВЭДП предлагается осуществлять с помощью фреймовой модели, поскольку она является очень гибкой по критерию отражения реальности и может быть легко использована как в прескриптивных, так и в дескриптивных режимах. Сформирована структура фреймовой модели механизма экономической безопасности ВЭД предприятия.

Ключевые слова: экономическая безопасность, внешнеэкономическая деятельность, фреймовая модель, механизм.

Рис.: 4. Табл.: 3. Библ.: 10.

Гавловская Наталья Ивановна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента, Хмельницкий национальный университет (ул. Институтская, 11, Хмельницкий, 29016, Украина)

E-mail: nataligavlovska@gmail.com

Havlovska N. I. Formation of Frame Model of a Mechanism for Economic Security of Foreign Economic Activity of Enterprise

The article presents the hypothesis, the sense of which is that in order to ensure the economic security of subject of foreign economic activity (FEA) there is a need to develop an effective mechanism for the economic security of the FEA of enterprise (MESFEAE). It is proved that such a mechanism has a dual nature. It has been determined that both cognitive and managerial nature of MESFEAE complement rather than exclude each other in the process of functioning of such a mechanism. It has been proved that in the process of developing a MESFEAE and its implementation in the enterprise management system there are three key tasks: formation of the MESFEAE content; implementation of a MESFEAE in the enterprise management system; simulation of operation of the MESFEAE in the enterprise management system. It is proposed to form the contents of MESFEAE by using a frame model because it appears to be very flexible as to the criterion that reflects the reality and can be easily used in both prescriptive and descriptive modes. The structure of frame model of a mechanism for economic security of the FEA of enterprise has been formed.

Keywords: economic security, foreign economic activity, frame model, mechanism.

Fig.: 4. Tabl.: 3. Bibl.: 10.

Havlovska Nataliia I. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management, Khmelnytsky National University (11 Instytutska Str., Khmelnytskyi, 29016, Ukraine)

E-mail: nataligavlovska@gmail.com

Вирішення аналітичних питань оцінювання економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності підприємства, вивчення ринку та вибір контрагентів [3–5], безумовно, є корисним для оцінювання перспектив підприємства та визначення необхідності подальших дій менеджменту та власників. Втім, для забезпечення економічної безпеки потрібними є конкретні дії з боку органів управління підприємством, тобто має бути чітко визначений робочий орган в системі управління підприємством, який буде за результатами оцінювання економічної безпеки ЗЕД підприємства

здійснювати заходи щодо її вдосконалення. При цьому він повинен враховувати специфіку конкретного підприємства і використовувати відповідний інструментарій для вирішення поставлених завдань із забезпечення економічної безпеки підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про певні прогалини у забезпеченні саме економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств, про що у своїх наукових працях зазначають такі фахівці, як Т. Г. Васильців [2], Г. В. Козаченко [10], Ю. С. Погорелов [8], Є. М. Рудніченко [9] та інші.

Основним завданням статті є формування фреймової моделі механізму економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності підприємства.

Реалізацію безпосередніх заходів управлінського впливу неможливо здійснити без відповідного механізму. Таким чином, для забезпечення економічної безпеки суб'єкта ЗЕД існує потреба в розробленні дієвого механізму економічної безпеки ЗЕД підприємства (МЕБЗЕДП). Слід підкреслити, що МЕБЗЕДП не є тотожним певному структурному підрозділу, який буде опікуватися завданнями забезпечення економічної безпеки ЗЕД підприємства. МЕБЗЕДП має дуальний характер – з одного боку, в системі управління підприємством МЕБЗЕДП є елементом, який забезпечує виконання завдань забезпечення економічної безпеки ЗЕД підприємства. З іншого боку, важливою умовою дієвого функціонування будь-якої абстрактної системи (а механізм за своїм змістом є системою) є її об'єктивізація. Отже, з цієї точки зору дуальний характер МЕБЗЕДП представлений на рис. 1.

На когнітивному рівні в межах абстрактного розуміння МЕБЗЕДП він містить знання щодо ризиків та загроз в діяльності підприємства, що можуть створювати негативний вплив на його зовнішньоекономічну діяльність. Крім того, такий механізм містить знання щодо зовнішнього середовища підприємства.

Разом із тим, що МЕБЗЕДП має когнітивний характер, він паралельно має й суто управлінський характер, оскільки такий механізм включає в себе конкретні здійснювані в системі управління підприємством дії щодо забезпечення економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності підприємства, конкретні здійснювані заходи моніторингу та вивчення загроз, аналізу зовнішнього та внутрішнього середовища, конкретні управлінські інструменти для оцінювання економічної безпеки. Окремо як елемент управлінської складової механізму економічної безпеки ЗЕД підприємства слід виділити заходи для адаптації такого механізму до нових умов діяльності, нових загроз тощо.

Слід підкреслити, що когнітивна та управлінська природа МЕБЗЕДП доповнюють одна одну й жодним

Рис. 1. Дуальний характер механізму економічної безпеки підприємства

На когнітивному рівні такий механізм, відображаючи зв'язок між окремими виділеними компонентами, має абстрактний характер. Абстрактний характер МЕБЗЕДП передбачає розуміння природи економічної безпеки ЗЕД підприємства як складової частини економічної безпеки підприємства в цілому. Когнітивний характер МЕБЗЕДП передбачає трансформаційний характер його діяльності – у своєму функціонуванні МЕБЗЕДП трансформує інформацію про наявні та потенційні загрози та ризики в зовнішньоекономічній діяльності підприємства у конкретні управлінські заходи, дії та рішення для уникнення таких загроз. Отже, з цього боку МЕБЗЕДП має інформаційний характер, і його діяльність фактично передбачає трансформацію інформаційного сигналу, який поступає на підприємство, у певні дії для забезпечення економічної безпеки зовнішньоекономічної ді-

чином не виключають одна одну в процесі функціонування такого механізму. Навпаки, для успішного функціонування такого механізму обидві його складові мають бути присутніми. Без когнітивної складової, тобто без інформації про ризики та загрози щодо зовнішньоекономічної діяльності підприємства, без розуміння природи економічної безпеки ЗЕД підприємства та економічної безпеки підприємства в цілому керівні органи підприємства будуть працювати «всліпу», хаотично, безсистемно. Але й без управлінської складової тільки знання щодо природи економічної безпеки, наявних загроз і ризиків не забезпечує їхнього уникнення. Отже, для успішного функціонування МЕБЗЕДП у ньому має бути представлена і когнітивна, і управлінська складові.

Заслугує на увагу питання формалізації такого механізму та його імплементації в систему управління

підприємством. Це потребує відповіді на три пов'язані, але незалежні завдання: яким має бути механізм економічної безпеки ЗЕД підприємства, яким чином можна імплементувати МЕБЗЕДП в систему управління підприємством та яким чином має функціонувати такий механізм. Зв'язок цих завдань між собою подано на *рис. 2*.

У процесі розроблення МЕБЗЕДП та його впровадження в систему управління підприємством виникають три ключові завдання, які різні за змістом, але кожне з них потребує відповіді: формування змісту МЕБЗЕДП (створення працюючого механізму), імплементация МЕБЗЕДП у систему управління підприємством (внесення механізму до вже існуючої системи управління без погіршення її функціональності) та моделювання функціонування МЕБЗЕДП у системі управління підприємством (імітаційний запуск механізму для забезпечення його дієвості та узгодженості з іншими підрозділами управління на підприємстві). Зрозуміло, що три поставлені питання потребують для пошуку відповіді на них, використання різних інструментів. Запропоновані для кожного завдання інструменти подано в *табл. 1*.

Адекватне представлення механізму економічної безпеки ЗЕД підприємства (надалі МЕБЗЕДП) потребує використання спеціальних інструментів. Передбачається, що для виконання окремих завдань можливим є використання існуючих інструментів, а для певних завдань

необхідним є розроблення авторських інструментів на основі існуючих підходів та загальних інструментів моделювання.

Зрозуміло, що МЕБЗЕДП має бути достатньо варіабельним, він не може бути однаковим для всіх підприємств незалежно від умов їхньої діяльності, розміру, рівня загроз у зовнішньому середовищі тощо. Тому принципові засади створення МЕБЗЕДП та основи його функціонування можуть бути однаковими, але конкретний зміст МЕБЗЕДП для конкретного підприємства є різним.

Коментуючи зміст *табл. 1*, слід сказати таке. Завдання формування змісту МЕБЗЕДП передбачає отримання такого результату, як структурований у розрізі окремих узгоджених між собою елементів зміст МЕБЗЕДП. Міра такої структурованості має бути різною, але достатньою для подальшого наповнення механізму конкретним змістом на конкретному підприємстві. За параметром часу такий результат є статичним, тобто принципово (з точки зору структури) механізм економічної безпеки ЗЕД підприємства формується один раз, і після цього працює без істотних змін.

Завдання імплементации МЕБЗЕДП у систему управління підприємством має на меті успішне безконфліктне впровадження МЕБЗЕДП після його формування як цілісного елементу в систему управління без погіршення її дієвості. Характер такого завдання є дискретним, тобто передбачається один раз перехід від системи

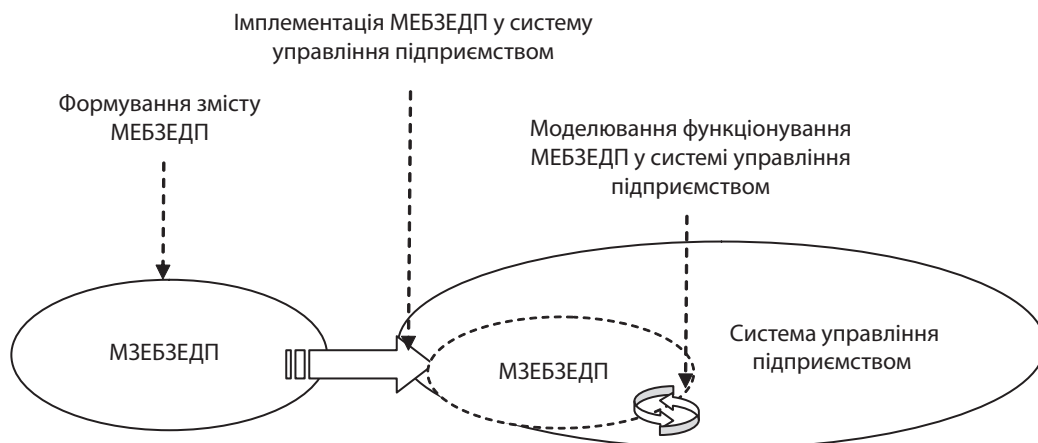

Рис. 2. Зв'язок завдань формування МЕБЗЕДП у системі управління підприємством

Таблиця 1

Інструменти вирішення завдань формування МЕБЗЕДП в системі управління підприємством

Завдання	Результат	Характер результату за часом	Інструмент(и)
Формування змісту МЕБЗЕДП	Структурований в розрізі окремих узгоджених між собою елементів зміст МЕБЗЕДП	Статичний	Фреймова модель
Імплементация МЕБЗЕДП у систему управління підприємством	Успішне безконфліктне впровадження МЕБЗЕДП як цілісного елементу в систему управління без погіршення її дієвості	Дискретний	Адаптовані моделі управління змінами, AITL-діаграми
Моделювання функціонування МЕБЗЕДП у системі управління підприємством	Наочне зрозуміле представлення функціонування МЕБЗЕДП з метою забезпечення його адекватності умовам діяльності конкретного підприємства	Динамічний безперервний	Біхевіористична модель

управління на підприємстві без МЕБЗЕДП до системи управління із включенням МЕБЗЕДП до її складу. Наявність після такої імплементації необхідним завданням є моделювання функціонування МЕБЗЕДП у системі управління підприємством, метою якого є наочне зрозуміле представлення функціонування МЕБЗЕДП для забезпечення його адекватності умовам діяльності конкретного підприємства.

Кожне з таких завдань є важливим й передбачає використання свого інструментарію. Пропонується послідовно розглянути вирішення всіх трьох завдань формування МЕБЗЕДП в системі управління підприємством (див. табл. 1).

Формування змісту МЕБЗЕДП пропонується здійснювати із використанням фреймової моделі. Фреймове моделювання було розроблено М. Мінським у 80-х роках ХХ століття. Фрейм (від англ. *Frame* «каркас», «рамка») – це модель певного абстрактного образу, опис сутності явища, ситуації, події тощо [7]. Фрейми дуже часто використовуються як спосіб представлення знань у штучному інтелекті, в експертних системах тощо [6]. Значне поширення фреймів у моделюванні привело до виникнення різних класів фреймів за призначенням, складністю та структурою. На сьогоднішній день виділяють фрейми-ситуації, фрейми-структури, фрейми-ролі, фрейми-сценарії тощо [6]. Фрейм як одиниця моделювання складається зі слотів. Комбінація слотів та їхній зв'язок задають структуру фрейму, а зміст слотів формує зміст конкретного фрейму. Кількість слотів для фрейму може бути довільною, більш того, структура фрейму в розрізі слотів не є жорсткою: у процесі використання, комбінування та наповнення фреймів можна додавати слоти за мірою необхідності й вилучати пусті слоти без втрати змістового наповнення. Єдиною вимогою фреймового моделювання в такому разі є тільки унікальність імен фреймів та слотів. Глибина вкладання фреймів теоретично може бути будь-якою, і можливість використання слотової структури фрейма в такому разі буде визначатися тільки розрахунковою потужністю при обробці значень всіх слотів використовуваних фреймів у побудованій моделі [1].

Попри той факт, що фреймові моделі були розроблені для сфери інформаційних технологій, вони знайшли своє використання, у тому числі, в економіці. Перевагою використання фреймів у моделюванні є висока гнучкість, адитивність слотів для моделювання, висока міра описової формалізації разом із низькою мірою символічної формалізації, інтуїтивна зрозумілість тощо [6, 7]. Щодо використання фреймової моделі для формування змісту МЕБЗЕДП, то така пропозиція має ряд переваг.

По-перше, фреймова модель МЕБЗЕДП є дуже гнучкою за критерієм відображення реальності: вона може бути легко використана як у прескриптивному, так і у дескриптивному режимах. Тобто модель може як демонструвати еталонний стан МЕБЗЕДП, що є дуже корисним для планування та організації побудови такого механізму (коли модель відповідає на питання, «як повинно бути?»), так і бути використана для опису фактично існуючого МЕБЗЕДП, що є дуже корисним для

аналізу існуючого механізму, його удосконалення, реінжинірингу тощо. Така гнучкість моделі робить її дуже корисною для вирішення цілої сукупності завдань щодо МЕБЗЕДП – від створення механізму в разі його попередньої відсутності до коригування, удосконалення або адаптації такого механізму, якщо він вже фактично на підприємстві розроблений та використовується, але за своєю функціональністю не задовольняє потребам його користувачів.

По-друге, фреймова модель механізму економічної безпеки ЗЕД підприємства має високу адаптованість за рахунок високої адитивності елементів: у разі використання фрейму для опису МЕБЗЕДП нові елементи МЕБЗЕДП як об'єкта моделювання можуть бути легко представлені простим додаванням слотів фрейму. Якщо характер діяльності підприємства або зміна умов зовнішнього середовища потребує вдосконалення змісту МЕБЗЕДП, то в межах моделі таке представлення може бути легко здійснене, що фактично свідчить про високу масштабованість фреймової моделі – гнучка структура дозволяє для фреймів більш високого рівня як окремі слоти використовувати фрейми більш низького рівня, що теоретично забезпечує будь-який потрібний рівень складності моделі.

Фреймова модель має високу варіабельність представлення – структура фрейму може бути представлена як візуально у вигляді когнітивних карт (на основі розроблених когнітивних карт Т. Бьюзена), так і в аналітичній формі у вигляді лінійного комбінування слотів, що робить фрейм зручним як для візуального сприйняття людиною внаслідок його наочності, так і для представлення та оброблення у базах даних внаслідок структурованості представлення інформації. Фактично, з математичної точки зору фрейм є кортежем з відомою множиною варіацій для кожного з елементів кортежу. Якщо навіть вся множина варіацій є невідомою, то відомим є характер інформації для кожного слоту фрейму, що робить повністю можливим його оброблення із використанням автоматизованих технологій.

Разом із наявністю сильних сторін та переваг у використанні фреймової моделі для формування змісту МЕБЗЕДП така модель матиме дві слабкі сторони, які важливо врахувати в разі побудови та використання такої моделі. Такими сторонами є нединамічний характер моделі та певні вимоги щодо кваліфікації користувача під час розроблення такої моделі. Щодо нединамічного характеру моделі слід зазначити, що фреймова модель МЕБЗЕДП буде відображати не роботу або функціонування механізму, а його зміст, тобто модель не призначена для відповіді на питання «як працює?», але може дати відповідь на питання «який є?». Тобто фреймова модель МЕБЗЕДП є статичною. Особливістю моделі є те, що вона потребує достатньо високої кваліфікації користувача під час своєї побудови, але має низькі вимоги щодо такої кваліфікації під час використання. Кваліфікація користувача є необхідною для того, щоб врахувати всі необхідні слоти фрейму. Описання змісту слотів високої кваліфікації не потребує. Але сама структура слотів потребує знань та розуміння користувача.

Певним нівелюванням такої слабкої риси є те, що структура слотів у фреймі є гнучкою, й у разі необхідності додаткові слоти внаслідок високої адаптивності моделі легко можуть бути додані.

Якщо розглядати ті характеристики моделі, які не мають позитивної або негативної оцінки в контексті побудови та використання такої моделі, то слід сказати таке. Призначенням моделі є структурне формальне представлення змісту механізму економічної безпеки ЗЕД підприємства. За рахунок унікальності слотів та їхньої незалежності забезпечується формальність представлення об'єкта моделювання, але за рахунок тієї ж самої незалежності забезпечується м'який характер зв'язків між значеннями слотів, що робить модель зручною для опису значної кількості можливих станів об'єкту моделювання. Фреймова модель передбачає середню міру структуризації в межах нежорстких зв'язків. При цьому характер варіації змісту структурних елементів об'єкта моделювання є дискретно-варіативним і фактично може бути розглянутий за ординальною шка-

лою. Це є зручним для представлення змісту фрейму як у форматі баз даних, так і у форматі сприйняття в системі управління підприємством.

Проведений аналіз характеристик фреймової моделі механізму економічної безпеки ЗЕД підприємства дозволяє побудувати узагальнений опис такої моделі (табл. 2).

Обґрунтований вибір фреймової моделі для подальшого використання, представлені характеристики такої моделі під час моделювання МEBЗЕДП дозволяють сформулювати фрейм МEBЗЕДП (рис. 3).

Коментуючи розроблену фреймову модель МEBЗЕДП, слід сказати таке. Модель містить певні слоти, які для зрозумілості та повного сприйняття змісту МEBЗЕДП представлені у вигляді питань та відповідей на такі питання. Для кожного слоту представлений його зміст, який матиме конкретне наповнення для конкретного підприємства.

Представляється доцільним стисло розкрити зміст і призначення кожного зі слотів розробленої фреймової моделі МEBЗЕДП. МEBЗЕДП має цільове призначення.

Таблиця 2

Опис фреймової моделі механізму економічної безпеки ЗЕД підприємства

Характеристика моделі	Зміст характеристики
Призначення	Структурне формальне представлення змісту механізму економічної безпеки ЗЕД підприємства
Характер за критерієм відображення реальності	Дескриптивний/прескриптивний
Характер за критерієм врахування часу	Статичний
Вид представлення	Графічний та аналітичний
Міра структуризації	Середня
Характер варіації змісту структурних елементів об'єкта моделювання	Дискретно-варіативний
Адитивність	Висока
Незалежність елементів об'єкту моделювання	Висока
Вимоги до кваліфікації користувача під час побудови	Висока
Вимоги до кваліфікації користувача під час використання	Низька

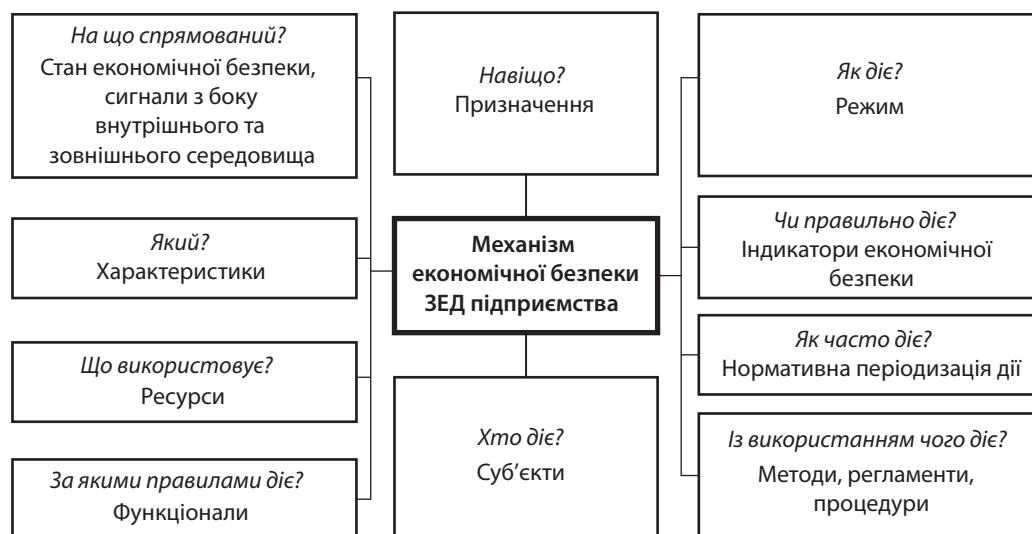

Рис. 3. Фреймова модель МEBЗЕДП

МЕБЗЕДП не є самоцінним елементом системи управління підприємством, він створюється та функціонує з певною метою. При цьому сформована мета функціонування МЕБЗЕДП буде (поряд з умовами функціонування такого механізму) істотним чином визначати його зміст. На перший погляд, призначення МЕБЗЕДП є аксіоматичним – забезпечення стану економічної безпеки ЗЕД підприємства, але конкретизація такого призначення є виключно корисною в контексті формування конкретного змісту МЕБЗЕДП в конкретних умовах функціонування підприємства. Варіанти призначення МЕБЗЕДП, які можуть бути актуальними за різних умов функціонування підприємства, представлено в *табл. 3*.

Тобто мета МЕБЗЕДП принципово є однаковою, втім його конкретне призначення може значно варіювати залежно від тих умов, в яких працює підприємство. І таке призначення може змінюватися з часом, і в таких умовах слід побудувати МЕБЗЕДП таким чином, щоб він був спроможний забезпечити виконання мети свого функціонування незалежно від змін у зовнішньому середовищі підприємства.

МЕБЗЕДП має чітке спрямування. Його дія спрямована та стан економічної безпеки ЗЕД підприємства (що потребує використання спеціальних індикаторів), а також на сигнали з боку внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства. Фактично, таке спрямування може бути представлене в такий спосіб (*рис. 4*).

Фактично спрямування МЕБЗЕДП – це визначення фокусу управлінської уваги під час його функціонування. Така управлінська увага зосереджена на декількох об'єктах. Відправною точкою функціонування МЕБЗЕДП є отримання певних сигналів, що можуть свідчити про погіршення стану економічної безпеки ЗЕД, актуалізацію загроз, виникнення певних чинників, що в подальшому можуть становити ризики або загрози для ЗЕД підприємства. Такі чинники представлені у вигляді сигналів внутрішнього або зовнішнього середовища підприємства. І, звичайно, МЕБЗЕДП спрямований на такі сигнали, оскільки саме вони є основою для формування реакції МЕБЗЕДП, тобто певних подальших управлінських дій. Наступним об'єктом уваги та спрямування МЕБЗЕДП є інтерпретація таких сигналів. Самі по собі сигнали не несуть інформаційного або управлінського навантаження. Вони просто є певною інформацією, яка потрапляє до МЕБЗЕДП, але для правильного використання має бути інтерпретована. Інтерпретація здійснюється на основі еталонного методу, методу слабких сигналів, причинно-наслідкового аналізу, інших методів оброблення інформації. За результатами такої інтерпретації здійснюється вибір щодо заходів для збереження та посилення економічної безпеки ЗЕД підприємства. І за результатами проведення таких заходів наступним об'єктом спрямування МЕБЗЕДП є стан економічної безпеки ЗЕД під-

Таблиця 3

Варіанти призначення МЕБЗЕДП

Умови функціонування підприємства	Призначення МЕБЗЕДП	Ключовий аспект
Вкрай мінливе зовнішнє середовище, яке є нестабільним	Максимально швидке реагування на зміни зовнішнього середовища, що можуть породжувати загрози для ЗЕД підприємства, нейтралізація та нівелювання таких загроз	Швидкість
Стабільне зовнішнє середовище, відсутність явних загроз, налагодженість всіх внутрішніх процесів в діяльності підприємства	Своєчасне реагування на зміни зовнішнього середовища, акцент на факторах, що можуть в подальшому привести до актуалізації загроз	Підтримання поточного стану економічної безпеки
Значна кількість загроз різної ймовірності та потенційно різних збитків, різного характеру в діяльності підприємства	Своєчасне реагування на загрози щодо ЗЕД підприємства, що можуть привести до максимальних збитків у його діяльності	Акцент на найбільш вагомих загрозах
Стабільне зовнішнє середовище, обмеженість коштів у підприємства	Із витратанням найменшої кількості ресурсів своєчасне попередження всіх загроз щодо ЗЕД підприємства	Економічність підтримання поточного стану економічної безпеки

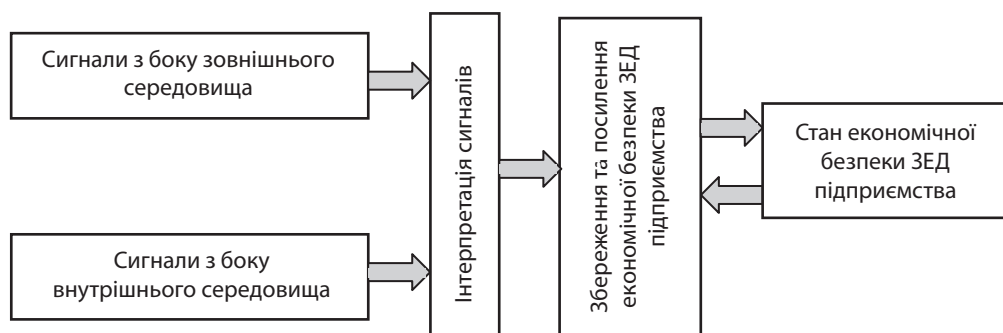

Рис. 4. Спрямування механізму економічної безпеки ЗЕД підприємства

приємства. Зв'язок між таким станом та здійснюваними заходами є зворотнім причинно-наслідковим. Тобто, з одного боку, вибір та впровадження заходів забезпечують дотримання належного стану економічної безпеки підприємства, а з іншого – за результатами досягнення або утримання певного рівня економічної безпеки підприємства можуть прийматися певні управлінські рішення щодо повторного проведення заходів для забезпечення економічної безпеки підприємства, або коригування їхнього складу.

ВИСНОВКИ

Розроблена фреймова модель механізму економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності підприємства дозволяє суттєво доповнити інструментально-прикладну нішу досліджень економічної безпеки вітчизняних промислових підприємств та є складовим елементом формування концептуального підходу до забезпечення економічної безпеки суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Бейтсон Г. Экология разума: Избранные статьи по антропологии, психиатрии и эпистемологии. 1969–1972 / Г. Бейтсон ; пер. с англ. Д. Я. Федотова, М. П. Папуша; вступ. ст. А. М. Эткінда. – М. : Смысл, 2000. — 476 с.
2. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення : монографія / Т. Г. Васильців. – Львів : Арал, 2008. – 384 с.
3. Гавловська Н. І. Застосування сучасних технологій управління інноваційним розвитком вітчизняних підприємств / Н. І. Гавловська // Вісник ХНУ (економічні науки). – 2016. – № 2. – С. 117–119.
4. Гавловська Н. І. Інституціональна природа економічної безпеки суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності / Н. І. Гавловська // Бізнес Інформ. – 2016. – № 5. – С. 26–31.
5. Гавловська Н. І. Особливості ідентифікації механізмів управління у процесі забезпечення економічної безпеки вітчизняних підприємств / Н. І. Гавловська // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2016. – Вип. 6, ч. 1. – С. 52–55.
6. Дьяконов В. П. Фреймовая модель представления знаний / Дьяконов В. П., Борисов А. В. // Основы искусственного интеллекта. – Смоленск, 2007. – 30 с.
7. Минский М. Фреймы для представления знаний / М. Минский. – М. : Энергия, 1979. – 151 с.
8. Погорелов Ю. С. Види адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання / Ю. С. Погорелов, Є. М. Рудніченко // Проблеми економіки – 2014. – № 1. – С. 241–246.
9. Рудніченко Є. М. Оцінювання та моделювання впливу суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки підприємства : монографія / Є. М. Рудніченко. – Луганськ : Промдрук, 2014. – 389 с.
10. Система економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : монографія : в 3 т. ; за заг. ред. Г. В. Козаченко. – Луганськ : ТОВ «Віртуальна реальність», 2012. – Т. 2. – 318 с.
- on anthropology, psychiatry and epistemology]. Moscow: Smysl, 2000.
- Diakonov, V. P., and Borisov, A. V. "Freymovaya model predstavleniya znaniy" [Frame model of knowledge representation]. In *Osnovy iskusstvennogo intellekta*. Smolensk, 2007: 30.
- Havlovskaya, N. I. "Zastosuvannya suchasnykh tekhnologii upravlinnia innovatsiynym rozvytkom vitchyznianskykh pidpriemstv" [The use of modern technologies of management of innovative development of domestic enterprises]. *Visnyk KhNU (Ekonomichni nauky)*, no. 2 (2016): 117-119.
- Havlovskaya, N. I. "Instytutsionalna pryroda ekonomichnoi bezpeky subiektiv zovnishnyoekonomichnoi diialnosti" [The institutional nature of economic security of subjects of foreign economic activity]. *Biznes Inform*, no. 5 (2016): 26-31.
- Havlovskaya, N. I. "Osoblyvosti identyfikatsii mekhanizmiv upravlinnia u protsesi zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky vitchyznianskykh pidpriemstv" [Features of identification of mechanisms of management of economic security of domestic enterprises]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 1, no. 6 (2016): 52-55.
- Minskiy, M. *Freymy dlya predstavleniya znaniy* [Frames for knowledge representation]. Moscow: Energiya, 1979.
- Pohorelov, Yu. S., and Rudnichenko, Ye. M. "Vydy adaptatsii systemy ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva do vplyvu subiektiv mytnoho rehuliuвання" [The types of adaptation of the system of enterprise economic security to the impact of subjects of customs regulation]. *Problemy ekonomiky*, no. 1 (2014): 241-246.
- Rudnichenko, Ye. M. *Otsiniuvannya ta modeliuvannya vplyvu subiektiv mytnoho rehuliuвання na systemu ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva* [Evaluation and modelling of the influence of regulated entities on the system of enterprise economic security]. Luhansk: Promdruk, 2014.
- Systema ekonomichnoi bezpeky: derzhava, rehion, pidpriemstvo* [System of economic security: state, region, enterprise]. Vol. 2. Luhansk: Virtualna realnist, 2012.
- Vasylytsiv, T. H. *Ekonomichna bezpeka pidpriemnytstva Ukrainy: stratehiia ta mekhanizmy zmitsnennia* [Economic security of enterprise: strategy and mechanisms for strengthening]. Lviv: Aral, 2008.

REFERENCES

Beytson, G. *Ekologiya razuma: Izbrannyye statyi po antropologii, psikiatrii i epistemologii* [Ecology of mind: Selected papers

ВИЗНАЧЕННЯ ОПТИМАЛЬНОЇ ВАРТОСТІ БУДІВНИЦТВА ОБ'ЄКТА ІНФРАСТРУКТУРИ (НА ПРИКЛАДІ АВТОМОБІЛЬНОЇ ДОРОГИ ОДЕСА – РЕНІ)

© 2016 ШЕМАЄВ В. В., АФАНАСЬЄВА Л. М.

УДК 334.012.4: 519.852: 519.832

**Шемаєв В. В., Афанасьєва Л. М. Визначення оптимальної вартості будівництва об'єкта інфраструктури
(на прикладі автомобільної дороги Одеса – Рені)**

У статті наведені постановка та розв'язування оптимізаційної задачі щодо визначення оптимальної вартості будівництва об'єкта інфраструктури (на прикладі автомобільної дороги Одеса – Рені). З метою відбору оптимальних пропозицій з точки зору обох партнерів державно-приватного партнерства (ДПП) запропоновано використання методів лінійного програмування (матричних ігор). Представлено платіжну матрицю, що складається з варіантів реалізації проекту з перевагою інтересів приватного партнера та з перевагою реалізації інтересів державного партнера; умов реалізації проекту залежно від співвідношення факторів (земля, будівництво, дорожнє покриття, фінансування) у вартісному вигляді. Розв'язавши задачу в Excel, було знайдено ціну гри, або оптимальну вартість проекту. Математично доведено необхідність реалізації проекту з перевагою інтересів приватного партнера. Другий етап розв'язання оптимізаційної задачі показав комбінацію умов, якій слід віддати пріоритет при реалізації проекту. Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є вивчення взаємин між партнерами ДПП із застосуванням антагоністичних ігор, а також аналіз альтернативних варіантів досягнення певної соціально-економічної мети ДПП.

Ключові слова: державно-приватне партнерство (ДПП), оптимізаційна задача, методи лінійного програмування, матричні ігри, оптимальна вартість проекту, Одеса – Рені, об'єкт інфраструктури.

Табл.: 3. Формул.: 7. Бібл.: 25.

Шемаєв Володимир Володимирович – кандидат економічних наук, заступник начальника управління, начальник відділу інвестицій у транспортний комплекс Одеської обласної державної адміністрації (просп. Шевченка, 4, Одеса, 65032, Україна)

E-mail: vshemayev@odessa.gov.ua

Афанасьєва Лариса Миколаївна – аспірантка кафедри економічного аналізу, Харківський національний економічний університет ім. Семена Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: loraafanasieva@gmail.com

УДК 334.012.4: 519.852: 519.832

**Шемаєв В. В., Афанасьєва Л. Н. Определение оптимальной
стоимости строительства объекта инфраструктуры
(на примере автомобильной дороги Одесса – Рени)**

В статье приведены постановка и решение оптимизационной задачи по определению оптимальной стоимости строительства объекта инфраструктуры (на примере автомобильной дороги Одесса – Рени). С целью отбора оптимальных предложений с точки зрения обоих партнеров государственно-частного партнерства (ГЧП) предложено использование методов линейного программирования (матричных игр). Представлена платежная матрица, состоящая из вариантов реализации проекта с преобладанием интересов частного партнера и с преобладанием реализации интересов государственного партнера; условий реализации проекта в зависимости от соотношения факторов (земля, строительство, дорожное покрытие, финансирование) в стоимостном выражении. Решив задачу в Excel, была найдена цена игры, или оптимальная стоимость проекта. Математически доказана необходимость реализации проекта с преобладанием интересов частного партнера. Второй этап решения оптимизационной задачи показал комбинацию условий, которой следует отдать предпочтение при реализации проекта. Перспективами дальнейших исследований в данном направлении является изучение взаимоотношений между партнерами ГЧП с применением антагонистических игр, а также анализ альтернативных вариантов достижения определенной социально-экономической цели ГЧП.

Ключевые слова: государственно-частное партнерство (ГЧП), оптимизационная задача, методы линейного программирования, матричные игры, оптимальная стоимость проекта, Одесса – Рени, объект инфраструктуры.

Табл.: 3. Формул.: 7. Библ.: 25.

Шемаєв Володимир Володимирович – кандидат экономических наук, заместитель начальника управления, начальник отдела инвестиций в транспортный комплекс Одесской областной государственной администрации (просп. Шевченка, 4, Одесса, 65032, Украина)

E-mail: vshemayev@odessa.gov.ua

Афанасьєва Лариса Николаевна – аспирантка кафедры экономического анализа, Харьковский национальный экономический университет им. Семена Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: loraafanasieva@gmail.com

UDC 334.012.4: 519.852: 519.832

**Shemayev V. V., Afanasieva L. M. Determining the Optimal Cost
of Infrastructure Construction
(on Example of the Auto-Road Odessa – Reni)**

The article provides setting and solving the optimization task for determining the optimal cost of infrastructure construction (on example of the auto-road Odessa – Reni). In order to select the best proposals from the point of view of both partners in public-private partnership (PPP), using linear programming techniques (matrix games) has been suggested. A payment matrix has been provided, consisting of variants of implementation of the project with predominance of interests of the private partner and with implementation of interests of the State as the second party; terms of project implementation depending on the factor proportion (land, construction, road pavement, financing) in the cost terms. Solving the task by means of Excel software, the price of the game, i.e. the optimal value of the project, has been achieved. The need for implementation of the project with predominance of interests of the private partner has been proved mathematically. The second phase of solving the optimization task showed a combination of conditions, which should be preferred when implementing the project. Prospects for further research in this direction will be studying relationships between the partners of PPP using antagonistic games, as well as analyzing options for achieving certain socio-economic objectives of the PPP.

Keywords: public-private partnership (PPP), optimization task, linear programming methods, matrix games, optimal value of project, the Odessa – Reni, infrastructure.

Table: 3. Formulae: 7. Bibl.: 25.

Shemayev Volodymyr V. – PhD (Economics), Deputy Head of Direction, Head of the Department of Investments in Transportation Complex of the Odessa Regional State Administration (4 Shevchenko Ave., Odessa, 65032, Ukraine)

E-mail: vshemayev@odessa.gov.ua

Afanasieva Larysa M. – Postgraduate student, Department of Economic Analysis, Kharkov National Economic University name after S. Kuznets (9a Nauky, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: loraafanasieva@gmail.com

Низька якість автомобільних доріг є однією з основних проблем, гальмуючих розвиток країни. Існуюча практика будівництва доріг, мостів та інших інженерних споруд характеризується безсистемністю, фрагментарністю, слабким використанням сучасних технологій. Дорожні служби залишаються з обмеженими можливостями та спроможністю виконувати зобов'язання перед потенційними інвесторами. У результаті за роки незалежності довжина автомобільних доріг загального користування зросла лише на 1,8 тис. км, що становить 1 % від значення 1990 р.

Зважаючи на обмежене бюджетне фінансування дорожньої галузі в поточному та минулих роках, Урядом розглядається можливість будівництва концесійних (платних) ділянок доріг на умовах державно-приватного партнерства (ДПП). Оскільки успішних прикладів в Україні досі не реалізовано, постає проблема аналізу відповідних інструментів, що сприятимуть розумінню як державного, так і приватного партнерів, вигід від такого партнерства і механізмів взаємодії, у т. ч. пошуку оптимальної конфігурації та вартості об'єкта будівництва.

Дослідженню питань розподілу ризиків між державним і приватним партнерами в контракті ДПП присвячено праці таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як В. Варнавський [1], А. Гриценко [2], Т. Єфименко [3], І. Запатріна [4], Т. Ірвін [5], О. Пильтій [6], Є. Черевиков [7] та інші. Питання проектного фінансування та оцінки інвестицій розглядалися у роботах І. Бланка [8], Т. Майорової [9], А. Переседи [9], В. Царьова [10] та ін.

Слід зазначити, що шляхом побудови математичних моделей та використання методів лінійного програмування в рамках інвестиційних розрахунків можна визначити оптимальні рішення в умовах невизначеності або за наявності декількох сторін, що мають різні інтереси. Так, вивченням рішень, які приймаються за допомогою теорії ігор, займалися такі вчені, як Б. Банді [11], І. Бірман [12], Р. Кіні та Х. Райфа [13], Р. Льюс [14], А. Мальярець [15], Г. Оуен [16], В. Романюк [17; 18], А. Схрейвер [19] та ін.

Заслугує окремої уваги представлений В. Тищенко і Д. Складанним погляд на застосування когнітивного моделювання при управлінні процесами активізації ДПП в регіонах України [20]. Авторами сформовано систему концептів публічного та приватного секторів економіки, які чинять позитивний чи негативний вплив на активізацію ДПП, та використано когнітивні карти для дослідження причинно-наслідкових зв'язків між цими концептами [20, с. 288].

Разом з тим, питання відбору оптимальних пропозицій з точки зору обох партнерів ДПП при реалізації конкретного проекту залишається недостатньо вивченим.

Метою цієї статті є формування економіко-математичної моделі оптимізаційної задачі щодо вибору оптимальної вартості будівництва об'єкта транспортної інфраструктури (автомобільної дороги) на умовах державно-приватного партнерства із застосуванням методів лінійного програмування (матричних ігор).

Необхідність будівництва автомобільної дороги Одеса – Рені визначено Указом Президента України «Про невідкладні заходи щодо розвитку південно-західної час-

тини Одеської області» від 15.01.2008 р. № 16/2008 [21], а також Державною цільовою економічною програмою розвитку автомобільних доріг загального користування на 2013–2018 роки, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 11.07.2013 р. № 696 [22].

Для залучення потенційного інвестора на цей об'єкт зазначену автомобільну дорогу внесено Кабінетом Міністрів України до постанови від 10 червня 2009 р. № 569 «Про доповнення Переліку об'єктів права державної власності, які можуть надаватися в концесію» [23].

Враховуючи масштабність та складність проекту, його реалізацію планується здійснювати окремими чергами: *перша черга* – будівництво автомобільної дороги Одеса – Монаші з мостовим переходом через Дністровський лиман, довжиною 81 км; *друга черга* – будівництво автомобільної дороги Монаші (Шабо) – Рені, довжиною 205 км [24]; *третья черга* – будівництво автомобільної дороги Орловка – Ісацке, довжиною 12 км з мостовим переходом.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20.07.2011 р. № 690-р схвалено розроблене у 2010 році техніко-економічне обґрунтування (ТЕО) будівництва ділянки автомобільної дороги «Одеса – Овідіополь – Білгород-Дністровський – Монаші» з мостовим переходом через Дністровський лиман (Одеська область). Довжина ділянки – 81 км, зокрема мостового переходу – 5,7 км, а тривалість реалізації проекту – 5 років. Початок траси автомобільної дороги Одеса – Монаші згідно з ТЕО – км 455 + 080 автомобільної дороги М 05 Київ – Одеса, яка співпадає з напрямком міжнародного Паневропейського транспортного коридору № 9 коридору ТРАСЕКА і сполучається з міжнародними транспортними коридорами № 3 (Берлін (Дрезден) – Вроцлав – Львів – Київ) та № 5 (Трієст – Любляна – Будапешт – Чоп – Львів). Кінець траси – км 83 + 680 автомобільної дороги М 15 Одеса – Рені.

Слід зазначити, що для будівництва автомобільної дороги Монаші (Шабо) – Рені, довжиною 205 км (друга черга) на умовах ДПП також виникає необхідність розробки, проходження державної експертизи та затвердження Урядом техніко-економічного обґрунтування (ТЕО).

Розрахуємо базову вартість будівничих робіт виходячи із загальної довжини всієї дороги з мостами, що становить 298 км, та вартості будівництва 1 км I категорії дороги, що складає 5 млн дол. США. Результати розрахунків представлені в табл. 1.

Таблиця 1

**Почергові базові вартості будівничих робіт проекту
Одеса – Рені**

Черга I, II, III з мостами	Базова вартість, тис. дол. США
I черга (Одеса – Монаші), 81 км + міст	905 000
II черга (Монаші – Рені), 205 км	1 025 000
III черга (Орловка – Ісацка), 12 км + міст	360 000
Загальна базова вартість проекту	2 290 000

З уважимо, що загальна вартість проекту розраховується виходячи із базової вартості будівельних робіт та факторів, що впливають на реалізацію проекту. Таким чином, існує базова вартість (2 290 000 тис. дол. США), а також набори факторів впливу, що зазвичай збільшують базову вартість проекту в тій чи іншій мірі, залежно від комбінації, яку вони утворюють.

Для вибору оптимальної вартості проекту будівництва автомобільної дороги Одеса – Рені пропонується застосувати методи лінійного програмування. Висхідною інформацією було визначено 9 факторів, які впливають на кінцеву вартість проекту:

- 1) викуп землі державою і передача в користування;
- 2) викуп землі інвестором;
- 3) оренда землі інвестором у власників;
- 4) іноземний підрядник (коеф. 1,5);
- 5) вітчизняний підрядник;
- 6) бетонне покриття (коеф. 1,3);
- 7) асфальтобетонне покриття;
- 8) кредит комерційного банку 8% (виплата відсотків);
- 9) кредит 4% МФО (державні гарантії).

Подані фактори було згруповано у 4 основні групи: i) земля; ii) будівництво (підрядна організація); iii) ін-

женерні рішення (дорожнє покриття); iv) фінансування. Таким чином, ми отримали 4 групи факторів впливу на кінцеву вартість проекту та альтернативні варіанти цих груп у вартісному вигляді, що представлено в *табл. 2*.

Також слід зазначити, що на початковому етапі існує дві позиції реалізації проекту: позиція державного партнера та позиція приватного партнера. Позиція державного партнера включає: i) викуп землі інвестором або оренду землі інвестором у власників; ii) вітчизняного підрядника; iii) бетонне покриття; iv) кредит комерційного банку 8%. Приватний партнер зацікавлений у i) викупі землі державою і передачі в користування; ii) іноземному підряднику (коеф. 1,5); iii) асфальтобетонному покритті; iv) кредиті 4% МФО (під державні гарантії). Для наочності представимо позиції партнерів проекту в *табл. 3*.

У результаті аналізу впливу факторів на кінцеву вартість проекту визначено 22 різні комбінації у вартісному вираженні, що утворюють платіжну матрицю, яка є висхідною для розв'язання оптимізаційної задачі на основі теорії ігор. Отже, платіжна матриця задачі має вигляд:

Таблиця 2

Фактори впливу на кінцеву вартість проекту будівництва автомобільної дороги Одеса – Рені

Фактори	Альтернативи	Вплив на вартість проекту, тис. дол. США
Земля	Викуп землі державою і передача в користування	298 000
	Викуп землі інвестором	596 000
	Оренда землі інвестором у власників	119 200
Будівництво (підрядник)	Іноземний підрядник (коеф. 1,5)	687 000
	Вітчизняний підрядник	458 000
Дорожнє покриття	Бетонне покриття (коеф. 1,3)	2 381 600
	Асфальтобетонне покриття	1 832 000
Фінансування	Кредит комерційного банку 8%	2 366 280
	Кредит 4% МФО (під державні гарантії)	1 774 710

Таблиця 3

Позиції державного і приватного партнерів у проекті Одеса – Рені

Позиції партнерів	Державний/ Приватний	Фактори впливу на кінцеву вартість проекту
Позиція державного партнера	1Д	Викуп землі інвестором
	1Д	Оренда землі інвестором у власника
	2Д	Вітчизняний підрядник
	3Д	Бетонне покриття (коеф.1,3)
	4Д	Кредит комерційного банку 8%
Позиція приватного партнера	1П	Викуп землі державою і передача в користування
	2П	Іноземний підрядник
	3П	Асфальтобетонне покриття
	4П	Кредит 4% (під державні гарантії)

$$A = \begin{pmatrix} 6909024 & 5495052 & 5732880 & 4549740 & 6487664 \\ 6194544 & 4780572 & 5183280 & 4000140 & 5773184 \\ 4336312 & 5311520 & 7457344 & 5918212 & 6281200 \\ 4455392 & 4761920 & 6742864 & 5203732 & 5731600 \\ 5203732 & 7035984 & 4759472 & 5859840 & 4006520 \\ 4423300 & 6321504 & 4878552 & 5310240 & 4098120 \\ 6580032 & 5241156 & 5403888 & 4295844 & 6158672 \\ 5865552 & 4526676 & 4854288 & 3746244 & 5444192 \\ 4082416 & 4982528 \\ 4201496 & 4432928 \end{pmatrix}, \quad (1)$$

де A_1 – варіант реалізації проекту з перевагою інтересів приватного партнера;

A_2 – варіант реалізації проекту з перевагою інтересів державного партнера.

$B_1, \dots, B_{22}$ – умови реалізації проекту залежно від співвідношення факторів (земля, будівництво, дорожнє покриття, фінансування) у вартісному вигляді.

Дана задача теорії гри не має сідлової точки, тому її слід розв'язувати в змішаних стратегіях шляхом звення до задачі лінійного програмування.

Отже, для розв'язання даної оптимізаційної задачі визначення оптимальної вартості будівництва автомобільної дороги Одеса – Рені позначимо p_1, p_2 – ймовірності доцільності застосування варіантів реалізації проекту, $q_1, q_2, \dots, q_{22}$ – ймовірності доцільності здійснення відповідних умов, v – оптимальна вартість проекту (ціна гри).

Постановка оптимізаційної задачі вибору варіанту реалізації проекту та визначення оптимальної вартості проекту має вигляд:

цільова функція $f = x_1 + x_2 \rightarrow \min$

обмеження:

$$\begin{cases} 6909024x_1 + 6194544x_2 \geq 0, \\ 5495052x_1 + 4780572x_2 \geq 0, \\ 5732880x_1 + 5183280x_2 \geq 0, \\ 4549740x_1 + 4000140x_2 \geq 0, \\ 6487664x_1 + 5773184x_2 \geq 0, \\ 4336312x_1 + 4455392x_2 \geq 0, \\ 5311520x_1 + 4761920x_2 \geq 0, \\ 7457344x_1 + 6742864x_2 \geq 0, \\ 5918212x_1 + 5203732x_2 \geq 0, \\ 6281200x_1 + 5731600x_2 \geq 0, \\ 5203732x_1 + 4423300x_2 \geq 0, \\ 7035984x_1 + 6321504x_2 \geq 0, \\ 4759472x_1 + 4878552x_2 \geq 0, \\ 5859840x_1 + 5310240x_2 \geq 0, \\ 4006520x_1 + 4098120x_2 \geq 0, \\ 6580032x_1 + 5865552x_2 \geq 0, \\ 5241156x_1 + 4526676x_2 \geq 0, \\ 5403888x_1 + 4854288x_2 \geq 0, \end{cases}$$

$$\begin{cases} 4295844x_1 + 3746244x_2 \geq 0, \\ 6158672x_1 + 5444192x_2 \geq 0, \\ 4082416x_1 + 4201496x_2 \geq 0, \\ 4982528x_1 + 4432928x_2 \leq 0, \\ x_i \geq 0, i = \overline{1, 2}. \end{cases} \quad (2)$$

$$\text{де } x_1 = \frac{p_1}{v}; x_2 = \frac{p_2}{v}.$$

Розв'язавши задачу в Excel та використавши формули:

$$v = \frac{1}{f_{\min}}, p_i^* = vx_i^*, \quad (3)$$

маємо максимальне значення цільової функції:

$$f = 0,247044605 E - 6,$$

таким чином ціна гри $v = 4047852,00$. При цьому оптимальні значення змінних, що є ймовірностями доцільності застосування варіантів реалізації проекту, такі:

$$p_1^* = 0,5488; p_2^* = 0,4512. \quad (4)$$

Отже, з огляду на умови реалізації проекту, слід віддати перевагу першому варіанту, тобто з перевагою інтересів приватного партнера. При цьому оптимальна вартість проекту рівна сумі 4 047 852 тис. дол. США.

Оптимізаційна задача вибору умов реалізації проектів зводиться до відшукування ймовірності доцільності здійснення відповідних умов:

цільова функція

$$\begin{aligned} \varphi = & y_1 + y_2 + y_3 + y_4 + y_5 + y_6 + y_7 + y_8 + y_9 + \\ & + y_{10} + y_{11} + y_{12} + y_{13} + y_{14} + y_{15} + y_{16} + \\ & + y_{17} + y_{18} + y_{19} + y_{20} + y_{21} + y_{22} \rightarrow \max, \end{aligned} \quad (5)$$

обмеження:

$$\begin{cases} 6909024y_1 + 5495052y_2 + 5732880y_3 + 4549740y_4 + \\ + 6487664y_5 + 4336312y_6 + 5311520y_7 + \\ + 7457344y_8 + 5918212y_9 + 6281200y_{10} + \\ + 5203732y_{11} + 7035984y_{12} + 4759472y_{13} + \\ + 5859840y_{14} + 4006520y_{15} + 6580032y_{16} + \\ + 5241156y_{17} + 5403888y_{18} + 4295844y_{19} + \\ + 6158672y_{20} + 4082416y_{21} + 4982528y_{22} \leq 1, \\ 6194544y_1 + 4780572y_2 + 5183280y_3 + 4000140y_4 + \\ + 5773184y_5 + 4455392y_6 + 4761920y_7 + \\ + 6742864y_8 + 5203732y_9 + 5731600y_{10} + \\ + 4423300y_{11} + 6321504y_{12} + 4878552y_{13} + \\ + 5310240y_{14} + 4098120y_{15} + 5865552y_{16} + \\ + 4526676y_{17} + 4854288y_{18} + 3746244y_{19} + \\ + 5444192y_{20} + 4201496y_{21} + 4432928y_{22} \leq 1, \\ y_j \geq 0, j = \overline{1, 22}. \end{cases} \quad (6)$$

$$\text{де } y_j = \frac{q_j}{v}, v = \frac{1}{\varphi_{\max}}. \quad (7)$$

Використавши формули (7) та оптимальний розв'язок даної задачі, маємо:

максимальне значення цільової функції:

$$\varphi = 0,247044605 E - 6,$$

таким чином, ціна гри $v = 5549501,544$. При цьому оптимальні значення змінних, що є ймовірностями доцільності здійснення відповідних умов, такі:

$$\begin{aligned} q_1^* &= 0,00; q_2^* = 0,00; q_3^* = 0,00; q_4^* = 0,00; q_5^* = 0,00; \\ q_6^* &= 0,00; q_7^* = 0,00; q_8^* = 0,00; q_9^* = 0,00; q_{10}^* = 0,00; \\ q_{11}^* &= 0,00; q_{12}^* = 0,00; q_{13}^* = 0,00; q_{14}^* = 0,00; \\ q_{15}^* &= 0,85714; q_{16}^* = 0,00; q_{17}^* = 0,00; q_{18}^* = 0,00; \\ q_{19}^* &= 0,14286; q_{20}^* = 0,00; q_{21}^* = 0,00; q_{22}^* = 0,00. \end{aligned}$$

Отже, з огляду оптимального вибору проекту, пріоритет слід віддати реалізації умови 15, що дорівнює 0,85714. Дана комбінація включає такі параметри: викуп землі інвестором, залучення вітчизняного підрядника, використання асфальтобетонного покриття та фінансування способом кредиту 4% МФО (під державні гарантії). При цьому вартість проекту буде 4 047 852 тис. дол. США.

ВИСНОВКИ

Застосування методів лінійного програмування (матричних ігор) дозволяє прийняти рішення в умовах можливих протидій конкурентів або невизначеності в зовнішньому середовищі. У контексті вивчення взаємодії партнерів ДПП використання матричної гри дозволило: i) визначити оптимальну вартість проекту ДПП, що враховує позиції як держави, так і приватного партнера; ii) визначити найбільш доцільну комбінацію умов реалізації проекту, врахувавши різні фактори, що впливають на кінцеву вартість проекту. При постановці та розв'язуванні оптимізаційної задачі визначення оптимальної вартості проекту було окреслено такі умови гри: правила гри, кількість учасників, можливі стратегії гравців, можливість отримання вигоди, умови або фактори впливу на вартість гри (вартість проекту).

На основі аналізу отриманих результатів розв'язання оптимізаційної задачі можна прийняти рішення щодо фінансування проекту, особливостей його реалізації (вирішення питань щодо землевідведення, подальше обрання підрядної організації, визначення технології покриття автомобільної дороги), стратегії партнерів, що сприятиме підвищенню ефективності реалізації проекту ДПП.

Одним із напрямків подальших досліджень може бути вивчення стратегій партнерів ДПП з використанням антагоністичних ігор, ситуація, де два гравця мають спільну мету, але прямо протилежні інтереси. Розв'язання такої задачі дозволить упевнитися в доцільності залучення приватного партнера до реалізації проекту. Не менш важливим видається аналіз альтернативних варіантів досягнення певної соціально-економічної мети ДПП із застосуванням методу експертних оцінок. Для того, щоб упевнитись у вірності вибору ДПП як способу досягнення певної мети, необхідно піти методом «супротивного аналізу», тобто проаналізувати інші можливі варіанти – альтернативи [25]. Якщо вони будуть відкинуті як менш результативні та життєздатні,

тоді підтвердиться потреба у ДПП. Метод експертних оцінок дозволить врахувати як кількісні, так і якісні характеристики проекту. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Варнавский В. Г.** Партнерство государства и частного сектора: формы, проекты, риски / В. Г. Варнавский. – М.: Наука, 2005. – 315 с.
- 2. Гриценко Л. Л.** Науково-методичний підхід до оцінювання ризиків інноваційних проектів державно-приватного партнерства / Л. Л. Гриценко // Маркетинг та менеджмент інновацій. – Суми: ТОВ «ВТД «Університетська книга», 2015. – № 1. – 259 с.
- 3. Єфименко Т.** Державно-приватне партнерство в системі регулювання економіки: монографія / Єфименко Т. І., Черевиков Є. Л., Павлюк К. В. [та ін.]; за заг. ред. чл.-кор. НАНУ Т. І. Єфименко / НАН України, Ін-т екон. та прогноз. – К., 2012. – 372 с.
- 4. Запатрина И. В.** Потенциал публично-частного партнерства для развивающихся экономик / И. В. Запатрина. – К.: Центрорук, 2011. – 152 с.
- 5. Irwin T. C.** Government Guarantees: Allocation and Valuing Risk in Privately Financed Infrastructure Projects / Timothy C. Irwin. – World Bank, Washington, D. C., 2007. – 216 p.
- 6. Пильтій О. В.** Типові моделі розподілу ризиків державно-приватного партнерства / О. В. Пильтій // Економіка України. – 2013. – № 7. – С. 23–29.
- 7. Черевиков Є. Л.** Управління ризиками проектів державно-приватного партнерства / Є. Л. Черевиков, Т. А. Єрофєєва // Фінансова політика та економічне регулювання: наукові праці НДФІ. – 2010. – № 4 (53). – С. 48–53.
- 8. Бланк И. А.** Инвестиционный менеджмент / И. А. Бланк. – К.: Эльга-Н; Ника-Центр, 2008. – 448 с.
- 9. Пересада А. А.** Проектное финансирование / А. А. Пересада, Т. В. Майорова; под общ. ред. А. А. Пересады. – К.: КНЕУ, 2007. – 768 с.
- 10. Царев В. В.** Оценка экономической эффективности инвестиций / В. В. Царев. – СПб.: Питер, 2004. – 464 с.
- 11. Банди Б.** Основы линейного программирования / Б. Банди. – М.: Радио и связь, 1989. – 548 с.
- 12. Бирман Г.** Экономический анализ инвестиционных проектов / Г. Бирман, С. Шмидт; пер. с англ. под ред. Л. П. Белых. – М.: Банки и биржи; ЮНИТИ, 1997. – 631 с.
- 13. Кини Р. Л.** Принятие решений при многих критериях: предпочтения и замещения / Р. Л. Кини, Х. Райфа; пер. с англ. – М.: Радио и связь, 1981. – 560 с.
- 14. Льюс Р. Д.** Игры и решения / Р. Д. Льюс, Х. Райфа; пер. с англ. – М.: Иностранная литература, 1961. – 643 с.
- 15. Малярець Л. М.** Економіко-математичні методи і моделі: прак. посібн. / Укл. Л. М. Малярець, Е. Ю. Железнякова, Є. Ю. Місюра. – Х.: Вид. ХНЕУ, 2011. – 319 с.
- 16. Оуэн Г.** Теория игр / Г. Оуэн; пер. с англ. – М.: Мир, 1971. – 216 с.
- 17. Романюк В. В.** Про раціоналізований принцип оптимальності у деяких матричних іграх / В. В. Романюк // Вісник Хмельницького національного університету. Технічні науки. – 2008. – № 1. – С. 156–161.
- 18. Романюк В. В.** Про залежність множини оптимальних рішень, яка визначається за критерієм добутоків, від доданої до матриці рішень константи / В. В. Романюк // Наука й економіка. – 2007. – Вип. 3 (7). – С. 120–126.
- 19. Схрейвер А.** Теория линейного и целочисленного программирования: в 2-х томах. Т. 1 / А. Схрейвер; пер. с англ. – М.: Мир, 1991. – 360 с.

20. Тищенко В. Ф. Когнітивне моделювання процесів публічно-приватного партнерства в регіонах України / В. Ф. Тищенко, Д. М. Складанний // Проблеми економіки. – 2013. – № 2. – С. 288–297.

21. Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо розвитку південно-західної частини Одеської області» від 15.01.2008 р. № 16/2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/16/2008>

22. Державна цільова економічна програма розвитку автомобільних доріг загального користування на 2013–2018 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 11.07.2013 р. № 696 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/696-2013-n>

23. Постанова «Про доповнення Переліку об'єктів права державної власності, які можуть надаватися в концесію» від 10 червня 2009 року № 569 // Офіційний вісник України від 19.06.2009. – К., 2009 р. – № 43. – С. 146, стаття 1441.

24. Інвестиційний портал Одеської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://invest.odessa.gov.ua/>

25. Практичний посібник з підготовки техніко-економічного обґрунтування та застосування методики проведення аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства / Програма розвитку державно-приватного партнерства в Україні (РЗДП). – К., 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ppp-ukraine.org/wp-content/uploads/2015/03/PracticalGuide.pdf>

REFERENCES

Blank, I. A. *Investitsionnyy menedzhment* [Investment management]. Kyiv: Elga; Nika-Tsentr, 2008.

Bandi, B. *Osnovy lineynogo programmirovaniya* [Basics of linear programming]. Moscow: Radio i Svyaz, 1989.

Birman, G., and Shmidt, S. *Ekonomicheskyy analiz investitsionnykh proektov* [Economic analysis of investment projects]. Moscow: Banki i birzhi; YuNITI, 1997.

Cherevykov, Ye. L., and Yerofeieva, T. A. "Upravlinnia ryzykamy proektiv derzhavno-pryvatnoho partnerstva" [Risk management of public-private partnerships]. *Finanova polityka ta ekonomichne rehulivannia*, no. 4 (53) (2010): 48-53.

Hrytsenko, L. L. "Naukovo-metodychnyi pidkhid do otsiniuvannia ryzykiv innovatsiinykh proektiv derzhavno-pryvatnoho partnerstva" [Scientific and methodical approach to the assessment of risks of innovative projects of state-private partnership]. *Marketynh ta menedzhment innovatsii*, no. 1 (2015): 96-106.

Irwin, T. C. *Government Guarantees: Allocation and Valuing Risk in Privately Financed Infrastructure Projects*. Washington, D. C.: World Bank, 2007.

Investytsiynyi portal Odeskoi oblasti. <http://invest.odessa.gov.ua/>

Kini, R. L., and Rayfa, Kh. *Prinyatiye resheniy pri mnogikh kriteriyakh: predpochteniya i zameshcheniya* [Decision-making at many criteria: preferences and substitution]. Moscow: Radio i svyaz, 1981.

Lius, R. D., and Rayfa, Kh. *Igry i resheniya* [Games and decisions]. Moscow: Inostrannaya literatura, 1961.

[Legal Act of Ukraine] (2008). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/16/2008>

[Legal Act of Ukraine] (2013). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/696-2013-n>

[Legal Act of Ukraine] (2009).

Maliarets, L. M. *Ekonomiko-matematychni metody i modeli* [Economic-mathematical methods and models]. Kharkiv: Vyd-vo KhNEU, 2011.

Ouen, G. *Teoriya igr* [Theory of game]. Moscow: Mir, 1971.

Peresada, A. A., and Mayorova, T. V. *Proektnoye finansirovaniye* [Project financing]. Kyiv: KNEU, 2007.

Pyltiai, O. V. "Typovi modeli rozpodilu ryzykiv derzhavno-pryvatnoho partnerstva" [The standard models of risk-sharing public-private partnership]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 7 (2013): 23-29.

"Praktychnyi posibnyk z pidhotovky tekhniko-ekonomichnoho obgruntuvannia ta zastosuvannia metodyky provedennia analizu efektyvnosti zdiisnennia derzhavno-pryvatnoho partnerstva" [A practical guide for the preparation of the feasibility study and application of methods of analysis of the effectiveness of the implementation of public-private partnerships]. <http://ppp-ukraine.org/wp-content/uploads/2015/03/PracticalGuide.pdf>

Romaniuk, V. V. "Pro zalezhnist mnozhyny optymalnykh rishen, yaka vyznachaietsia za kryteriiem dobutkiv, vid dodanoi do matrytsi rishen konstanty" [Depending on the set of optimal solutions, which is determined by the criterion of works, added to the decision matrix of constants]. *Nauka i ekonomika*, no. 3 (7) (2007): 120-126.

Romaniuk, V. V. "Pro ratsionalizovanyi pryntsyp optyimalnosti u deiakyykh matrychnykh ihrakh" [On the rationalized principle of optimality in some matrix games]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Tekhnichni nauky*, no. 1 (2008): 156-161.

Skhreyver, A. *Teoriya lineynogo i tselochislennogo programmirovaniya* [Theory of linear and integer programming]. Moscow, 1991.

Tsarev, V. V. *Otsenka ekonomicheskoy effektivnosti investitsiy* [Assessment of economic efficiency of investments]. St. Petersburg: Piter, 2004.

Tyshchenko, V. F., and Skladannyi, D. M. "Kognityvne modelivannia protsesiv publichno-pryvatnoho partnerstva v rehionakh Ukrainy" [Cognitive modelling of processes of public-private partnerships in the regions of Ukraine]. *Problemy ekonomiky*, no. 2 (2013): 288-297.

Varnavskiy, V. G. *Partnerstvo gosudarstva i chastnogo sektora: formy, proekty, riski* [The partnership between the government and the private sector: forms, projects, risks]. Moscow: Nauka, 2005.

Yefymenko, T. I. et al. *Derzhavno-pryvatne partnerstvo v systemi rehulivannia ekonomiky* [Public-private partnership in the system of economic regulation]. Kyiv, 2012.

Zapatriina, I. V. *Potentsial publichno-chastnogo partnerstva dlya razvivayushchikhsya ekonomik* [The potential of public-private partnerships for developing economies]. Kyiv: Tsentrodrak, 2011.

ТЕНДЕНЦІЇ ТА СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ АВІАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

© 2016 КАЛИНОВСЬКИЙ А. О., ГОРБАЛЬ Н. І., КАЛИНОВСЬКА Н. Л.

УДК 338.47

Калиновський А. О., Горбаль Н. І., Калиновська Н. Л. Тенденції та стратегії розвитку авіаційної галузі України

Метою статті є ретроспективне та перспективне дослідження становлення української авіаційної галузі з метою вироблення ймовірних стратегій розвитку вітчизняного авіабудування. Проаналізовано особливості функціонування авіагалузі, структуру ринку авіабудування. У результаті дослідження стану вітчизняної авіагалузі з точки зору попиту та пропозиції встановлено спад у галузі внаслідок економіко-політичної ситуації в країні. Констатовано певний потенціал, але й існуючі проблеми вітчизняного авіабудування, що мають, крім поточної ситуації в Україні, й історичні підстави. Аналізуються основні тенденції розвитку авіаційної галузі у світі та Україні дало підґрунтя для формування матриці SWOT-аналізу для авіабудівної галузі України, де серед основних конкурентних переваг названо тривалу присутність у галузі, наявність кваліфікованих працівників, відносно нижчі витрати, а серед конкурентних недоліків – застарілі методи управління й недосконала закрита політика інвестування внаслідок залежності від держави, фінансові проблеми та неспроможність забезпечити глобальні післяпродажні послуги. Констатовано можливість впровадження на сьогодні лише найменш прибуткової та ризикової стратегічної альтернативи, базованої на постачанні на світовий ринок середньо- та низькотехнологічних запчастин за низькими цінами. Перспективою подальших досліджень є розробка тактичних заходів для розвитку вітчизняного авіабудування в межах обраної стратегії.

Ключові слова: авіація, авіаційна галузь, авіабудування, авіавиробник, авіатранспорт, авіакомпанія, пасажиропотік, авіатехнічні послуги.

Табл.: 1. Бібл.: 12.

Калиновський Андрій Олегович – асистент кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: akalynowskyi@ukr.net

Горбаль Наталія Ігорівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: natalia@polynet.lviv.ua

Калиновська Наталія Леонідівна – старший викладач кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: kalina.net2015@gmail.com

УДК 338.47

Калиновский А. О., Горбаль Н. И., Калиновская Н. Л. Тенденции и стратегии развития авиационной отрасли Украины

Целью статьи является ретроспективное и перспективное исследование становления украинской авиационной отрасли с целью выработки возможных стратегий развития отечественного авиастроения. Проанализированы особенности функционирования авиаотрасли, структура рынка авиастроения. В результате исследования состояния отечественной авиаотрасли с точки зрения спроса и предложения установлен спад в отрасли в результате экономико-политической ситуации в стране. Констатируется определенный потенциал, но и существующие проблемы отечественного авиастроения, имеющие, кроме текущей ситуации в Украине, и исторические корни. Анализ основных тенденций развития авиационной отрасли в мире и Украине дал основу для формирования матрицы SWOT-анализа для авиастроительной отрасли Украины, где среди основных конкурентных преимуществ названы длительное присутствие в отрасли, наличие квалифицированных работников, относительно низкие издержки, а среди конкурентных недостатков – устаревшие методы управления и несовершенная, закрытая политика инвестирования вследствие зависимости от государства, финансовые проблемы и неспособность обеспечить глобальные послепродажные услуги. Констатируется возможность внедрения на сегодняшний день только наименее прибыльной и рискованной стратегической альтернативы, основанной на поставках на мировой рынок средне- и низкотехнологичных запчастей по низким ценам. Перспективой дальнейших исследований является разработка тактических мер по развитию отечественного авиастроения в рамках выбранной стратегии.

Ключевые слова: авиация, авиационная отрасль, авиастроение, авиапроизводитель, авиатранспорт, авиакомпания, пассажиропоток, авиатехнические услуги.

Табл.: 1. Библ.: 12.

Калиновский Андрей Олегович – асистент кафедры внешнеэкономической и таможенной деятельности, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

E-mail: akalynowskyi@ukr.net

Горбаль Наталья Игоревна – кандидат экономических наук, доцент кафедры внешнеэкономической и таможенной деятельности, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

E-mail: natalia@polynet.lviv.ua

Калиновская Наталья Леонидовна – старший преподаватель кафедры менеджмента и международного предпринимательства, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

E-mail: kalina.net2015@gmail.com

UDC 338.47

Kalynovskyy A. O., Horbal N. I., Kalynovska N. L. Trends and Strategies for Developing the Aviation Industry Sector of Ukraine

The article is concerned with retrospective and prospective study of the Ukrainian aviation industry sector with a view to elaborate possible strategies for development of the domestic aircraft engineering. Peculiarities of functioning of aviation industry sector, as well as aircraft engineering market structure, have been analyzed. Resulting from the research of status of the domestic aviation industry sector in terms of supply and demand, a decline in the industry sector as a result of the economic-political situation in the country has been determined. Availability of certain potential has been confirmed, but there are also problems of domestic aircraft engineering, which, in addition to the current situation in Ukraine, have some historical roots. An analysis of the main trends in development of aviation industry both world-wide and in Ukraine gave a basis to form a matrix of SWOT-analysis for the aircraft industry sector, where as the main competitive advantages have been identified the long-term presence in the industry, availability of skilled workers, relatively low costs, and as among the competitive disadvantages: the outdated management practices and the imperfect, closed investment policy because of dependence on the State, as well as financial problems and inability to provide the global after-sales services. Possibility to implement for the present moment only the least profitable and risky strategic alternative, based on supplying the world market of medium-and low-technology parts at low prices, has been noted. Prospect for further research is to develop tactical measures to promote domestic aircraft engineering within terms of the chosen strategy.

Keywords: aviation, aviation industry sector, aircraft engineering, aircraft producer, airline company, passenger flow, aerotechnical services.

Table: 1. Bibl.: 12.

Kalynovskyy Andriy O. – Assistant, Department of Foreign Trade and Customs Operations, Lviv Polytechnic National University (12 Stepana Bandery Str., Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: akalynowskyi@ukr.net

Horbal Nataliya I. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Foreign Trade and Customs Operations, Lviv Polytechnic National University (12 Stepana Bandery Str., Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: natalia@polynet.lviv.ua

Kalynovska Nataliya L. – Senior Lecturer of the Department of management and International Business, Lviv Polytechnic National University (12 Stepana Bandery Str., Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: kalina.net2015@gmail.com

Авіаційна галузь України характеризується технологічною складністю, високою додатковою вартістю, постійними інноваціями і стратегічною природою. Розвиток галузі розглядається країною як питання національних інтересів, що слугують як економічним цілям, так і цілям безпеки. У даній галузі необхідний значний обсяг витрат на дослідження, інженерний досвід і кваліфікація, дорогі й складні спеціалізовані активи й провідні управлінські навички, що результувало у формуванні конкурентоспроможної авіагалузі лише в кількох країнах. І навіть у них галузь суттєво залежна від урядової і політичної підтримки. Відповідно, для вироблення рекомендацій з подальшого розвитку вітчизняної авіагалузі необхідний глибокий аналіз ситуації на світовому і українському авіаринку.

Особливості та тенденції розвитку українського авіаційного ринку досліджували С. Подреза, А. Вовнянко, А. Гук, В. Романюк [1–4] та ін. Однак актуальним залишається питання вироблення стратегії розвитку вітчизняного авіабудування з урахуванням існуючих тенденцій на ринку, політико-економічної ситуації.

Метою статті є дослідження становлення української авіаційної галузі в контексті тенденцій розвитку ринку з метою вироблення ймовірних стратегій розвитку вітчизняного авіабудування.

В Україні авіагалузь є однією зі стратегічних та активно не розвивається. У сфері вітчизняних авіап перевезень у 2014 р. відбулося погіршення показників, спричинене ускладненням економічної та військово-політичної ситуації в державі, рекомендаціями низки міжнародних організацій та органів ЄС щодо оминання альтернативними маршрутами частини повітряного простору України. Водночас як світові авіакомпанії продемонстрували зростання пасажирських перевезень у 2014 р. на 5,9% [5], в Україні відбулося падіння попиту на авіап перевезення внаслідок зниження купівельної спроможності населення. Нещодавні негативні події (анексія Криму, катастрофа Боїнгу Малайзійських авіаліній) ще більше погіршили ситуацію. Знищено термінали та злітні смуги аеропортів Донецька та Луганська. Аеропорти на Кримському півострові опинилися під повним контролем окупантів. Іноземні авіакомпанії намагаються оминати повітряний простір України.

Протягом першої половини 2015 р. авіаційне сполучення в країні забезпечувала 31 українська авіакомпанія, було здійснено 31 100 рейсів. Обсяги перевезених клієнтів авіакомпаній зменшилися в порівнянні з 2014 р. на 8,5% і склали 2 730 900 осіб. Також на 8,4% зменшилися обсяги перевезень вантажів, які склали 32 900 т [6].

З 1992 р. здійснювалася робота з входження України в міжнародну авіатранспортну спільноту. Набуто членства в таких міжнародних авіаційних організаціях: Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО) (з 09.09.1992 р.); Європейська конференція цивільної авіації (ЕКЦА) (з 15.12.1999 р.); Європейська організація з безпеки аеронавігації (ЄВРОКОНТРОЛЬ) (з 01.05.2004 р.). На даний час Україна ратифікувала 39 міждержавних договорів у сфері авіаційних перевезень, також укладено 66 двосторонніх міжурядових угод про авіаційний простір.

У 2010 р. розпорядженням КМУ від 20.10.2010 р. № 2174-р було затверджено Транспортну стратегію України на період до 2020 року, де ключовим напрямом визначено інтеграцію цивільної авіації до Спільного авіаційного простору (САП) з ЄС. Угода про САП була парафрована 28.11.2013 р. На даний час укладання Угоди не відбулося через конфлікт інтересів Великобританії та Іспанії щодо правового статусу аеропорту Гібралтар. Основною метою України є застосування правил ЄС у галузі цивільної авіації. Такий підхід дозволить максимально спростити взаємний доступ на ринок авіаційних перевезень України та ЄС [6].

Наказом Мінінфраструктури від 15.01.2014 р. № 18 затверджено Галузеву програму з безпеки польотів на 2014–2016 роки. Мінінфраструктури розробило Концепцію Державної цільової програми розвитку аеропортів на період до 2023 року, затверджену постановою КМУ від 30.12.2013 р. № 944. У листопаді 2015 р. Мінінфраструктури опублікувало проект «Стратегічного плану розвитку авіаційного транспорту до 2020 року». Однак, на думку фахівців, він не достатньо враховує світові тенденції на ринку й не містить конкретних рекомендацій. І в той час, як започатковується «відкриття неба» зі США та ЄС, головним на сьогодні світовим авіаційним ринком (Схід та Азія) не приділяється увага [3].

14.07.2015 р. відбулось укладання Угоди про «відкрите небо» між США та Україною. Нова Угода значно покращить авіаційну взаємодію між країнами та замінить старий договір від 05.06.2000 р. Надання Україні першої категорії Федеральною Авіаційною Адміністрацією США 19.09.2013 р. підтвердило відповідність вітчизняної авіаційної інфраструктури нормам Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО).

Аналізуючи галузь авіабудування, слід відзначити високий потенціал вітчизняної авіаційної промисловості. Україна входить до числа 9 країн світу, що мають замкнутий технологічний цикл створення і виробництва авіаційної техніки. Так, в Україні за останні роки розроблено та сертифіковано кілька зразків техніки цивільної авіації, яка конкурує зі світовими аналогами (АН-148 та АН-158) [7]. Станом на початок 2015 р. в Україні діють 38 організацій, які мають діючий Сертифікат розробника авіаційної техніки, а також 32 організації, що мають діючий Сертифікат схвалення виробництва авіаційної техніки [8], найвідоміші з яких – ДП «Антонов», Харківське державне авіаційно-виробниче підприємство (ХДАВП), ДП «Завод 410 ЦА», ПрАТ «Мотор Січ», ДП «Одеський авіаційний завод», ПрАТ «Авіаційна фірма «Лілієнталь» та ін. В Україні розробляються та виготовляються літаки транспортної категорії, легкі, дуже легкі та надлегкі літаки, вертольоти транспортної категорії, легкі вертольоти, теплові аеростати, мотодельтаплани, пароплани. Основними споживачами продукції вітчизняного авіабудування є країни СНД, Індія, Ірак, Іран, Лівія, Єгипет, Туреччина, Куба та інші.

Однак сучасний стан літакобудування в Україні характеризується низкою проблем: використання застарілого обладнання, труднощі з доступом до фінансових ресурсів, нерегулярні та незначні за обсягами поставки

продукції вітчизняного літакобудування на міжнародний ринок та ін.

Хоч Україна має значний досвід і в проектуванні, й у виробництві літаків, однак сьогодні розвиток дослідницького й технологічного потенціалу, в першу чергу внаслідок недостатнього інвестування, сповільнюється. Вітчизняне авіабудування має обмежені фінансові можливості як на стадії розробки, так і у фінансуванні клієнта. Фінансові потреби галузі включають не лише фінансування розробки літака, але і його продаж та надання повного післяпродажного сервісу. У конкурентів українських виробників такі фінансові потреби зазвичай покриваються через банки і фінансові ринки, партнерства для розподілення ризику й різні типи державної підтримки. Українське цивільне авіабудування відстає за всіма цими параметрами [9].

Сучасні проблеми авіабудування мають також історичні корені. У СРСР вироблялось близько 40% світового обсягу військових літаків. У 1987 р. в Україні розпочали експлуатацію щойно створеного Ан-124 «Руслан», а у 1989 р. Ан-225 «Мрія». Українська авіаційна галузь тоді могла на рівних конкурувати з американськими та європейськими виробниками [2]. Та уряд контролював кожен аспект авіабудування, й за відсутності ринково-орієнтованих цілей виробництво ґрунтувалося на політичних інтересах, унеможливаючи ефективність. Конкуренція та прибутковість не існували на ринку в принципі, а попит був постійно гарантованим.

З отриманням Україною незалежності надходження державних інвестицій в авіаційну галузь різко зменшилося. Після розвалу СРСР авіавиробники стикнулися з новими правилами гри у вигляді вартості, якості та продуктивності, а галузь фрагментувалася за новоствореними країнами, зокрема в Україні залишилося близько 30% потужностей авіадизайну, досліджень та виробництва. Але фінальне збирання могло здійснюватися лише в інших пострадянських країнах [10]. І хоча було прийнято програму розвитку цивільного авіабудування, лише 10% необхідних коштів були наявними. Це спричинило ізоляцію українських авіабудівників від іноземних партнерів, крім країн колишнього Союзу, що призвело до спаду в галузі в 1990-х рр. і високої залежності від російських постачальників. Навіть незважаючи на випуск «Антоновим» Ан-140 і розробку Ан-148, українська авіапромисловість залишилася сфокусованою на своїх ключових компетенціях – військова промисловість, експорт на традиційні ринки, співпраця з Росією і забезпечення послуг з ремонту, відновлення і вдосконалення в десятках країн, зокрема Китаї, Індії, Лівії [10].

І сьогодні українське авіабудування залежне від держави. «Антонов» на 100% залишається в державній власності з близько 70% компонентів, що використовуються українськими авіабудівниками, експортованими з Росії. Відповідно Україна є суттєво залежною від російських постачальників. Та, на відміну від Росії, що намагається чітко позиціонувати себе на міжнародному комерційному ринку, Україна зосередилася в основному на наданні сервісного обслуговування військовим літакам, що вже експлуатуються. Але, оскільки лише 5–10%

загального вітчизняного літакобудування призначено для внутрішнього ринку, українська авіапромисловість залишається залежною від експорту, і тому для підтримання довготривалого розвитку необхідно конкурувати на міжнародному ринку з літаками власного виробництва – Ан-140, Ан-148 і Ан-158. Та обсяги виробництва залишаються низькими [11].

Тісні взаємозв'язки України з Росією в авіа- та оборонній галузі зберігалися два десятиліття після розвалу Радянського Союзу. Вони, зокрема, є серед причин протидії РФ процесам щодо посилення співпраці України та ЄС. Революція в Україні в 2014 р. мала великий вплив на економічну і політичну ситуацію, відносини з іншими країнами, особливо з Росією. В результаті військових дій погіршилися взаємовідносини Росії з США та ЄС [11]. У 2013 р. Росія започаткувала модернізацію літаків, розроблених за кордоном (тобто в Україні), без згоди розробників, що фактично було прямою атакою на українських авіавиробників. Після цього в 2014 р. Україна скасувала багато угод з Росією у цій сфері. Подальше погіршення взаємостосунків двох країн відобразиться на розвитку галузі, навіть з врахуванням того, що ні Україні, ні Росії не є на сьогодні конкурентоспроможними на ринках комерційних літаків та двигунів. Навіть якщо б Україна змогла виробляти літаки й двигуни світового рівня, вона все ще має обмежений комерційний досвід поза межами колишнього СРСР і неминуче стикається з реаліями сьогодення – глобалізацією і технологізацією [11].

У результаті аналізування тенденцій розвитку авіагалузі в Україні сформовано матрицю SWOT-аналізу для авіабудівної галузі України (табл. 1).

Як бачимо, основні конкурентні переваги українського авіабудування – тривала присутність у галузі, наявність кваліфікованих кадрів, відносно низькі витрати, а конкурентні недоліки – застарілі методи управління й недосконала закрыта політика інвестування внаслідок залежності від держави, фінансові проблеми та неспроможність забезпечити глобальні післяпродажні послуги.

Ключові перешкоди для розвитку авіабудівної галузі України:

1. *Невеликий розмір внутрішнього ринку.* У галузі комерційного літакобудування значний обсяг внутрішнього ринку є важливою стратегічною перевагою, оскільки забезпечує економію на масштабах у виробництві й сервісному обслуговуванні. Порівняно із сусідніми країнами український внутрішній ринок є відносно невеликим – внутрішній цивільний флот за кількістю літаків становить лише чверть російського, 8% китайського і 2% американського [9]. Відповідно, доступ до іноземних ринків є критично важливим.

2. *Мала частка світового ринку.* За оцінками фахівців ОЕСР, частка світового ринку ДП «Антонов» – близько 3% [11]. При цьому вітчизняна авіапродукція представлена у сегменті регіональної, транспортної авіації та двигунобудування, тоді як найприбутковішою вважається ніша магістральних пасажирських лайнерів [4]. Навіть на внутрішньому ринку українські авіакомпанії надають перевагу придбання іноземних літаків через

SWOT-аналіз для авіабудівної галузі України

Сильні сторони	Слабкі сторони
Тривала присутність у галузі. Пріоритетність галузі для держави. Вигідне географічне розташування. Наявність галузевих науково-дослідних і навчальних інститутів. Відносно кваліфіковані трудові ресурси. Відносно нижчі витрати і конкурентна ціна	Повна залежність виробників від держави і, як наслідок, застарілі методи управління, недосконала закрита політика інвестування, складний правовий статус, брак співпраці з постачальниками для розподілу ризику, неефективне фінансування клієнтів. Неспроможність забезпечення глобальних послуг з технічного обслуговування, ремонту. Застарілі основні фонди. Низький рівень інноваційної діяльності. Залежність від постачання вузлів, деталей, комплектуючих з інших країн. Відтік кваліфікованих кадрів за кордон, старіння робочої сили. Невелика частка світового ринку, неосвоєння провідних сегментів
Можливості	Загрози
Збільшення попиту на пасажирські та вантажні авіаперевезення в світі й, відповідно на продукцію авіабудування. Посилення внутрішнього попиту на військові літаки	Високі бар'єри входу на світовий ринок. Посилення конкуренції на світовому ринку. Зростання попиту на літаки з низькими операційними витратами (зокрема, включають технічне обслуговування і ремонт). Обмежений розмір внутрішнього ринку. Подальше зниження внутрішнього попиту на авіаперевезення. Недостатність державної підтримки розвитку галузі, в першу чергу фінансової. Недостатня розвиненість фінансових ринків

вартість та ризики переходу на нову ще не випробувану модель. Також авіакомпанії часто фокусуються на певних моделях щоб досягти переваг за рахунок масштабів у навчанні персоналу та закупівлях запчастин.

3. *Недостатні післяпродажні послуги з технічного обслуговування й ремонту, що є ключовим при збуті літаків, особливо при експорті.* Натомість клієнти «Антонова» публічно скаржились на низький рівень таких послуг. Слабкість «Антонова» у цій сфері пояснюється кількома причинами: 1) історично компанія спеціалізувалася на військових літаках, де ефективності їх використання приділяється менша увага, а логістика часто здійснюється самими клієнтами; 2) значні витрати на налагодження мережі технічного обслуговування і ремонту, при цьому для забезпечення ефективності інвестиції в такі сервісні потужності повинні розподілятися на достатню кількість літаків. Можливістю розвитку таких потужностей без необхідності несення усіх витрат могло б бути залучення іноземних компаній [9].

4. *Застаріле закрите управління, брак співпраці з постачальниками для розподілу ризиків внаслідок залежності від держави.* Українське цивільне авіабудування регулюється так, як і військове, що зумовлює наголос на нацбезпеці, а не бізнес-цілях, і, відповідно, низьку конкурентоспроможність. Фахівці підкреслюють, що українські авіабудівники потребують значної міри автономії своїх фінансових і операційних рішень. З іншого боку, стратегічний характер галузі та великий обсяг фінансових інвестицій вимагає структурованого і прозорого управління й нагляду за монополізацією. Та такі проблеми не є характерними виключно для України, і більшість країн – членів ОЕСР мають значний досвід їх вирішення [12].

5. *Довготермінова стабільність кваліфікації працівників – сумнівна.* Як і інші сектори економіки, українське авіабудування стикається зі старінням робочої

сили. Молодших спеціалістів недостатньо, до того ж, відбувається «відтік мізків» у розвинуті країни, особливо стосовно висококваліфікованих працівників. Керівництво «Антонова» уже висловлює занепокоєння через недостатню наявність компетентних працівників середнього та нижчого рівнів. Людські ресурси є ключовими в галузі, й щоб утримати й підвищувати кваліфікацію працівників, необхідні системні дії на всіх рівнях освіти.

6. *Обмежене фінансування на стадії розробки.* Авіабудування на стадії розробки вимагає величезних інвестицій, які зазвичай виробники отримують через банки, фінансові ринки, партнерів чи державну підтримку. Українським авіабудівникам сьогодні бракує усіх цих джерел. Вони можуть користуватися фінансуванням лише окремих національних банків, власними надходженнями та держбюджетом, а до інших глобальних джерел державні компанії доступу не мають.

7. *Неефективне фінансування клієнтів.* У галузі важливим є фінансування як розробки літаків, так і їх купівлі. У розвинених країнах клієнти користуються позиками банків чи операційним або фінансовим лізингом. Українські ж банки не мають фінансових можливостей для таких значних позик, а дві найбільші операційно-лізингові компанії не є клієнтами «Антонова» (ILFC працює лише з Boeing та Airbus, а GECAS ще й з Bombardier та Embraer), адже його основні українські й російські клієнти не є достатньо кредитоспроможними. А щодо фінансового лізингу, то рівень розвитку фінансових ринків та рівень макроекономічної стабільності в Україні підриває конкурентоспроможність вітчизняної галузі [9].

8. *Брак загальної державної підтримки.* У більшості країн авіабудування підтримується урядами різними шляхами як у виробництві, так і у фінансуванні клієнтів. Пряма допомога держави – це найчастіше підтримка НДДКР та інновацій. Так, Airbus отримав кілька

позик від Європейського Інвестиційного Банку, зокрема, останнім часом на зменшення споживання пального та викидів вуглекислого газу. В Україні ж можливості держбюджету останнім часом виключають суттєву допомогу національним галузям [9].

Відповідно для розвитку авіабудівної галузі України рекомендуються:

1. *Реформування управління в галузі й корпоратизація.* Україна, як і багато інших країн, має зберегти контроль над військовим авіабудуванням, але комерційно потребує приватних та іноземних інвестицій. Відповідно уряд міг би розділити керівництво цими двома секторами. Фахівці [9] рекомендують спростити і раціоналізувати форми управління й власності, щоб кредитори змогли виставляти вимоги й ініціювати визнання неплатоспроможності в разі необхідності. Зокрема вважають доцільним корпоратизацію «Антонова», що забезпечить кращий доступ до внутрішнього і міжнародного фінансування, можливості міжнародної співпраці, операційну свободу [12].

2. *Необхідність покращання інвестиційної політики й просування галузі.* Рекомендують відкрити галузь для приватних та іноземних інвестицій, що, зокрема, необхідно для залучення партнерів з метою розподілу ризиків та формування відносин з міжнародними фінансовими системами. Відкритість галузі – і необхідна умова розвитку мережі надання сервісних послуг, який є практично неможливим без партнерства з існуючими розвинутими міжнародними компаніями. Але, звісно, уряд повинен діяти системно, щоб зацікавити інвесторів галуззю – у сфері законодавства, реформ, пріоритезування галузі та її просування в міжнародному середовищі [9].

3. *Вдосконалення торгової політики.* Хоча на сьогодні торгові бар'єри й не мають значного впливу через низьку інтеграцію в міжнародні ланцюги постачання, але надалі торгова політика набере важливості.

4. *Підтримання довготермінової стабільності кваліфікації працівників.* Першим кроком може бути вдосконалення середньої базової освіти, а на її основі – середньої спеціальної освіти відповідно до нагальних потреб бізнесу. Також необхідний розвиток специфічних ефективних програм для збереження і вдосконалення навичок робітників та інженерів на постійній основі.

5. *Державна підтримка галузі та клієнтів.* Необхідно сформулювати стратегію розвитку авіагалузі й спрямовувати кошти в найефективніші сфери. При цьому важливий ретельний контроль державних коштів та чесна конкуренція згідно з міжнародною практикою [9]. Відзначимо, що Уряд України визначив авіабудування «стратегічно важливим для економіки держави» сектором. Втім, конкретних дій із реалізації прийнятої стратегії на сьогодні не здійснено.

Фахівці ОЕСР, аналізуючи конкурентоспроможність галузей економіки України, обрали авіабудування серед інших сфер вітчизняного машинобудування як найперспективніше через володіння специфічними технологіями та навиками, пріоритетність для держави та очікувані обсяги світового

попиту [9] і розробили рекомендації для його розвитку. Виходячи з групування компаній у галузі: 1) основні виробники (OEM – *original equipment manufacturer*), такі, як Airbus, Boeing, що здійснюють дизайн, інтеграцію і кінцеве збирання літака, а також основне технічне обслуговування й ремонт; 2) постачальники 1-го рівня, що здійснюють інтеграцію, несуть відповідальність за виробництво і збирання основних систем літака (двигуни, бортове обладнання, крила, шасі) й надають значну кількість послуг із технічного обслуговування й ремонту; 3) постачальники 2-го рівня, що здійснюють постачання компаніям 1-го рівня, виробляючи підсистеми літака і компоненти бортового обладнання; 4) постачальники 3-го рівня виготовляють системні елементи і компоненти; 5) постачальники 4-го рівня постачають сировину та інші компоненти, програмне забезпечення і послуги; 6) компанії, що здійснюють лише технічне обслуговування, ремонт та відновлення, – вони пропонують Україні три різні стратегії розвитку авіабудівної галузі:

1. **Довготермінова** – розвиток основних виробників і постачальників 1-го рівня. Вона вимагатиме реконструкції ролі вітчизняних основних виробників через посилення послуг із технічного обслуговування і ремонту та вдосконалення фінансових умов придбання літаків.

2. **Середньотермінова** – розвиток постачальників найпрогресивніших найдорожчих товарів 2 і 3 рівнів.

3. **Короткотермінова** – фокусування на постачальниках простих дешевих товарів 2 і 3 рівнів [9].

Ці стратегії можуть бути як окремими стратегічними альтернативами, так і етапами довготермінового плану розвитку галузі. Але всі стратегії вимагають і фінансових ресурсів, і активного залучення держави й приватного сектору.

Перша альтернатива є амбітною і високоризиковою. Українські компанії мали б стати виробниками комплексного продукту світового рівня, – сфокусуватися на координуванні дизайну, виробництва і технічного обслуговування й ремонту. Або ж вони могли б як постачальники 1-го рівня здійснювати дизайн, виробництво та техобслуговування й ремонт складних модулів літака, зокрема двигунів. Перевагою другої опції були б вища дохідність, у той час як перша була б привабливішою для іноземних інвесторів. Однак фахівці вважають, що невеликий внутрішній ринок, обмежені фінансові можливості, а також активність нових китайських та японських конкурентів є суттєвими стримуючими чинниками для втілення першої найамбітнішої опції. Для неї необхідні величезні кошти, і, що найскладніше, – на створення потужностей для технічного обслуговування й ремонту в країнах потенційних клієнтів. На сьогодні це ключова, та, на жаль, відсутня в українських виробників складова конкурентоспроможності літаків. Вона вимагатиме складських потужностей, забезпечення запасними частинами, навчання і підготовки кадрів на місцях і постійних (24/7) сервісних послуг. А складність управління глобальними ланцюгами постачання робить її вельми ризиковою.

Друга стратегічна альтернатива передбачає помірний рівень ризику. Українські постачальники брали б

участь у розробці й виробництві найсучасніших продуктів, але не виступали б інтегратором чи провайдером сервісних послуг. Потужності українських компаній загалом достатні для такої альтернативи, що є менш прибутковою й ризиковою, адже більшість сервісних послуг надавала б основною компанією-виробником. Але недоліком альтернативи є високі бар'єри входження в глобальні ланцюги постачання й необхідність відповідати глобальним стандартам сертифікації та стандартизації.

Третя альтернатива є низькоризиковою і низькоприбутковою. Українські компанії просто виробляли б середньо- та низькотехнологічні запчастини з низькими цінами. Перевагою тут є достатньо сильна виробнича інфраструктура, існуюча довіра на світовому ринку, особливо стосовно виробів із металів та можливість співпраці з широким колом споживачів із різних країн [9].

Здійснене аналізування тенденцій розвитку галузі та загальна макроекономічна ситуація в Україні дає нам підстави вважати першу стратегічну альтернативу недосяжною в короткотерміновому плані, а другу – ефективною лише за умови подолання основних виявлених вище перешкод для розвитку галузі. Тобто, на сучасному етапі прийнятною є лише третя стратегічна альтернатива. Разом з тим, якщо ситуація в Україні в цілому і в галузі зокрема буде покращуватися, ймовірний перехід до другої стратегічної альтернативи, оскільки більшість чинників глобального ринку є сприятливими для цього. Для реалізації другої та, особливо, третьої стратегічної альтернативи ключову роль відіграватиме конкурентоспроможність на світових ринках вітчизняних післяпродажних послуг, які можуть надаватись як самими українськими авіавиробниками, так і окремими спеціалізованими компаніями.

ВИСНОВКИ

У результаті дослідження основних тенденцій розвитку авіаційної галузі у світі та Україні сформовано матрицю SWOT-аналізу для авіабудівної галузі України, де серед основних конкурентних переваг названо тривалу присутність у галузі, наявність кваліфікованих працівників, відносно нижчі витрати, а серед конкурентних недоліків – застарілі методи управління й недосконала закрита політика інвестування внаслідок залежності від держави, фінансові проблеми та неспроможність забезпечити глобальні післяпродажні послуги. У результаті аналізування стратегічних альтернатив розвитку українського авіабудування, запропонованих фахівцями ОЕСР, констатовано можливість впровадження сьогодні лише найменш прибуткової та ризикової, базованої на постачанні на світовий ринок середньо- та низькотехнологічних запчастин за низькими цінами. Перспективами подальших досліджень може стати розробка тактичних заходів для розвитку вітчизняного авіабудування у межах обраної стратегії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Подреза С. М. Організаційно-економічний механізм розвитку інфраструктури технічного забезпечення авіаційного транспорту : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.07.04 –

економіка транспорту і зв'язку / С. М. Подреза. – К. : Національний авіаційний університет, 2005. – 37 с.

2. Вовнянко А. Руйнація авіаційної промисловості України [Електронний ресурс] / А. Вовнянко. – Режим доступу : <http://my.obozrevatel.com/technology/71639-rujnatsiya-aviatsijnoi-promislovosti-ukraini.htm>

3. Гук А. Льотна еволюція: що принесуть нові правила гри. І як країна виглядає в контексті світових тенденцій в авіації [Електронний ресурс] // Forbes Україна. – Режим доступу : <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1409266-lotna-evolyuciya-shcho-prinesut-novi-pravila-gri>

4. Романюк В. М. Державно-приватне партнерство як передумова підвищення ефективності управління ДП «Антонів» / В. М. Романюк // Економіка та держава. – 2015. – № 9. – С. 117–121.

5. Airbus Global Market Forecast «Flying by Numbers» 2015–2034. AIRBUS.S.A.S. 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.airbus.com/company/market/forecast/>

6. Проект «Стратегічного плану розвитку авіаційного транспорту до 2020 року» / Міністерство інфраструктури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mtu.gov.ua/projects/view.php?P=30>

7. Іваницька О. М. Сучасний стан авіаційної галузі та проблеми державного регулювання розвитку авіа лізингу в Україні / О. М. Іваницька, А. Г. Гадіак // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. – 2013. – № 1. – С. 102–105.

8. Офіційний сайт Державної авіаційної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.avia.gov.ua/documents/Lotna-pridatn/sertifikaciya-tipu/derektivni-lotnoi-pridatnosti/documents/Lotna-pridatn/sertifikaciya-tipu/23500.html>

9. OECD (2012), Competitiveness and Private Sector Development: Ukraine 2011: Sector Competitiveness Strategy, OECD Publishing [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/finance-and-investment/competitiveness-and-private-sector-development-ukraine-2011_9789264128798-en#page179

10. Poplavska Z. V. Economic problems of aircraft equipment recovery / Z. V. Poplavska, A. O. Kalynovskyy // Econtechmod – An International Quarterly Journal. – 2016. – Vol. 05, No. 1. – P. 89–96.

11. The Global Commercial Aviation Industry / Edited by S. Eriksson, H.-J. Steenhuis. – London : Taylor & Francis Ltd, 2015. – 404 p.

12. OECD (2012), A Corporate Governance Assessment of Ukraine's State-Owned Aviation Sector: The Case of Antonov. Policy Handbook: Sector Competitiveness Strategy, OECD Publishing [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/investmentcompact/AntonovEN.pdf>

REFERENCES

“Airbus Global Market Forecast “Flying by Numbers” 2015–2034”. <http://www.airbus.com/company/market/forecast/>

Eriksson, S., and Steenhuis, H.-J. *The Global Commercial Aviation Industry*. New York: Routledge, 2016.

Huk, A. “Lyotna evoliutsiia: shcho prynesut novi pravyla hry. I yak kraina vyhlidaie v konteksti svitovykh tendentsii v aviatsii” [Flight evolution: what does the new rules of the game. I like the country look in the context of global trends in aviation]. *Forbes Ukraine*. <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1409266-lotna-evolyuciya-shcho-prinesut-novi-pravila-gri>

Ivanytska, O. M., and Hadiiak, A. H. “Suchasnyi stan aviatsiinoi haluzi ta problemy derzhavnoho rehuliuuvannia rozvytku avia lizynhu v Ukraini” [Modern state of the aviation industry and the problems of state regulation of development of aviation leasing in Ukraine]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia i mistsevoho samovriaduvannia*, no. 1 (2013): 102–105.

Ofitsiyni sait Derzhavnoi aviatsiinoi sluzhby Ukrainy. <http://www.avia.gov.ua/documents/Lotna-pridatn/sertifikaciya-tipu/derektivni-lotnoi-pridatnosti/documents/Lotna-pridatn/sertifikaciya-tipu/23500.html>

"OECD (2012), Competitiveness and Private Sector Development: Ukraine 2011: Sector Competitiveness Strategy, OECD Publishing". http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/finance-and-investment/competitiveness-and-private-sector-development-ukraine-2011_9789264128798-en#page179

"OECD (2012), A Corporate Governance Assessment of Ukraine's State-Owned Aviation Sector: The Case of Antonov. Policy Handbook: Sector Competitiveness Strategy, OECD Publishing". <http://www.oecd.org/investmentcompact/AntonovEN.pdf>

Podrieza, S. M. "Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm rozvytku infrastruktury tekhnichnoho zabezpechennia aviatsiino-ho transportu" [Organizational-economic mechanism of development of infrastructure of technical support of air transport]. *Avtoref. dys. ... dokt. ekon. nauk.*: 08.07.04, 2005.

"Proekt «Stratehichnoho planu rozvytku aviatsiinoho transportu do 2020 roku»" [The project "Strategic plan for the development of air transport till 2020"]. Ministerstvo infrastruktury Ukrainy. <http://mtu.gov.ua/projects/view.php?P=30>

Poplavska, Z. V., and Kalynovskyy, A. O. "Economic problems of aircraft equipment recovery". *Econtechmod. An international quarterly journal*, vol. 05, no. 1 (2016): 89-96.

Romaniuk, V. M. "Derzhavno-pryvatne partnerstvo yak peredumova pidvyshchennia efektyvnosti upravlinnia DP "Antonov"" [Public-private partnerships as a prerequisite for improving the efficiency of management of SE Antonov]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 9 (2015): 117-121.

Vovnianko, A. "Ruinatsiia aviatsiinoi promyslovosti Ukrainy" [The destruction of aviation industry of Ukraine]. <http://my.obozrevatel.com/technology/71639-rujnatsiya-aviatsiinoi-promyslovosti-ukraini.htm>

УДК 332.122:379.84

РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ ТА ОЦІНКА МОЖЛИВОСТЕЙ СПІВПРАЦІ ЙОГО УЧАСНИКІВ

© 2016 ТОМАШЕВСЬКА А. В.

УДК 332.122:379.84

Томашевська А. В. Розвиток туристичного ринку Карпатського регіону та оцінка можливостей співпраці його учасників

Статтю присвячено аналізу розвитку туристичного ринку Карпатського регіону та можливості співпраці його учасників. Проаналізовано динаміку кількості суб'єктів туристичної діяльності регіону, доходів від надання туристичних послуг, кількості обслугованих туристів у межах Карпатського регіону. Запропоновано результати проведеного експертного аналізу щодо розвитку співпраці в регіоні учасників туристичного ринку. Результати дослідження підтвердили необхідність заходів, що визначають подальший розвиток туризму у вигляді співпраці. Визначено, що цей показник поступає лише заходам щодо розширення спортивних споруд, у першу чергу, пов'язаних із зимовими видами спорту, і залученню зовнішніх інвестицій. Показано, що невизначеними залишаються напрямки практичної реалізації такої співпраці та доведено, що перешкодами на шляху до неї є переважно бар'єри психологічного характеру, а також прогалини в знаннях про переваги, можливості та форми такої співпраці.

Ключові слова: туристичний ринок, Карпатський регіон, туристичні послуги, суб'єкти туристичного ринку, турагенти, туроператори.

Рис.: 2. Табл.: 3. Бібл.: 6.

Томашевська Антоніна Василівна – здобувач, кафедра менеджменту та маркетингу, Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника (вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, 76018, Україна)

E-mail: lianeta@mail.ru

УДК 332.122:379.84

Томашевская А. В. Развитие туристического рынка Карпатского региона и оценка возможностей сотрудничества его участников
Статья посвящена анализу развития туристического рынка Карпатского региона и возможности сотрудничества его участников. Проанализирована динамика количества субъектов туристической деятельности региона, доходов от предоставления туристических услуг, количества обслуженных туристов в пределах Карпатского региона. Предложены результаты проведенного экспертного анализа по развитию сотрудничества в регионе участников туристического рынка. Результаты исследования подтвердили необходимость мер, определяющих дальнейшее развитие туризма в виде сотрудничества. Определено, что этот показатель уступает лишь мерам по расширению количества спортивных сооружений, в первую очередь, связанных с зимними видами спорта, и привлечению внешних инвестиций. Показано, что неопределенными остаются направления практической реализации такого сотрудничества и доказано, что препятствиями на пути к нему являются преимущественно барьеры психологического характера, а также пробелы в знаниях о преимуществах, возможностях и формах такого сотрудничества.

Ключевые слова: туристический рынок, Карпатский регион, туристические услуги, субъекты туристического рынка, турагенты, туроператоры.

Рис.: 2. Табл.: 3. Библ.: 6.

Томашевская Антонина Васильевна – соискатель, кафедра менеджмента и маркетинга, Прикарпатский национальный университет им. В. Стефаника (ул. Шевченко, 57, Ивано-Франковск, 76018, Украина)
E-mail: lianeta@mail.ru

UDC 332.122:379.84

Tomashevskaya A. V. Development of the Tourism Market of the Carpathian Region and Evaluation of Possibilities for Cooperation of its Actors

The article is concerned with analyzing development of the tourism market of the Carpathian region and the possibilities for cooperation of its actors. The dynamics of the number of actors of the tourism activity of the region, the revenues from provision of tourist services, and the number of the tourists, which were receiving services within the Carpathian region, have been analyzed. Results of the carried out expert analysis on the development of cooperation by actors of the tourism market in the region have been provided. The study results have confirmed the need for measures that determine the further development of tourism in the form of cooperation. It has been determined that this indicator is second only to measures to increase the number of sports facilities, primarily associated with winter sports, as well as attracting foreign investment. It is displayed that the uncertain directions are connected with the practical implementation of such cooperation and it is proved that obstacles to it are predominantly the barriers of psychological nature, as well as gaps in the knowledge about benefits, opportunities and forms of such cooperation.

Keywords: tourism market, Carpathian region, tourist services, actors of tourism market, travel agents, tour operators.

Fig.: 2. Tabl.: 3. Bibl.: 6.

Tomashevskaya Antonina V. – Applicant, Department of Management and Marketing, Precarpathian National University named after V. Stefanyk (57 Shevchenko Str., Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine)
E-mail: lianeta@mail.ru

Ofitsiyni sait Derzhavnoi aviatsiinoi sluzhby Ukrainy. <http://www.avia.gov.ua/documents/Lotna-pridatn/sertifikaciya-tipu/derektivni-lotnoi-pridatnosti/documents/Lotna-pridatn/sertifikaciya-tipu/23500.html>

"OECD (2012), Competitiveness and Private Sector Development: Ukraine 2011: Sector Competitiveness Strategy, OECD Publishing". http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/finance-and-investment/competitiveness-and-private-sector-development-ukraine-2011_9789264128798-en#page179

"OECD (2012), A Corporate Governance Assessment of Ukraine's State-Owned Aviation Sector: The Case of Antonov. Policy Handbook: Sector Competitiveness Strategy, OECD Publishing". <http://www.oecd.org/investmentcompact/AntonovEN.pdf>

Podrieza, S. M. "Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm rozvytku infrastruktury tekhnichnoho zabezpechennia aviatsiino-ho transportu" [Organizational-economic mechanism of development of infrastructure of technical support of air transport]. *Avtoref. dys. ... dokt. ekon. nauk.*: 08.07.04, 2005.

"Proekt «Stratehichnoho planu rozvytku aviatsiino-ho transportu do 2020 roku»" [The project "Strategic plan for the development of air transport till 2020"]. Ministerstvo infrastruktury Ukrainy. <http://mtu.gov.ua/projects/view.php?P=30>

Poplavska, Z. V., and Kalynovskyy, A. O. "Economic problems of aircraft equipment recovery". *Econtechmod. An international quarterly journal*, vol. 05, no. 1 (2016): 89-96.

Romaniuk, V. M. "Derzhavno-pryvatne partnerstvo yak peredumova pidvyshchennia efektyvnosti upravlinnia DP "Antonov"" [Public-private partnerships as a prerequisite for improving the efficiency of management of SE Antonov]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 9 (2015): 117-121.

Vovnianko, A. "Ruinatsiia aviatsiinoi promyslovosti Ukrainy" [The destruction of aviation industry of Ukraine]. <http://my.obozrevatel.com/technology/71639-rujnatsiya-aviatsiynoi-promyslovosti-ukraini.htm>

УДК 332.122:379.84

РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ ТА ОЦІНКА МОЖЛИВОСТЕЙ СПІВПРАЦІ ЙОГО УЧАСНИКІВ

© 2016 ТОМАШЕВСЬКА А. В.

УДК 332.122:379.84

Томашевська А. В. Розвиток туристичного ринку Карпатського регіону та оцінка можливостей співпраці його учасників

Статтю присвячено аналізу розвитку туристичного ринку Карпатського регіону та можливості співпраці його учасників. Проаналізовано динаміку кількості суб'єктів туристичної діяльності регіону, доходів від надання туристичних послуг, кількості обслугованих туристів у межах Карпатського регіону. Запропоновано результати проведеного експертного аналізу щодо розвитку співпраці в регіоні учасників туристичного ринку. Результати дослідження підтвердили необхідність заходів, що визначають подальший розвиток туризму у вигляді співпраці. Визначено, що цей показник поступає лише заходам щодо розширення спортивних споруд, у першу чергу, пов'язаних із зимовими видами спорту, і залученню зовнішніх інвестицій. Показано, що невизначеними залишаються напрямки практичної реалізації такої співпраці та доведено, що перешкодами на шляху до неї є переважно бар'єри психологічного характеру, а також прогалини в знаннях про переваги, можливості та форми такої співпраці.

Ключові слова: туристичний ринок, Карпатський регіон, туристичні послуги, суб'єкти туристичного ринку, турагенти, туроператори.

Рис.: 2. Табл.: 3. Бібл.: 6.

Томашевська Антоніна Василівна – здобувач, кафедра менеджменту та маркетингу, Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника (вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, 76018, Україна)

E-mail: lianeta@mail.ru

УДК 332.122:379.84

Томашевская А. В. Развитие туристического рынка Карпатского региона и оценка возможностей сотрудничества его участников
Статья посвящена анализу развития туристического рынка Карпатского региона и возможности сотрудничества его участников. Проанализирована динамика количества субъектов туристической деятельности региона, доходов от предоставления туристических услуг, количества обслуженных туристов в пределах Карпатского региона. Предложены результаты проведенного экспертного анализа по развитию сотрудничества в регионе участников туристического рынка. Результаты исследования подтвердили необходимость мер, определяющих дальнейшее развитие туризма в виде сотрудничества. Определено, что этот показатель уступает лишь мерам по расширению количества спортивных сооружений, в первую очередь, связанных с зимними видами спорта, и привлечению внешних инвестиций. Показано, что неопределенными остаются направления практической реализации такого сотрудничества и доказано, что препятствиями на пути к нему являются преимущественно барьеры психологического характера, а также пробелы в знаниях о преимуществах, возможностях и формах такого сотрудничества.

Ключевые слова: туристический рынок, Карпатский регион, туристические услуги, субъекты туристического рынка, турагенты, туроператоры.

Рис.: 2. Табл.: 3. Библ.: 6.

Томашевская Антонина Васильевна – соискатель, кафедра менеджмента и маркетинга, Прикарпатский национальный университет им. В. Стефаника (ул. Шевченко, 57, Ивано-Франковск, 76018, Украина)
E-mail: lianeta@mail.ru

UDC 332.122:379.84

Tomashevskaya A. V. Development of the Tourism Market of the Carpathian Region and Evaluation of Possibilities for Cooperation of its Actors

The article is concerned with analyzing development of the tourism market of the Carpathian region and the possibilities for cooperation of its actors. The dynamics of the number of actors of the tourism activity of the region, the revenues from provision of tourist services, and the number of the tourists, which were receiving services within the Carpathian region, have been analyzed. Results of the carried out expert analysis on the development of cooperation by actors of the tourism market in the region have been provided. The study results have confirmed the need for measures that determine the further development of tourism in the form of cooperation. It has been determined that this indicator is second only to measures to increase the number of sports facilities, primarily associated with winter sports, as well as attracting foreign investment. It is displayed that the uncertain directions are connected with the practical implementation of such cooperation and it is proved that obstacles to it are predominantly the barriers of psychological nature, as well as gaps in the knowledge about benefits, opportunities and forms of such cooperation.

Keywords: tourism market, Carpathian region, tourist services, actors of tourism market, travel agents, tour operators.

Fig.: 2. Tabl.: 3. Bibl.: 6.

Tomashevskaya Antonina V. – Applicant, Department of Management and Marketing, Precarpathian National University named after V. Stefanyk (57 Shevchenko Str., Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine)
E-mail: lianeta@mail.ru

Економічні процеси, що визначають стан і характер розвитку регіональних туристичних ринків, обумовлені сучасними глобальними тенденціями світового господарства, зокрема наслідками фінансово-економічної кризи, яка суттєво вплинула на попит і загострення конкурентної боротьби на туристичному ринку. Ці обставини вимагають ретельного вивчення ринкової кон'юнктури й оперативного реагування на її зміни. Прийняття будь-яких стратегічних рішень у цьому напрямку обумовлюється необхідністю проведення ґрунтовного аналізу стану туристичних ринків, у тому числі на предмет можливостей організації ефективної співпраці всіх зацікавлених учасників.

Розвиток регіонального туристичного бізнесу в Карпатському регіоні буде сприяти створенню в ньому спеціальних малих і середніх підприємств, а також активізації та стимулюванню роботи цілої мережі галузей народного господарства: будівництві, торгівлі, сільськогосподарства, виробництва товарів народного споживання, транспорту і зв'язку, формуванню сучасної кадрової політики в регіоні та поетапному виходу регіонального туристичного бізнесу як на загальнодержавний, так і на світовий рівень туристичних послуг. У контексті розробки науково-методичних підходів щодо організації ефективної співпраці суб'єктів регіонального туристичного ринку важливим є аналіз і оцінка можливостей такої співпраці, виявлення напрямків її інтенсифікації.

Мета статті полягає у визначенні основних тенденцій розвитку Карпатського регіону та оцінці можливостей співпраці його учасників.

Попри економічну кризу слід відзначити тенденцію до зростання загальної кількості суб'єктів туристичної діяльності України зі 4793 од. у 2011 р. до 5711 од. у 2013 р. У 2014 р. відзначаємо зменшення кількості суб'єктів туристичної діяльності в Україні до 3885 од.,

що обумовлено неврахуванням статистичної інформації з АР Крим, м. Севастополь, а також певних районів Донецької і Луганської областей. Зауважимо, що суб'єктами туристичної діяльності є як юридичні особи (туроператори, турагенти, суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність), так і фізичні особи-підприємці (турагенти, суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність).

Що стосується Карпатського регіону, відзначимо суттєве зменшення (на 1110 од.) кількості суб'єктів туристичної діяльності у 2014 р. у порівнянні з 2013 р. (табл. 1). До складу Карпатського туристичного регіону входять чотири області Західної України: Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська та Чернівецька. Територія Карпатського туристичного регіону охоплює 56,6 тис. км², що становить 9,4% території України. У його межах проживає 6120 тис. населення (13% від загальноукраїнського показника), більша частина якого проживає у селах – 51,4%.

Поряд зі зменшенням кількості суб'єктів туристичної діяльності зменшився і дохід від надання туристичних послуг у Карпатському регіоні (табл. 2). Зокрема зменшення доходів у 2014 р. порівняно з 2013 р. у Закарпатській області (на 5,4%), Івано-Франківській області (на 15,2%), Львівській області (на 23,6%), Чернівецькій області (на 17,4%).

Серед регіонів, як виняток, можна відзначити лише Івано-Франківську область, в якій у 2014 р. у відношенні до 2011 р. наявне збільшення кількості обслугованих туристів на 17,8% (табл. 3). У решти регіонах відзначаємо суттєве зменшення кількості обслугованих туристів, зокрема, в Чернівецькій області – 90,4%, Закарпатській області – 82,4%.

Співпраця в туризмі суб'єктів, які функціонують в одному просторовому середовищі (наприклад, регіони чи групи регіонів), вимагає їх зацікавленості та обізнаності про переваги, які вона може принести. У відповідності до цього виникають такі питання:

Таблиця 1

Кількість суб'єктів туристичної діяльності Карпатського регіону (од.)

Регіон	Рік			
	2011	2012	2013	2014
Закарпатська область	149	130	82	74
Івано-Франківська область	116	109	112	99
Львівська область	230	279	272	235
Чернівецька область	119	141	121	68

Джерело: складено на основі [1–4].

Таблиця 2

Дохід від надання туристичних послуг (без ПДВ, акцизного податку й аналогічних обов'язкових платежів) суб'єктів туристичної діяльності у Карпатському регіоні (тис. грн)

Регіон	Рік			
	2011	2012	2013	2014
Закарпатська область	12181,5	16800,8	10015,3	9474,4
Івано-Франківська область	220430,2	234682,0	243893,2	206925,7
Львівська область	114066,5	176725,8	228708,4	174753,5
Чернівецька область	12485,4	8304,4	10487,5	8657,6

Джерело: складено на основі [1–4].

Кількість обслужованих туристів в межах Карпатського регіону (осіб)

Регіон	Рік			
	2011	2012	2013	2014
Закарпатська область	10245	7655	6414	1804
Івано-Франківська область	47255	97310	59891	55672
Львівська область	34754	41274	40828	28648
Чернівецька область	20712	4466	3061	1997

Джерело: складено на основі [1–4].

1. Чи сприймається співпраця як важливий чинник подальшого розвитку туризму в регіоні?
2. Чи туристичні підприємства регіону співпрацюють з іншими організаціями в сфері туризму?
3. Чи існують бар'єри для такого співробітництва?
4. Чи впроваджуються інноваційні форми співпраці у сфері туризму на рівні регіонів?

Як показав проведений експертний аналіз, розвиток співпраці у Карпатському туристичному регіоні залежить, передусім, від сприйняття своєї ролі в побудові конкурентних переваг туристичних підприємств. Тільки усвідомлення того, що без співпраці не домогтися успіху на ринку, приводить до зміцнення співробітництва.

Тому, щодо необхідних умов для подальшого розвитку туризму в регіоні, одне з визначальних місць надано співпраці (рис. 1). Результати дослідження підтвердили необхідність заходів, що визначають подальший розвиток туризму у вигляді співпраці (64,7% респондентів). Цей показник поступається лише заходам з розширення спортивних споруд, у першу чергу, пов'язаних із зимовими видами спорту (83,2%) і залученню зовнішніх інвестицій (75,3%).

У той час, як усвідомленість важливості співпраці є високою, невизначеною залишається можливість

її (співпраці) практичної реалізації. Окрім контактів з контрагентами або окремими конкурентами, можна, наприклад, відзначити співпрацю з місцевими туристичними організаціями чи туристичними кластерами (рис. 2).

Незначним є вплив Ради з туризму Карпатського регіону (15,2%), основними напрямками діяльності якої є координація зусиль областей з розвитку туристичної галузі, аналіз розвитку туризму та діяльності туристичних підприємств, проведення навчальних семінарів, конференцій, круглих столів, здійснення маркетингу туристичних ресурсів регіону, моніторинг діяльності туристичної індустрії в регіоні, координація діяльності туристичних підприємств з урядовими, недержавними, міжнародними, донорськими та туристичними організаціями.

Аналіз результатів показує, що індустрія туризму регіону має внутрішній конфлікт, що робить проблематичним організацію ефективної співпраці та через що вона втрачає великі можливості впливу на прийняття рішень, що стосуються розвитку туризму в регіоні.

Багато перешкод на шляху до співпраці в туристичному секторі виникає через бар'єри психологічного характеру, а саме: небажання поділитися успіхами (63,1% респондентів), менталітет (58,4%), а також нерівномірності розподілу користі від співпраці між її учасниками (55,3%). Важливими дестимуляторами співробітництва є також прогалини в знаннях про переваги та можливості співпраці, її форми.

Рис. 1. Перспективні напрямки розвитку туризму в Карпатському регіоні (% від кількості респондентів)

Джерело: складено автором на основі проведених досліджень.

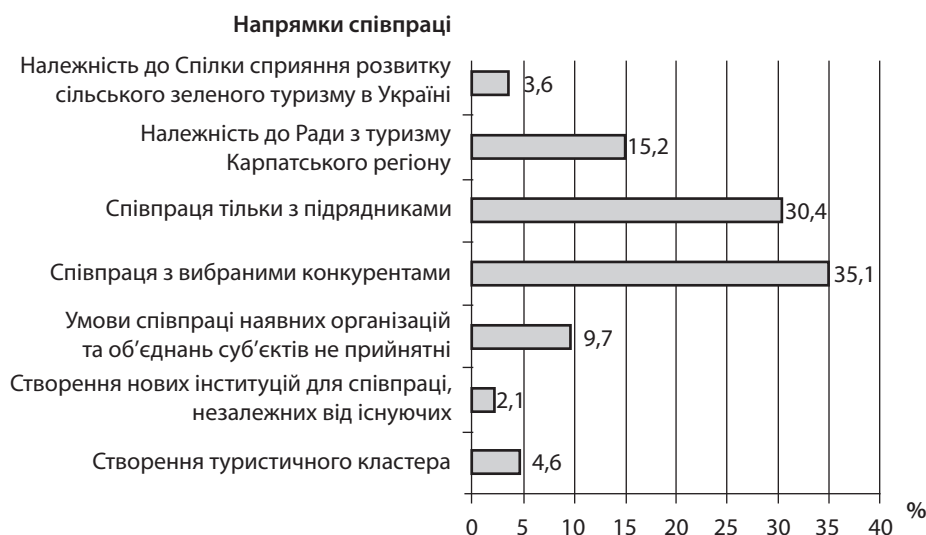

Рис. 2. Напрямки співпраці у Карпатському туристичному регіоні (% від кількості респондентів)

Джерело: складено автором на основі проведених досліджень.

ВИСНОВКИ

Таким чином, встановлено, що професійне формування регіональної туристичної пропозиції, яка відповідає очікуванням споживачів і забезпечує досягнення конкурентної переваги, вимагає активної співпраці всіх учасників туристичного ринку. В рамках аналізу формальних та організаційних форм співпраці у розвитку регіонального туристичного продукту виокремлено можливості співпраці, які знайшли практичне застосування на ринку туризму, зокрема, туристичний кластер як домінуючу форму партнерства на даному ринку. Встановлено, що більшість учасників регіонального туристичного ринку знають про необхідність співпраці у розвитку туризму, однак, вважають, що непогано справляються, створюючи туристичну пропозицію самостійно. Відзначається небажання ділитися своїми ідеями та успіхом з іншими. Суттєвою перешкодою для співпраці в туристичному секторі також є національний менталітет. Це може бути пов'язано з тим, що протягом тривалого періоду функціонування економіки в централізованій системі кожен суб'єкт мав певну галузеву чи адміністративну приналежність. На момент введення ринкової економіки суб'єкти туристичної діяльності отримали вибір, причому більшість з них вибрали самостійну діяльність. Отримавши модель західноєвропейських суспільств, учасники ринку поступово приходять до висновку, що співпраця є важливим елементом функціонування ринку. З іншого боку, прогалини у знаннях про конкретні форми співробітництва, навіть у вигляді туристичного кластера, є причиною недостатнього використання цих форм співпраці. Іншою причиною може бути відсутність явного лідера на ринку, який був би зацікавлений у заохоченні співробітництва з іншими. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Туристична діяльність в Україні у 2014 році. Статистичний бюлетень. – К. : Державна служба статистики, 2015. – 76 с.

2. Туристична діяльність в Україні у 2013 році. Статистичний бюлетень. – К. : Державна служба статистики, 2014. – 272 с.

3. Туристична діяльність в Україні у 2012 році. Статистичний бюлетень. – К. : Державна служба статистики, 2013. – 272 с.

4. Туристична діяльність в Україні у 2011 році. Статистичний бюлетень. – К. : Державна служба статистики, 2012. – 76 с.

5. **Ткаченко Т. І.** Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу : монографія / Т. І. Ткаченко. – 2-ге вид., випр. та доп. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 463 с.

6. **Барчуков І. С.** Методы научных исследований в туризме : учебное пособие для вузов / И. С. Барчуков. – М. : Академия, 2008. – 224 с.

REFERENCES

Barchukov, I. S. *Metody nauchnykh issledovaniy v turizme* [Research methods in tourism]. Moscow: Akademiya, 2008.

Turystychna diialnist v Ukraini u 2013 rotsi. Statystychnyi biu-leten [Tourist activity in Ukraine in 2013. Statistical Bulletin]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky, 2014.

Turystychna diialnist v Ukraini u 2012 rotsi. Statystychnyi biu-leten [Tourist activity in Ukraine in 2012. Statistical Bulletin]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky, 2013.

Turystychna diialnist v Ukraini u 2011 rotsi. Statystychnyi biu-leten [Tourist activity in Ukraine in 2011. Statistical Bulletin]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky, 2012.

Tkachenko, T. I. *Stalyi rozvytok turizmu: teoriia, metodolohiia, realii biznesu* [Sustainable tourism: theory, methodology, business realities]. Kyiv: KNTU, 2009.

Turystychna diialnist v Ukraini u 2014 rotsi. Statystychnyi biu-leten [Tourist activity in Ukraine in 2014. Statistical Bulletin]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky, 2015.

ІНФРАСТРУКТУРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКСПОРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ

© 2016 КАРАСЬОВА Н. А.

УДК 338.43; 339.14

Карасьова Н. А. Інфраструктурне забезпечення експортної діяльності в аграрному секторі

Цілями статті є дослідження функціональних характеристик інфраструктури експорторієнтованої діяльності аграрного сектора та формування концептуальних принципів модернізації відповідного структурного елементу національної економіки. Аналізуються основні складові ринкової та товарної інфраструктури, стан і перспективні напрямки розвитку. Визначено функціональні характеристики інфраструктури в контексті експорторієнтованої діяльності, систематизовано неприбуткові та спеціалізовані центри сприяння експорту в аграрному секторі, визначено основні проблемні аспекти функціонування виробників-експортерів крізь призму невідповідного рівня розвитку інфраструктури. Охарактеризовано головні принципи формування та розвитку сучасної інфраструктури для забезпечення експорторієнтованої діяльності аграрного сектора, серед яких: активізація біржової діяльності торгівлі, модернізація логістичних мереж, забезпечення розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, розвиток національної сертифікаційної системи тощо.

Ключові слова: інфраструктура ринку, аграрний сектор, експорторієнтована діяльність.

Рис.: 3. **Бібл.:** 16.

Карасьова Наталія Анатоліївна – кандидат економічних наук, докторант Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» (вул. Героїв Оборони, 10, Київ, 03680, Україна)

E-mail: nkarasyova@rambler.ru

УДК 338.43; 339.14

UDC 338.43; 339.14

Карасева Н. А. Инфраструктурное обеспечение экспортноориентированной деятельности в аграрном секторе

Целями статьи является исследование функциональных характеристик инфраструктуры экспортноориентированной деятельности аграрного сектора и формирование концептуальных принципов модернизации соответствующего структурного элемента национальной экономики. Анализируются основные составляющие рыночной и товарной инфраструктур, состояние и перспективные направления развития. Определены функциональные характеристики инфраструктуры в контексте экспортноориентированной деятельности, систематизированы неприбыльные и специализированные центры содействия экспорту в аграрном секторе, определены основные проблемные аспекты функционирования производителей-экспортеров сквозь призму несоответствующего уровня развития инфраструктуры. Охарактеризованы главные принципы формирования и развития современной инфраструктуры для обеспечения экспортноориентированной деятельности аграрного сектора, среди которых: активизация биржевой деятельности торговли, модернизация логистических сетей, обеспечение развития сельскохозяйственной обслуживающей кооперации, развитие национальной сертификационной системы и др.

Ключевые слова: инфраструктура рынка, аграрный сектор, экспортноориентированная деятельность.

Рис.: 3. **Библ.:** 16.

Карасева Наталья Анатольевна – кандидат экономических наук, докторант Национального научного центра «Институт аграрной экономики» (ул. Героев Оборони, 10, Киев, 03680, Украина)

E-mail: nkarasyova@rambler.ru

Karasova N. A. Infrastructural Ensuring the Export-Oriented Activity in the Agrarian Sector

Objectives of the article is studying the functional specifications of infrastructure of the export-oriented activities of the agrarian sector and formation of the conceptual principles of modernization of the corresponding structural element of the national economy. The main components of both the market and the product infrastructure, status and the future directions of development are analyzed. The functional characteristics of infrastructure have been identified in the context of the export-oriented activities, the unprofitable and specialized centers for promoting exports in the agrarian sector have been systematized, the main problematic aspects of functioning of the producers-exporters have been determined through the prism of an inappropriate level of infrastructure development. The main principles of formation and development of the contemporary infrastructure to ensure activities of the export-oriented agrarian sector have been characterized, among which are: enhancing the trade exchange activities, modernization of the logistics networks, ensuring the development of agrarian servicing cooperatives, development of a national certification system, etc.

Keywords: market infrastructure, agrarian sector, export-oriented activity.

Fig.: 3. **Bibl.:** 16.

Karasova Nataliia A. – PhD (Economics), Candidate on Doctor Degree of the National Science Centre «Institute of Agricultural Economy» (10 Heroiv Oborony Str., Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: nkarasyova@rambler.ru

Нарощування продуктивності й обсягів експорту аграрного сектора національної економіки, а також підвищення рівня інтегрованості у світову господарську систему розкривають перед Україною широкі можливості у реалізації експортного потенціалу. Однак однією з нагальних проблем швидкої адаптації та освоєння нових ринків збуту є нерозвиненість ринкової та транспортної інфраструктури, що призводить до збільшення вартості виробництва, високих втрат продукції під час транспортування або зберігання, втрат часу й ресурсів під час пошуку контрагентів тощо. Актуальність теми зумовлена важливістю

У наукових колах протягом певного періоду вже ведеться конструктивний дискурс відносно проблеми

розвитку інфраструктури аграрного ринку. Так, у роботах С. Майстро [8], О. Шмиги [15] визначаються теоретичні засади функціонування інфраструктури аграрного сектора. В. Черемис [14] досліджує інфраструктуру як чинник нарощування виробничого потенціалу регіону, а М. Терещов [12] оцінює її як шлях підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств. О. Алейнікова [1], О. Головачова [4] займаються вивченням проблем та механізмів формування ринкової інфраструктури. На нашу думку, ефективність функціонування ринкової та транспортної інфраструктури є однією з детермінант розвитку експорторієнтованої діяльності, і тому метою дослідження є визначення функціональних характеристик інфраструктури експорторієнтованої діяльності аграр-

ного сектора та формування концептуальних принципів модернізації відповідного структурного елементу.

Інфраструктуру аграрного сектора доцільно розглядати в контексті єдиного агропромислового комплексу. Зокрема, О. Шмига визначає інфраструктуру АПК як сукупність допоміжних ланок і установ, які забезпечують ефективне функціонування аграрної економіки. До інфраструктури АПК автор відносить установи оптової торгівлі (товарні біржі, оптові ринки, торгові доми, ярмарки, аукціони), підприємства роздрібною реалізації продукції АПК (міські та сільські ринки, магазини роздрібною торгівлі, підприємства громадського харчування), транспортні підприємства, складські господарства, підприємства зв'язку, органи стандартизації, сертифікації, фінансові установи, науково дослідні інститути [15, с. 7]. У даному контексті інфраструктура включає широке коло різних інститутів, переважно внутрішнього масштабу, що обслуговують основне виробництво. Основними проблемами інфраструктурного забезпечення експортних операцій суб'єктів аграрної сфери науковці визнають: відсутність конкурентного ринку збуту с/г продукції особистих селянських і фермерських господарств, яка становить понад 80% виробництва; відсутність цільових програм, що фінансуються з місцевих і державного бюджетів для закупівлі обладнання, техніки та причіпного знаряддя, що дало б можливість діяти і розвиватися новоствореним аграрним підприємствам, які надають послуги; недостатня забезпеченість обладнанням заготівельнозбутових і переробних під-

приємств, сервісні кооперативи потребують оновлення існуючої матеріальної бази, яка сформована за рахунок зношеної техніки, що часто виходить з ладу та потребує ремонту [9, с. 159]. Автор Л. Климук наголошує, що формування інфраструктури аграрного ринку повинне здійснюватися за умови синхронного розвитку трьох його складових: маркетингової, фінансово-кредитної та інформаційно-консультаційної, які, залишаючись самостійними і маючи власну функціональну спрямованість, постійно взаємодіють та взаємно доповнюють одна одну [7, с. 6]. Така позиція є достатньо обґрунтованою, особливо в межах внутрішнього ринку. Однак виклики сучасного міжнародного ринку потребують відповідного високотехнічного та фахового забезпечення просування експортного потоку, що додатково акцентує вагому функціональну значущість інфраструктури (рис. 1).

Серед функціональних характеристик інфраструктури експортної діяльності суб'єктів аграрного сектора варто виділити інформаційно-консультаційне забезпечення, експертний супровід, маркетинг, транспортне та фінансове забезпечення. У частині інформаційно-консультаційного забезпечення суб'єкти ЗЕД потребують інформації щодо можливостей виходу на іноземні ринки, аналітичних досліджень у межах конкретного товаропотоку, особливостей міжнародних контрактів, існування пільг, квот, митних платежів, ліцензій, умов місткості зовнішніх ринків, їх асортименту та особливостей торгівлі і т. ін. Експертний супровід використовує кожен з учасників експортної діяльності у

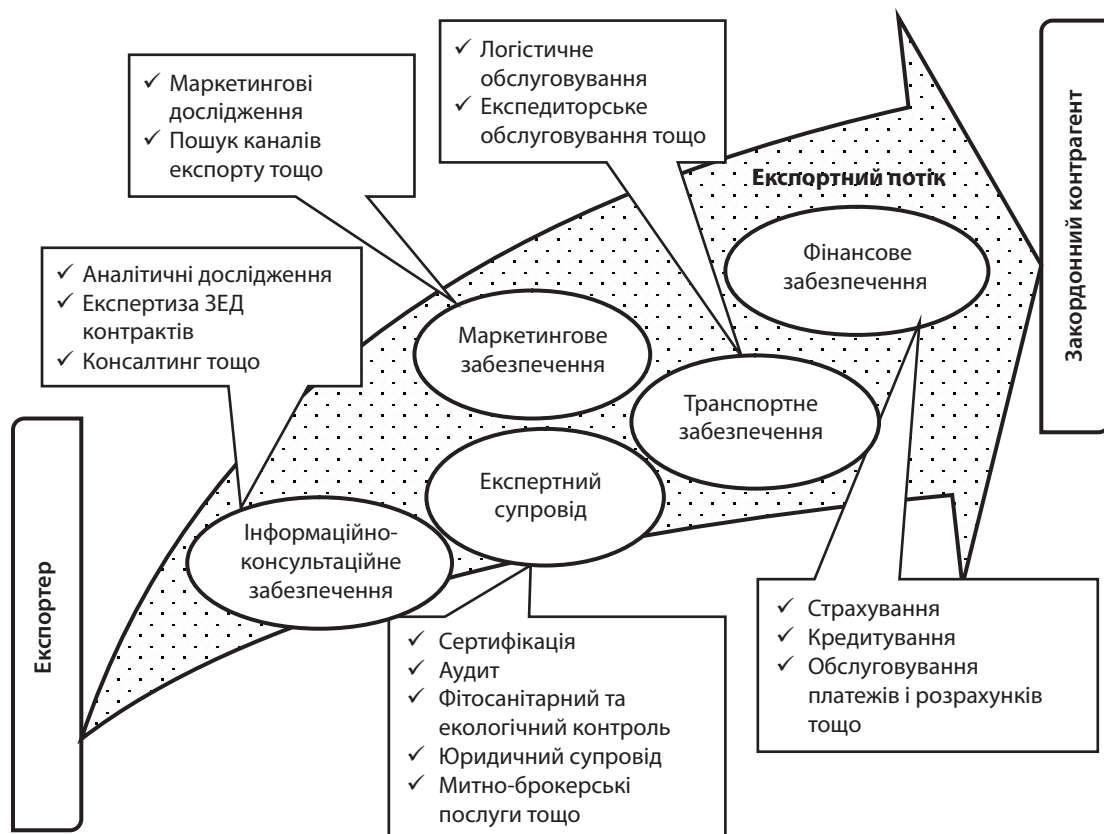

Рис. 1. Функціональні характеристики інфраструктури в контексті експортоорієнтованої діяльності

Джерело: розроблено автором.

зв'язку з необхідністю дотримання вимог міжнародного права і узгодження інтересів сторін. Маркетингове забезпечення використовується з метою систематичних досліджень цільових міжнародних ринків та внесення корективів у номенклатуру товару згідно з актуальними потребами. Транспортне забезпечення у переважній більшості випадків покладається на транспортні та логістичні підприємства, які здійснюють перевезення товару та беруть на себе відповідні зобов'язання згідно з обраними умовами Інкотермс. Фінансове забезпечення залежить від обраної страхової й кредитної програм, обслуговуючого банку та форми міжнародних розрахунків, які використовуються контрагентами експортної операції.

У процесі підготовки і провадження експортних операцій інфраструктурне забезпечення може бути як послідовним (попередній аудит, сертифікація і підготовка документів, а потім транспортування і здійснення розрахунків), так і постійним (маркетингові дослідження, консультації, юридичний супровід тощо). Проте, незважаючи на послідовність обслуговуючих операцій, інфраструктурне забезпечення залишається суцільним і систематичним протягом усього періоду експортування.

Експортна діяльність суб'єктів аграрного сектора здійснюється у площині особливих умов, тому просування продукції на експорт має здійснюватися за сприяння низки специфічних установ, які, передусім, є компетентними у міжнародних відносинах, мають відповідні повноваження, володіють достатніми ресурсами та здатні забезпечити ефективні експортні потоки. Науковці традиційно виділяють такі основні інфраструктурні елементи експорту сільськогосподарської продукції: аграрні товарні біржі, оптові ринки, агроторгові дома, аукціони, виставки ярмарки, транспортні підприємства, складські господарства, логістичні та експедиторські компанії, обслуговуючі кооперативи, органи стандартизації та сертифікації, фінансові установи, науково-дослідні центри, інформаційні та освітні установи тощо. Необхідно відмітити, що, зважаючи на

системну неплатоспроможність суб'єктів господарювання аграрної сфери, цілком виправданою альтернативою окремих інфраструктурних установ є неприбуткові центри сприяння експортної діяльності, які створюються і функціонують з ініціативи самих експортерів, держави чи громадських організацій (рис. 2).

Ключовим елементом інфраструктури експортної діяльності в аграрному секторі є установи, які забезпечують пошук каналів збуту. Передусім, це ярмарки, аукціони й виставки, а також аграрні товарні біржі, агроторгові дома й зовнішньоторгівельні фірми. Однак Міністерство економічного розвитку і торгівлі України оприлюднює інформацію про 5–7 міжнародних виставок щороку [3], що для держави з потужним аграрним потенціалом є вкрай недостатнім. Водночас, як стверджують експерти, на вітчизняному товарному біржовому ринку досі відсутня система відповідальності та механізм захисту законних прав та інтересів інвесторів, система гарантування виконання зобов'язань за угодами, сучасні біржові технології та обіг довгострокових контрактів [13, с. 250]. Відтак, обсяг продукції, що реалізується через ці інституції, незначний (фактично працює половина з усіх створених агроторгових домів, майже не проводять аукціонної торгівлі живою худобою, обмежена кількість форвардних та ф'ючерсних угод на біржах) [9, с. 158].

Важливим елементом експортної діяльності є логістика та транспортна інфраструктура. На глобальному рівні якість транспортної інфраструктури оцінюється за допомогою Індексу ефективності логістики, який включає ефективність митної адміністрації, якість інфраструктури та своєчасність відвантаження товару і розраховується у межах від 0 до 5. Згідно звіту МБРР «Connecting to Compete 2014» [16] Україна за даною оцінкою зайняла 61 місце у рейтингу з індексом 2,95 серед 160 країн та знаходиться у топ-10 нижче середнього. Проблемним є відставання від країн-лідерів за якістю портів, залізничного сполучення, автошляхів, масштабами використання інформаційних технологій, що до-

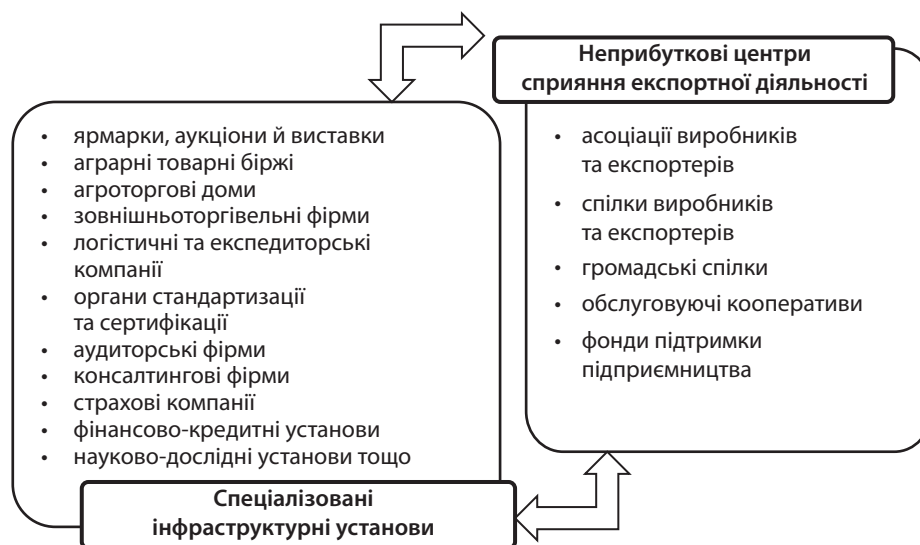

Рис. 2. Основні елементи інфраструктури експортної діяльності аграрного сектора

Джерело: розроблено автором.

зволяє створювати ефективні транспортні мережі. Суттєвого вдосконалення потребує діяльність транспортних операторів та митних брокерів, адже низька якість їхніх послуг негативно впливає на ефективність процесу відстеження вантажу та вчасної його доставки до пункту призначення [2]. На рис. 3 наведені складові індексу ефективності логістики в Україні та їх оцінка.

Рис. 3. Ефективність логістики в Україні, 2010–2014 рр.

Джерело: сформовано автором.

З рис. 3 видно, що динаміці підвищення флективності логістики в Україні притаманні повільні темпи. В умовах хронічного дефіциту бюджету державна політика повинна взяти курс на зміцнення та розвиток державно-приватного партнерства. З точки зору правового забезпечення в Україні зроблено важливий крок вперед з прийняттям Закон України «Про державно-приватне партнерство» та Концепції розвитку державно-приватного партнерства в Україні на 2013–2018 рр., що забезпечує рамки взаємодії держави та бізнесу. Позитивним моментом є підписання меморандуму між Україною та Китаєм про співпрацю з підтримки пріоритетних проектів у сільському господарстві [6], згідно з яким сума китайських інвестицій в український АПК становитиме понад 2,6 млрд дол. США. Цей фундамент може бути використаний, передусім, для модернізації та розвитку портової інфраструктури, мереж холодильних, складських та інших перевалочних приміщень. Однак, незважаючи на високу зацікавленість бізнесу в участі у проектах державно-приватного партнерства, активної співпраці з боку влади не відбувається внаслідок дефіциту бюджетних коштів та складності механізму їх виділення, наявності проблем у відносинах між органами державної влади і приватним сектором під час проведення погоджувальних процедур, низького рівня захисту прав власності інвесторів та довіри громадян до органів державної влади, неналежне кадрове забезпечення органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування фахівцями у сфері державно-приватного партнерства тощо.

Одне з найважливіших значень в інфраструктурі експортних операцій належить органам стандартизації і сертифікації, адже 60% в структурі нетарифних обмежень займають технічні вимоги, санітарні та фітосанітарні норми, тому на національному рівні повинна функціонувати ефективна сертифікаційна система з

оптимальною кількістю уповноважених сертифікаційних організацій і аудиторських фірм (бажано міжнародного масштабу (Deloitte, PwC, EY, KPMG)), що підтверджують дотримання умов виробництва та фінансового стану контрагентів. Як показує світова практика, найбільш проблемною та важкодоступною процедура сертифікації та аудиту стає для фермерських господарств. Однак, враховуючи реалії України, коли майже 70% сільськогосподарських товарів на внутрішньому ринку виробляється саме господарствами малих і середніх розмірів, а один з основних акцентів Державної стратегії реформ аграрного сектора «3 + 5» ставиться на малих та середніх фермерів, державна сертифікаційна система повинна формуватися на принципах найбільшого сприяння та врахування особливостей ведення дрібного підприємництва. Основними принципами формування та функціонування національної сертифікаційної системи, на нашу думку, є:

- 1) повнота та доступність інформаційного та навчально-тренінгового забезпечення імплементації стандартів, необхідних виробникам для здійснення експортоорієнтованої діяльності;
- 2) розробка механізму просування інформації відносно стандартів переробних підприємств, великих агрохолдингів та агротрейдерів до фермерських господарств для адаптації закупівельної продукції та створення можливостей непрямого експорту для малих і середніх фермерів;
- 3) гарантування доступної вартості процедур сертифікації та маркування. Для малих і середніх господарств це може бути реалізовано через проекти групової сертифікації для фермерів, які, наприклад, працюють в одному регіоні, що дасть можливість скоротити виробничі витрати

Важливою складовою в інфраструктурному забезпечення експортоорієнтованої діяльності є консалтинг для суб'єктів ЗЕД, який включає: проектний менеджмент експорту; бізнес-планування; підбір підрядників і профілювання контрактів; реінжиніринг бізнесу; розробка концепцій і стислих презентацій проєктів для покупців тощо.

Стосовно фінансово-кредитного обслуговування, то вітчизняні банківські установи, лізингові та факторингові компанії активно переймають світовий досвід та накопили достатню практику для здійснення експортних і супутніх їм операцій: зарахування та обмін валют, розрахунки за допомогою інкасо та акредитивів, здійснення передоплат, видача гарантій, міжнародне кредитування, міжнародний факторинг тощо. Однак аграрна сфера потребує пільгових умов фінансування і кредитування, тому доцільним є запровадження пільгових програм у практику фінансового обслуговування зовнішньоекономічних операцій.

Беззаперечно важливим елементом інфраструктури, що забезпечує експортоорієнтовану діяльність аграрного сектора, є науково-дослідні установи, які покликані гармонізувати вітчизняне та міжнародне законодавство, організовувати, постійну розробляти та вдосконалювати існуючі механізми і системи вироб-

ництва, просування і збуту продукції, підготовку висококваліфікованих і компетентних кадрів (наприклад, Регіональний центр міжнародних проектів і програм, м. Харків, який створено Харківським національним університетом імені В. Н. Каразіна, Харківською обласною державною адміністрацією, Харківською обласною радою та Асоціації органів місцевого самоврядування Харківської області [10]). Ця складова інфраструктури є непрямою в ланцюгу експортної операції, але потребує вагомості державної підтримки і стимулювання з метою сприяння експорту сільськогосподарської продукції згідно стратегічних напрямів розвитку держави.

У цілому усі зазначені елементи вітчизняної інфраструктури експортних операцій наразі досягли певного рівня свого розвитку і використовуються експортерами для супроводження їх господарської діяльності, однак їх послуги інколи непомірно дорогі, а якість наданих послуг не завжди виправдана. У зв'язку з цим, з метою сприяння розвитку експорту в Україні, створюються та функціонують різні об'єднання підприємств і фізичних осіб у вигляді асоціацій, спілок, фондів, кооперативів. Сприяння експорту такими асоціаціями охоплює консультування, підготовку аналітичних досліджень, виставкову діяльність, вивчення торговельних обмежень та технічних бар'єрів, фінансову підтримку та інші умови операції. Зареєстровані в Україні асоціації за ступенем уваги до проблем експорту можуть бути класифіковані таким чином:

а) асоціації товаровиробників, що мають на меті стимулювання продажів як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках (наприклад, Асоціація виробників тютюнових виробів «Укртютюн»);

б) асоціації підприємств сфери зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД), які здійснюють інформаційну та іншу підтримку зовнішньоекономічних операцій (наприклад, Українська асоціація імпортерів та експортерів);

в) безпосередньо асоціації експортерів (наприклад, Укрм'ясомолекспорт).

За рівнем спеціалізації асоціації поділяються на галузеві (наприклад, Асоціація виробників, експортерів та імпортерів кераміки) та міжгалузеві (сприяють розвитку зовнішньої торгівлі підприємств будь-якої галузі, як, наприклад, Торговельно-промислова палата України) [11, с. 172].

Окремої уваги заслуговує практика створення обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів за зразком зарубіжного досвіду. Зокрема, як зазначає Т. Зіньчук, шведські кооперативи практично на 100 % покривають вітчизняний експорт молока і молочних продуктів, а також більше, як на 75 % – зерна та яєць, а у Німеччині всі сільськогосподарські кооперативи входять до складу Німецької Райфазенівської спілки – найпотужнішого кооперативного об'єднання країни, мережа якого охоплює практично всіх сільськогосподарських товаровиробників [5]. При цьому, вітчизняний кооперативний рух наразі знаходиться у стані відродження.

ВИСНОВКИ

Таким чином, інфраструктурне забезпечення розвитку експортної діяльності аграрного сектора має здійснюватися сукупністю міжнародних, державних, підприємницьких і громадських організацій, які забезпечуватимуть обслуговування суб'єктів зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією. Їх функціональним завданням є маркетингове, інформаційно-консультаційне, транспортне забезпечення та забезпечення та експортний супровід.

Головними принципами формування та розвитку сучасної інфраструктури для забезпечення експорто-орієнтованої діяльності аграрного сектора повинні бути:

- ✦ активізація біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією на основі сучасних біржових механізмів електронної торгівлі з використанням деривативів (ф'ючерсних контрактів і опціонів) з метою страхування (хеджування) цінних ризиків;
- ✦ формування системи форвардної торгівлі з використанням оптимальної системи гарантованого виконання зобов'язань за відповідними контрактами;
- ✦ розвиток системи аграрних розписок та інших товаророзпорядчих документів, що фіксують зобов'язання боржника, яке забезпечується заставою;
- ✦ розбудова мережі оптових сільськогосподарських ринків, що сприятиме прискоренню процесу реалізації та забезпечить можливість формування великих партій однорідного товару для експорту;
- ✦ модернізація логістичних мереж і транспортної інфраструктури на основі державно-приватного партнерства;
- ✦ розвиток національної сертифікаційної системи та системи контролю за безпечністю експортної продукції та його адаптація до міжнародних вимог;
- ✦ забезпечення розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації;
- ✦ підтримка розвитку асоціацій, спілок та фондів експортерів як основного активно діючого елемента існуючої в Україні інфраструктури експортних операцій. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Алейнікова О. В. Механізми формування інфраструктури аграрного ринку України / О. В. Алейнікова // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 24. – С. 144–148.
2. Як реалізувати експортний потенціал України за умов глобалізації: пропозиції щодо політики сприяння розвитку українського експорту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://platforma-msb.org/wp-content>.
3. Виставково-ярмаркова діяльність в Україні [Електронний ресурс]. – Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/>
4. Головачова О. С. Проблеми та перспективи розвитку інфраструктури аграрного ринку України / О. С. Головачова // Бізнес Інформ. – 2013. – № 5. – С. 178–183.

5. Зінчук Т. О. Роль європейської асоціації сільськогосподарських кооперативів COPA/COGECA у досягнення аграрної справедливості [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/1002/1/Cooperative_marketing_39-45.pdf

6. Китай проінвестує 2,6 млрд долари в український агро-сектор / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://project.ukrinform.ua/news/42692/?lang=ru>

7. Климюк Л. М. Формування та функціонування інфраструктури аграрного ринку: регіональний аспект : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.07.02 / Л. М. Климюк. – Держ. агро-екол. ун-т. – Житомир, 2003. – 20 с.

8. Майстро С. В. Формування та напрямки державного регулювання розвитку інфраструктури аграрного ринку [Електронний ресурс] / С. В. Майстро. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/e-journals/DeBu/2007-2/doc/2/08.pdf

9. Назарова Л. В. Необхідність розвитку інфраструктурного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств / Л. В. Назарова // Бізнес Інформ. – 2012. – № 11. – С. 158–161.

10. Регіональний центр міжнародних проєктів і програм [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.intprog.kh.ua/about-us/>

11. Сайкевич М. І. Асоціації експортерів / М. І. Сайкевич, О. Д. Сайкевич // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 3 (105). – С. 171–178.

12. Трещов М. М. Розвиток інфраструктури аграрного ринку в регуляторному середовищі держави як один з основних шляхів підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств / М. М. Трещов // Економічний простір. – 2009. – № 24. – С. 73–82.

13. Томчук О. В. Сучасний стан, особливості функціонування та перспективи розвитку біржової діяльності в Україні [Електронний ресурс] / О. В. Томчук. – Режим доступу : <http://econjournal.vsau.org/files/pdfa/2154.pdf>

14. Черемис В. А. Інноваційні основи формування та розвитку інфраструктури аграрного ринку регіону [Електронний ресурс] / В. А. Черемис. – Режим доступу : http://ird.gov.ua/irdd/d20151114_a805_Chemerysa.pdf

15. Шмига О. О. Інфраструктурне забезпечення ефективного розвитку ринку продукції АПК : дис. ... канд. екон. наук : 08.07.02 / О. О. Шмига. – Тернопільський держ. економічний ун-т. – Тернопіль, 2005. – 20 с.

16. Connecting to Compete 2014. The International Bank for Reconstruction and Development [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/Trade/LPI2014.pdf>

REFERENCES

Aleinikova, O. V. "Mekhanizmy formuvannya infrastruktury ahrarnoho rynku Ukrainy" [Mechanisms of formation of infrastructure of the agrarian market of Ukraine]. *Investysii: praktyka ta dosvid*, no. 24 (2010): 144-148.

Cheremys, V. A. "Innovatsiini osnovy formuvannya ta rozvytku infrastruktury ahrarnoho rynku rehionu" [Innovative basis of formation and development of agrarian market infrastructure in the region]. http://ird.gov.ua/irdd/d20151114_a805_Chemerysa.pdf

"Connecting to Compete 2014. The International Bank for Reconstruction and Development". <http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/Trade/LPI2014.pdf>

Holovachova, O. S. "Problemy ta perspektyvy rozvytku infrastruktury ahrarnoho rynku Ukrainy" [Problems and prospects of development of infrastructure of the agrarian market of Ukraine]. *Biznes Inform*, no. 5 (2013): 178-183.

"Kytai proinvestuie 2, 6 mlrd dolary v ukrainskyi ahrosetektor" [China to invest \$ 2.6 billion in the Ukrainian agribusiness]. <http://project.ukrinform.ua/news/42692/?lang=ru>

Klymiuk, L. M. "Formuvannya ta funktsionuvannya infrastruktury ahrarnoho rynku: rehionalnyi aspekt" [The formation and functioning of agrarian market infrastructure: a regional perspective]. *Avtooref. dys. ... kand. ekon. nauk*: 08.07.02, 2003.

Maistro, S. V. "Formuvannya ta napriamky derzhavnoho rehuliuвання rozvytku infrastruktury ahrarnoho rynku" [Formation and directions of state regulation of development of agrarian market infrastructure]. http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/e-journals/DeBu/2007-2/doc/2/08.pdf

Nazarova, L. V. "Neobkhdnist rozvytku infrastruktturnoho zabezpechennia zovnishnyoekonomichnoi diialnosti ahrarnykh pidpriemstv" [The necessity of development of infrastructural support of foreign economic activities of agricultural enterprises]. *Biznes Inform*, no. 11 (2012): 158-161.

Rehionalnyi tsentr mizhnarodnykh proektiv i proham. <http://www.intprog.kh.ua/about-us/>

Saivevych, M. I., and Saivevych, O. D. "Asotsiatsii eksporteriv" [Exporters Association]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 3 (105) (2010): 171-178.

Shmyha, O. O. "Infrastrukturne zabezpechennia efektyvnoho rozvytku rynku produktsii APK" [Infrastructure ensure the effective development of the market of agricultural products]. *Dys. ... kand. ekon. nauk*: 08.07.02, 2005.

Treshchov, M. M. "Rozvytok infrastruktury ahrarnoho rynku v rehuliatornomu seredovyschi derzhavy yak ody z osnovnykh shliakhiv pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ahrarnykh pidpriemstv" [Development of agricultural market infrastructure in the regulatory environment of the state as one of the main ways of improving the competitiveness of agricultural enterprises]. *Ekonomicnyi prostor*, no. 24 (2009): 73-82.

Tomchuk, O. V. "Suchasnyi stan, osoblyvosti funktsionuvannya ta perspektyvy rozvytku birzhovoi diialnosti v Ukraini" [Current state, features of functioning and prospects of development of exchange activity in Ukraine]. <http://econjournal.vsau.org/files/pdfa/2154.pdf>

"Vystavkovo-yarmarkova diialnist v Ukraini" [Exhibition and fair activity in Ukraine]. Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy. <http://www.me.gov.ua/>

"Yak realizuvaty eksportnyi potentsial Ukrainy za umov hlobalizatsii: propozyitsii shchodo polityky spriannia rozvytku ukrainskoho eksportu" [How to realize the export potential of Ukraine in conditions of globalization: proposals for policy to promote the development of Ukrainian export]. <http://platforma-msb.org/wp-content>

Zinchuk, T. O. "Rol yevropeiskoi asotsiatsii silskohospodarskykh kooperatyviv COPA/COGECA u dosiahnennia ahrarnoi spravedlyvosti" [The role of the European Association of agricultural cooperatives COPA/COGECA in the achievement of agrarian justice]. http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/1002/1/Cooperative_marketing_39-45.pdf

СЫРЬЕВАЯ ОРИЕНТАЦИЯ УКРАИНСКОЙ ЭКОНОМИКИ КАК БАЗОВАЯ ДЕТЕРМИНАНТА ИЗНУРИТЕЛЬНОГО ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ

© 2016 ГОЛЯН В. А.

УДК 330.351:[334.024:330.15]

Голян В. А. Сырьевая ориентация украинской экономики как базовая детерминанта изнурительного природопользования

Раскрывается взаимосвязь между низкой эффективностью рыночных преобразований украинской экономики на начальных этапах реформ и усилением сырьевой направленности большинства секторов национального хозяйства как в условиях социально-экономического подъема, так и в условиях рецессии. Установлена зависимость между уровнем капитализации субъектов крупного бизнеса и относительной дешевизной природного сырья вследствие отсутствия современных механизмов рентного регулирования специального природопользования. Обоснованы предпосылки нарастания масштабов изнурительного природопользования вследствие сырьевой ориентации отечественного экспорта и отсутствия современных механизмов эквивалентного перераспределения природно-ресурсной ренты. Выявлены основные тенденции увеличения объемов экспорта сельскохозяйственной продукции с низкой прибавочной стоимостью и импорта продукции животноводства. Установлена взаимосвязь между секторальными сдвигами в аграрном секторе и возможностями органического земледелия в условиях наращивания объемов производства зерновых и масличных культур. Обосновывается целесообразность введения дополнительных инструментов фискального и экологического контроля за деятельностью крупных вертикально интегрированных формирований с целью создания благоприятных предпосылок для развития традиционных форм аграрного предпринимательства и ограничения масштабов изнурительного природопользования.

Ключевые слова: природопользование, природные ресурсы, сырьевая ориентация, рента, предпринимательские объединения, аграрный сектор, прибавочная стоимость.

Рис.: 3. **Библ.:** 10.

Голян Василий Анатольевич – доктор экономических наук, профессор, заместитель директора Института экономики природопользования и устойчивого развития НАН Украины (бульв. Тараса Шевченко, 60, Киев, 01032, Украина)

E-mail: golian_v@ukr.net

УДК 330.351:[334.024:330.15]

Голян В. А. Сировинна орієнтація української економіки як базова детермінанта виснажливого природокористування

Розкривається взаємозв'язок між низькою ефективністю ринкових перетворень української економіки на початкових етапах реформ і посиленням сировинної спрямованості більшості секторів національного господарства як в умовах соціально-економічного підйому, так і в умовах рецесії. Встановлено залежність між рівнем капіталізації суб'єктів великого бізнесу і відносною дешевизною природної сировини внаслідок відсутності сучасних механізмів рентного регулювання спеціального природокористування. Обґрунтовано передумови наростання масштабів виснажливого природокористування внаслідок сировинної орієнтації вітчизняного експорту та відсутності сучасних механізмів еквівалентного перерозподілу природно-ресурсної ренти. Виявлено основні тенденції збільшення обсягів експорту сільськогосподарської продукції з низькою доданою вартістю та імпорту продукції тваринництва. Встановлено взаємозв'язок між секторальними зрушеннями в аграрному секторі і можливостями органічного землеробства в умовах нарощування обсягів виробництва зернових і олійних культур. Обґрунтовується доцільність введення додаткових інструментів фискального та екологічного контролю за діяльністю великих вертикально інтегрованих формувань з метою створення сприятливих передумов для розвитку традиційних форм аграрного підприємництва і обмеження масштабів виснажливого природокористування.

Ключові слова: природокористування, природні ресурси, сировинна орієнтація, рента, підприємницькі об'єднання, аграрний сектор, додаткова вартість.

Рис.: 3. **Бібл.:** 10.

Голян Василь Анатолійович – доктор економічних наук, професор, заступник директора Інституту економіки природокористування та сталого розвитку НАН України (бульв. Тараса Шевченка, 60, Київ, 01032, Україна)

E-mail: golian_v@ukr.net

UDC 330.351:[334.024:330.15]

Golyan Va. A. The Raw-Materials Orientation of Ukrainian Economy as a Basic Determinant of the Exhausting Use of Natural Resources

The interrelation between the low efficiency of market reforms in the Ukrainian economy during the early stages of reforms and the increased raw-materials orientation of the most sectors of the national economy has been disclosed both in terms of the socio-economic recovery and the conditions of recession. The article determines dependence between the level of capitalization of the big business entities and the relative cheapness of natural raw materials owing to the lack of modern mechanisms for rental management of special use of natural resources. The article substantiates prerequisites for growing extent of the exhausting use of natural resources as a result of the raw-materials orientation of domestic exports and the lack of current mechanisms for the equivalent redistribution of natural resource rents. The major trends of increasing the volumes of exports of agricultural products with low value added as well as imports of the animal husbandry products have been identified. The interrelation between the sectoral shifts in the agrarian sector and the possibilities of organic farming in the face of increasing the volumes of production of grains and oilseeds has been determined. Expedience of introducing additional tools of fiscal and environmental control of the activities of the large vertically integrated formations has been substantiated in order to create favorable prerequisites for the development of traditional forms of agricultural entrepreneurship and limiting the extent of exhausting use of natural resources.

Key words: use of natural resources, natural resources, raw-materials orientation, rent, business associations, agrarian sector, value added.

Fig.: 3. **Bibl.:** 10.

Golyan Vasyl A. – D. Sc. (Economics), Professor, Deputy Director of the Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the NAS of Ukraine (60 Tarasa Shevchenka Blvd., Kyiv, 01032, Ukraine)

E-mail: golian_v@ukr.net

Рыночные преобразования украинской экономики не устранили синдрома истощаемого природопользования, который был характерным для командно-административной системы хозяйствования, а еще более усугубили сырьевую ориентацию основ-

ных звеньев национального хозяйства, которые имеют преимущественно экспортную ориентацию. Благоприятная для национальной экономики конъюнктура на мировых сырьевых рынках в конце 90-х годов прошлого века заложила действенные стимулы для вовлечения

все большего объема природного сырья в хозяйственный оборот. Со временем именно в сырьевых сегментах национального хозяйства и сформировалась самая высокая концентрация финансово-промышленного потенциала, что сделало их несущей конструкцией всей экономики страны. При этом большинство производств, как и раньше, характеризовалось повышенным уровнем энерго- и ресурсоемкости, что в условиях ограниченности внутренних источников отдельных топливно-энергетических ресурсов еще более углубило энергетическую зависимость национальной экономики.

Длительный период основной составляющей украинского экспорта выступала продукция горно-металлургического комплекса, что предусматривало добычу значительных объемов горнорудного сырья и увеличение тем самым объемов образования отходов в добывающей и перерабатывающей промышленности. В связи с увеличением концентрации производства в агропромышленном комплексе в последние годы резко увеличились объемы экспорта сельскохозяйственной продукции, как правило, продукции растениеводства, что сопровождалось расширением посевных площадей зерновых культур и технических культур энергетической направленности. Вследствие отсутствия соответствующих стимулов к углубленной переработке древесины остается значительным экспорт продукции лесного хозяйства с низкой прибавочной стоимостью. В результате сформировалась сырьевая модель национальной экономики, базирующаяся на изнурительном природопользовании в связи с отсутствием современных экономических и административных механизмов ограничения истощения отдельных составляющих природно-ресурсного потенциала, которая подрывает базис расширенного воспроизводства хозяйственного комплекса в будущем.

Институциональные, финансовые и производственно-технические аспекты сырьевой ориентации украинской экономики как базовой детерминанты истощаемого природопользования длительное время рассматривались и рассматриваются в трудах А. Алымова, А. Амоши, С. Дорогунцова, Н. Кизима, В. Микитенко, В. Мищенко, В. Трегобчука, А. Федорищевой, М. Хвесика и многих других [3–6; 9–10]. Особое внимание уделяется несовершенству институциональной среды регулирования природопользования, что в конечном итоге и способствовало вовлечению корпоративными структурами значительных объемов природного сырья в хозяйственный оборот без уплаты надлежащих сумм природно-ресурсной ренты в финансовые фонды государства, регионов и территориальных общин базового уровня [8]. Анализируются последствия отсутствия действенного механизма стимулирования процессов ресурсосбережения на разных стадиях всей производственной цепи в добывающей и перерабатывающей промышленности [5]. Конкретизируются направления ускорения инновационного обновления производственных мощностей в наиболее ресурсоемких отраслях национального хозяйства в контексте повышения конкурентоспособности отечественной

промышленной продукции как на национальном, так и мировых рынках.

Целью статьи является идентификация институциональных предпосылок сырьевой ориентации украинской экономики, сформировавшихся вследствие рыночной трансформации хозяйственного механизма управления воспроизводственными процессами, которые выступили основным катализатором истощаемого природопользования в условиях стагнации национального хозяйства, социально-экономического подъема и рецессии мировых сырьевых рынков.

Период с 1990 по 1994 гг. в Украине очень трудно назвать началом системных рыночных преобразований, что, к сожалению, сформировало украинскую модель половинчатости и спорадичности имплементации базовых институтов рыночной экономики. В итоге такая аморфная экономическая политика не оправдала высоких социальных ожиданий широких масс населения и сформировала основу для нецивилизованных форм разгосударствления и приватизации государственных активов, созданных упорным трудом многих поколений. В октябре 1994 г. был провозглашен курс на проведение радикальных рыночных преобразований с целью трансформации унаследованной от СССР командно-административной, централизованной и гиперогосударственной экономики в социально ориентированную рыночную. Либерализация национальной экономики происходила без надлежащих социальных амортизаторов и соблюдения хрестоматийных норм и правил системных преобразований как в сфере производства, так и в сфере обращения.

В период с 1994 по 2004 гг. сформировался фундамент сырьевой ориентации национальной экономики, поскольку высокая концентрация инвестиционного потенциала сформировалась как раз в вертикально интегрированных предпринимательских объединениях, получавших сверхприбыли из-за отсутствия надлежащих механизмов справедливого перераспределения ренты между владельцем природных ресурсов, которым выступает украинский народ (это в равной степени касается водных, лесных, земельных и минерально-сырьевых ресурсов, находящихся в государственной собственности, так и сельскохозяйственных угодий, пребывающих в частном землевладении), а также операторами использования природных ресурсов в продуктовой цепи горно-металлургического, химического, агропромышленного и лесохозяйственного комплексов.

Благоприятная для украинских производителей конъюнктура мировых сырьевых рынков, особенно для предприятий горно-металлургического комплекса и химической промышленности, позволила улучшить основные макроэкономические пропорции и в начале 2000-х годов выйти на восходящий тренд социально-экономического развития. Так называемое украинское «экономическое чудо» (2000–2004 годы) – не что иное, как кратковременная положительная экстерналия, обусловленная общим ростом мировой экономики и ускоренной капитализацией системообразующих секторов национальных экономик основных глобальных игро-

ков, в первую очередь, США. Более того, возможности социально-экономического подъема 2000–2008 гг. не были использованы для повышения запаса прочности национального хозяйства, что сделало его звенья уязвимыми перед геополитическими вызовами и другими экзогенными рисками [2].

К сожалению, апологеты правильности и «уникальности» экономической политики, которая внедрялась в 1994–2004 гг., подъем украинской экономики не рассматривали сквозь призму достижения качественных изменений, в частности положительных сдвигов в «несущих» отраслях национального хозяйства, что не подтолкнуло к применению проверенных мировой практикой инструментов стимулирования развития научно- и трудоемких производств. Первые нисходящие конъюнктурные колебания на мировых финансовых и сырьевых рынках (2008 г.) продемонстрировали «фасадность» системных трансформаций в украинской экономике.

Более того, рыночные преобразования в Украине не сопровождалось формированием современной институциональной среды владения и пользования природными ресурсами [6], что привело к отчуждению природных богатств у их собственника (украинского народа) и передаче корпоративным структурам, ставшим фундаментом формирования компрадорско-олигархической модели национальной экономики.

Основа могущества вертикально интегрированных предпринимательских объединений – дешевизна природных ресурсов (нормативы платы за специальное использование природных ресурсов не отражают реальной стоимости природной составляющей национального богатства, которая привлекается в воспроизводственный процесс), а также абсолютная власть на отдельных рынках за счет высокой концентрации ресурсов (вертикально интегрированные предпринимательские формирования холдингового типа в аграрном секторе сформировали значительный банк сельскохозяйственных земель на основе аренды паев сельских жителей, которые, не имея другой альтернативы из-за тотального безденежья, передали во «временное» пользование местным латифундистам принадлежащий им земельный актив).

Доступность и относительная дешевизна природных ресурсов для интегрированных предпринимательских образований давала им возможность обеспечивать приемлемый уровень рентабельности производственно-хозяйственной деятельности даже при отсутствии значительных капиталовложений в обновление основного капитала, который в большинстве случаев отличается высоким уровнем физического износа и морального старения. Дешевые природные ресурсы (сырье как товарная позиция украинского экспорта и как материальная субстанция производства продукции с низкой добавленной стоимостью) давали возможность получить конкурентные преимущества над производителями других стран, поскольку создавали благоприятные условия для демпинга. В результате, казалось бы, стабильные для украинских экспортеров на годы вперед рыночные ниши после 2008 г. начали постепенно теряться, по-

скольку обвал мировой экономики свернул спрос на сырье, которое занимало и занимает значительный удельный вес в структуре поставок украинских предприятий на мировые рынки.

Со временем именно интегрированные предпринимательские объединения, основу продуктовой цепи которых составляют природные ресурсы, и монополизировали большинство базовых рынков и фактически стали центрами тяжести в хозяйственном и политическом ландшафте страны, а также «законсервировали» институциональные ловушки переходного периода в компрадорско-олигархической модели национальной экономики. Ротация разных групп олигархов («олигархов от подсолнечника и пшеницы» и «олигархов от руды») вокруг высшего политического истеблишмента лишь подтвердила вариативность наличия сырьевых циклов в национальной экономике, что доказывает масштабность «сырьевого перегиба» в воспроизводственной структуре национального хозяйства [2].

Последние сдвиги и в структуре добавленной стоимости, и в структуре экспорта еще раз убеждают, что в украинской экономике доминирующими секторами выступают сектора, работающие на изнурительном использовании природных ресурсов. Это в частности касается и горно-металлургического комплекса, и сельского хозяйства. Более того, в последние годы, когда постепенно «олигархи от пшеницы и подсолнечника» вытеснили из ближайшего окружения высшего политического истеблишмента «олигархов от руды», наращивание объемов производства зерновых и масличных культур, которое предусматривает дальнейшее расширение посевных площадей и увеличение тем самым распаханности территории, стало одним из основных приоритетов государственной экономической политики в краткосрочной и среднесрочной перспективе.

Такого рода секторальные приоритеты свидетельствуют о том, что в Украине даже гипотетически невозможен инновационный прорыв в среднесрочной перспективе из-за длительного заигрывания власти с объединениями предприятий, расширенное воспроизводство которых базируется на неэквивалентном присвоении природно-ресурсной ренты (неэквивалентность заключается в том, что через действующие распределительные механизмы весомую часть ренты не получает владелец подавляющего большинства природных ресурсов – украинский народ), что так и не заложило соответствующих стимулов для массового внедрения продуктовых инноваций и не уменьшило уровень ресурсоемкости производства большинства видов готовой продукции.

В конце концов это противоречит глобальному тренду – продвижению передовых стран в информационную фазу развития и максимально возможному внедрению инноваций с целью активизации информационного, в частности образовательного фактора социально-экономического подъема. Квинтэссенцией вхождения развивающихся стран ускоренными темпами в названный тренд выступает обращение премьер-министра Китая Ли Кэцзяна на Десятом международном

економічному форумі «Летний Давос». Особий акцент в цьому зверненні зроблено на тому, що Китай буде проводити реформи, інновації і робити відкриття саме там, щоб його розвиток в майбутньому менше залежав від природних ресурсів і досягався заздалегідь за рахунок людських ресурсів і інновацій [7].

Навіть коли українські експортери сировинних товарів почали відновлюватися від кон'юнктурного шоку в зв'язі з глобальним фінансовим кризисом, повернути втрачені позиції їм не вдалося, так як основні конкуренти змогли завершити модернізацію основного капіталу і отримати конкурентне перевагу за рахунок інноваційних факторів. В останні два роки, коли обвал сировинних ринків змінився сировинною рецесією, українські експортери змогли в певній мірі, в першу чергу завдяки експорту сільськогосподарської продукції, відновити обсяги валютної виручки і покращити фінансово-економічні показники своєї діяльності, але підйому національної економіки, як це відбулося в початку 2000-х років, вони вже не забезпечать, оскільки екстенсивні фактори соціально-економічного підйому вже майже виснажені, а з роками природно-ресурсні передумови при поточних темпах і способах ресурсопотреблення будуть ще більше звужуватися, що остаточно відкине Україну на інституційну і технологічну периферію розвитку світової цивілізації.

Квинтесенцією сировинної орієнтації національної економіки і вагомим фактором виснажливого природопольовання є експансія вітчизняного аграрного сектору на світові ринки продовольства і сільськогосподарського, а також енергетичного сировини. Аграрний сектор представлений виконавчою владою розглядається як локомотив

розвитку національного господарства, як градообразуюча одиниця виробничого процесу виробничих сил. Виходячи з формісного підходу відносно детермінації соціально-економічного розвитку: розгляд окремих представників політичного истеблішменту вітчизняного АПК з експортною сировинною орієнтацією і значними структурними і виробничими дисбалансами в якості ядра соціально-економічного підйому – це визнання власної неможливості перед викликами глобальної конкуренції, геополітичного переформатування і планетарної інформаційно-технологічної революції.

Відмінною рисою структури вітчизняного АПК, яка сформувалася в результаті інституційних і фінансових переваг для суб'єктів великого аграрного бізнесу і відсутності сприятливих передумов для становлення сектору фермерських господарств і інституту сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, є значний ріст вартості експорту зернових за період з 2001 по 2015 гг., а також збільшення його частки в загальному обсязі українського експорту в 2012–2015 гг. (рис. 1).

В 2001 г. вартість експорту зернових з України становила 483,7 млн долл., в 2008 г. – 3703,8 млн долл., а в 2015 г. – 6057,5 млн долл. Якщо частка експорту зернових в загальному обсязі українського експорту становила в 2001 г. 2,97%, в 2008 г. – 5,53%, то в 2015 г. вона досягла 15,89%. В цілому вартість експорту зернових в 2015 г. порівняно з 2001 г. збільшилася більш ніж в 12 разів.

За період з 2000 по 2015 гг. відбувся значний ріст вартості експорту насіння і плодів масличних рослин. Якщо в 2000 г. вартість даної експортної групи становила 195,8 млн долл., в 2008 г. – 1426,2 млн долл., то в 2013 г. вона становила 2048,1 млн долл. (рис. 2). В 2014 і 2015 гг. відбулося зниження стои-

Рис. 1. Вартість експорту зернових та їх частка в загальному обсязі українського експорту

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України.

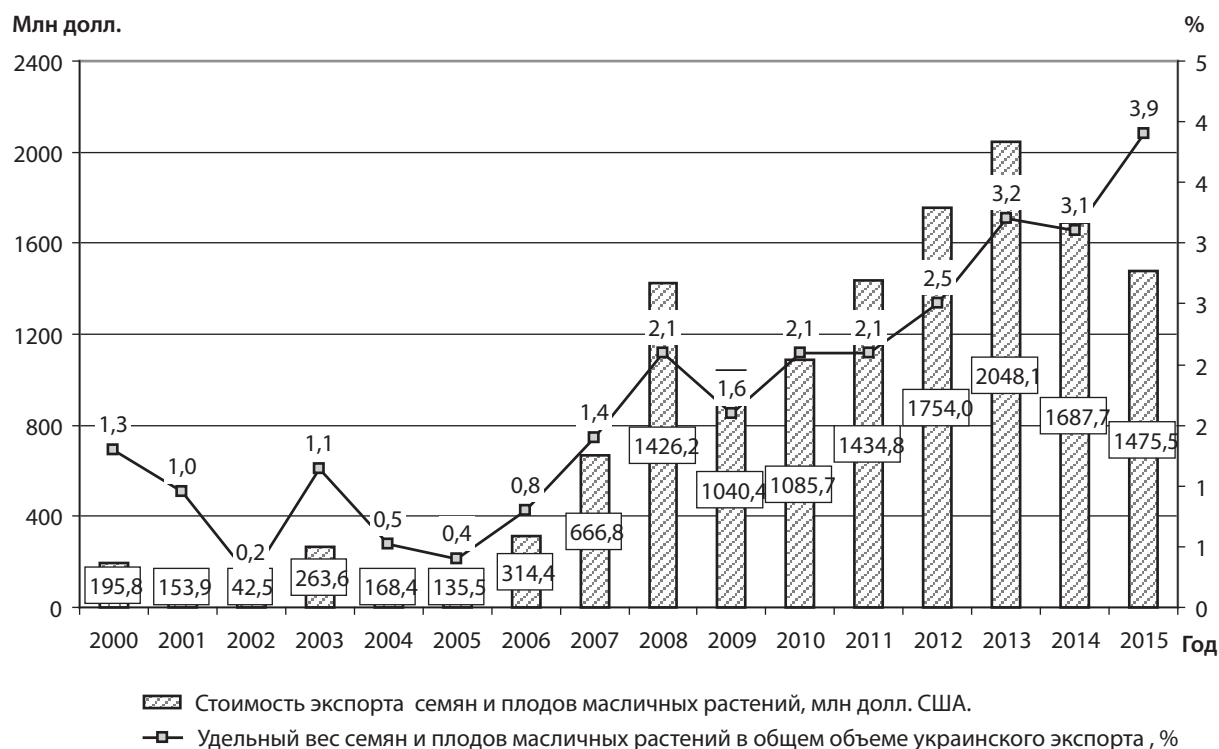

Рис. 2. Стоимость экспорта семян и плодов масличных растений и их удельный вес в общем объеме украинского экспорта

Источник: рассчитано автором по данным Государственной службы статистики Украины.

мости экспорта семян и плодов масличных культур в связи с кризисными явлениями, обусловленными реформированием внешнеэкономических ориентиров Украины в результате подписания экономической части Соглашения о зоне свободной торговли с Европейским Союзом. Также произошли существенные изменения в динамике удельного веса семян и плодов масличных растений в общем объеме украинского экспорта. В 2000 г. данный показатель составлял 1,3%, в 2008 г. – 2,1%, а в 2015 г. он увеличился до уровня 3,9%.

На первый взгляд, значительный рост в последние годы объемов экспорта зерновых, а также семян и плодов масличных растений по сравнению с началом 2000-х годов дает основания говорить о выходе отечественного АПК из стагнационной фазы. Однако сравнение с показателями, отражающими развитие других сегментов аграрного сектора, заставляет констатировать возникновение значительных структурных диспропорций, связанных с перегибом в сторону увеличения продукции растениеводства, в первую очередь, зерновых, а также семян и плодов масличных культур. Имеет место уменьшение производства отдельных видов продукции животноводства в результате перманентного сокращения поголовья крупного рогатого скота, что обусловило, в свою очередь, устойчивую тенденцию увеличения импорта мясных продуктов.

Если в 2000 г. Украина импортировала мяса и съедобных субпродуктов на 22,0 млн долл., в 2004 г. – на 158,4 млн долл., то в 2008 г. объем импорта мяса и съедобных субпродуктов составил 843,6 млн долл. США (рис. 3). Падение объемов импорта названных товаров

происходило в 2009–2011 гг., когда последствия мирового финансового кризиса негативным образом отразились на работе мясоперерабатывающих звеньев украинского АПК.

В 2012 г. по сравнению с 2001 г. импорт мяса и съедобных субпродуктов увеличился на 429,9 млн долл., что обусловлено некоторым оживлением в перерабатывающем сегменте аграрного сектора в связи с относительной стабилизацией экономической ситуации. В 2013–2015 гг. импорт мяса и съедобных субпродуктов уменьшился в связи с резким сокращением платежеспособного спроса населения и обострением проблем с пополнением оборотных средств предприятиями пищевой промышленности, а также потерей последними традиционных ниш на рынках стран СНГ, в первую очередь, Российской Федерации. Несмотря на значительное сокращение объемов импорта мяса и съедобных субпродуктов в 2014–2015 гг. в результате углубления кризисных явлений в национальной экономике и обострения экзогенных рисков, в целом за период с 2000 по 2015 гг. наблюдалось увеличение импорта названных видов продовольствия.

Одной из причин увеличения импорта мясной продукции с низкой долей добавленной стоимости для удовлетворения спроса населения страны и перерабатывающих предприятий была устойчивая тенденция сокращения поголовья крупного рогатого скота (рис. 3). Если в 2000 г. поголовье крупного рогатого скота составило 10,63 млн голов, в 2008 г. – 5,49 млн голов, то в 2015 г. оно снизилось до уровня 3,88 млн голов. В последние годы поголовье крупного рогатого скота меньше, чем во времена немецкой оккупации. Сокращение поголо-

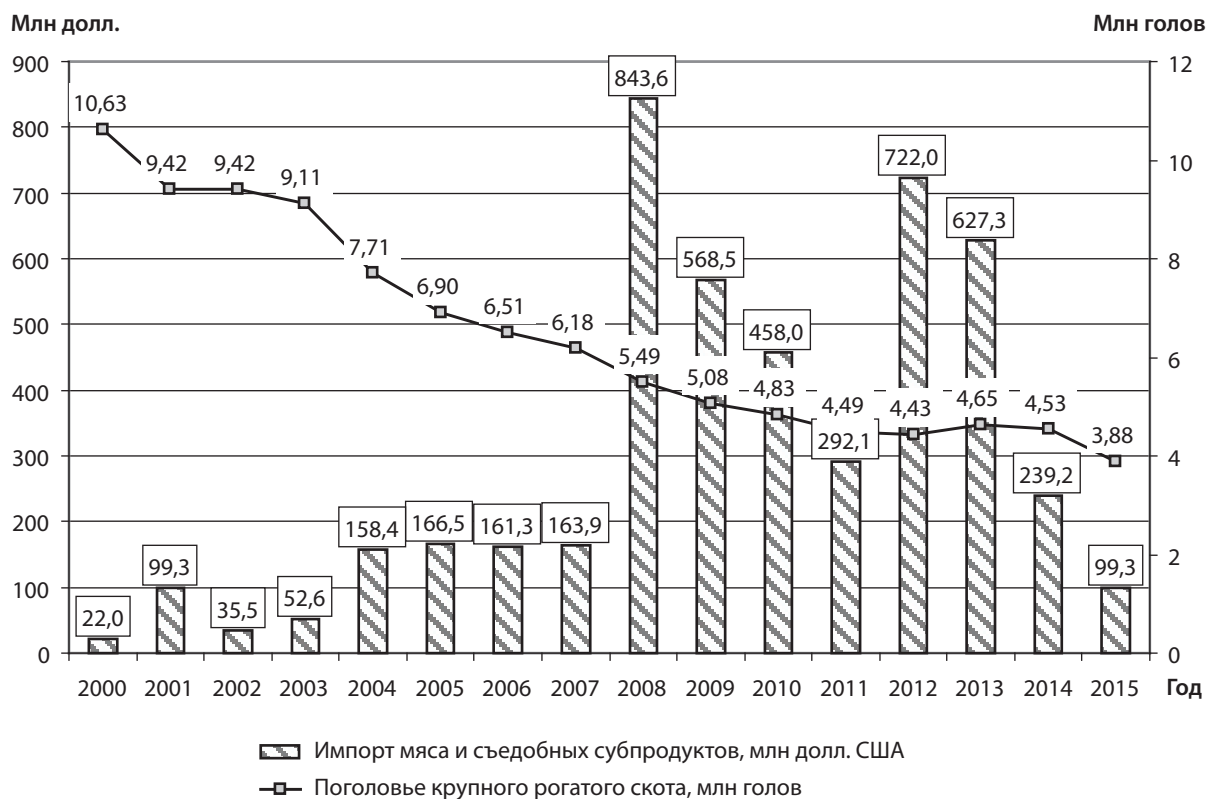

Рис. 3. Импорт мяса и съедобных субпродуктов и поголовье крупного рогатого скота

Источник: рассчитано автором по данным Государственной службы статистики Украины.

вья крупного рогатого скота привело к значительному уменьшению объемов внесения органических удобрений для подкормки сельскохозяйственных культур: если в 1990 г. объем внесения органических удобрений составлял 260,7 млн тонн, в 1996 г. – 81,3 млн тонн, то в 2014 г. он составил лишь 9,9 млн тонн.

Объем внесения органических удобрений в 2014 г. по сравнению с 1990 г. уменьшился более чем в 26 раз, что привело к свертыванию масштабов органического земледелия. С динамикой объемов внесения органических удобрений коррелирует динамика величины внесения органических удобрений на единицу площади. Если в 1990 году на 1 га в среднем вносилось 6297,7 кг органических удобрений, то в 2014 г. аналогичный показатель составлял 271,2 кг. То есть объемы внесения органических удобрений на единицу площади в 2014 г. по сравнению с 1990 г. уменьшились более чем в 23 раза. Более того, если в 1990 г. площадь угодий, обработанная органическими удобрениями, составляла 5,5 млн га, то в 2014 г. она снизилась до 0,4 млн га (в целом площадь, обработанная органическими удобрениями, в 2014 г. по сравнению с 1990 г. уменьшилась более чем в 13 раз) [1].

Гипертрофированный рост объемов экспорта зерновых, а также семян и плодов масличных культур, увеличение импорта мяса и съедобных субпродуктов, резкое сокращение поголовья крупного рогатого скота и как следствие катастрофическое снижение объемов внесения органических удобрений для удобрения полевых площадей – это маркер неудовлетворительной структуры отечественного АПК, которая сформировалась в результате спорадической и селективной национальной аграрной политики, осуществлявшейся в

интересах представителей крупного аграрного бизнеса, который на данный момент является еще более приближенным к высшему политическому истеблишменту, нежели «олигархи от руды».

Динамика стоимости экспорта зерновых, а также семян и плодов масличных культур, их удельный вес в общем объеме украинского экспорта свидетельствуют об увеличении сырьевой составляющей, то есть доли сельскохозяйственной продукции с низкой добавленной стоимостью в общем экспорте, что подрывает ресурсную базу комплексного развития отечественного АПК (сбалансирование объемов производства растениеводческой и животноводческой продукции), а также культивирует процессы увеличения посевных площадей для производства экспортно ориентированных сельскохозяйственных культур и углубляет перекосы в структуре сельскохозяйственных угодий (в Украине имеет место необоснованно высокий уровень распаханности сельскохозяйственных земель [10]).

Реляции представителей Министерства аграрной политики и продовольствия Украины о том, что отечественный АПК стал локомотивом национальной экономики является не чем иным, как попыткой сделать очередной реверанс в сторону «олигархов от подсолнечника и пшеницы» и отвлечь внимание общественности от необходимости кардинального реформирования национальной аграрной политики в соответствии с требованиями общей сельскохозяйственной политики Европейского Союза, а также в соответствии с принципами устойчивого использования сельскохозяйственных угодий.

Доминирование вертикально интегрированных предпринимательских объединений холдингового типа на большинстве рынков сельскохозяйственной продукции также создает дополнительные барьеры для имплементации приоритетов децентрализации власти и реформы местного самоуправления, поскольку сопровождается «отжимом» сельских территориальных общин от реального влияния на перераспределение земельных активов, которые находятся вблизи сельских населенных пунктов.

Пролонгация арендной кабалы для владельцев паев в связи с сохранением моратория на свободный оборот сельскохозяйственных угодий также в завуалированной форме лоббируется большим аграрным бизнесом при поддержке отдельных популистских сил, поддерживаемых маргинальным электоратом. Де-факто часть крестьян не сможет даже в случае снятия моратория по своему усмотрению распорядиться принадлежащим им земельным активом, поскольку договоры аренды заключены преимущественно в интересах латифундистов.

Исправить ситуацию можно при условии кардинального пересмотра приоритетов национальной аграрной политики в направлении поддержки малых и средних форм аграрного предпринимательства, которые позволят решить проблему безработицы в сельской местности и остановить упадок сельского уклада жизни в целом. Крупный аграрный бизнес сегодня функционирует без надлежащего экологического, фискального и социального контроля, поэтому получает сверхприбыли в связи с неэквивалентным присвоением земельной ренты и тем самым монополизует аграрный рынок, дискриминируя сектор сельских домохозяйств и ускоряя тем самым упадок сельских территорий и приближая окончательное истощение природно-ресурсной базы сельскохозяйственного производства.

ВЫВОДЫ

Природные ресурсы для развития Украины имеют судьбоносное значение, поскольку инновационная составляющая за годы независимости так и не сработала вследствие отсутствия внедрения необходимых инструментов макроэкономического регулирования. Более того, природные ресурсы, в первую очередь минерально-сырьевые, были отданы в пользование отечественным олигархам, которые появились в связи с несправедливым и незаконным перераспределением государственных активов. Крупный капитал продолжает истощать природное богатство, в своем большинстве принадлежащее украинскому народу, и получать сверхприбыли вследствие присвоения природно-ресурсной ренты.

Более того, специальное использование природных ресурсов сопровождалось и сопровождается низким уровнем нормативов платы, что обеспечивает перераспределение природно-ресурсной ренты в пользу украинских олигархов, а не населения. Длительное время крупный бизнес имел значительные преференции, что давало возможность получать сверхприбыли и не стимулировало внедрение инновационных техно-

логий, обеспечивающих экономию природного сырья и его вторичное использование. Речь идет о субъектах топливно-энергетического, металлургического (крупные финансово-промышленные группы) и аграрного бизнеса (интегрированные предпринимательские объединения холдингового типа).

Несмотря на то, что в окружении высшего политического истеблишмента в 2014 г. произошла смена «олигархов от руды» на «олигархов от подсолнечника и пшеницы», влияние олигархов на экономическую ситуацию в целом стало еще более существенным. «Олигархи от подсолнечника и пшеницы» углубили сырьевую ориентацию украинского экспорта и прямо, и косвенно сузили инвестиционную базу инновационно-технологической модернизации промышленного сектора национального хозяйства. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. **Голян В.** Село збоку: орієнтація на вирощування сировини поглиблює проблеми периферії [Електронний ресурс] / В. Голян. – Режим доступа : <http://agravery.com/uk/posts/show/selo-zboku-orientacia-na-virosuvanna-sirovini-pogliblue-problemi-pereferii>
2. **Голян В.** Что отбрасывает Украину на периферию мирового развития. – [Электронный ресурс] / В. Голян. – Режим доступа : <http://nv.ua/opinion/golyan/chto-otbrasyvaet-ukrainu-na-periferiju-mirovogo-razvitiya-188169.html>
3. **Дорогунцов С.** Екологічні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил України / С. Дорогунцов, А. Федорищева // Економіка України. – 2002. – № 10. – С. 65–70.
4. **Энергоефективність: стратегічний ресурс трансформації виробничо-економічних відносин : монографія / О. М. Алимов, О. О. Демешок, І. А. Ігнат'єва, В. В. Микитенко [та ін.]; за наук. ред. В. В. Микитенко. – К. : Київський національний університет технологій та дизайну, 2012. – 734 с.**
5. **Міщенко В. С.** Організаційно-економічний механізм поведінки з відходами в Україні та шляхи його вдосконалення / В. С. Міщенко, Г. П. Виговська. – К. : Наукова думка, 2009. – 294 с.
6. **Національна парадигма сталого розвитку України / М. А. Хвесик, О. М. Алимов, І. К. Бистряков [та ін.]; за заг. ред. Б. Є. Патона. – К. : ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2012. – 72 с.**
7. **Основные положения обращения премьера КНР Ли Кэцзяна на Десятом международном экономическом форуме «Летний Давос» // 2000. – 2016. – 8–14 июля. – С. А4.**
8. **Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів : націон. доп. / За ред. акад. НАН України Е.М. Лібанової, акад. НААН України М.А. Хвесика. – К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. – 776 с.**
9. **Структурні трансформації економіки: світовий досвід, інститути, стратегії для України : монографія / О. І. Амоша, М. Г. Білопольський, В. В. Микитенко [та ін.]. – Інститут економіки промисловості НАН України, ТНЕУ МОН України. – Т. : Економічна думка, 2011. – 848 с.**
10. **Трегобчук В.** Охорона земель – складова національної безпеки / В. Трегобчук // Вісник НАН України. – 1997. – № 3–4. – С. 3–13.

REFERENCES

Alymov, O. M. et al. *Enerhoefektyvnist: stratehichniy resurs transformatsii vyrobnycho-ekonomichnykh vidnosyn* [Energy efficiency: a strategic resource for the transformation of production and economic relations]. Kyiv: KNUTD, 2012.

Amosha, O. I. et al. *Strukturni transformatsii ekonomiky: svi-tovyi dosvid, instytuty, stratehii dlia Ukrainy* [Structural transformation of economy: international experience, institutions, strategies for Ukraine]. Ternopil: Ekonomichna dumka, 2011.

Dorohuntsov, S., and Fedoryshcheva, A. "Ekolohichni aspek-ty rozvytku i rozmishchennia produktyvnykh syl Ukrainy" [Environmental aspects of development and placing of productive forces of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 10 (2002): 65-70.

Golian, V. "Chto otbrasyvayet Ukrainu na periferiyu mirovogo razvitiya" [What throws Ukraine to the periphery of world develop-ment]. <http://nv.ua/opinion/golyan/chto-otbrasyvaet-ukrainu-na-periferiju-mirovogo-razvitiya-188169.html>

Holian, V. "Selo zboku: oriiientatsiia na vyroshchuvannia sy-rovyny pohlybliue problemy peryferii" [Village side: focus on the cultivation of raw materials exacerbates the problems in the pe-riphery]. <http://agravery.com/uk/posts/show/selo-zboku-orienta-cia-na-virosuvanna-sirovini-pogliblue-problemi-pereferii>

Khvesyk, M. A. et al. *Natsionalna paradyhma staloho rozvyt-ku Ukrainy* [The national paradigm of sustainable development of Ukraine]. Kyiv: DU «Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku NAN Ukrainy», 2012.

Mishchenko, V. S., and Vyhovska, H. P. *Orhanizatsiino-eko-nomichniy mekhanizm povodzhennia z vidkhodamy v Ukraini ta sh-liakhy yoho vdoshkonalennia* [Organizational-economic mechanism of waste management in Ukraine and ways of its improvement]. Kyiv: Naukova dumka, 2009.

"Osnovnyye polozheniya obrashcheniya premyera KNR Li Ketsyana na Desyatom mezhdunarodnom ekonomicheskome fo-rume «Letniy Davos»" [The main provisions of the appeal of the Prime Minister of China Li Keqiang at the Tenth international eco-nomic forum "Summer Davos"]. http://www.2000.ua/v-nomere/fo-rum/puls/osnovnye-polozheniya-obrachenija-premera-kr-li-kjec-jana-na-desjatom-mezhdunarodnom-jekonomicheskom-forume-letnij-davos-gorod-tintina4-1_1467886467.htm

Sotsialno-ekonomichniy potentsial staloho rozvytku Ukrainy ta yii rehioniv [Socio-economic potential of sustainable develop-ment of Ukraine and its regions]. Kyiv: DU IEPSSR NAN Ukrainy, 2014.

Trehobchuk, V. "Okhorona zemel - skladova natsionalnoi bezpeky" [The protection of land - part of national security]. *Visnyk NAN Ukrainy*, no. 3-4 (1997): 3-13.

РОЗВИТОК НОРМАТИВНО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІАГНОСТИКИ*

© 2016 МЕЛЬНИК О. Г., АДАМІВ М. Є.

УДК 336.6:658.1:34

Мельник О. Г., Адамів М. Є. Розвиток нормативно-методичного забезпечення діагностики неплатоспроможності та банкрутства вітчизняних підприємств в умовах європейської інтеграції

Статтю присвячено розробленню та обґрунтуванню рекомендацій щодо розвитку вітчизняного нормативно-методичного забезпечення діагностики неплатоспроможності й банкрутства суб'єктів господарювання у контексті його гармонізації із міжнародними нормами та подальшої європейської інтеграції України. Дослідження ґрунтувалося на аналізованні та порівнянні положень національної нормативно-методичної бази щодо правового регулювання питань відновлення платоспроможності й банкрутства підприємств із кращою практикою європейських країн у цій сфері. Виокремлено ключові напрями реформування досліджуваної сфери. У контексті активізації європейської інтеграції України результати досліджень можуть бути використані для розроблення уніфікованих і гармонізованих із міжнародними стандартами методичних положень з діагностики загрози банкрутства підприємств, що будуть абсолютно придатними для використання зацікавленими сторонами як у вітчизняному, так і в іноземному середовищі.

Ключові слова: неплатоспроможність, банкрутство, діагностика, санація, ліквідація, боржник, кредитор.

Табл.: 1. **Бібл.:** 11.

Мельник Ольга Григорівна – доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: olia_melnyk@ukr.net

Адамів Марта Євгенівна – кандидат економічних наук, асистент, кафедра зовнішньоекономічної та митної діяльності, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: marta_adamiv@i.ua

УДК 336.6:658.1:34

UDC 336.6:658.1:34

Мельник О. Г., Адамив М. Е. Развитие нормативно-методического обеспечения диагностики неплатежеспособности и банкротства отечественных предприятий в условиях европейской интеграции

Статья посвящена разработке и обоснованию рекомендаций по развитию отечественного нормативно-методического обеспечения диагностики неплатежеспособности и банкротства субъектов хозяйствования в контексте его гармонизации с международными нормами и дальнейшей европейской интеграции Украины. Исследование основывалось на анализе и сравнении положений национальной нормативно-методической базы для правового регулирования вопросов восстановления платежеспособности и банкротства предприятий с лучшей практикой европейских стран в этой сфере. Были выделены ключевые направления реформирования исследуемой сферы. В контексте активизации европейской интеграции Украины результаты исследований могут быть использованы для разработки унифицированных и гармонизированных с международными стандартами методических положений по диагностике угрозы банкротства предприятий, которые будут абсолютно пригодными для использования заинтересованными сторонами как в отечественной, так и в иностранной среде.

Ключевые слова: неплатежеспособность, банкротство, диагностика, санация, ликвидация, должник, кредитор.

Табл.: 1. **Библ.:** 11.

Мельник Ольга Григорьевна – доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой внешнеэкономической и таможенной деятельности, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

E-mail: olia_melnyk@ukr.net

Адамив Марта Евгеньевна – кандидат экономических наук, ассистент, кафедра внешнеэкономической и таможенной деятельности, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)

E-mail: marta_adamiv@i.ua

Melnyk O. H., Adamiv M. Ye. Developing the Normative-Methodical Ensuring the Diagnostics of Insolvency and Bankruptcy of Domestic Enterprises in the Context of the European Integration

The article is concerned with development and substantiation of recommendations on developing the domestic normative-methodical ensuring the diagnostics of insolvency and bankruptcy of economic entities in the context of its harmonization with international standards and the further European integration of Ukraine. The study was based on analysis and comparison of provisions of the national normative-methodical base for the legal regulation of issues regarding reconstruction of solvency and bankruptcy of enterprises with the best practice of European countries in this field. The pivotal directions of reforming of the sphere studied have been allocated. In the context of activating the European integration of Ukraine, the research results can be used to develop standardized and harmonized with international standards methodical provisions for diagnosing the threat of bankruptcy of enterprises, which would be suitable for use by the parties interested, both in the national and foreign environment.

Keywords: insolvency, bankruptcy, diagnostics, reorganization, liquidation, debtor, creditor.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 11.

Melnyk Olha H. – D. Sc. (Economics), Professor, Head of the Department of Foreign Trade and Customs Operations, Lviv Polytechnic National University (12 Stepana Bandery Str., Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: olia_melnyk@ukr.net

Adamiv Marta Ye. – PhD (Economics), Assistant, Department of Foreign Economic and Customs Activity, Lviv Polytechnic National University (12 Stepana Bandery Str., Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: marta_adamiv@i.ua

Задля забезпечення успішної інтеграції України в Європейський Союз і становлення її як розвинутої європейської країни ключовим завданням для представників органів державної влади є успішна репрезентація вітчизняного бізнес-клімату в очах європейської спільноти крізь призму лояльного, уніфікова-

ного та гармонізованого з міжнародними стандартами нормативно-правового поля у сфері ведення підприєм-

* Публікація містить результати досліджень, проведених за грантом Президента України за конкурсним проектом Ф 66/86-2016 Державного фонду фундаментальних досліджень.

ницької діяльності. Адаже запорукою результативного європеїзованого розвитку національної економіки є задіяння її господарського арсеналу до взаємовигідної співпраці з провідними гравцями європейського ринку на засадах активізації різних видів та форм зовнішньоекономічної діяльності. Водночас змушені констатувати той факт, що, незважаючи на потужний виробничий, майновий, соціально-кадровий, інноваційний потенціал, що вдалося зберегти значній частині вітчизняних підприємств на фоні складних економічних перепитів, на сучасному етапі їхнє функціонування істотно ускладнене наявністю вагомих проблем у фінансовій сфері, які головним чином представлені домінуванням загрозливих ознак неплатоспроможності та банкрутства.

У практиці функціонування розвинених європейських економік банкрутство, зазвичай, не розглядається як цілковито негативне явище, що неодмінно зумовлює остаточний і безповоротний крах ринкового суб'єкта господарювання. Такий підхід більш притаманний для представників вітчизняного бізнес-середовища, органів державної влади та широкого загалу, що, відповідно, спотворює реальне бачення економічної природи банкрутства. Адаже об'єктивно врегульований та економічно прорахований механізм ідентифікування банкрутства в державі повинен забезпечувати виживання тих суб'єктів господарювання, котрі, за експертними оцінками, володіють достатнім потенціалом для відновлення результативної діяльності, і, навпаки, ліквідацію усіх економічно неефективних підприємницьких структур з метою перерозподілу їхньої ресурсної бази у більш ефективні об'єкти. Якісний державний інститут банкрутства повинен містити обґрунтовані нормативно-методичні положення, що забезпечуватимуть безперешкодне, оперативне та доступне у вартісному аспекті відновлення діяльності неплатоспроможних бізнес-структур. Це, своєю чергою, забезпечуватиме не лише стабільний прогресивний поступ економіки певної країни у внутрішніх загальнодержавних цілях, але й зміцнюватиме її міжнародний авторитет як надійного економічного й політичного партнера. На жаль, на сучасному етапі національна нормативно-методична база, що регулює процедури відновлення платоспроможності підприємств та визнання їх банкрутами, містить певні неоднозначні, необґрунтовані та нераціональні моменти, які суперечать об'єктивній логіці та не відповідають законодавчим нормам розвинених країн світу. Така ситуація не лише ускладнює процес відновлення нормального функціонування вітчизняних неплатоспроможних підприємств на внутрішньому ринку, але й перешкоджає налагодженню зовнішньоекономічних відносин із потенційними зарубіжними контрагентами в контексті вирішення їхніх фінансових проблем. Отже, актуальним науковим завданням на сьогодні постає вдосконалення та європеїзований розвиток національної нормативно-методичної бази у сфері діагностики неплатоспроможності та банкрутства суб'єктів господарювання відповідно до реалій розвитку вітчизняної економіки та з урахуванням кращої законодавчої практики розвинених країн за цим напрямом.

Задля одержання максимально репрезентативних та об'єктивних результатів щодо ефективності ведення справ у сфері неплатоспроможності та банкрутства вітчизняних суб'єктів господарювання слід ретельно проаналізувати чинне нормативно-методичне поле за цією проблематикою, адаже процедури відновлення платоспроможності підприємства чи остаточне визнання його банкрутом підлягають виключному законодавчому регулюванню в будь-якій державі, насамперед, задля уніфікованого та справедливого вирішення суперечностей між боржником та кредиторами. Водночас, на підставі огляду положень законодавчих баз різних країн світу у досліджуваній сфері [1, 2], встановлено істотні різнопараметричні відмінності щодо регулювання процедур порушення справи про банкрутство господарюючого суб'єкта чи недопущення цього явища в різних державах.

Для усунення виявлених протиріч та невідповідностей доцільно звернутися до авторитетного міжнародного рейтингу Doing Business [1], котрий щорічно формується Міжнародною фінансовою організацією та Світовим банком з метою відображення та порівняння простоти й легкості ведення бізнесу в різних країнах світу. У межах такого рейтингу одним із напрямів діагностики є сфера відновлення платоспроможності підприємства, що відображається за допомогою однойменного комплексного індикатора. Варто зазначити, що за показником відновлення платоспроможності суб'єктів господарювання у 2016 р. Україна посіла аналогічне до 2015 р. далеке 141 місце серед 189 країн [1]. У табл. 1 наведено результати оцінювання структурних показників у межах комплексного індикатора відновлення платоспроможності підприємства для країн ОЕСР, Європи і Центральної Азії та зокрема для України у 2016 р. За даними табл. 1, найбільш істотні невідповідності з урахуванням одиниць виміру та шкали оцінювання простежуються щодо коефіцієнта повернення заборгованості, часу погашення боргів підприємства, вартості ведення справи про банкрутство, індекса процедури реорганізації підприємства та індекса участі кредиторів. Варто відзначити й позитивні відхилення щодо рівня ефективності нормативно-правової бази у сфері порушення справ про неплатоспроможність (за вказаним індикатором Україна одержала максимальну кількість балів). Як видно з табл. 1, на фоні бізнес-структур із розвинених країн українські суб'єкти господарювання демонструють доволі низький рівень повернення заборгованості кредиторам, податковим органам та працівникам (зокрема, лише 8,3 центи на 1 долар заборгованості). Фактично це свідчить про критично високий рівень неповернення вітчизняними підприємствами своїх боргів, що переважно зумовлює настання їхнього банкрутства. Що стосується часового аспекту погашення заборгованостей підприємства, то у вітчизняному просторі цей процес триває на 1,2 роки довше, ніж у країнах ОЕСР.

Крім того, з табл. 1 видно, що надзвичайно високими в Україні є витрати на ведення справи про банкрутство, котрі становлять 42 % від вартості майна неплатоспроможного підприємства. Як правило, значні частки таких витрат припадають на оплату послуг юридичних організацій, учасників, які задіяні в судовій процедурі

Таблиця 1

Порівняння позицій України, країн Європи і Центральної Азії та країн ОЕСР у рейтингу DoingBusiness за індексом відновлення платоспроможності підприємств у 2016 р. [1; 3]

Індикатори	Сума балів України	Середній бал у країнах Європи та Центральної Азії	Абсолютне відхилення, Україна/країни Європи та Центральної Азії	Середній бал у країнах ОЕСР	Абсолютне відхилення, Україна/країни ОЕСР
Коефіцієнт повергнення заборгованості (центів за долар)	8,3	38,3	-30,0	72,3	-64,0
Час погашення заборгованості, років	2,9	2,3	+0,6	1,7	+1,2
Витрати на ведення справи про банкрутство (% від вартості об'єкта нерухомості)	42,0	13,2	+28,8	9,0	+33,0
Кінцевий результат процесу	0	0	0	1	-1
Індекс ефективності нормативно-правової бази	8,5	9,7	-1,2	12,1	-3,6
Індекс порушення справ про неплатоспроможність	3,0	2,4	+0,6	2,8	+0,2
Індекс управління майном боржника	4,0	3,9	+0,1	5,3	-1,3
Індекс процедури реорганізації	0,5	1,7	-1,2	1,7	-1,2
Індекс участі кредиторів	1,0	1,7	-0,7	2,2	-1,2

проти боржника, проведення аукціонів з розпродажу майна підприємства, судові збори, витрати на оголошення та повідомлення тощо [3].

Нульове значення кінцевого результату процесу відновлення платоспроможності українських суб'єктів господарювання вказує на той факт, що після покриття вимог кредиторів підприємство перестає функціонувати, а його майно частинами було розпродане [3]. Адже, як свідчить практика, вітчизняні збанкрутілі підприємства є доволі непривабливими з позиції відновлення їхнього функціонування, а тому покупці радше придбаватимуть частинами майно таких об'єктів, аніж повністю усе підприємство.

Що стосується якості вітчизняного нормативно-методичного поля у досліджуваній сфері, то, за даними табл. 1, простежується існування проблем щодо реалізації процедури реорганізації неплатоспроможного підприємства та участі кредиторів у процесі ліквідації або реструктуризації суб'єкта господарювання. Зокрема, незахищеними залишаються права кредиторів під час реалізації санаційних та ліквідаційних процедур стосовно неплатоспроможного підприємства, що підтверджується низькими значеннями відповідних індексів для України. Крім того, з огляду на реалії розвитку національної економіки та рівень фінансових можливостей різних за розміром і галузевою приналежністю вітчизняних підприємств, досить необґрунтованим видається вартісний критерій задоволення боргових вимог підприємством як підстава для порушення справи про

банкрутство, що задекларований у Законі України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [4] та відображає суму безспірних вимог кредиторів до боржника в розмірі не менше 300 мінімальних заробітних плат.

Результати виконаного аналізування дають підстави визначити мету дослідження як обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення вітчизняної нормативно-методичної бази діагностики неплатоспроможності та банкрутства підприємств в умовах європейської інтеграції України.

На підставі вивчення міжнародного досвіду регулювання сфери відновлення платоспроможності суб'єктів господарювання або визнання їх банкрутами, напрацювань авторитетних міжнародних організацій у цій сфері, практики функціонування вітчизняних і зарубіжних неплатоспроможних підприємств, а також з урахуванням реалій розвитку національної економіки визначено такі ключові напрями реформування положень вітчизняної нормативно-методичної бази за окресленим напрямом [1–10]:

1) *Оптимальне збалансування інтересів боржника та кредиторів у процесі відновлення його платоспроможності або ліквідації.* За даними міжнародного рейтингу Doing Business, на сучасному етапі вітчизняне нормативно-правове поле в окресленій сфері характеризується так званою «продебіторською» спрямованістю, що відображає домінуюче врахування інтересів борж-

ника на фоні часткового нівелювання інтересів кредиторів. Такий підхід до регулювання процедури відновлення платоспроможності вітчизняних бізнес-структур не є абсолютно виправданим та обґрунтованим з огляду на необхідність забезпечення економічного відтворення на мікро- та макrorівні шляхом не лише традиційного залучення внутрішніх кредиторів, але й пріоритетного привернення уваги зовнішніх кредиторів в умовах європейської інтеграції. Зокрема, в межах цього напрямку відповідно до кращої законодавчої практики розвинених держав пропонується на законодавчому рівні:

- ★ задекларувати можливість зацікавленим кредиторам надавати додаткову позику підприємству, проти якого порушено справу про банкрутство, на засадах спеціального обґрунтування раціональності здійснення такого кредитування та забезпечення пріоритетності повернення цієї позики поряд з іншими кредитами в процесі розподілу майна боржника в умовах його потенційної ліквідації. Можливість одержання додаткового кредиту на фінансування поточної діяльності неплатоспроможних підприємств у процесі ведення справи про їхнє банкрутство повинна бути, насамперед, економічно обґрунтована та надаватися лише тим суб'єктам господарювання, котрі володіють достатнім потенціалом для відновлення ефективного функціонування. Це, своєю чергою, істотно збільшить шанси підприємства на виживання та його збереження у структурі національної економіки;
- ★ підвищити рівень захисту інтересів кредиторів в умовах проведення реорганізаційних змін у діяльності боржника, зокрема в процесі затвердження санаційного плану, шляхом пріоритетного врахування інтересів кредиторів, що будуть змінені відповідно до положень розробленого плану, та надання фінансових гарантій тим кредиторам, які негативно оцінили реструктуризаційний план, однак їхні побажання не були враховані.

2) Удосконалення організування діяльності державного та місцевих органів влади, а також органів місцевого самоврядування з питань банкрутства на засадах розширення і чіткого регламентування їхніх функціональних обов'язків щодо моніторингової, контролюючої та інформаційно-консультаційної роботи з представниками бізнес-структур з метою попередження їхньої неплатоспроможності. Адже, як правило, на практиці вказані функції відповідних фахівців носять більше абстрактний та формальний характер, а тому не виконуються належним чином. Ключова увага представників органів влади у сфері банкрутства відводиться роботі з тими підприємствами, проти яких вже порушені певні судові процедури. Таким чином, виникає необхідність у налагодженні перманентного відстеження стану платоспроможності підприємств регіону органами місцевої влади та місцевого самоврядування на засадах спеціалізованого аналізування та перевірки фінансових результатів їхньої діяльності, посиленні контролю за роботою керівництва підприємств

у контексті запобігання спробам доведення підприємства до фіктивного банкрутства, створенні цільових інформаційно-консультаційних груп, що оперативно інформуватимуть та надаватимуть практичні рекомендації підприємствам, які зіштовхнулись з реальними фінансовими проблемами. Такі заходи значною мірою сприятимуть ідентифікуванню ранніх ознак неплатоспроможності суб'єктів господарювання та прийняттю проактивних рішень щодо запобігання їхньому банкрутству, що забезпечуватиме стійкість розвитку національної економіки.

3) *Законодавче регламентування пріоритетності продажу збанкрутілого підприємства як неподільного майнового об'єкта за наявності обґрунтованих підстав з метою збереження цілісності підприємства та забезпечення його подальшого функціонування як економічно ефективного ринкового елемента в межах національного господарства.* У вітчизняній практиці доволі часто поширені ситуації, коли збанкрутіле підприємство насправді виявляється придатним для нормального функціонування, однак через недостатній рівень ефективності керівного складу або зумисне провокування фіктивного банкрутства підлягає ліквідації. Натомість узаконення пріоритетності продажу такого суб'єкта господарювання як єдиного об'єкта створюватиме можливість для подальшого відновлення його діяльності, що забезпечуватиме збереження цілісності структури національної економіки та її сталий розвиток.

4) *Перегляд чинного законодавчо встановленого вартісного критерію для порушення справи про банкрутство підприємства з урахуванням реальний розвитку національної економіки та фінансових можливостей різних вітчизняних суб'єктів господарювання.* На сьогодні в Законі України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [4] такий критерій визначено на рівні 300 мінімальних заробітних плат для усіх підприємств як підставу для порушення судової процедури банкрутства проти боржника. З метою забезпечення об'єктивного ідентифікування критичної точки неплатоспроможності різних підприємств логічно було б диференціювати цей критерій за параметрами розміру й галузевої приналежності суб'єкта господарювання. Адже уніфіковане оцінювання платоспроможності усіх підприємств у цілях порушення проти них справи про банкрутство за єдиним вартісним критерієм на фоні різних фінансових можливостей цих суб'єктів господарювання не забезпечить одержання об'єктивних результатів та прийняття обґрунтованих рішень щодо введення відповідної судової процедури. Отже, з огляду на вищевикладене, а також у цілях розширення можливостей досудового відновлення неплатоспроможності суб'єкта господарювання доцільно переглянути числове значення цього критерію на засадах його диференціації за параметрами розміру та галузевої приналежності підприємства шляхом проведення ретельних обґрунтувань.

5) *Перегляд діючих законодавчо закріплених часових термінів на реалізацію судових процедур (розпорядження майном, ліквідацію), які застосовуються стосовно боржника, у напрямі їх обґрунтованого зменшення.*

Порівнюючи такі терміни для вітчизняних суб'єктів господарювання [4] з аналогічними часовими рамками, що відводяться для здійснення тотожних судових процедур у розвинених країнах світу, спостерігаються вагомі відмінності у цій сфері, що необґрунтовано затягують перебіг відповідних процесів на вітчизняних теренах та не формують передумов для розвитку нового етапу функціонування неплатоспроможного або ліквідованого об'єкта. Затяжні процедури розпорядження майном боржника чи його ліквідації, як правило, не є свідченням їхньої високої результативності, а, навпаки, вказують на значний рівень зайвої бюрократичності та трудомісткості у цій сфері.

6) *Удосконалення чинних методичних рекомендацій з діагностики загрози банкрутства суб'єкта господарювання [6] шляхом:*

- ✦ зменшення кількісного спектра діагностичних показників, який на сьогодні включає близько 50 абсолютних та відносних найменувань, на засадах вибору найбільш репрезентативних індикаторів, виключення економічно беззмислових показників, а також ідентичних за формулами, однак відмінних за назвами індикаторів;
- ✦ розроблення обґрунтованої та завершені критеріальної бази діагностики загрози банкрутства підприємства, адже у запропонованих методичних рекомендаціях окремі індикатори не забезпечені відповідними критеріальними значеннями, натомість існує також низка критеріїв, що не відповідають реаліям функціонування бізнес-структур і розвитку національної економіки та є цілком необґрунтованими з економічної точки зору. Це формує підґрунтя арбітражним керуючим для маніпулювання результатами діагностики загрози банкрутства підприємства та прийняття лобійованих рішень;
- ✦ розроблення обґрунтованого інтерпретаційно-ідентифікаційного забезпечення результатів діагностики загрози банкрутства підприємства, що ґрунтуватиметься на вичерпних, об'єктивних та однозначних тлумаченнях усіх одержаних кількісних і якісних результатів оцінювання та надаватиме доступну можливість ефективно й оперативно визначати ознаки банкрутства;
- ✦ удосконалення інформаційного забезпечення діагностики загрози банкрутства суб'єкта господарювання на засадах його приведення в абсолютну відповідність до чинних форм бухгалтерської звітності.

7) *Удосконалення методики діагностики загрози банкрутства державних підприємств шляхом розроблення спеціальної індикаторно-критеріальної бази такого оцінювання, яка буде абсолютно придатною для використання на підприємствах державної форми власності відповідно до специфіки їх організаційно-правової форми господарювання. Адже на сьогодні для проведення діагностики загрози банкрутства державних підприємств застосовується методика, розроблена для усіх суб'єктів господарювання незалежно від їх характеристик (у тому числі, й форми власності), що не*

дає змоги забезпечити одержання цілком об'єктивних та адекватних результатів.

ВИСНОВКИ

У сучасних кризових умовах, коли значна частина вітчизняних підприємств характеризується ґрунтовними фінансовими проблемами, задля забезпечення успішної інтеграції національної економіки в європейський економічний простір актуалізується необхідність удосконалення нормативно-методичної бази діагностики неплатоспроможності та банкрутства бізнес-структур відповідно до кращої законодавчої практики розвинених країн світу. Зокрема, пріоритетними напрямками щодо реформування досліджуваної сфери є: паритетне збалансування інтересів боржника та кредиторів у процесі застосування досудових або судових процедур стосовно неплатоспроможного суб'єкта; розширення та активізація функцій органів державної та місцевої влади з питань банкрутства з метою попередження неплатоспроможності суб'єктів господарювання; збереження цілісності збанкрутілого підприємства у процесі розподілу його майна з метою забезпечення можливості його подальшого функціонування; оптимізація законодавчо встановленого вартісного критерію для порушення справи про банкрутство підприємства з урахуванням реалій розвитку національної економіки та фінансових можливостей різних за розміром і галузевою приналежністю суб'єктів господарювання; оптимізація законодавчо встановлених часових термінів на реалізацію судових процедур стосовно боржника в напрямі їх обґрунтованого зменшення; удосконалення методичних рекомендацій з діагностики загрози банкрутства підприємств різних форм власності. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Офіційний сайт Міжнародного рейтингу Doing Business [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.doingbusiness.org/>
2. Фролова Т. Міжнародна практика банкрутств та українські реалії за умов глобальної нестабільності / Т. Фролова, І. Гончар // Міжнародна економічна політика. – 2015. – № 2. – С. 110–125.
3. Щорічний звіт групи Світового банку Doing Business 2016. Measuring Regulatory Quality and Efficiency [Електронний ресурс] // EconomyProfile 2016 – Ukraine. – Режим доступу : <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/~media/giawb/doing%20business/documents/profiles/country/UKR.pdf>
4. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14.05.1992 р. № 2343 XII (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>
5. Регламент Ради ЄС «Про провадження у справах про неплатоспроможність» № 1346/2000 від 29 травня 2000 року зі змінами та доповненнями, офіційно перекладений Державним департаментом з питань адаптації законодавства Міністерства юстиції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : old.minjust.gov.ua/file/32678
6. Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства, затверджені Наказом Міністерства економіки України № 14 від

19.01.2006 р. (у редакції наказу Міністерства економіки України від 26 жовтня 2010 року № 1361) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/v0014665-06>

7. Методика проведення поглибленого аналізу фінансово-господарського стану неплатоспроможних підприємств та організацій, затверджена Наказом Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій № 81 від 27.06.1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0288-97>

8. Положення про реєстр неплатоспроможних підприємств та організацій, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України № 1403 від 25.11.1996 р. зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1403-96-%D0%BF>

9. Порядок проведення аналізу фінансово-господарського стану суб'єктів господарювання державних підприємств і підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує п'ятдесят відсотків, та підготовки на запити суду, прокуратури або іншого уповноваженого органу висновків про наявність ознак фіктивного банкрутства, доведення до банкрутства, приховування стійкої фінансової неспроможності, незаконних дій у разі банкрутства, затверджений Наказом Міністерства юстиції України № 327/5 від 26.02.2013 р. зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0331-13>

10. Дослідження Центру комерційного права «Державна політика і законодавство з регулювання сфери неплатоспроможності: аналіз практики, рекомендації по удосконаленню» в рамках проекту «Розвиток комерційного права в Україні» за фінансової підтримки Агентства США з міжнародного розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.commerciallaw.com.ua

REFERENCES

"Doslidzhennia Tsentru komertsiiinoho prava «Derzhavna polityka i zakonodavstvo z rehuliuвання sfery neplatospromozhnosti: analiz praktyky, rekomendatsii po udoskonalenniu» v ramach proektu «Rozvytok komertsiiinoho prava v Ukraini» za finansovoi pidtrymky Ahentstva SSHa z mizhnarodnoho rozvytku" [Research Centre for commercial law, Public policy and legislation in the sphere of regulation of insolvency: an analysis of practices, recommendations for improvement" in the framework of the project "Development of commercial law in Ukraine" with the financial support of the U. S. Agency for international development]. www.commerciallaw.com.ua

Frolova, T., and Honchar, I. "Mizhnarodna praktyka bankrutstv ta ukraïnski realii za umov hlobalnoi nestabilnosti" [International bankruptcy practice and Ukrainian realities in the conditions of global instability]. *Mizhnarodna ekonomichna polityka*, no. 2 (2015): 110-125.

[Legal Act of Ukraine] (1992). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>

[Legal Act of Ukraine] (2006). <http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/v0014665-06>

[Legal Act of Ukraine] (1997). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0288-97>

[Legal Act of Ukraine] (1996). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1403-96-%D0%BF>

[Legal Act of Ukraine] (2013). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0331-13>

Ofitsiinyi sait Mizhnarodnoho reitynhu DoingBusiness. <http://www.doingbusiness.org/>

"Rehlament Rady YeS «Pro provadzhennia u spravakh pro neplatospromozhnist» № 1346/2000 vid 29 travnia 2000 roku zi zminamy ta dopovnenniamy, ofitsiino perekladeniy Derzhavnym

departamentom z pytan adaptatsii zakonodavstva Ministerstva iustytysii Ukrainy" [The regulations of the EU Council On the proceedings on insolvency proceedings No. 1346/2000 of 29 May 2000, with amendments and additions, officially translated by the State Department on adaptation of legislation, Ministry of justice of Ukraine]. old.minjust.gov.ua/file/32678

"Shchorichnyi zvit hrupy Svitovoho banku DoingBusiness 2016. Measuring Regulatory Quality and Efficiency. Economy Profile 2016 – Ukraine" [Annual report of the world Bank group doing business 2016. Measuring Regulatory Quality and Efficiency. Economy Profile 2016 – Ukraine]. <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/~media/giawb/doing%20business/documents/profiles/country/UKR.pdf>

МОТИВАЦІЯ ВІДНОСИН ОСНОВНИХ ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

© 2016 САХНО А. А.

УДК 331.101.3:658

Сахно А. А. Мотивація відносин основних видів економічної діяльності машинобудівних підприємств

Метою статті є визначення найбільш мотивованих відносин для розвитку видів економічної діяльності за позиціями підприємств у середовищі функціонування. Наведено обґрунтування мотивації відносин основних видів економічної діяльності машинобудівних підприємств. Використовуючи позиції технічно ефективних і технічно неефективних підприємств, запропоновано виявляти мотивацію відносин між видами економічної діяльності у середовищі функціонування. Виявлено мотиваційне навантаження на види економічної діяльності технічно ефективних підприємств, запропоновано визначити рівень мотиваційних відносин через розрахунок коефіцієнтів мотивації. На основі аналізу середовища функціонування Вінницької області за 2014 р. виявлено види діяльності, що мотивовані на розвиток машинобудівних підприємств. Такими видами є: виробництво електродвигунів, генераторів і трансформаторів; виробництво гідравлічного та пневматичного устаткування; виробництво інструментів і обладнання для вимірювання, дослідження та навігації; виробництво електричного й електронного устаткування для автотранспортних засобів.

Ключові слова: види економічної діяльності, мотивація відносин, машинобудування, технічно ефективні підприємства, технічно неефективні підприємства, середовище функціонування, мотиваційне навантаження.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 8.

Сахно Андрій Анатолійович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Вінницький фінансово-економічний університет (вул. Пирогова, 71а, Вінниця, 21037, Україна)

E-mail: sackno@rambler.ru

УДК 331.101.3:658

Сахно А. А. Мотивация отношений основных видов экономической деятельности машиностроительных предприятий

Целью статьи является определение наиболее мотивированных отношений для развития видов экономической деятельности по позициям предприятий в среде функционирования. Приведены обоснования мотивации отношений основных видов экономической деятельности машиностроительных предприятий. Используя позиции технически эффективных и технически неэффективных предприятий, предложено выявлять мотивацию отношений между видами экономической деятельности в среде функционирования. Выявлены мотивационные нагрузки на виды экономической деятельности технически эффективных предприятий, предложено определять уровень мотивационных отношений через расчет коэффициентов мотивации. На основе анализа среды функционирования Винницкой области за 2014 г. выявлены виды деятельности, мотивированные на развитие машиностроительных предприятий. Такими видами являются: производство электродвигателей, генераторов и трансформаторов; производство гидравлического и пневматического оборудования; производство инструментов и оборудования для измерения, исследования и навигации; производство электрического и электронного оборудования для автотранспортных средств.

Ключевые слова: виды экономической деятельности, мотивация отношений, машиностроение, технически эффективные предприятия, технически неэффективные предприятия, среда функционирования, мотивационная нагрузка.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 8.

Сахно Андрей Анатольевич – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, Винницкий финансово-экономический университет (ул. Пирогова, 71а, Винница, 21037, Украина)

E-mail: sackno@rambler.ru

UDC 331.101.3:658

Sakhno A. A. Motivation of Relationship of the Main Economic Activities of Machine-Building Enterprises

The article is aimed at defining the most motivated relationships for developing the types of economic activities by the positions of enterprises in the functioning environment. Substantiations as to motivation of relationship of the main types of economic activities of machine-building enterprises have been provided. Using the positions of both technically efficient and technically inefficient enterprises, it is proposed to identify motivation of relationship between the types of economic activities in the functioning environment. Motivational loads on the types of economic activities of technically efficient enterprises have been identified, it has been proposed to determine the level of motivational relationship through the calculation of coefficients of motivation. Based on the analysis of the functioning environment of the Vinnytsia region for 2014, the types of activities motivated towards the development of machine-building enterprises have been identified. Such types are: production of electric motors, generators and transformers; production of hydraulic and pneumatic equipment; production of tools and equipment for measurement, examining and navigation; production of electrical and electronic equipment for motor vehicles.

Keywords: types of economic activities, motivation of relationship, machine-building, technically efficient enterprises, technically inefficient enterprises, functioning environment, motivational load.

Fig.: 2. Tabl.: 1. Bibl.: 8.

Sakhno Andrii A. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, Vinnitsa Finance and Economics University (71a Pyrogova Str., Vinnytsya, 21037, Ukraine)

E-mail: sackno@rambler.ru

В умовах нестабільності національної економіки України найважливішою є перспектива здійснення підприємством економічної діяльності. Машинобудівні підприємства потребують мотивації розвитку виробництва продукції в умовах, з одного боку, інтенсифікації інноваційних процесів, з іншого – руйнування застарілих, неконкурентних напрямів економічної діяльності. Теперішнє середовище функціонування підприємств за видами економічної діяльності дуже різноманітне і складається не тільки з виробництва машин.

У проведеному дослідженні для виявлення мотивації відносин були використані види економічної діяльності, що наведені за стандартами КВЕД-2010 [1]. Середовище функціонування побудовано на основі машинобудівних підприємств Вінницької області за допомогою методу аналізу середовища функціонування [2, 3].

Метод аналізу середовища функціонування належить до непараметричних граничних методів аналізу, що дозволяє розглядати мотивацію економічної діяльності підприємств виходячи з рівня їх ефективності. Ефектив-

ність є головною характеристикою потреб у тому чи іншому виді економічної діяльності підприємства.

Відносини видів економічної діяльності через оцінку ефективності дозволяють мотивувати економічну діяльність системою управління [4] та виміру ефективності [5] методом аналізу середовища функціонування. У теоретичних і прикладних дослідженнях з менеджменту питання виміру ефективності мають ключове значення в силу особливостей як прийнятих наукових парадигм, так і досліджуваних предметних областей [6].

Дослідники М. Лебас і К. Юске розглядають ефективність як «слово-валізу», в яку кожний може вкласти підходящі йому поняття, перекладаючи турботу про визначення на контекст [7, р. 126]. Оцінка ефективності організації завжди суб'єктивна, оскільки проводиться з точки зору конкретного суб'єкта оцінки, який має не тільки індивідуальне сприйняття її діяльності [8].

Метою статті є визначення найбільш мотивованих відносин для розвитку видів економічної діяльності за позиціями підприємств у середовищі функціонування.

Виходячи із особливостей непараметричного методу аналізу середовища функціонування, підприємства поділяються на дві групи (рис. 1): технічно ефективні (позиції 1, 2, 3, 4, 5), що складають лінію ефективності (1-2-3-4-5) і технічно неефективні (позиції 6, 7, 8, 9), де L і K – витрати на оплату праці та капітал відповідно, Y – чистий дохід від реалізації продукції.

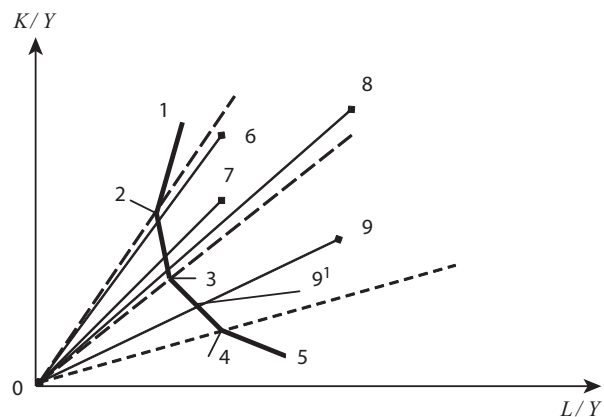

Рис. 1. Мотивація відносин видів економічної діяльності машинобудівних підприємств у середовищі функціонування

Наявність непараметричного чинника дозволяє розглядати діяльність підприємств певної галузі через взаємну мотивацію один одного та мотивацію з боку середовища функціонування. У першому випадку існують відносини між технічно ефективними підприємствами у вигляді конфігурації лінії ефективності; технічно неефективними підприємствами – компактність розташування в середовищі функціонування; ефективними та неефективними – визначення коефіцієнта технічної ефективності.

Другий випадок пов'язаний із потребами та можливостями середовища функціонування – коригування лінії ефективності шляхом позиціонування підпри-

ємств, оцінка площ мотивації, посилення мотивації, немотивованості та посилення немотивованості.

Машинобудівні підприємства можуть здійснювати основну діяльність, що за КВЕД-2010 відноситься до машинобудівної (розділи 26–30), пов'язану з машинобудівною (наприклад розділи 23, 24, 25, 32, 33), а також діяльність з нерухомим майном, торгівлею тощо. Середовище функціонування машинобудівних підприємств є не тільки простором для позиціонування, а й мотивації відносин між видами економічної діяльності.

Машинобудівні галузі Вінницької області не є головними в розвитку цього регіону, однак особливість економіки області поєднує в умовах становлення ефективних відносин потребу, по-перше, у забезпеченні інших галузей (сільське господарство, інфраструктурні галузі, охорона здоров'я) машинобудівною продукцією. По-друге, у розвитку інноваційної діяльності в умовах гіперконкуренції та посилення ролі видів діяльності з виробництва комп'ютерів, електричних та електронних машин тощо. По-третє, у руйнуванні підприємств та мотивуванні їх до перетворення у ресурс, де основним видом діяльності стає діяльність з надання нерухомого майна у оренду та відсутність ознак виробництва.

На основі цих особливостей, шляхом застосування методу аналізу середовища функціонування, використовуючи розташування позицій машинобудівних підприємств усіх видів економічної діяльності, можна виявити основні особливості мотивації відносин видів економічної діяльності машинобудівних підприємств у середовищі функціонування (див. рис. 1):

- ✦ мотивація відносин між видами економічної діяльності технічно ефективних підприємств позицій 1, 2, 3, 4, 5.

Чим більшою є відстань між технічно ефективними підприємствами, тим менш мотивовані відносини їх видів економічної діяльності. Як наслідок, найбільш прийнятним варіантом конфігурації лінії ефективності є, по-перше, короткі відстані між позиціями технічно ефективних підприємств, по-друге, наявність як можна більшої кількості підприємств у лінії ефективності, по-третє, наявність прибутку у підприємств, що складають лінію ефективності. Відрізки 1-2, 2-3, 3-4, 4-5 є лініями мотивації відносин між видами економічної діяльності технічно ефективних підприємств. Розрахунок показників мотивації здійснюється у відносних величинах (коефіцієнтах), де сума розмірів ліній (1-2; 2-3; 3-4; 4-5) складає 1. Будь-яке значення коефіцієнта мотивації відносин визначає рівень відсутності потреб у зв'язку між двома видами економічної діяльності та самостійність їх у середовищі функціонування. Якщо отриманий коефіцієнт наближується до 1, то мотивації відносин слабка, тобто середовище функціонування не реагує на потреби у видах економічної діяльності. Навпаки, чим ближчий коефіцієнт до 0, тим більша мотивація відносин, відповідно посилюється значення середовища функціонування в мотивації економічної діяльності підприємств;

- ✦ мотивація відносин між видами економічної діяльності технічно неефективних підприємств позицій 6, 7, 8, 9.

Чим більш віддалена позиція підприємства від лінії ефективності, тим істотніше значення невмотивованості. Найменш вмотивованим підприємством є підприємство позиції 8. Відносини між видами економічної діяльності технічно неефективних підприємств середовища функціонування формуються через орієнтування на потреби видів діяльності технічно ефективних підприємств та зменшення впливу невмотивованостей на їх розвиток. Види діяльності технічно неефективних підприємств залежать від мотивації відносин між технічно ефективними підприємствами, а тому їх мотивація між собою істотного впливу немає. Відповідно, не є визначальними такі показники, як відстані між позиціями технічно неефективних підприємств та між технічно ефективними підприємствами та лінією ефективності. Натомість, важливий показник – розташування технічно неефективного підприємства по відношенню до технічно ефективного;

- ✦ мотивація відносин між видами економічної діяльності технічно ефективних підприємств та технічно неефективних підприємств.

Для видів економічної діяльності технічно неефективних підприємств позицій 6, 7, 8 – мотивуючим видом діяльності є той, що характеризує мотивацію відносин між технічно ефективних підприємств позицій 2 і 3. Для позицій підприємств 3 і 4 – мотивація відносин з ними технічно неефективного підприємства позиції 9. Відрізки 0-1, 0-2, 0-3 є межами мотиваційного навантаження видів економічної діяльності неефективних підприємств на мотивацію відносин видів економічної діяльності технічно ефективних підприємств. Таким чином, мотиваційне навантаження на мотивацію відносин видів економічної діяльності підприємств позицій 2-3 складає 3 види економічної діяльності підприємств позицій 6, 7, 8. На мотивацію відносин видів економічної діяльності підприємств позицій 3-4 – один вид економічної діяльності підприємства позиції 9.

Позиціонування підприємств дозволяє визначити мотивацію відносин за видами економічної діяльності (на прикладі підприємства позиції 9), де позиція 9¹ є ре-

зультатом впливу підприємства на середовище функціонування. Проявом мотивації відносин видів економічної діяльності є відстані 3-9¹ та 4-9¹ у мотивації відносин видів економічної діяльності технічно ефективних підприємств позицій 3-4.

Коефіцієнт мотивації видом економічної діяльності підприємства позиції 3 виду економічної діяльності підприємства позиції 9 у відносинах між ними: $(4-9^1) / (3-4)$ (див. рис. 1). Аналогічно для підприємства позиції 4: $(3-9^1) / (3-4)$ (див. рис. 1).

Отримані коефіцієнти дозволяють оцінити величину істотності мотивації видів економічної діяльності двох технічно ефективних підприємств у середовищі функціонування. Чим ближчий цей коефіцієнт до 1, тим більш мотивованим є вид економічної діяльності технічно ефективного через відносини із видом економічної діяльності технічно неефективного підприємства.

Оскільки технічно ефективні два підприємства, то для обох сума коефіцієнтів мотивації видом економічної діяльності дорівнює 1. Відповідно, для одного підприємства цей коефіцієнт менший за одиницю. Більш мотивованим є вид діяльності того з двох технічно ефективних підприємств, який має коефіцієнт більший за 0,5.

Відрізки 1-2 і 4-5 характеризують відсутність впливу середовища функціонування на мотивацію відносин видів економічної діяльності між підприємствами позицій 1, 2 та 4, 5 (див. рис. 1) оскільки не спостерігається мотиваційного навантаження на вказані зв'язки.

Використовуючи дані по машинобудівних підприємствах Вінницької області (форма № 1 «Баланс підприємства» та форма № 2 «Звіт про фінансові результати підприємства»), побудовано середовище функціонування з урахуванням умов $0 < L / Y < 1$ та $0 < K / Y < 1$. На прикладі останнього з досліджуваних років можна оцінити особливості конфігурації лінії ефективності (рис. 2).

Лінія ефективності складається з позицій підприємств 1, 2, 3, 4, де 1 – ПАТ «Тростянецьке районне підприємство «Агромаш» (основний вид діяльності за КВЕД: 68.20. Надання в оренду й експлуатацію власного чи орендованого нерухомого майна), 2 – ТОВ «Вінтор» (27.11. Виробництво електродвигунів, генераторів і трансформаторів), 3 – ТОВ «Вінницький агрегатний

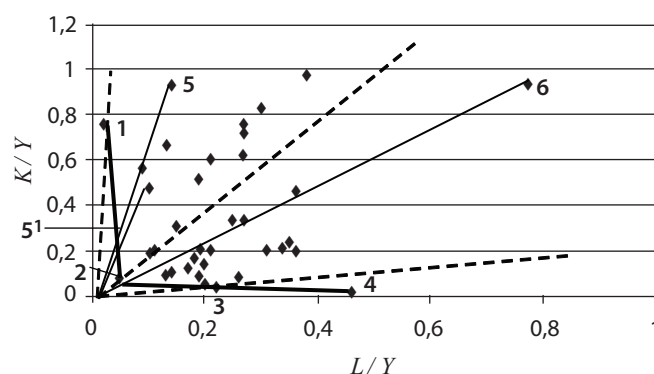

Рис. 2. Мотивація відносин видів економічної діяльності машинобудівних підприємств Вінницької області за 2014 р.

завод» (28.12. Виробництво гідравлічного та пневматичного устаткування), 4 – ПрАТ «Геракл» (28.30. Виробництво машин і устаткування для сільського та лісового господарства).

Мотивація відносин між видами економічної діяльності технічно ефективних підприємств є найбільшою для видів діяльності підприємств позицій 2-3 (відповідно 27.11 та 28.12 за КВЕД-2010), оскільки коефіцієнт найменший (0,25) порівняно з підприємствами інших позицій – 1-2 – 0,4, 3-4 – 0,35.

Мотиваційне навантаження видів економічної діяльності технічно неефективних підприємств на найменш істотну мотивацію відносин видів економічної діяльності 68.20. та 27.11. підприємств позицій 1 та 2 відповідно складає види діяльності 14 технічно неефективних підприємств. На найбільш істотну мотивацію відносин видів економічної діяльності 27.11. та 28.12. підприємств позицій 2 та 3 відповідно, мотиваційне навантаження складає види діяльності 18 технічно неефективних підприємств. Мотивація відносин економічної діяльності видів 28.12. та 28.30. підприємств позицій 3 та 4 відповідно не несе мотиваційного навантаження через відсутність мотивації у середовищі функціонування технічно неефективних підприємств.

Лінії 0-5 та 0-6 є прикладом позиціонування технічно неефективних підприємств. Позиція 5¹ підприємства 5 (див. рис. 2) дозволяє зробити висновок за довжиною відрізка 5-5¹ ($1-5^1 > 2-5^1$), що з усього мотиваційного навантаження всі види діяльності мотивуються основним видом діяльності 27.11. «Виробництво електродвигунів, генераторів і трансформаторів» ТОВ «Вінтор».

Таким чином, незважаючи на те, що вид економічної діяльності 68.20. «Надання в оренду й експлуатацію власного чи орендованого нерухомого майна» є видом діяльності технічно ефективного підприємства ПАТ «Тростянецьке районне підприємство «Агромаш», можна зробити висновок, що він не мотивує середовище функціонування підприємств, а тому потреба в ньому для подальшого розвитку машинобудування області відпадає.

Аналіз мотивації відносин видів економічної діяльності на основних відрізках лінії ефективності (1-2, 2-3) показує, що вид економічної діяльності, максимально мотивований для середовища функціонування у відносинах із усіма видами економічної діяльності, є 27.11. «Виробництво електродвигунів, генераторів і трансформаторів». Як правило, усі лінії позиціонування технічно неефективних підприємств (1-2 та 2-3) проходять поблизу підприємства позиції 2 – ТОВ «Вінтор», що дозволяє характеризувати його основний вид діяльності як орієнтувальний для мотиваційного навантаження всіх інших основних видів економічної діяльності.

Крім того, спостерігається два випадки (на лінії 2-3), де мотивація відносин з видом економічної діяльності 28.12. «Виробництво гідравлічного та пневматичного устаткування» підприємства позиції 3 – ТОВ «Вінницький агрегатний завод» більша, ніж з 27.11. «Виробництво електродвигунів, генераторів і трансформаторів». Такими видами економічної діяльності є 26.51. «Виробництво інструментів і обладнання для вимірю-

вання, дослідження та навігації» та 29.31. «Виробництво електричного й електронного устаткування для автотransпортних засобів».

Вид економічної діяльності 28.30. «Виробництво машин і устаткування для сільського та лісового господарства» підприємства позиції 4 – ПрАТ «Геракл» не несе жодного мотиваційного навантаження, а тому не може використовуватися як орієнтир для мотивації відносин з технічно неефективними підприємствами. Наявність відрізка 3-4 у лінії ефективності свідчить про відсутність можливостей формувати середовище функціонування з урахуванням потреб підприємств, що здійснюють виробництво машин і устаткування для сільського та лісового господарства.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження мотивації відносин видів економічної діяльності на прикладі підприємств Вінницької області визначено види діяльності, що за підсумками 2014 р. повинні відігравати вирішальну роль в машинобудуванні області, та ті, що виключають мотивацію машинобудівних підприємств (табл. 1).

Таблиця 1

Види економічної діяльності за здатністю до мотивування розвитку машинобудівних підприємств Вінницької області

Види діяльності, що мотивовані на розвиток машинобудівних підприємств області	Види діяльності, що не мотивують розвитку машинобудівних підприємств області
Виробництво електродвигунів, генераторів і трансформаторів	Надання в оренду та експлуатацію власного чи орендованого нерухомого майна
Виробництво гідравлічного та пневматичного устаткування	
Виробництво інструментів і обладнання для вимірювання, дослідження та навігації	Виробництво машин і устаткування для сільського та лісового господарства
Виробництво електричного й електронного устаткування для автотransпортних засобів	

Для отримання більш досконалих результатів у подальших дослідженнях необхідно провести коригування лінії ефективності через залучення до її складу прибуткових підприємств шляхом позиціонування у середовищі функціонування. Це дозволить збільшити кількість складових лінії ефективності та рівномірно розподілити мотиваційне навантаження між підприємствами. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Національний класифікатор України. Класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010 [Електронний ресурс] / Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики. – Режим доступу : <http://minfin.com.ua/taxes/-/normdoc/kved2010.html>

2. Farrell M. J. The measurement of productive efficiency / M. J. Farrell // *Journal of the Royal Statistical Society. Series A.* – 1957. – Vol. 120. – P. 253–281.

3. Charnes A. Measuring the efficiency of decision making units / A. Charnes, W. W. Cooper, E. Rhodes // *European Journal of Operational Research.* – 1978. – No. 2. – P. 429–444.

4. Щербак А. Д. Применение методологии анализа среды функционирования для оценки эффективности управления набором стратегических бизнес-единиц промышленных корпораций / А. Д. Щербак // *Вестник Удмуртского университета.* – 2012. – Вып. 2. – С. 76–81.

5. Андрійчук В. Г. Метод аналізу оболонки даних (DEA) у вимірі та оцінці ефективності діяльності підприємств / В. Г. Андрійчук // *Економіка АПК.* – 2011. – № 7. – С. 81–88.

6. Thorpe R. Performance Management: Multidisciplinary Perspectives / R. Thorpe, J. Holloway (eds.). – N. Y : Palgrave Macmillan, 2008.

7. Lebas M. A conceptual and operational delineation of performance / M. Lebas, K. Euske // In: Neely A. (ed.). *Business Performance Measurement: Unifying Theory and Integrating Practice.* – 2nd edition. – Cambridge University Press: Cambridge, 2007. – P. 125–139.

8. Neely A. The Performance Prism: The Scorecard for Measuring and Managing Business Success / A. Neely, C. Adams, M. Kennerley // *The Economist.* – 2006. – April, 15–21.

REFERENCES

Andriichuk, V. H. "Metod analizu obolonky danykh (DEA) u vymiri ta otsyntsi efektyvnosti diialnosti pidpriemstv" [Method of

analysis of the data shell (DEA) in measuring and assessing the efficiency of enterprises]. *Ekonomika APK*, no. 7 (2011): 81–88.

Charnes, A., Cooper, W. W., and Rhodes, E. "Measuring the efficiency of decision making units". *European Journal of Operational Research*, no. 2 (1978): 429–444.

Farrell, M. J. "The measurement of productive efficiency". *Journal of the Royal Statistical Society, Series A*, no. 120 (1957): 253–281.

Lebas, M., and Euske, K. "A conceptual and operational delineation of performance". In *Business Performance Measurement: Unifying Theory and Integrating Practice*, 125–139. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.

"Natsionalnyi klasyfikator Ukrainy. Klasyfikatsiia vydiv ekonomichnoi diialnosti DK 009:2010" [The national classifier of Ukraine. Classification of types of economic activities DK 009:2010]. Derzhavnyi komitet Ukrainy z pytan tekhnichnoho rehuliuвання ta spozhyvchoi polityky. <http://minfin.com.ua/taxes/-/normdoc/kved2010.html>

Neely, A., Adams, C., and Kennerley, M. "The Performance Prism: The Scorecard for Measuring and Managing Business Success". *The Economist*, April (2002): 15–21.

Shcherbak, A. D. "Primeneniye metodologii analiza sredy funktsionirovaniya dlya otsenki effektivnosti upravleniya naborom strategicheskikh biznes-yedinit promyshlennykh korporatsiy" [The application of the methodology of analysis of the environment of functioning to assess the effectiveness of management set the strategic business units industrial corporations]. *Vestnik Udmurtskogo universiteta*, no. 2 (2012): 76–81.

Thorpe, R. *Performance Management: Multidisciplinary Perspectives*. New York: Palgrave Macmillan, 2008.

МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

© 2016 АСТАПОВА Г. В., АБАЗІНА О. А.

УДК 658.26

Астапова Г. В., Абазіна О. А. Механізм забезпечення енергоефективності діяльності промислових підприємств: теоретичний аспект

У статті на основі аналізу робіт вітчизняних і зарубіжних науковців розроблено авторський теоретико-методичний підхід до формування ефективного механізму забезпечення енергоефективності діяльності промислових авіаційних підприємств. Відокремлено два підходи до визначення економічної сутності поняття «механізм» – генетичний та евристичний. У межах вказаних підходів різними економістами визначаються поняття економічного, організаційно-економічного, господарського, фінансового механізмів тощо. Об'єктами дії механізмів виступають економічні процеси та явища і держава, регіон, галузь, підприємство, інший господарчий суб'єкт. Отже, дослідження стосуються вже відомих об'єктів, до числа котрих віднесено й забезпечення енергоефективності. За результатами дослідження авторами сформовано поняття механізму забезпечення енергоефективності підприємств, під яким розуміють інтегровану сукупність методичних, інструментарних та інституційних умов досягнення енергетичної безпеки підприємств.

Ключові слова: механізм, енергоефективність, промислове підприємство, ефективність, енергобаланс, аудит.

Рис.: 1. Табл.: 2. Формул.: 1. Бібл.: 8.

Астапова Галина Вікторівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, обліку та аудиту, Національний авіаційний університет (пр. Космонавта Комарова, 1, Київ, 03058, Україна)

Абазіна Оксана Андріївна – аспірантка Національного авіаційного університету (пр. Космонавта Комарова, 1, Київ, 03058, Україна)

E-mail: abazina@ukr.net

УДК 658.26

UDC 658.26

Астапова Г. В., Абазіна О. А. Механизм обеспечения энергоэффективности деятельности промышленных предприятий: теоретический аспект

На основе анализа работ отечественных и зарубежных ученых авторами разработан теоретико-методический подход к формированию эффективного механизма обеспечения энергоэффективности деятельности промышленных авиационных предприятий. Выделены два подхода к определению экономической сущности понятия «механизм» – генетический и эвристический. В пределах указанных подходов различными экономистами определяются понятия экономического, организационно-экономического, хозяйственного, финансового механизмов и т. п. Объектами действия механизмов выступают экономические процессы и явления, государство, регион, отрасль, предприятие, другой хозяйственный субъект. Итак, исследования касаются уже известных объектов, к числу которых относится и обеспечение энергоэффективности. По результатам исследования авторами сформировано понятие механизма обеспечения энергоэффективности предприятий, под которым понимают интегрированную совокупность методических, инструментальных и институциональных условий достижения энергетической безопасности предприятий.

Ключевые слова: механизм, энергоэффективность, промышленное предприятие, эффективность, энергобаланс, аудит.

Рис.: 1. Табл.: 2. Формул.: 1. Библ.: 8.

Астапова Галина Викторовна – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры финансов, учета и аудита, Национальный авиационный университет (пр. Космонавта Комарова, 1, Киев, 03058, Украина)

Абазіна Оксана Андреевна – аспирантка Национального авиационного университета (пр. Космонавта Комарова, 1, Киев, 03058, Украина)

E-mail: abazina@ukr.net

Astapova G. V., Abazina O. A. The Mechanism for Ensuring the Energy Efficiency of Industrial Enterprises: Theoretical Aspect

On the basis of analyzing works by domestic and foreign scientists, the authors developed a theoretic-methodical approach to forming an effective mechanism for ensuring energy efficiency of activity of the industrial aviation enterprises. Two approaches to defining the economic substance of the notion of «mechanism» have been allocated – genetic and heuristic. Within the terms of these approaches, various economists would define the notion of economic, organizational-economic, commercial, financial etc. mechanisms. The objects of function of the mechanisms are economic processes and phenomena along with the State, region, industry sector, enterprise, other economic entity. Thus, studies relate the already known objects, one of which is the provision of energy efficiency. On results of the studies, the authors have formed the notion of the mechanism for ensuring energy efficiency of enterprises, which is used to refer to an integrated totality of methodical, instrumental and institutional conditions to achieve energy security of enterprises.

Keywords: mechanism, energy efficiency, industrial enterprise, efficiency, energy balance, audit

Fig.: 1. Tabl.: 2. Formulae: 1. Bibl.: 8.

Astapova Galina V. – D. Sc. (Economics), Professor, Professor of the Department of Finance, Accounting and Auditing, National Aviation University (1 Kosmonavta Komarova Ave., Kyiv, 03058, Ukraine)

Abazina Oksana A. – Postgraduate Student, National Aviation University (1 Kosmonavta Komarova Ave., Kyiv, 03058, Ukraine)

E-mail: abazina@ukr.net

Українах, що розвиваються, тенденція до зростання енергоємних виробництв створює передумови для більшої енергетичної ефективності через застосування нових високоефективних технологій на виробництвах. Потенціал енергоефективності виявляється тим, що, по-перше, субсидовані або занижені ціни на паливно-енергетичні ресурси (ПЕР) у зазначених країнах не формують достатніх цінових сигналів для енергоефективності, а при подальшій лібералізації

енергетичних ринків таких країн зростання цін виявить потенціал енергоефективності.

По-друге, через нерозвиненість інституційних умов ринків енергоефективних технологій і послуг багато технологій покращення енергоефективності не є широкодоступними.

Метою статті є формування ефективного механізму забезпечення енергоефективності діяльності промислових авіаційних підприємств.

Питанням забезпечення енергоефективності діяльності підприємств займалися вітчизняні та зарубіжні науковці: Г. Астапова [1], А. Гаєв, Ю. Ключев [2], В. Прохорова [3], Р. Севастьянов [4], Ю. Синяк [5], О. Суходола [6], О. Тридід [7], С. Туренко [8] та ін.

Вартість використання альтернативних джерел енергії в промислових масштабах все ще дуже висока. Тому сучасне зростання електроспоживання задовольняється в основному за рахунок видобувних видів палива (нафти, природного газу, вугілля). За рахунок природного видобувного палива (речовин, що при спалюванні виділяють значну кількість теплоти) одержують до 80% усієї споживаної енергії. Природне паливо умовно підрозділяється на енергетичне, технологічне і комплексне.

Діяльність із забезпечення енергоефективності має своє правове забезпечення. Аналіз енергоефективності проводиться на основі дослідження можливих варіантів економії енергії за рахунок заміни існуючих технологій та оцінок обсягів впровадження різних енергозберігаючих заходів та їх економічності.

У роботі Ю. Ключева [2] проведено аналіз показників і сформованих на їх основі методів оцінки енергоефективності техніки, який дозволив зробити висновок про недостатній комплексний підхід до розв'язання даної задачі. Доказом цього служить слабка теоретична розробка показників оцінки енергоефективності та їх взаємозв'язку при формуванні систем класифікації показників, неоднозначність точок зору по відношенню до превалюючого показника оцінки «енергоємність» до масивів технічних, технологічних або економічних показників, оцінка енергоекономічності установок тільки на окремих стадіях життєвого циклу продукції.

Беручи за основу методологічну концепцію єдності для техніки як продукту живої та матеріалізованої праці, вартості та споживчої вартості, Ю. Ключев під ефективністю споживання технікою конкретного ресурсу (матеріального, енергетичного і т. ін.) пропонує розуміти відношення величини повних витрат ресурсу та величини результату, який отриманий при реалізації технікою певної загальної потреби. У відповідності до даної концепції розроблена й обґрунтована система показників комплексної оцінки енергоефективності техніки. Результуючим показником комплексної оцінки є показник «повна енергоємність» який розраховується за формулою 1 [2]:

$$EC_n = \frac{\sum_{n=1}^n (E_{np} + E_k)}{O_{нт}}, \quad (1)$$

де $n = 1, 2, 3, 4$ – індекси стадій життєвого циклу техніки; $(E_{np} + E_k)$ – прямі та непрямі енергозатрати, спожиті на проектній, підготовчій, попередньо експлуатаційній та експлуатаційній стадіях; $O_{нт}$ – обсяг виробленої за допомогою нової техніки продукції в натуральних одиницях виміру.

При вирішенні питань підвищення ефективності використання та економії паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР) важливе значення має комплексний підхід до аналі-

зу та розробки рекомендацій щодо вдосконалення енерговикористання. Стосовно промислових вузлів, до складу яких входять підприємства різних галузей промисловості з відповідно специфікою виробництва, де промислові авіаційні підприємства займають значну частину, комплексний аналіз енерговикористання повинен проводитися на основі вирішення таких основних завдань:

- ✦ оцінка фактичного стану енерговикористання на підприємствах, усунення причин виникнення та визначення розмірів втрат енергоресурсів;
- ✦ виявлення й оцінка резервів економії палива та енергії;
- ✦ дослідження виробничих процесів та установок (у тому числі вдосконалення нормування та обліку витрат енергоресурсів);
- ✦ визначення шляхів і технічних способів використання вторинних енергетичних ресурсів;
- ✦ оптимізація структури енергобалансу підприємств;
- ✦ розробка поточних і перспективних планів енергопостачання підприємств.

Науковцями Ю. Ключевим і А. Гаєвим розглянуто питання вдосконалення енерговикористання в умовах діяльності підприємств, які пов'язані зі складанням та аналізом енергобалансів, формуванням переліку заходів з економії палива та енергії, визначенням шляхів використання вичерпаних енергоресурсів використання видобувних ресурсів (ВЕР). Необхідна для розв'язання вказаних завдань вихідна інформація включає в себе загальну характеристику промислового вузла, виробничу та енергетичну характеристики його підприємств, технічну та енергетичну характеристики окремих процесів, установок та обладнання, техніко-економічні характеристики енергоносіїв, звітний енергетичний баланс підприємств, стан роботи по раціоналізації енерговикористання на підприємствах [2].

Аналіз енергобалансів проводиться в таких напрямках:

- ✦ дослідження структури надходження та споживання енергоресурсів та енергоносіїв на підприємствах і промислового вузла в цілому;
- ✦ визначення показників ефективності енергоспоживання;
- ✦ отримання вихідних даних для розробки рекомендацій по економії енергоресурсів.

Комплексний підхід до вирішення питань ефективності енерговикористання дозволяє:

- ✦ отримати інформацію про ефективність енерговикористання в цілому по промислового вузла (включаючи і енергетичні підприємства);
- ✦ визначити основні напрямки підвищення ефективності використання ПЕР в рамках промислового вузла;
- ✦ розглянути можливість більш повного використання ВЕР за рахунок кооперації між підприємствами промислового вузла;
- ✦ виявити вузькі місця у паливно-енергетичному балансі промислового вузла з метою заміни енергоносіїв;

- ✦ установити черговість впровадження заходів у рамках промислового вузла з метою отримання заданої економії палива та енергії при мінімальних капіталовкладеннях.

У теперішній час на підприємствах плани оргтехзаходів з раціоналізації та підвищенню економічної ефективності енергогосподарювання формуються значною мірою випадковим чином. Проведений аналіз показав, що:

- ✦ найчастіше основні напрямки технічного прогресу у промисловій енергетиці та напрямки намічених оргтехзаходів «не перетинаються»;
- ✦ перелік заходів у енергогосподарстві не ув'язується з основними задачами – цілями підприємства в цілому;
- ✦ ефект від заходів в енергогосподарстві найчастіше не оцінюється з точки зору госпрозрахункових інтересів підприємства;
- ✦ вибір заходів в енергетиці формується без всебічного аналізу причин недоліків, що існують;
- ✦ практично не обґрунтовується динамічна сторона переліку заходів.

Основними причинами, що призводять до таких результатів, є: *по-перше*, відсутність цільової стадії планування в енергогосподарстві, що ув'язує цілі розвитку енергогосподарства як із завданнями підприємства в цілому, так і з основними напрямками НТП у промисловій енергетиці; *по-друге*, недостатня повнота аналізу, що виконується в енергогосподарстві в процесі підготовки планів. Це призводить до того, що часто підприємства планують заходи з року в рік за одними й тими ж напрямками НТП.

Проблеми планування показників діяльності із забезпечення енергоефективності зумовлені неякісним аудитом кредиторської заборгованості, яка виникає внаслідок реалізації капіталоемних проектів з енергозбереження.

Одним із необхідних завдань аудиту діяльності із забезпечення енергоефективності (ДЗЕ) є встановлення достовірності сум кредиторської заборгованості, відображених у фінансовій звітності. Раціональна організація внутрішнього контролю за станом розрахунків за ДЗЕ сприяє зміцненню договірної та розрахункової дисципліни, підвищенню відповідальності за дотримання платіжної дисципліни, скороченню кредиторської заборгованості, покращенню фінансового стану авіапідприємства (рис. 1).

Джерелами інформації для перевірки кредиторської заборгованості є: договори поставки матеріальних, у тому числі енергетичних ресурсів, акти звіряння розрахунків, протоколи про залік взаємних вимог, акти інвентаризації розрахунків, векселі, копії платіжних документів, книга купівлі, книга продажу, облікові реєстри, Головна книга, звітність, а також первинні документи й облікові реєстри з обліку розрахунків із постачальниками, різними кредиторами, розрахунки за претензіями, з відшкодування матеріального збитку [2].

Для успішного виконання поставлених завдань аудитор складає програму аудиту зі вказівкою на вико-

навців та терміни виконання. До програми входять такі питання: контроль наявності, якості та реєстрації укладених договорів; звірка залишків по розрахунках за даними Головної книги, синтетичного й аналітичного обліку; контроль повноти й реальності відображення результатів діяльності із забезпечення енергоефективності (ДЗЕ) та операцій щодо кредиторської заборгованості у первинних документах; контроль правильності розрахунків у первинних документах; контроль відповідності та своєчасності облікової реєстрації (аналітичний, синтетичний, зведений синтетичний облік); перевірка безнадійної кредиторської заборгованості; перевірка розрахунків за претензіями та з відшкодування завданих збитків; перевірка розрахунків щодо зовнішньоекономічної діяльності; перевірка забезпечення зобов'язань; перевірка претензійної роботи й роботи внутрішнього аудитора; інші питання, що стосуються аудиту кредиторської заборгованості в умовах ДЗЕ [2].

Таким чином, організація ДЗЕ на підприємствах має недосконале забезпечення аналітичної, планової та контрольної (аудиторської) роботи. Покращення забезпечення енергозбереження забезпечується дією відповідного механізму.

В економіці поняття «механізм» з'явилося з технічного середовища, у зв'язку з виникненням потреби в описі соціально-виробничих процесів та їх взаємодії. Головним у даній аналогії є можливість отримання руху, виграшу в зусиллі, переміщенні, використанні енергетичних ресурсів для отримання позитивного ефекту. Прототипи найпростіших механізмів, запозичених з механіки (важіль, похила площина тощо), в економіці утворили комплекс інструментів, які є складовими механізму.

В економічній теорії немає єдиного теоретичного підходу до поняття «механізм». Кожен науковець, що досліджує теорію механізмів, має свій погляд стосовно сутності та структури механізму, що зумовлено специфікою та масштабом проблем, які є об'єктами вивчення.

Згідно з визначеннями Лео Гурвіца, Роджера Майерсона, Еріка Маскіна, механізм – форма стратегічної гри при будь-якій взаємодії між економічними суб'єктами за допомогою використання відповідного набору дій. Механізм, за Л. Гурвіцем, – взаємодія між суб'єктами і центром, що передбачає повідомлення, які кожен суб'єкт у приватному порядку посилає центру, і результат, який обчислює центр і, за необхідності, втілює його в життя.

Р. Майерсон на основі теореми про еквівалентність доходів (*Revenue Equivalence Theorem*) визначає механізм, функціональність якого передбачає відбуття виробництва суспільних благ тільки за умови перевищення сумарної вигоди всіх економічних суб'єктів над витратами.

Е. Маскін визначив умови формування універсального механізму імплементації, сутність якого полягає у виконанні механізмом бажаної економічної функції.

А. Чаленко розглядає механізм як ресурсне забезпечення процесу, сукупність економічних ресурсів і способів їх взаємодії для реалізації даного економічного процесу. Взаємодія економічних ресурсів реалізується

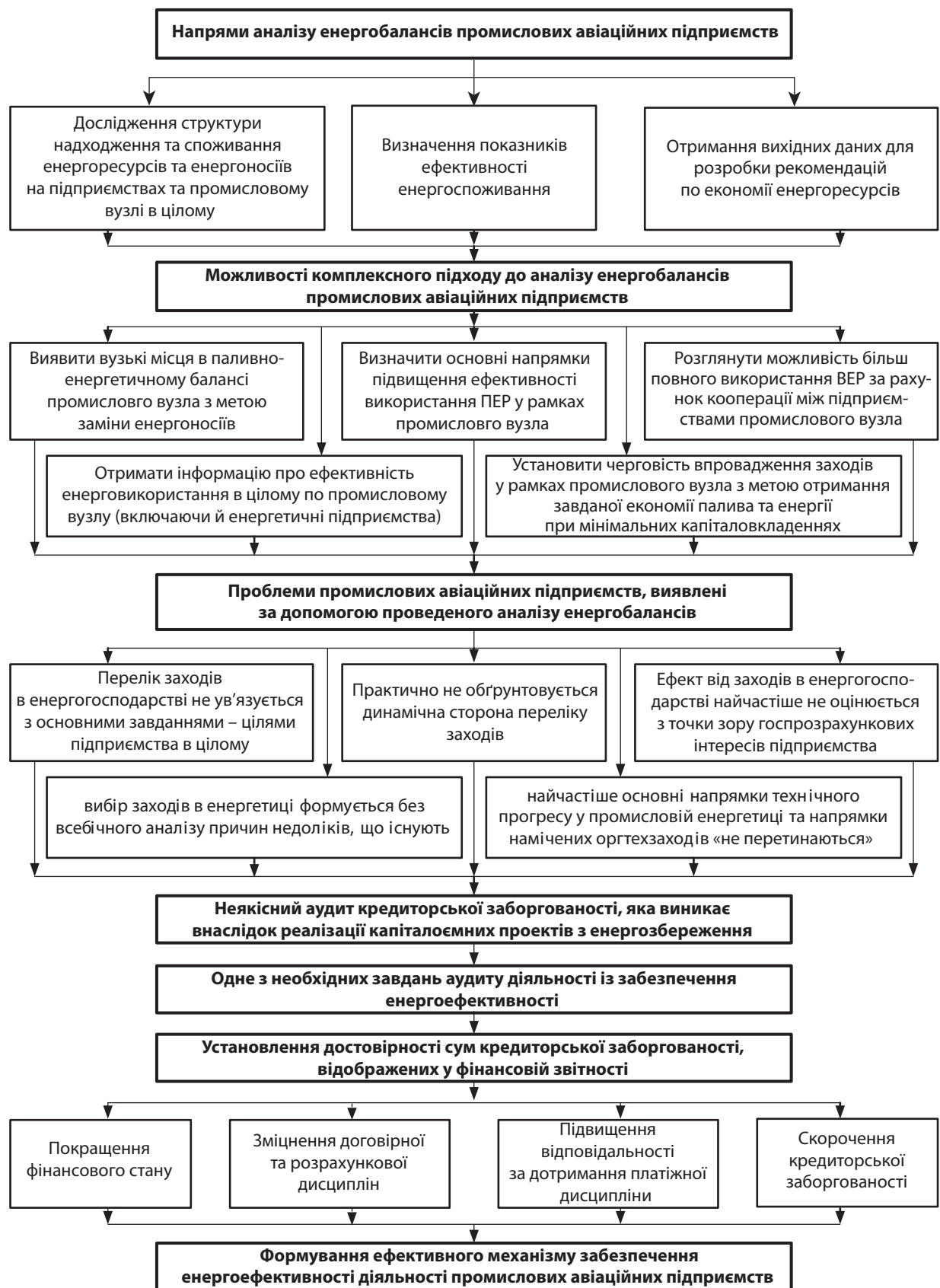

Рис. 1. Теоретико-методичний підхід до формування ефективного механізму забезпечення енергоефективності діяльності промислових авіаційних підприємств

у функціях управління (облік, аналіз, планування, стимулювання, контроль, координація), реалізація яких дозволяє забезпечити досягнення поставлених цілей.

Відокремлення дослідниками терміна «механізм» від понять «стратегія», «методи», «умови», «моделі», «фактори», «концепція» дозволяє визначити механізм як комплексну економічну категорію, що включає в себе систему методів, інструментів та інститутів.

Якщо модель виступає описом явища, що досліджується у фактичному або ідеальному форматі, то механізм є способом реалізації моделі в практичних умовах, який адаптований до впливу конкретних специфічних факторів. Методологія визначає базові підходи до проведення досліджень і розробки варіантів рішення, то механізм є результатом застосування методологічних основ і концепцій.

Механізм – це сукупність економічних методів та важелів, що спрямовують діяльність економічних суб'єктів у певному напрямі або спонукають їх до досягнення встановлених цілей за рахунок взаємодії ряду підсистем (функціональної, інформаційної, правової та підсистеми забезпечення). Звідси випливає нове поняття – «механізм» (перший елемент процесу), що дозволяє за допомогою «управління» (другого елементу процесу) реалізувати функцію процесу. Сутність механізму визначена як сукупність економічних ресурсів та способів їх взаємодії для реалізації певного економічного процесу.

Таким чином, механізм включає ресурсне забезпечення процесу, його речову частину, а також сукупність взаємопов'язаних елементів, що забезпечують виконання функцій процесу.

Метою функціонування механізму виступає створення умов для досягнення цілей господарської діяльності економічними методами, які діють за допомогою важелів через комплекс інструментів.

Специфіка структури механізму полягає в особливій ролі центру – елементу, який визначає правила роботи механізму, а також у наявності зворотного зв'язку суб'єктів і центру.

Залежно від типу структури механізму (вертикальної або горизонтальної) Н. Івановим побудовано класифікацію механізмів, згідно з якою механізми поділено на «ринкові, що діють на основі саморегулювання», «командно-ієрархічну вертикаль» та «інформаційно-мережеві», засновані на горизонтальних взаємних зв'язках елементів системи.

Економічна теорія визначає два методологічні підходи до дослідження сутності механізму як економічної категорії. Перший підхід – *генетичний* – відображає внутрішню організацію функціонування об'єкта, тобто організацію економічних відносин, що не зовсім точно визначає поняття «механізм». Другий підхід розглядає механізм як сукупність методів, форм, інструментів, прийомів, важелів впливу на соціально-економічний розвиток об'єкта.

Водночас прихильники першого підходу не враховують економічні важелі, а економісти, що проводять дослідження в рамках другого підходу, – методи. Окремі дослідники заміняють важелі й методи «системою управління об'єктом». Інші зв'язують систему управління об'єктом (авіатранспортним підприємством) з використанням економічних важелів і методів, упускаючи фінансові інструменти, немає розмежування функціонування й дії економічного механізму на макро- і мікрорівнях управління [2].

В основі першого підходу, представниками якого є О. Азарян, Н. Алишева, В. Базилевич, Л. Баластрик, А. Белоусов, Н. Бойко, Г. Буніч, О. Василик, М. Ведерніков, Л. Дробозина, Б. Іваненко, Г. Крамаренко, В. Крот, Ю. Макагон, О. Мартякова, І. Міщенко, О. Оболенський, О. Поважний, Л. Поддерегин, В. Федосов, В. Петраков, І. Пликус, І. Сокоринская, Ю. Слободяник, А. Тихонов, С. Тульчинская, Ю. Ященко [1, 4, 8], лежить розгляд механізму як організації економічних відносин.

У роботі проведено аналіз першого підходу економічності сутності поняття «механізм», представлений в *табл. 1*.

Другий підхід – *евристичний* – заснований на тому, що в основі механізму лежить сукупність методів, форм, інструментів, прийомів, важелів впливу на соціально-економічний розвиток економіки. Представниками да-

Таблиця 1

Аналіз першого підходу економічності сутності поняття «механізм»

Автори	Визначення, запропоновані авторами
1	2
А. Белоусов, Л. Дробозина, І. Міщенко	Сукупність організаційних форм економічних відносин, системи способів формування й використання цільових фондів коштів, методів планування, форм управління господарською системою. Пропонують підрозділяти його на директивний (обов'язковим учасником якого є держава) і регулюючий, застосовуваний для організації внутрішніх господарських відносин на підприємстві
Н. Бойко, Г. Буніч, Л. Поддерегин, Ю. Ященко	Система керування, призначена для організації взаємодії економічних відносин і фондів коштів з метою оптимізації їхнього впливу на кінцеві результати виробництва. Оптимальна взаємодія економічних відносин досягається використанням методів, важелів, правовим, нормативним і інформаційним забезпеченням
О. Оболенський, В. Федосов	Сукупність економіко-організаційних і правових методів управління фінансово-господарською діяльністю держави, що функціонують у процесі формування, розподілу й дослідження цільових централізованих і децентралізованих фондів для задоволення потреб держави
О. Азарян, О. Василик, А. Тихонов	Сукупність форм і методів створення й використання фондів фінансових і матеріальних ресурсів з метою забезпечення різних потреб державних структур, господарських суб'єктів і населення

1	2
М. Ведерніков, Б. Іваненко, І. Сокиринська, С. Тульчинська	Взаємодія й взаємозалежність економіки підприємств і господарської системи й встановлення між ними ефективних економічних відносин. Сукупність методів впливу на фінансово-господарську діяльність господарюючого суб'єкта з метою поліпшення його кінцевих фінансових результатів на основі дії та в безпосередньому зв'язку з директивним економічним механізмом
В. Базилевич, Л. Баластрик, Г. Крамаренко, В. Крот	Сукупність економіко-організаційних і правових форм і методів управління фінансово-господарською діяльністю держави в процесі створення фондів фінансових ресурсів з метою забезпечення різних потреб державних структур, господарських суб'єктів і населення
Ю. Макогон, О. Поважний, І. Плікус, Ю. Слободяник	Управління економічними відносинами на основі використання методів ефективного впливу на кінцеві результати діяльності, здійснюваного при державному регулюванні цих ресурсів, тобто підкреслюють роль держави в регулюванні ринку в умовах неможливості його розвитку як саморегулюючої системи в період кризового стану економіки

ного трактування є Г. Астапова, О. Аксенова, А. Бутенко, І. Балабанов, С. Богачов, О. Волкова, В. Гайдук, Н. Карлова, О. Кендюхов, О. Кіріянко, А. Ковалюк, Р. Лепа, Л. Лесик, С. Львовичкін, І. Лукінов, В. Мартиненко, А. Могілова, В. Панков, Б. Райзберг, Г. Скудар, Б. Холод, О. Шеремет, А. Чухно, С. Юрій [1, 3, 5, 6, 7].

У роботі проведено аналіз другого підходу економічної сутності поняття «механізм», представлений в табл. 2.

У цілому, приймаючи за основу існуючі трактування механізму розвитку економічних процесів, можна визначити два окремих ключових підходи:

- ✦ *механізм державного регулювання економіки*, що представляє собою сукупність методів, інструментів і інституціональних форм державного впливу на ефективність функціонування суб'єктів економічних відносин;
- ✦ *механізм розвитку підприємств* – сукупність внутрішніх методів, важелів і інструментів, спрямованих на забезпечення ефективності їхньої фінансово-господарської діяльності.

ВИСНОВКИ

Таким чином, в економічній теорії до визначення сутності та складу механізму використані генетичний та евристичний підходи, котрі не передбачають розгляд призначення та мети дії. Оскільки наведені визначення механізму не характеризують цільової спрямованості його дії, стає незрозумілим, за якими критеріями визначати його ефективність. Невизначеність цільового призначення механізму фактично робить неможливим обґрунтування його інституціональної та методичної складових.

У рамках вказаних підходів різними економістами визначаються поняття економічного, організаційно-економічного, господарського, фінансового механізмів тощо. Об'єктами дії механізмів виступають економічні процеси та явища і держава, регіон, галузь, підприємство, інший господарчий суб'єкт.

Отже, дослідження стосуються вже відомих об'єктів, до числа котрих віднесено й забезпечення енергоефективності.

Механізм забезпечення енергоефективності підприємств – це інтегрована сукупність методичних, ін-

Таблиця 2

Аналіз другого підходу економічної сутності поняття «механізм»

Автори	Визначення, запропоновані авторами
О. Аксенова, Г. Астапова, С. Львовичкін, В. Мартиненко	Як сукупність методів впливу на соціально-економічний розвиток і систему економічних індикаторів, які дають можливість оцінити цей вплив
А. Бутенко, А. Ковалюк, Б. Холод	Сукупність форм, методів, важелів і інструментів у фінансово-господарській діяльності суб'єкта господарювання при відповідному нормативному, правовому та інформаційному забезпеченні
В. Гайдук, Г. Скудар, А. Чухно, С. Юрій	Як сукупність фінансових форм, методів і важелів, за допомогою яких забезпечується процес відтворення. Серед методів автор виділяє планування, активне управління, контроль і регулювання
В. Панков, І. Балабанов	Як систему дії економічних важелів, що виражається в організації, плануванні й стимулюванні й використанні усієї сукупності ресурсів
С. Богачова, О. Кириленко, А. Ковалюк, Л. Лесик	Це сукупність конкретних форм і методів забезпечення розподільних і перерозподільних відносин, створення фондів коштів
Н. Карлова, О. Кіріянко, Л. Райзберг	Як сукупність фінансових стимулів, важелів, інструментів, форм і способів регулювання економічних процесів і відносин
Р. Лепа, А. Шеремет	Розуміють систему управління економічними відносинами підприємства через важелі за допомогою методів
О. Волкова, О. Кендюхов, А. Могілова	Система важелів впливу на організацію, планування й стимулювання використання ресурсного потенціалу підприємства

ЛІТЕРАТУРА

1. **Астапова Г. В.** Організаційно-економічний механізм корпоративного управління авіапідприємством на основі права трудової власності : монографія / Г. В. Астапова. – К. : НАУ, 2006. – 244 с.
2. **Клюев Ю. Б.** Управление энергосбережением в научно-производственном объединении / Ю. Б. Клюев, Л. Г. Гаев. – Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1991. – 100 с.
3. **Прохорова В. В.** Системна криза авіабудівної галузі України та фактори, що її обумовлюють / В. В. Прохорова // Сборник научных трудов «Вестник НТУ «ХПИ» : Технічний прогрес та ефективність виробництва. – 2010. – № 60. – С. 27–33.
4. **Севастьянов Р. В.** Проблеми та перспективи енергозбереження на промислових підприємствах / Р. В. Севастьянов // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності : зб. наук. праць. – Маріуполь : ДВНЗ «ПДТУ», 2013. – Вип. 1. – Т. 3. – С. 107–110.
5. **Синяк Ю. В.** Энергосбережение и экономический рост / Ю. В. Синяк // Проблемы прогнозирования. – 1999. – № 3. – С. 49–62.
6. **Суходоля О. М.** Розвиток регіональної політики енергозбереження / О. М. Суходоля // Міжнародна науково-технічна конференція «Ергоєфективність 2002» : тези доповідей / Ред. В. А. Жовтянський і Б. С. Стогній. – К. : Навчальна книга, 2002. – С. 56–59.
7. **Тридід О. М.** Організаційно-економічний механізм стратегічного розвитку підприємства : монографія / О. М. Тридід. – Х. : Вид. ХДЕУ, 2002. – 364 с.
8. **Туренко С. С.** Пути снижения энергоёмкости за счёт новых знаний / С. С. Туренко // Энергосбережение. Энергетика. Энергоаудит. – 2010. – № 6. – С. 45–48.

REFERENCES

- Astapova, H. V. *Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm korporativnoho upravlinnia aviapidpriemstvom na osnovi prava trudovoi vlasnosti* [Organizational-economic mechanism of corporate governance airline on the basis of the law on labour of ownership]. Kyiv: NAU, 2006.
- Kliuev, Yu. B., and Gaev, L. G. *Upravleniye energosberezheniyem v nauchno-proizvodstvennom obyedinenii* [Power management in research and production Association]. Sverdlovsk: Izd-vo Uralskogo un-ta, 1991.
- Prokhorova, V. V. "Systemna kryza aviabudivnoi haluzi Ukrainy ta factory, shcho yii obumovliuiut" [The systemic crisis of the aircraft industry and the factors of its cause]. *Visnyk NTU «KhPI» : Tekhnichniy prohres ta efektyvnist vyrobnytstva*, no. 60 (2010): 27-33.
- Sevastianov, R. V. "Problemy ta perspektyvy enerhozberezhennia na promyslovykh pidpriemstvakh" [Problems and prospects of energy saving in industrial enterprises]. *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti*, vol. 3, no. 1 (2013): 107-110.
- Sinyak, Yu. V. "Energosberezheniye i ekonomicheskyy rost" [Energy conservation and economic growth]. *Problemy prognozirovaniya*, no. 3 (1999): 49-62.
- Sukhodolia, O. M. "Rozvytok rehionalnoi polityky enerhozberezhennia" [The development of regional energy conservation policy]. *Enerhoefektyvnist 2002*. Kyiv: Navchalna knyha, 2002. 56-59.
- Trydid, O. M. *Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm stratehichnoho rozvytku pidpriemstva* [Organizational-economic mechanism of strategic development of the enterprise]. Kharkiv: Vyd-vo KhDEU, 2002.
- Turenko, S. S. "Puti snizheniya energoyemkosti za schet novykh znaniy" [Ways of reducing the energy intensity due to new knowledge]. *Energosberezheniye. Energetika. Ergoaudit*, no. 6 (2010): 45-48.

Yatsunskaya, O. S. "Problemy vidobrazhennia zmenshennia korysnosti osnovnykh zasobiv" [The problem of reflection of impairment of fixed assets]. *Ekonomichni nauky. Seriya «Ekonomika ta menedzhment»*, vol. 2, no. 9 (34) (2012): 594-601.

Zubilevich, S. Ya. "Umsheniye poleznosti aktivov" [Impairment of assets]. *Bukhgalterskiy uchët i audit*, no. 2 (2005): 9-13.

Zhmailova, O. H., and Liashenko, V. O. "Osoblyvosti otsinky zmenshennia korysnosti ob'ektiv osnovnykh zasobiv" [Peculiarities of assessment of impairment of fixed assets]. *Naukova mysl informatsiynoyi powieki – 2014*. Vol. 4. *Ekonomiczne nauki: Przemysl. Nauka i studia*, 2014. 19-24.

УДК 338.45:339.9(477)

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПОБУДОВИ ДОРОЖНІХ КАРТ ЯК СУЧАСНОГО ІНСТРУМЕНТУ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ

© 2016 ХАУСТОВА В. Є.

УДК 338.45:339.9(477)

Хаустова В. Є. Теоретико-методичні засади побудови дорожніх карт як сучасного інструменту стратегічного планування соціально-економічних процесів

Статтю присвячено узагальненню теоретико-методичних засад побудови дорожніх карт і розробці методичного підходу до їх побудови. Досліджено генезу розвитку дорожніх карт як інструменту стратегічного планування. Проаналізовано тлумачення поняття «дорожня карта» в науковій літературі та визначено основні особливості дорожніх карт. Розглянуто місце дорожніх карт у системі стратегічного управління. Досліджено класифікації дорожніх карт у науковій літературі. Проаналізовано методи та еволюцію процесів побудови дорожніх карт. Розглянуто загальний вигляд дорожньої карти. Запропоновано методичний підхід до побудови дорожньої карти реалізації певного процесу, що базується на узагальненні зарубіжних форсайт-досліджень технологій майбутнього, використанні сценарного підходу та визначенні індикаторів оцінки реалізації процесу. Наведено апробацію запропонованого методичного підходу для розробки технологічно-продуктової дорожньої карти реалізації програми наукових досліджень і розробки нового класу паротурбінних установок в рамках технологічної платформи «Енергетичне машинобудування в Україні».

Ключові слова: дорожня карта, картування, стратегічне планування, сценарний підхід, методичний підхід, технології, форсайт-дослідження, технологічна платформа, енергетичне машинобудування.

Рис.: 8. **Табл.:** 5. **Бібл.:** 23.

Хаустова Вікторія Євгенівна – доктор економічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу інноваційного розвитку та конкурентоспроможності, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

E-mail: v.khaust@gmail.com

УДК 338.45:339.9(477)

Хаустова В. Е. Теоретико-методические основы построения дорожных карт как современного инструмента стратегического планирования социально-экономических процессов

Статья посвящена обобщению теоретико-методических основ построения дорожных карт и разработке методического подхода к их построению. Исследован генезис развития дорожных карт как инструмента стратегического планирования. Проанализировано толкование понятия «дорожная карта» в научной литературе и определены основные особенности дорожных карт. Рассмотрено место дорожных карт в системе стратегического управления. Исследованы классификации дорожных карт, представленные в научной литературе. Проанализированы методы и эволюция процессов построения дорожных карт. Рассмотрен общий вид дорожной карты. Предложен методический подход к построению дорожной карты реализации определенного процесса, основанный на обобщении зарубежных форсайт-исследований технологий будущего, использовании сценарного подхода и определении индикаторов оценки реализации процесса. Приведена апробация предложенного методического подхода для разработки технологически-продуктовой дорожной карты реализации программы научных исследований и разработки нового класса паротурбинных установок в рамках технологической платформы «Энергетическое машиностроение в Украине».

Ключевые слова: дорожная карта, картирование, стратегическое планирование, сценарный подход, методический подход, технологии, форсайт-исследования, технологическая платформа, энергетическое машиностроение.

Рис.: 8. **Табл.:** 5. **Библ.:** 23.

Хаустова Виктория Евгеньевна – доктор экономических наук, доцент, старший научный сотрудник отдела инновационного развития и конкурентоспособности, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: v.khaust@gmail.com

UDC 338.45:339.9(477)

Khaustova V. Ye. The Theoretic-Methodical Foundations of Composing Road Maps as a Current Tool for Strategic Planning of Socio-Economic Processes

The article is concerned with generalization of the theoretic-methodical foundations of composing road maps together with development of a methodical approach to their composing. Genesis of the development of road maps as a tool for strategic planning has been researched. Interpretation of the concept of «road map» in the scientific literature has been analyzed and the main features of road maps have been determined. Place of road maps in the system of strategic management has been considered. The classifications of road maps available in the scientific literature have been examined. Both methods and evolution of processes of composing road maps have been analyzed. A general form of road map has been discussed. A methodical approach to composing a road map for implementation of certain process has been proposed, which is based on generalizing the foreign foresight studies on future technologies, using the scenario approach, and determining indicators for assessing the implementation process. An approbation of the proposed methodical approach to developing a technological-production road map for implementation of the program of research and development of a new class of steam-turbine plants in terms of the technology platform «Power engineering in Ukraine» has been provided.

Keywords: road map, mapping, strategic planning, scenario approach, methodical approach, technologies, foresight studies, technology platform, power engineering.

Fig.: 8. **Tabl.:** 5. **Bibl.:** 23.

Khaustova V. Ye. – D. Sc. (Economics), Associate Professor, Senior Research Fellow of the Department of innovation development and competitiveness, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (8 floor, 7 entrance, Derzhprom, 5 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: v.khaust@gmail.com

Одним із сучасних ефективних інструментів стратегічного планування є дорожні карти, що являють собою наочне зображення покрокового сценарію розвитку певного процесу (що виступає в даному випадку об'єктом картування) – випуску окремого продукту, впровадження певної технології, реалізації плану розвитку бізнесу, компанії чи галузі, та, навіть, реалізації широкого кола соціальних, політичних та економічних цілей країни. Результатом дорожнього картування стає відповідний сценарій розвитку процесу або впровадження певних заходів з урахуванням всіх вимог, обмежень, ризиків, строків та альтернативних варіантів розвитку подій.

Проблематику побудови та застосування дорожніх карт більш глибоко розглянуто в роботах закордонних науковців та практиків. Проте необхідно відмітити поширення інтересу до зазначених питань і у вітчизняних фахівців. Так, необхідно відзначити роботи Bates S., Garcia M., Gindy N., Kynkäänniemi T., Phaal R., Джемали М., Ковальова В., Кузика Ю., Мелиховського В., Третьяка В., Циганкова Д., Черепанова М. та ін. Втім, враховуючи складність досліджуваної проблеми, а також об'єктів, що підлягають картуванню, їх різноманітність та залежність від великої кількості факторів, багато питань теоретико-методичного плану потребують подальших досліджень.

Мета статті – узагальнення теоретико-методичних засад побудови дорожніх карт і розробка методичного підходу до їх побудови.

У загальному тлумаченні дорожня карта являє собою середньо- або довгостроковий план розвитку будь-якого соціально-економічного процесу [1, 2]. Цей інструмент стратегічного планування є достатньо новим. Перші дорожні карти були розроблені у США в 1970-х рр. великими промисловими корпораціями – Motorola та Corning [3] і являли собою простий, але дієвий метод планування окремих напрямів майбутнього розвитку корпорацій, який дозволяв ув'язувати стратегічні та оперативні завдання, коригувати глобальну мету управління та встановлювати необхідні ресурси для її досягнення. Позитивним аспектом дорожніх карт була можливість ідентифікації виконавців, відповідальних за окремі напрями діяльності, відображені в дорожній карті.

Згодом дорожні карти почали застосовуватися у сфері державного управління економічної політикою країни. Так, у 1970–1981 рр. у США вперше були застосовані дорожні карти для поступового дерегулювання деяких галузей промисловості країни, що мало на меті зменшити державні витрати та інфляцію.

Розвиток інструментарію державного управління економічним розвитком та промисловістю країн світу привів до вдосконалення дорожніх карт на поглибленій науковій основі.

На сьогодні в науковій літературі представлено розмаїття підходів до визначення сутності поняття «дорожня карта», які, в основному, базуються на міждисциплінарному підході, що поєднує надбання економіки та промислової політики, математичного моделювання й прогнозування, менеджменту (табл. 1).

Таблиця 1

Тлумачення поняття «дорожня карта» в науковій літературі

Автор / Джерело	Визначення
Д. Циганков [4]	Графічне зображення, яке охоплює найважливіші вузли розвитку (минулі, сучасні та майбутні кроки в розвитку науки та технології), поєднані наслідковими або часовими ланцюжками
М. Джемала [3]	Механізм верифікації достовірності інформації та основний спосіб прийняття стратегічних рішень у міжнародному бізнесі; частина процесу комунікації в корпорації
М. Черепанов [5]	Розробка етапів розвитку об'єкту та визначення часу прийняття управлінських рішень, а також для логічного обґрунтування причинно-наслідкових зв'язків між різними етапами проекту
Ю. Кузик [6]	Наочне представлення покрокового сценарію розвитку певного об'єкта – окремого продукту, класу продуктів, певної технології, групи суміжних технологій, бізнесу, компанії, що поєднує декілька бізнес-одиниць, цілої галузі, індустрії, а також плану досягнення політичних, соціальних та інших цілей
В. Мелиховський [7]	Документ для узгодження інтересів учасників певного процесу
Електронний ресурс [8]	Документ, в основу якого покладено «револьверний принцип», завдяки якому положення, які виконані або застарілі, швидко замінюються на нові
В. Ковальов [9]	Документ, що дозволяє ув'язати між собою цілий ряд стратегічних планових документів, у тому числі плани комплексного технічного переоснащення та бізнес-плани окремих інвестиційних проектів
Я. Гусакова [10]	Офіційний документ, в якому відображені можливі шляхи розвитку країни в майбутньому, на основі яких формуються довгострокові пріоритети в різних галузях та сферах, у політиці та суспільстві (фактично, дорожня карта передбачає вже задане майбутнє та надає основу для її реалізації)
В. Третьяк [11]	Відображення процесу довгострокового передбачення на значний проміжок часу. Його визначають по-різному, але він не може бути менший, ніж період зміни двох поколінь активних суб'єктів, задіяних у процес форсайт-проекту

Як видно з табл. 1, більшість авторів підкреслюють такі особливості дорожніх карт, як:

- ✦ визначення цілей за кожним окремим напрямом карти;
- ✦ необхідність формування пріоритетів розвитку;
- ✦ необхідність обґрунтування сценаріїв розвитку;
- ✦ розбудова комунікаційних зв'язків між об'єктами (процесами) карти.

Виходячи з цього, визначимо дорожню карту як документ, де встановлено основні цілі, завдання, етапи, відповідальні особи та корисні результати окремих заходів реалізації певного процесу.

З розвитком теорії стратегічного управління та вдосконалення підходів до планування та прогнозування соціально-економічних процесів дорожні карти посіли окреме місце серед інноваційних інструментів менеджменту (рис. 1).

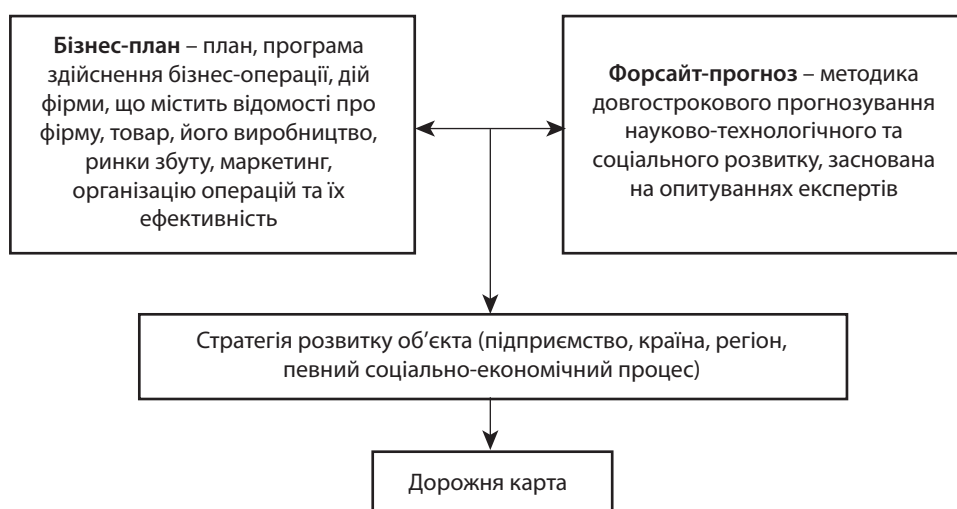

Рис. 1. Місце дорожніх карт у системі стратегічного управління [12]

У науковій літературі та практиці розрізняють різні види дорожніх карт. У роботах [3–6] наведено дорожні карти, серед яких можна виділити такі групи:

- ✦ *корпоративні*, які являють собою найстаріший вид карт і спрямовані на планування покрокового розвитку окремої корпорації;
- ✦ *галузеві* – містять сценарії розвитку певної галузі промисловості або сукупності галузей, що утворюють інноваційний кластер;
- ✦ *технологічні* – планують розвиток окремих технологій;
- ✦ *продуктові* – планують розвиток продукту, зазвичай бренда, корпорації.

Д. Циганков виділяє два типи дорожніх карт на основі їх функцій [4]:

- ✦ *прогнозна* – спосіб, швидкість та напрям потенційного розвитку об'єкта;
- ✦ *планової* – відображення майбутнього розвитку об'єкта.

Я. Гусакова визначає ряд особливостей, притаманних будь-якому виду дорожніх карт [10]:

1. Базовим періодом картування є довгостроковий (5–10 років), який може бути розділено на кілька коротших.

2. В основу дорожньої карти покладено конкретний сценарій розвитку об'єкта, досягнення якого передбачає реалізацію певних заходів, які прописані в карті.

3. Дорожня карта передбачає розрахунок економічного ефекту від запланованих заходів, що потребує кількісної оцінки необхідних ресурсів для реалізації кожного запланованого заходу.

4. У дорожній карті мають бути визначені ризики за кожним напрямом розвитку об'єкта.

5. Для розробки дорожньої карти доцільно формувати робочу групу зі спеціалістів різних сфер, що забезпечує реалізацію міждисциплінарного підходу.

6. Дорожня карта будується на засадах інтерактивності, що передбачає можливість внесення коректив на будь-якому етапі реалізації карти у будь-які показники.

Наведені особливості дорожніх карт знаходять відображення в різноманітних методах, що застосовуються для їх побудови (табл. 2).

Як видно з табл. 2, еволюція побудови дорожніх карт тривала від окремих підприємств до органів державної влади та широких верств суспільства, що дозволяє вирішувати гострі соціально-економічні проблеми.

Таким чином, дорожні карти отримали значне поширення в практиці менеджменту, проте на сьогодні серед науковців та практиків не вироблено єдиного підходу до процесу побудови дорожньої карти.

Так, Ю. Кузик визначає такі етапи побудови дорожньої карти [6]:

1. *Етап підготовки дослідження*. Передбачає обґрунтування доцільності побудови дорожньої карти та спирається на пошук та діагностику наявних проблем об'єкта картування. На цьому етапі визначається перелік заходів, що сприятимуть вирішенню проблем, а також результати від реалізації цих заходів. Крім того, на цьому етапі встановлюються відповідальні особи, які беруть участь у реалізації системи заходів, що наведені в дорожній карті.

2. *Етап розробки дорожньої карти* передбачає: визначення сценаріїв розвитку об'єкта; ключових якостей та характеристик, яким має відповідати об'єкт картування; визначення альтернативних сценаріїв розвитку,

Таблиця 2

Методи та еволюція процесів побудови дорожніх карт [6]

Тип карт	Критерій	Бізнесові дорожні карти	Індустріальні дорожні карти	Дорожні карти, орієнтовані на ціль	Науково-технологічні дорожні карти для галузевих політиків
Розповсюдження в часі		Середина 1980-х	Початок 1990-х	Середина 1990-х	Кінець 1990-х
Охоплення		Конкретний продукт або продуктова лінійка	Певний технологічний сектор (монодисциплінарність)	Ключ до того, щоб зробити технології можливими для певної цілі (міждисциплінарність, комерційний сектор). Ранні прояви в інноваційному процесі	Широкі галузі науки та технології, цілі науково-технологічних ландшафтів, від вузько-тематичних підходів до науково-фундаментальних досліджень
Ініціатива та розвиток		Окремі підприємства	Консорціуми фірм, національні індустрії	Державні інстанції, які підтримують або виступають мотором розвитку консорціумів фірм	«Фабрики думок», державні інстанції
Використання		Всередині підприємства	Всередині консорціуму, на галузевому рівні (національному або інтернаціональному)	Різні підприємства з різних секторів, які мають спільний інтерес у досягненні єдиної мети, інші стейкхолдери	Особи, що приймають політичні рішення, інші стейкхолдери та фірми
Постановка цілі		Оптимізація рішень в галузі досліджень та розвитку, стратегічне планування для розвитку нових продуктів	Більш висока конкурентоспроможність завдяки внеску в інвестиції, дослідження та розвиток	Створення однакових підстав, спільних уявлень та бачення майбутнього для людей з різними бекграундами	Підготовка необхідної інформації про події для оптимізації інвестицій суспільства в дослідження та розвиток і забезпечення їх релевантності для суспільства
Методологія		Систематизація технічної документації, внутрішні робочі бази	Робочі бази за участю галузевих експертів та викладачів	Мозкові штурми та комбіновані робочі бази з різними експертами та стейкхолдерами	Робочі бази з різними експертами та стейкхолдерами, масштабні напівзакриті або відкриті конференції
Просування у майбутнє		Залежить від технологій або індустрії ринком	Залежить від технологій	Залежить від проблематизації	Залежить від технологій і від проблематизації
Горизонт часу		Короткостроковий, до 5 років	Середньостроковий, 5–10 років	Зазвичай довгостроковий, до 20 років, залежить від галузі, планування/бачення майбутнього	Зазвичай від 15 до 25 років, пов'язує довгострокові соціально-економічні фактори (демографія, геополітика, суспільні ризики та проблеми) з короткостроковим розвитком технологій

їх оцінка та обрання найбільш придатного для поточної ситуації. На цьому етапі також здійснюється вибір індикаторів, які будуть використовуватися у процесі реалізації дорожньої карти, а також визначаються потреби у фінансових, кадрових та інших видах ресурсів. Наприкінці етапу можлива підготовка проміжного звіту про стан розробки дорожньої карти з оцінкою труднощів, що виникли під час роботи. Етап передбачає графічне представлення результатів дослідження – побудова графу вузлів, зв'язків між ними, а також підготовка характеристики шляхів між окремими вузлами карти.

3. *Етап реалізації дорожньої карти* розпочинається з оцінки дорожньої карти під час громадських обговорень із метою досягнення об'єктивності та належної якості карти. Після обговорення широкими верствами суспільства здійснюється остаточне коригування та затвердження дорожньої карти. Особливої актуальності цей процес набуває у випадках, коли об'єктом картування є соціально-економічні процеси.

Етап реалізації дорожньої карти передбачає формування ефективної системи контролю за її реалізацією та налагодження зворотного зв'язку між усіма учасниками.

В. Ковальов [9] визначив такі найважливіші етапи побудови дорожньої карти:

1. Побудова довгострокового прогнозу розвитку об'єкта картування.
2. Визначення ключових точок розвитку об'єкта, вплив на які дозволить запровадити напрями розвитку та прискорити його темпи.

3. Визначення переліку необхідних витрат і можливих результатів за кожним заходом карти в рамках кожної ключової точки.

4. Розгляд усіх сценаріїв розвитку об'єкта з урахуванням вірогідності їх реалізації за різних параметрів зовнішнього середовища.

М. Джемала [3] визначає такі етапи створення дорожньої карти:

1. Усвідомлення потреби в дорожній карті, обґрунтування доцільності її побудови.
2. Пошук способу виявлення оцінки та вибору процесів, що будуть покладені в основу дорожньої карти.
3. Розробка детальних планів для конкретизації реальних процесів та проектів.
4. Узгодження планів та заходів із їх досягнення.
5. Формування рівнів дорожньої карти: головного, цільового, рівня поставок та рівня ресурсів.
6. Реалізація та контроль.
7. Періодичний перегляд дорожньої карти.

Наскрізними етапами процесу побудови дорожньої карти є періодичні наради ключових учасників процесу картування та осіб, відповідальних за прийняття управлінських рішень, а також осіб (організацій), зацікавлених у результатах заходів, наведених у дорожній карті.

У роботі [9] наведено аналіз зарубіжних підходів до визначення етапів процесу побудови дорожньої карти (табл. 3).

Таблиця 3

Підходи до визначення етапів побудови дорожньої карти

M. L. Garcia, O. H. Bray [3]	T. Kynkäänniemi [12]	S. Bates [13]	N. Z. N. Gindy, B. Cerit [14]	E. McDonnell [15]
1	2	3	4	5
<i>Попередня стадія:</i> – забезпечення відповідності необхідним умовам; – пошук лідера та забезпечення фінансової підтримки; – визначення масштабів заходів	З'ясування необхідних характеристик	Виявлення потреб	Виявлення вимог	Ініціювання: пошук лідера й фінансової підтримки, виявлення потреб, визначення масштабів та меж заходів
<i>Фаза розробки:</i> – визначення об'єкта дорожньої карти; – визначення необхідних вимог та цілей системи; – точне з'ясування основних технологічних областей, вимог і цілей;	Аналіз характеристик. Розстановка пріоритетів для характеристик. Підтвердження маршруту та його схвалення	Огляд та оцінка технологій	Бенчмаркетинг. Спостереження за технологією. Створення проекту. Оцінка проекту	Оцінка потреб: система розвитку, функції, базисний аналіз, SWOT-аналіз, аналіз кінцевого стану, виявлення здатностей та слабких місць, визначення цілей розвитку
– виявлення технологічних альтернатив і термінів їх реалізації; – рекомендація технологічних альтернатив; – створення звіту про дорожню карту				Розвиток технологічного реагування: виявлення технологічних альтернатив, розвиток технічного реагування, розробка єдиного графіку

1	2	3	4	5
Стадія наступних дій	Управління змінами	Підтвердження взаємозв'язків між технологією та потребами	Оптимізація портфеля	Реалізація: огляд і затвердження звіту, розробка плану реалізації, моніторинг плану

Отже, аналіз публікацій [12–15] дозволив дійти висновку, що більшість дослідників виділяють такі спільні етапи процесу побудови дорожньої карти.

1. Підготовчий етап – оцінка проблем, які потребують вирішення за допомогою дорожньої карти; формування базового переліку заходів та сценаріїв розвитку об'єкта картування.

2. Розробка дорожньої карти – оцінка різних сценаріїв розвитку об'єкта та вибір одного або декількох найбільш вірогідних.

3. Узгодження та реалізація – обговорення та затвердження остаточного вигляду дорожньої карти, реалізація її окремих заходів.

4. Моніторинг і контроль за ходом реалізації дорожньої карти, внесення поправок за необхідності.

Отже, дотримання визначених етапів дозволяє стандартизувати процес побудови дорожньої карти. У найбільш загальному вигляді дорожня карта корпорації містить такі ключові розділи: ринки, продукти, технології, НДДКР, ресурси (рис. 2).

Як видно з рис. 2, дорожня карта відображає перебіг основних процесів корпорації в часі – від поточних до запланованих показників. Як показано в роботі [16],

технологічна дорожня карта в загальному вигляді складається з просторових і часових параметрів. Просторові параметри узгоджують напрями розвитку корпорації та заходи, необхідні для їх реалізації. Часові параметри відображають еволюцію основних процесів корпорації.

На сьогодні існує багато видів дорожніх карт для розвитку промислового комплексу та окремих його галузей у різних країнах світу. На рис. 3 наведено вибір напрямів дорожньої карти пріоритетних секторів (галузей) економіки Росії.

На рис. 4 наведено дорожню карту використання нанотехнологій у каталітичних процесах нафтопереробки.

З рис. 4 видно, що дорожня карта являє собою систему стратегічного розвитку об'єкта картування в рамках єдиної часової системи, а також показники економічної ефективності перспективних технологій та продуктів, що мають високий потенціал попиту та привабливі споживчі властивості.

Дорожня карта сталого судноплавства в Балтійському морі, побудована в рамках стратегії впровадження зелених технологій та альтернативних видів палива, формує два ключові напрями діяльності [18]:

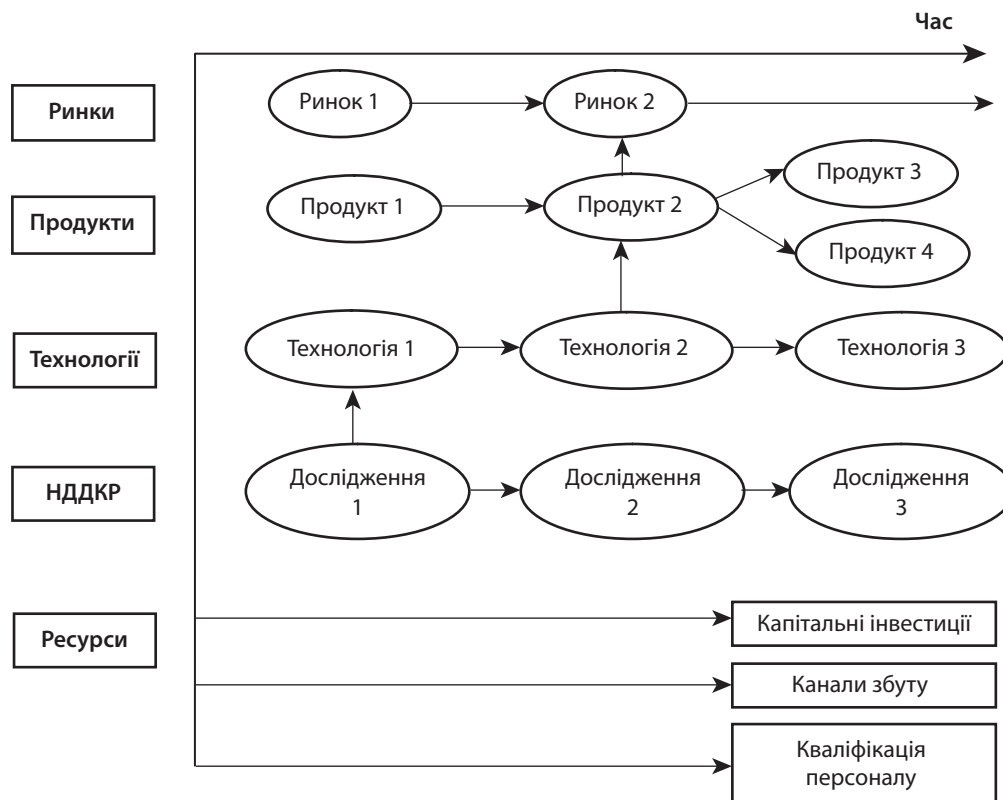

Рис. 2. Загальний вигляд дорожньої карти [16]

Рис. 3. Пріоритетні сектори (галузі) для розробки дорожньої карти [16]

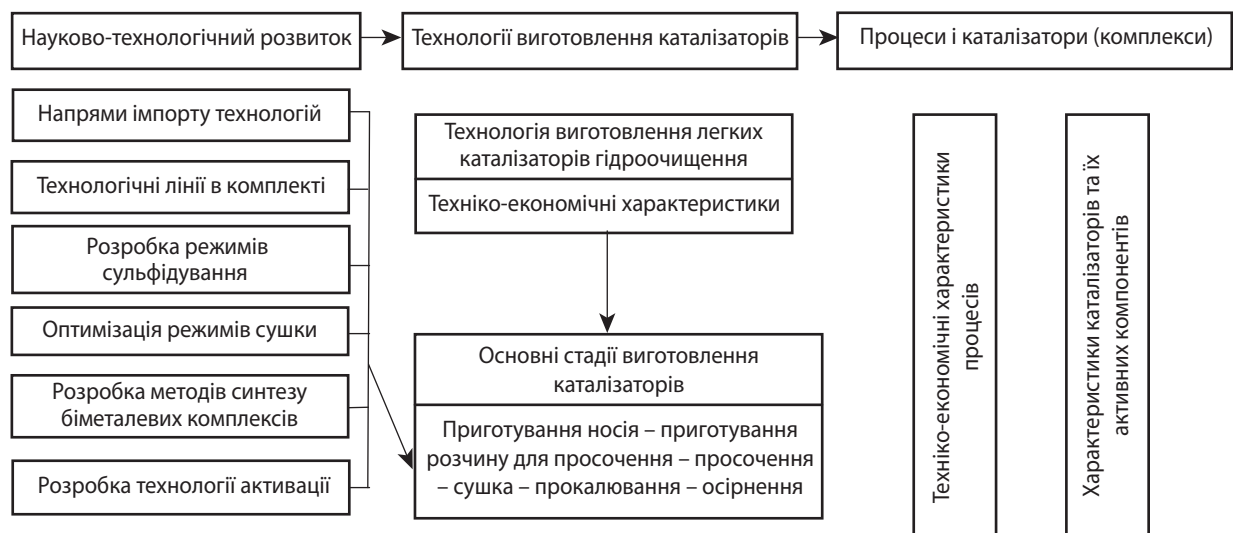

Рис. 4. Дорожня карта використання нанотехнологій у каталітичних процесах нафтопереробки [17]

- ✦ розвиток технологій та застосування альтернативних видів палива з метою скорочення атмосферних судових викидів, у тому числі співробітництво в рамках реалізації пілотних проектів; питання, пов'язані з удосконаленням інфраструктури;

- ✦ обґрунтування необхідних обсягів фінансування з метою сприяння співробітництву під час реалізації пілотних проектів, придбання, модернізації, переоснащення судів, а також діяльності з досліджень і розробок у цій галузі з приділенням особливої уваги можливостям залучення різних фінансових інструментів та механізмів (табл. 4).

Дорожня карта сталого судноплавства в Балтійському морі (окремий фрагмент) [18]

Судноплавство в Балтійському морі – Платформа для зелених технологій та альтернативних видів палива			
1. Створення єдиної Платформи регіону Балтійського моря для зелених технологій та альтернативних видів палива в судноплавстві	Розгортання дискусії серед усіх зацікавлених осіб на національному рівні у країнах регіону Балтійського моря, присвяченої з’ясуванню шляхів сприяння розвитку за допомогою інструментів співробітництва	Весна 2014 р.	Усі учасники промисловості, залучені до процесу від його початку. Методи роботи: – національний форум для дискусій; – панбалтійські організації; – центральна група регіону Балтійського моря для роботи по створенню Платформи
	Підготовка проекту Дорожньої карти для подальших дій		
	Обговорення й огляд статусу Дорожньої карти		
	Створення мережі зацікавлених учасників діяльності в регіоні Балтійського моря на базі досвіду існуючих мереж й організацій проекту		
	Активне використання єдиного інформаційного порталу, новий портал чи оновлення існуючого порталу		
Частина 1. Технології й альтернативні види палива			
А. Альтернативні види палива й розгортання необхідної інфраструктури в регіоні Балтійського моря			
2. Використання альтернативних видів палива – загальні аспекти	а) Підготовка в панбалтійському регіоні огляду: – планів судновласників у відношенні використання палива в майбутньому, в короткостроковій/довгостроковій перспективі; – планів забезпечення можливостей бункеровки ЗПГ у портах регіону Балтійського моря (стаціонарні термінали, вантажники, баржі); – оцінка можливостей узгодження попиту та пропозиції; – визначення необхідних обсягів	2014–2015 рр.	Промисловість. Організація балтійських портів / порти, наукові спільноти, адміністративні органи. Можливий флагманський проект EUSBSR

Методологія побудови дорожньої карти судноплавства базувалася на визначенні пріоритетних цілей розвитку судноплавства, а також стимулюванні конкретних спільних дій та проектів, спрямованих на скорочення викидів від судноплавства та зменшення рівня забрудненості довкілля. Протягом реалізації дорожньої карти сталого судноплавства в Балтійському морі передбачено декілька контрольних точок, у яких необхідно провести моніторинг процесу реалізації та, за необхідності, внести зміни в карту. Під час моніторингу передбачено здійснювати громадські обговорення запланованих заходів. Так, у 2014 р. було проведено Саміт Рад держав Балтійського моря та Щорічний форум із питань сталого розвитку [18].

Перевагами даної дорожньої карти є чітке визначення термінів реалізації окремих заходів, встановлення відповідальних виконавців, які також являють собою основних учасників, зацікавлених у реалізації заходів карти. Недоліком є відсутність необхідних ресурсів для досягнення поставлених цілей.

Достатньо високу якість розробки має Дорожня карта розвитку промисловості та технологічної автоматизації, розроблена Тамперським технологічним університетом (Фінляндія) [19], що містить методологію визначення потреб споживачів та тенденцій розвитку інноваційних технологій (рис. 5).

У рамках карти визначені також ідеальні концепції розвитку промисловості, а саме [19]:

- ✦ миттєвий доступ до віртуального динамічного заводу;
- ✦ підвищення інформаційної прозорості між польовими пристроями та системою планування ресурсів підприємства;
- ✦ мережева взаємодія в складних умовах у режимі реального часу;
- ✦ техпроцеси як гнучка енергетична система;
- ✦ управління найважливішими знаннями для підтримки прийняття рішень під час технічного обслуговування;
- ✦ служби автоматизації та розробка функцій;

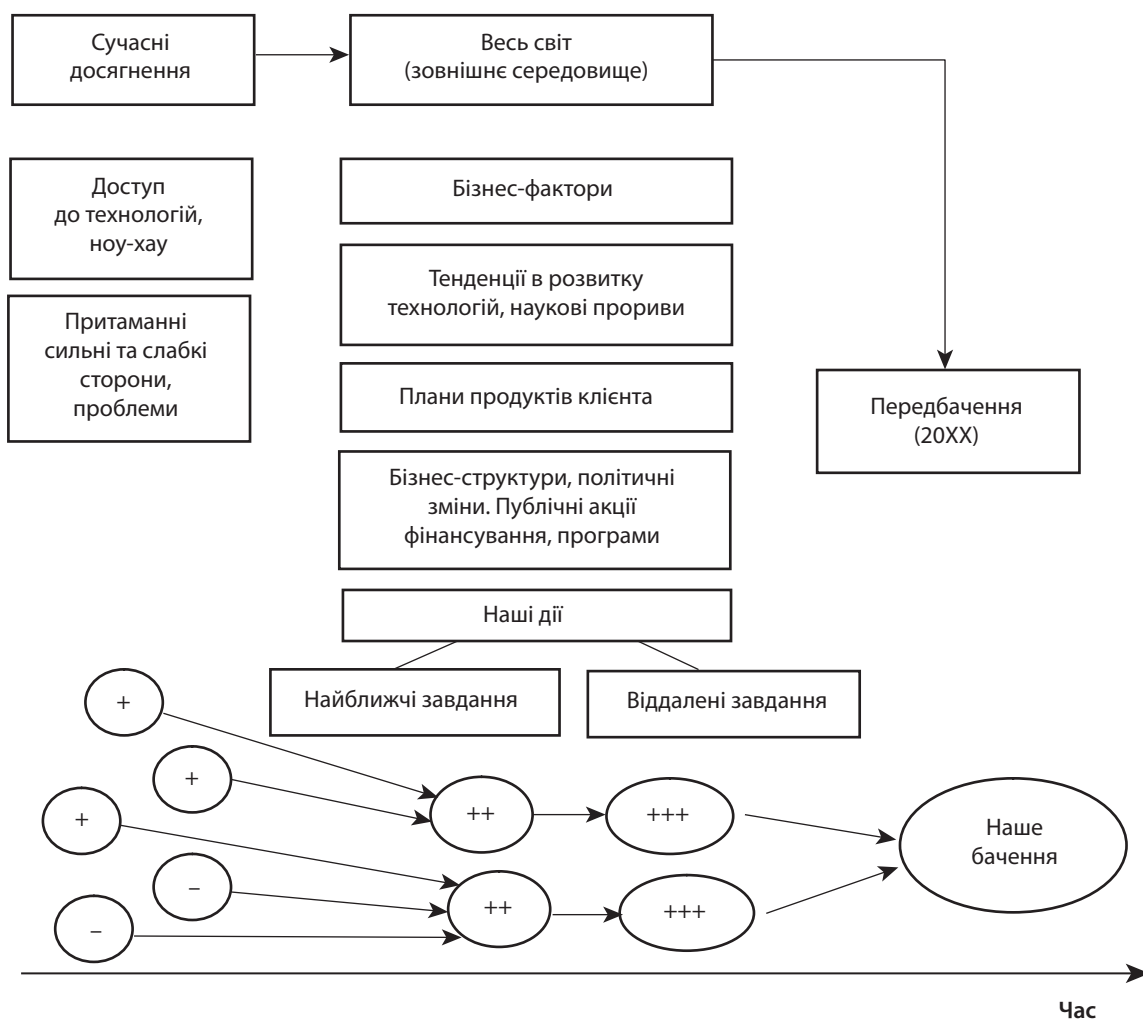

Рис. 5. Дорожня карта розвитку промисловості та технологічної автоматизації (методологія побудови) [19]

- ✦ платформа відкритого симулятора;
- ✦ система широкого балансування гнучкості, захищеності, безпеки виробництва.

Отже, проведений аналіз свідчить, що на сьогодні немає єдиної думки не тільки стосовно підходів до побудови дорожньої карти, але й до формування її остаточного вигляду.

Ґрунтуючись на наведеному вище дослідженні, а також на цілому ряді робіт [12–19], пропонуються такий методичний підхід до побудови дорожньої карти реалізації певного процесу (ДК) (рис. 6).

Як видно з рис. 6, на першому етапі побудови ДК відбувається підготовка до її побудови, яка передбачає створення експертної групи з розробки ДК і відбір нею стратегічних документів як підґрунтя розробки ДК. Такими документами можуть виступати відповідні форсайт-дослідження та завірені стратегічні програми досліджень.

На другому етапі здійснюється вибір виду ДК і її базових елементів, а також побудова сценарію реалізації певного процесу по рівнях ДК і їх взаємозгодження.

Третій етап передбачає визначення «вузлів» ДК та індикаторів оцінки реалізації процесу і формування системи контролю за його виконанням.

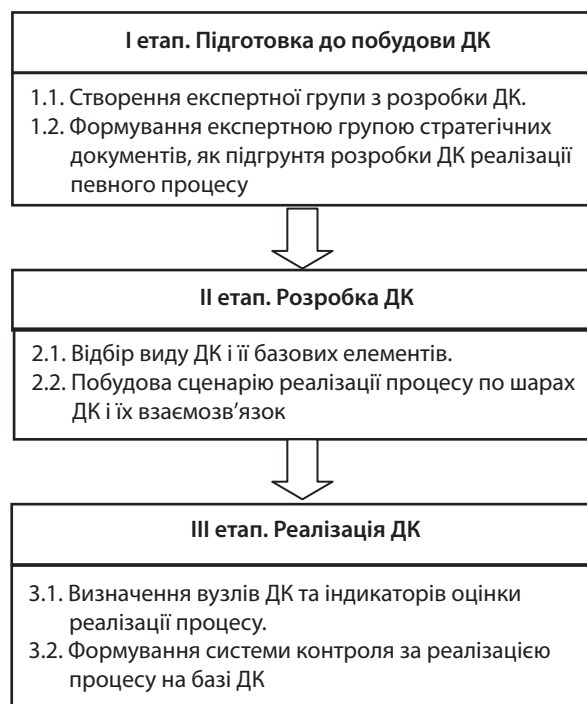

Рис. 6. Методичний підхід до побудови ДК

Наприклад, у роботі [20] обґрунтовано доцільність створення в Україні технологічної платформи (ТП) «Енергетичне машинобудування в Україні» і сформовано перелік потенційних учасників ТП «Енергетичне машинобудування в Україні» (табл. 5).

ВИСНОВКИ

Таким чином, проведені дослідження дозволили обґрунтувати, що дорожні карти є одним з сучасних ефективних інструментів стратегічного планування, який отримав значного поширення сфери його засто-

Таблиця 5

Потенційні учасники ТП «Енергетичне машинобудування в Україні»

Етапи наукового дослідження і розробки	Організації-учасники
Фундаментальні дослідження	Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона НАНУ Інститут технічної теплофізики НАНУ Інститут електродинаміки НАНУ Інститут проблем моделювання в енергетиці ім. Г. Є. Пухова НАНУ Інститут металофізики ім. Г. В. Курдюмова НАНУ Інститут проблем машинобудування ім. А. М. Підгорного НАНУ Національний науковий центр «Харківський фізико-технічний інститут» НАНУ
Прикладні дослідження	Дослідні заводи науково-дослідного комплексу «Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона» НАНУ Дослідне виробництво Інституту проблем машинобудування ім. А. М. Підгорного СКБ «Гідротурбомаш» СКБ «Турбоатом» ТОВ «Котлотурбоатом» СПБ «Машпроект» і КБ «Енергія» ДП «Науково-виробничого комплексу газотурбобудування «Зоря-Машпроект»
Вузівська освіта та наука	Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» Національна металургійна академія
Виробництво	ПАТ «Турбоатом» ДП «Завод «Електроважмаш» ДП «Науково-виробничий комплекс газотурбобудування «Зоря-Машпроект» ПАТ «Дніпроспецсталь»

Реалізацію стратегічної програми досліджень ТП «Енергетичне машинобудування в Україні» доцільно здійснювати на основі відповідної ДК. Як один із базових документів побудови такої ДК пропонується використовувати узагальнене форсайт-дослідження, складене на основі аналізу матеріалів закордонних прогнозів (рис. 7).

Згідно з цим форсайт-дослідженням одним із ключових напрямків майбутнього енергетики є перетворення вугілля в енергетичні ресурси.

Для дослідження цієї мети в рамках ТП «Енергетичне машинобудування в Україні» передбачається реалізація відповідної програми, дорожня карта якої наведена на рис. 8.

Як видно з рис. 8, програма наукових досліджень і розробки нового класу паротурбінних установок із перетворення вугілля в енергетичні ресурси передбачає два основні етапи, які визначаються ключовим матеріалом, з якого виготовляються вироби – високохромні сталі або нікельовані сплави. Ці сплави визначають основні показники паротурбінних установок – температуру та тиск пару [23]. Для виготовлення паротурбінних установок передбачається проведення наукових досліджень і освоєння нових технологій формотворення та зварювання, а також виготовлення нових висококомірних сплавів.

сування – від використання в практиці управління окремими компаніями до державного управління економічним розвитком та промисловістю країн світу. Під дорожньою картою пропонується визначати документ, де встановлено основні цілі, завдання, етапи, відповідальні особи та корисні результати окремих заходів реалізації певного процесу. Узагальнення робіт науковців та практиків з проблеми побудови та застосування дорожніх карт дозволило визначити різні групи та типи дорожніх карт, а також окреслити основні підходи до їх побудови. На базі проведеного дослідження розроблено методичний підхід до побудови дорожньої карти, що містить три основні етапи: побудови ДК; розробки ДК та реалізації ДК, і базується на узагальненні зарубіжних форсайт-досліджень технологій майбутнього, використанні сценарного підходу та визначенні індикаторів оцінки реалізації процесу. Апробація запропонованого методичного підходу дозволила розробити технологічно-продуктову дорожню карту реалізації програми наукових досліджень і розробки нового класу паротурбінних установок у рамках ТП «Енергетичне машинобудування в Україні». ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Garcia M. L. Fundamentals of Technology Roadmapping [Електронний ресурс] / M. L. Garcia, O. H. Bray. – Strategic Business Development Department, Sandia National Laboratories, 1997. –

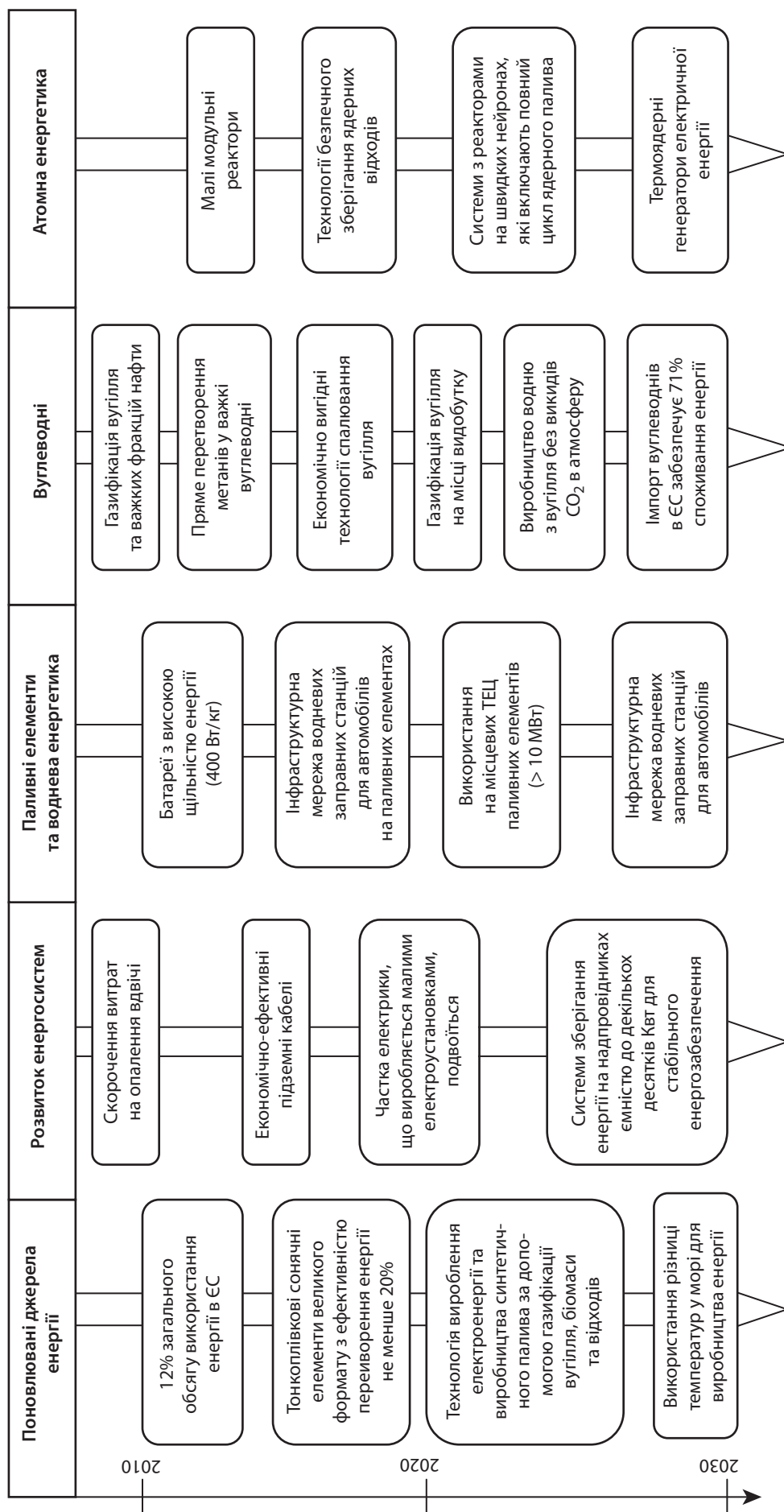

Рис. 7. Технології майбутнього енергетики (за матеріалами закордонних форсайт-прогнозів) [20–22]

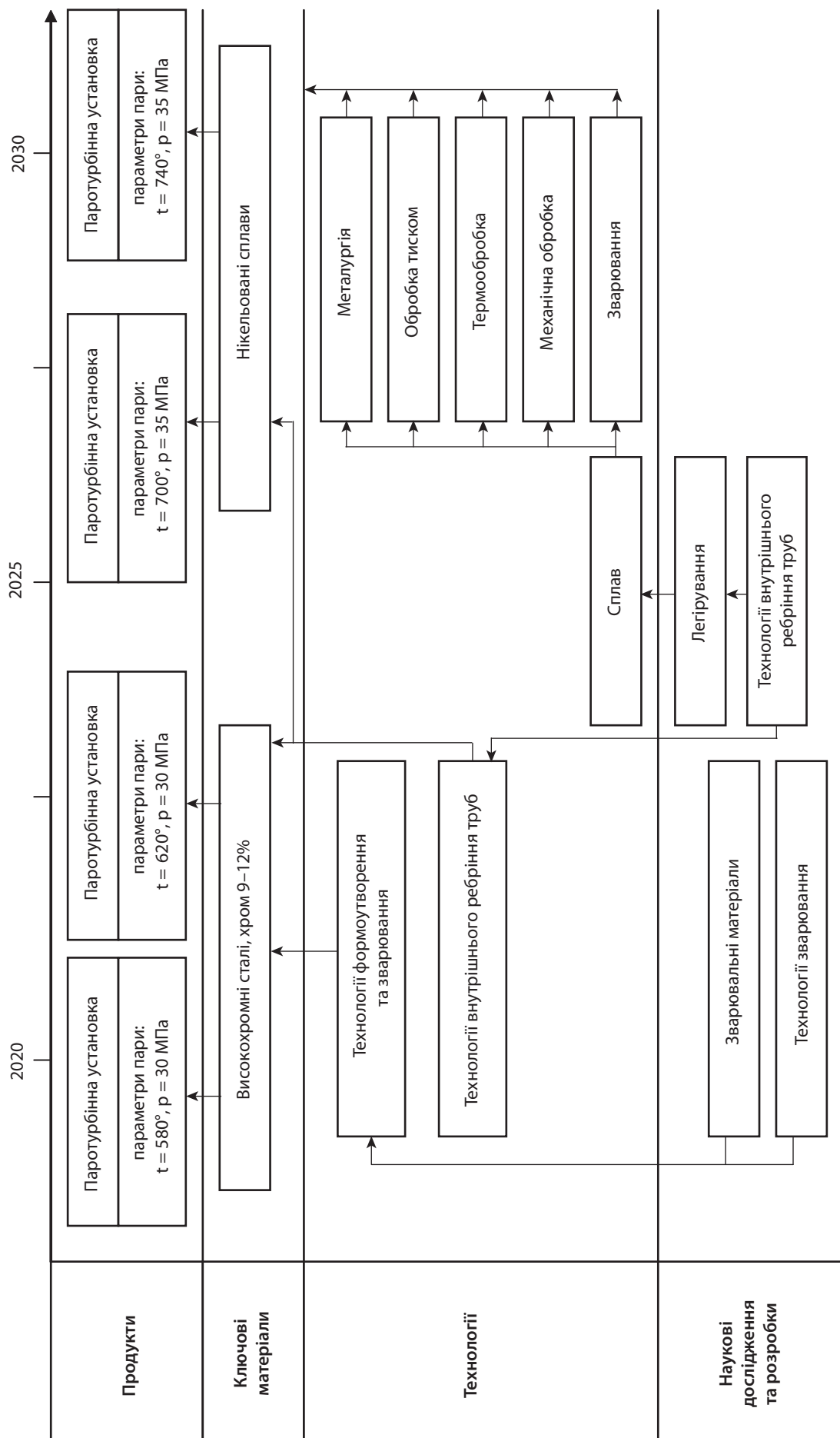

Рис. 8. Технологічно-продуктова дорожня карта реалізації програми наукових досліджень і розробки нового класу паротурбінних установок у рамках ТП «Енергетичне машинобудування в Україні» [20–23]

34 p. – Режим доступу : <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.31.1385&rep=rep1&type=pdf>

2. Phaал R. Technology Roadmapping: linking technology resources to business objectives [Електронний ресурс] / R. Phaал, C. Farrukh, D. Probert. – Centre for Technology Management: University of Cambridge, 2001. – 18 p. – Режим доступу : http://www.brm-toolkit.com/index_bestanden/technology_roadmapping.pdf

3. Джемала М. Корпоративная «дорожная карта» – инновационный метод управления знаниями в корпорации / М. Джемала // Российский журнал менеджмента. – 2008. – № 4. – Т. 6. – С. 149–168.

4. Цыганков Д. Дорожные карты как один из эффективных методов определения технологических приоритетов для отрасли [Електронний ресурс] / Д. Цыганков. – Режим доступу : <http://tsygankov.ru/teach/trm.doc>

5. Черепанов М. А. Дорожная карта как инструмент управления развитием организации [Електронний ресурс] / М. А. Черепанов // Вопросы управления. – 2014. – № 5 (30). – Режим доступу : <http://vestnik.uapa.ru/ru-ru/issue/2014/05/05/>

6. Кузик Ю. Что такое дорожная карта? [Електронний ресурс] / Ю. Кузик // Новые знания. – 2011. – Режим доступу : <http://novznania.ru/2011/01/что-такое-дорожная-карта/>

7. Мелиховский В. М. Размышления о проблемах научных конференций по экономике: «дорожная карта» [Електронний ресурс] / В. М. Мелиховский // Теоретическая экономика. – 2014. – № 5. – Режим доступу : <http://www.theoreticaleconomy.info/articles/869.pdf>

8. Интервью с заместителем министра экономического развития России В. Симоненко, 2013 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.webeconomy.ru/index.php?cat=mcat&mcat=217&newsid=1572&page=cat&type=news>

9. Ковалев В. И. Дорожная карта инновационного развития предприятия [Електронний ресурс] / В. И. Ковалев // Universum: Экономика и юриспруденция. – 2014. – № 4 (5). – Режим доступу : <http://7universum.com/ru/economy/archive/item/1171>

10. Хаустова В. Є. Дорожня карта як інструмент реалізації промислової політики України / В. Є. Хаустова // Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції. – 2014. – № 15 (4), т. 2. – С. 29–37.

11. Третьяк В. П. «Дорожная карта» как инструмент технологии Форсайт [Електронний ресурс] / В. П. Третьяк // Новые знания. – 2013. – Режим доступу : <http://novznania.ru/2013/03/дорожная-карта-как-инструмент-техн>

12. Kynkäänniemi T. Product Roadmapping in Collaboration [Електронний ресурс] / Т. Kynkäänniemi. – Technical Research Centre of Finland, 2007. – Режим доступу : <http://www.vtt.fi>

13. Bates S. Voluntary Consent Order Tank and Equipment Characterization Technology Roadmap / S. Bates, W. Dixon, D. Haley, J. McCarthy, C. Stone. – Idaho National Engineering and Environmental Laboratory: Working Paper, INEEL/EXT-2000-01218, 2000.

14. Gindy N. Z. N. Technology road mapping for the next generation manufacturing enterprise / N. Z. N. Gindy, B. Cerit, A. Hodgson // Journal of Manufacturing Technology Management. – 2006. – Vol. 17, No. 4. – P. 404–416.

15. McDonnell E. Implantando a administracão estratégica / E. McDonnell, H. Ansoff. – São Paulo: Atlas, 1993. – 590 p.

16. Lee S. Customization of technology roadmaps according to roadmapping purposes: Overall process and detailed modules / S. Lee, Y. Park // Technological Forecasting and Social Change. – 2005. – Vol. 72, Issue 5. – P. 567–583.

17. Дорожная карта «Использование нанотехнологий в каталитических процессах нефтепереработки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nanonewsnet.ru/articles/2010/dorozhnaya-karta-ispolzovanie-nanotekhnologii-v-kataliticheskikh-protsessakh-neftepere>

18. Устойчивое судоходство в Балтийском море. Зеленые технологии и альтернативные виды топлива [Електронний ресурс] / Проект Дорожной карты дальнейших действий в 2014–2016 гг. и 2017–2025 гг. – Режим доступу : http://www.trafi.fi/filebank/a/1399037079/33ead46f02b0a9db92b3c958cfbc2ac/146404042014_Roadmap_Baltic_Sea_Sustainable_Shipping_RU.pdf

19. Дорожная карта развития промышленности и технологической автоматизации [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.spcontur.com/files/Matti%20Vilkko%20-%20Process%20Automation%20in%20Industry%20\(TRANSLATED\).pdf](http://www.spcontur.com/files/Matti%20Vilkko%20-%20Process%20Automation%20in%20Industry%20(TRANSLATED).pdf)

20. Хаустова В. Є. Промислова політика в Україні: формування та прогнозування: монографія / В. Є. Хаустова. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2015. – 384 с.

21. European Energy Futures 2030: Technological social vision from the European Delphi survey [Електронний ресурс]. – Berlin: Springer, 2007. – Режим доступу : www.eurendel.net

22. The 8th science and technology foresight survey: Delphi Analysis: NISTEP REPORT. – Tokyo, 2005.

23. Дуб А. В. Инновационные приоритеты в энергетическом машиностроении: опыт отраслевого форсайта / А. В. Дуб, С. А. Шишнов // Форсайт. – 2007. – № 3 (3). – С. 4–11.

REFERENCES

Bates, S. et al. "Voluntary Consent Order Tank and Equipment Characterization Technology Roadmap". *Working Paper, INEEL/EXT-2000-01218* (2000).

Cherepanov, M. A. "Dorozhnaya karta kak instrument upravleniya razvitiyem organizatsii" [Road map as a tool to control the development of the organization]. *Voprosy upravleniya*. <http://vestnik.uapa.ru/ru-ru/issue/2014/05/05/>

Dzhemala, M. "Korporativnaya «dorozhnaya karta» – innovatsionnyy metod upravleniya znaniyami v korporatsii" [The corporate "road map" – an innovative method of knowledge management in corporations]. *Rossiyskiy zhurnal menedzhmenta*, vol. 6, no. 4 (2008): 149–168.

"Dorozhnaya karta «Ispolzovaniye nanotekhnologiy v kataliticheskikh protsessakh neftepererabotki»" [Roadmap "Using nanotechnology in catalytic refining processes"]. <http://www.nanonewsnet.ru/articles/2010/dorozhnaya-karta-ispolzovanie-nanotekhnologii-v-kataliticheskikh-protsessakh-neftepere>

"Dorozhnaya karta razvitiya promyshlennosti i tekhnologicheskoy avtomatizatsii" [Road map for the development of industrial and technological automation]. [http://www.spcontur.com/files/Matti%20Vilkko%20-%20Process%20Automation%20in%20Industry%20\(TRANSLATED\).pdf](http://www.spcontur.com/files/Matti%20Vilkko%20-%20Process%20Automation%20in%20Industry%20(TRANSLATED).pdf)

Dub, A. V., and Shishnov, S. A. "Innovatsionnyye prioritety v energeticheskoy mashinostroyeni: opyt otraslevogo forsayta" [Innovation priorities for power engineering: the experience of sectoral foresight]. *Forsayt*, no. 3 (3) (2007): 4–11.

"European Energy Futures 2030: Technological social vision from the European Delphi survey". <http://www.eurendel.net>

Garcia, M. L., and Bray, O. H. "Fundamentals of Technology Roadmapping". <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.31.1385&rep=rep1&type=pdf>

Gindy, N. Z. N., Cerit, B., and Hodgson, A. "Technology road mapping for the next generation manufacturing enterprise". *Journal of Manufacturing Technology Management*, vol. 17, no. 4 (2006): 404–416.

"Intervyu s zamestitelem ministra ekonomicheskogo razvitiya Rossii V. Simonenko, 2013 g." [Interview with Deputy economic development Minister Vladimir Simonenko, 2013]. <http://www.webeconomy.ru/index.php?cat=mcat&mcat=217&newsid=1572&page=cat&type=news>

Kynkaanniemi, T. "Product Roadmapping in Collaboration". Technical Research Centre of Finland. <http://www.vtt.fi>

Khaustova, V. Ye. "Dorozhnia karta iak instrument realizatsii promyslovoi polityky Ukrainy" [Road map as a tool for the implementation of industrial policy of Ukraine]. *Sotsialno-ekonomichni rozvytok rehioniv v konteksti mizhnarodnoi intehtatsii*, vol. 2, no. 15 (4) (2014): 29-37.

Kovalev, V. I. "Dorozhnaya karta innovatsionnogo razvitiya predpriyatiya" [Road map of innovative development of enterprise]. *Universum: Ekonomika i yurisprudentsiya*. <http://7universum.com/ru/economy/archive/item/1171>

Khaustova, V. Ye. *Promyslova polityka v Ukraini: formuvannia ta prohnozuvannia* [Industrial policy in Ukraine: formation and prediction]. Kharkiv: INZhEK, 2015.

Kuzik, Yu. "Chto takoye dorozhnaya karta?" [What is the road map?]. *Novyye znaniya*. <http://novznania.ru/2011/01/что-такое-дорожная-карта/>

Lee, S., and Park, Y. "Customization of technology roadmaps according to roadmapping purposes: Overall process and detailed modules". *Technological Forecasting and Social Change*, vol. 72, no. 5 (2005): 567-583.

Melikhovskiy, V. M. "Razмышleniya o problemakh nauchnykh konferentsiy po ekonomike: «dorozhnaya karta»" [Reflections on the problems of scientific conferences on economy: "road map].

Teoreticheskaya ekonomika. <http://www.theoreticaleconomy.info/articles/869.pdf>

McDonnell, E., and Ansoff, H. "Implantando a administracio estrategica". Sao Paulo: Atlas, 1993.

Phaal, R., Farrukh, C., and Probert, D. "Technology Roadmapping: linking technology resources to business objectives". http://www.brm-toolkit.com/index_bestanden/technology_roadmapping.pdf

Tretyak, V. P. "«Dorozhnaya karta» kak instrument tekhnologii Forsayt" [The "road map" as a tool of technology foresight]. *Novyye znaniya*. <http://novznania.ru/2013/03/дорожная-карта-как-инструмент-техн>

Tsygankov, D. "Dorozhnyye karty kak odin iz effektivnykh metodov opredeleniya tekhnologicheskikh prioritetov dlya otrasli" [The road map as one of the effective methods for the determination of technological priorities for the sector]. <http://tsygankov.ru/teach/trm.doc>

The 8th science and technology foresight survey: Delphi Analysis : NISTEP REPORT. Tokyo, 2005.

"Ustoychivoye sudokhodstvo v Baltiyskom more. Zelenyye tekhnologii i alternativnyye vidy topliva" [Sustainable shipping in the Baltic sea. Green technology and alternative fuels]. http://www.trafi.fi/filebank/a/1399037079/33ead46f02b0a9db92b3c958cfcbc2ac/146404042014_Roadmap_Baltic_Sea_Sustainable_Shipping_RU.pdf

ДІАГНОСТИКА ЕФЕКТИВНОСТІ КОНТРОЛІНГУ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ПІДПРИЄМСТВА

© 2016 СКРИНЬКОВСЬКИЙ Р. М., ПАВЛОВСЬКІ Г., ВОРОБІЙОВ В. В.

УДК 65.01

Скриньковський Р. М., Павловські Г., Воробійов В. В. Діагностика ефективності контролінгу бізнес-процесів підприємства

Метою статті є формування системи діагностики ефективності контролінгу бізнес-процесів підприємства на засадах розроблених бізнес-індикаторів. З'ясовано, що ключовими бізнес-індикаторами системи діагностики ефективності контролінгу бізнес-процесів підприємства є: рівень забезпеченості підприємства ресурсами (трудовими, матеріальними, фінансовими та енергетичними); термін виконання бізнес-процесу; рівень ефективності виконання бізнес-процесу; рівень ефективності апарату управління (менеджерів інституційного, управлінського та технічного рівня управління), що контролює виконання бізнес-процесу; частка працівників (управлінського персоналу, робітників основного і допоміжного виробництва), що задіяна до виконання бізнес-процесу; частка невиконаних бізнес-процесів. Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є формування полікритеріальної системи діагностики діяльності підприємства з урахуванням діагностики ефективності контролінгу його бізнес-процесів.

Ключові слова: підприємство, апарат управління, контролінг, бізнес-процес, ресурси, діагностика, бізнес-індикатори.

Рис.: 2. **Формул.:** 5. **Бібл.:** 20.

Скриньковський Руслан Миколайович – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємств та інформаційних технологій, Львівський університет бізнесу та права (вул. Кульпарківська, 99, Львів, 79021, Україна)

E-mail: uan_lviv@ukr.net

Павловські Гжегож – магістр економічних наук, власник компанії «Zaklad Handlowo-Uslugowy BHP» (вул. Костшинська, 17, Гужиця, 69-113, Польща)

Воробійов Віталій Володимирович – аспірант кафедри економіки підприємств та інформаційних технологій, Львівський університет бізнесу та права (вул. Кульпарківська, 99, Львів, 79021, Україна)

E-mail: business_law@ukr.net

УДК 65.01

Скриньковский Р. Н., Павловски Г., Воробьев В. В. Диагностика эффективности контроллинга бизнес-процессов предприятия

Целью статьи является формирование системы диагностики эффективности контроллинга бизнес-процессов предприятия на основе разработанных бизнес-индикаторов. Установлено, что ключевыми бизнес-индикаторами системы диагностики эффективности контроллинга бизнес-процессов предприятия являются: уровень обеспеченности предприятия ресурсами (трудовыми, материальными, финансовыми и энергетическими); срок выполнения бизнес-процесса; уровень эффективности выполнения бизнес-процесса; уровень эффективности аппарата управления (менеджеров институционального, управленческого и технического уровня управления), который контролирует выполнение бизнес-процесса; доля работников (управленческого персонала, работников основного и вспомогательного производства), которая задействована для выполнения бизнес-процесса; доля невыполненных бизнес-процессов. Перспективами дальнейших исследований в данном направлении является формирование поликритериальной системы диагностики деятельности предприятия с учетом диагностики эффективности контроллинга его бизнес-процессов.

Ключевые слова: предприятие, аппарат управления, контроллинг, бизнес-процесс, ресурсы, диагностика, бизнес-индикаторы.

Рис.: 2. **Формул.:** 5. **Библ.:** 20.

Скриньковский Руслан Николаевич – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики предприятий и информационных технологий, Львовский университет бизнеса и права (ул. Кульпарковская, 99, Львов, 79021, Украина)

E-mail: uan_lviv@ukr.net

Павловски Гжегож – магистр экономических наук, владелец компании «Zaklad Handlowo-Uslugowy BHP» (ул. Костшинская, 17, Гужиця, 69-113, Польша)

Воробьев Виталий Владимирович – аспирант кафедры экономики предприятий и информационных технологий, Львовский университет бизнеса и права (ул. Кульпарковская, 99, Львов, 79021, Украина)

E-mail: business_law@ukr.net

UDC 65.01

Skrynkovskyy R. M., Pawlowski G., Vorobiov V. V. The Diagnostics of Efficiency of Controlling Business Processes

The article is aimed at creation of a system for diagnostics of efficiency of controlling business processes based on the developed business indicators. It is found that key business indicators of a system for diagnostics of efficiency of controlling business processes of enterprise are: level of resource capability of enterprise (labor, material, financial and energy); term for accomplishment of business process; level of efficiency of accomplishment of business process; level of efficiency of managerial apparatus (managers of institutional, managerial and technical levels of management), which oversees the accomplishment of business process; percentage of employees (managers, employees of primary and secondary production), which is used to accomplish business process; proportion of the outstanding business processes. Prospects for further research in this direction is creation of a polycriterial system for diagnostics of enterprise activities, taking into consideration efficiency of diagnostics of controlling its business processes.

Keywords: enterprise, managerial apparatus, controlling, business process, resources, diagnostics, business indicators.

Fig.: 2. **Formulae:** 5. **Bibl.:** 20.

Skrynkovskyy Ruslan M. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Business Economy and Information Technology, Lviv University of Business and Law (99 Kulparkivska Str., Lviv, 79021, Ukraine)

E-mail: uan_lviv@ukr.net

Pawlowski Grzegorz – Master of Science (Economics), Company «Zaklad Handlowo-Uslugowy BHP» (17 Kostrzynska Str., Gorzyca, 69-113, Poland)

Vorobiov Vitalii V. – Postgraduate Student, Department of Business Economy and Information Technology, Lviv University of Business and Law (99 Kulparkivska Str., Lviv, 79021, Ukraine)

E-mail: business_law@ukr.net

Сучасний розвиток ринкових відносин вимагає від керівників підприємств пошуку нових інструментів визначення можливих резервів підвищення рівня ефективності функціонування підприємства. Одним із таких основних інструментів є система контролінгу підприємства, оскільки її функ-

ціями передбачено управління бізнес-процесами підприємства, що в сукупності формують його діяльність. Звідси очевидно, що сьогодні актуальним постає питання контролінгу бізнес-процесів підприємства із визначенням рівня ефективності застосування даного інструменту.

Теоретичні та методичні засади контролінгу бізнес-процесів підприємства досліджували такі вчені-економісти, як Б. М. Андрушків, К. С. Безгін, Л. О. Денисенко, Л. А. Дякон, С. В. Знахур, О. В. Корзаченко, Н. В. Кузьминчук, Р. Р. Ларіна, В. П. Лещук, Л. Г. Ліпич, Л. М. Мельник, С. В. Мінухін, К. С. Міхеєнко, Т. С. Морщенок, О. М. Полінкевич, В. С. Пономаренко, В. А. Скакун, Л. І. Іщук, Л. В. Фролова, Л. О. Ющишина, С. Є. Шацька [1–15], Л. А. Янковська та ін.

Разом з тим, як свідчить аналіз наукових праць [1–15], у даний час залишаються проблемні прикладні аспекти діагностики ефективності контролінгу бізнес-процесів підприємства.

Метою статті є побудова (формування) системи діагностики ефективності контролінгу бізнес-процесів підприємства на засадах розроблених бізнес-індикаторів.

Виходячи із аналізу літературних джерел [1–15] виникає необхідність в розкритті дефініції «діагностика ефективності контролінгу бізнес-процесів підприємства».

Так, Т. С. Морщенок [1] дотримується точки зору, що бізнес-процес – це певна сукупність послідовних, систематично між собою пов'язаних дій, за якими передбачається реалізація стратегії розвитку підприємства (суб'єкта господарювання), в основу якої покладено формування і використання потенціалу підприємства ([16]) за результатами здійснення конкретного виду діяльності, що передбачає виробництво конкурентоспроможної продукції ([17]) з метою задоволення потреб споживачів та забезпечення досягнення стратегічних цілей підприємства (організації) [1, с. 298]. Проф. Л. Г. Ліпич [2] стверджує, що бізнес-процес – це цілісна сукупність взаємоузгоджених дій, серед яких доцільно виділяти завдання та функції, що спрямовані на трансформування ресурсів у результати виробничо-господарської діяльності за певний визначений період часу із використанням технологій [2].

На думку проф. Б. М. Андрушківа [3], бізнес-процес підприємства являє собою логічний ланцюг пов'язаних між собою послідовних і керованих дій, завдяки яким вхідні параметри підприємства (ресурси) перетворюються на вихідні (продукцію, послуги, прибуток тощо) з метою забезпечення високого рівня результативності діяльності підприємства, а також задоволення потреб зацікавлених осіб [3, с. 96]. Схематичне зображення організації (суб'єкта господарювання) як відкритої системи представлено на рис. 1.

Поряд з тим, у науковій статті [4] (О. В. Корзаченко) зазначено, що основними (базовими) підходами

до побудови та відображення моделей бізнес-процесів на підприємстві є: 1) моделювання за функціональним підходом (передбачає побудову бізнес-процесів у вигляді послідовності етапів, на кожному з яких реалізується певна функція); 2) моделювання за об'єктивно-орієнтованим підходом (бізнес-процеси підприємства являють собою відповідні взаємопов'язані об'єкти, через які здійснюється процес передачі інформації ([18])); 3) моделювання за імітаційним підходом (виконання бізнес-процесів підприємства проводиться із використанням програмних засобів, тобто їх імітації у відповідному періоді часу) [4, с. 174–175].

Щодо класифікації бізнес-процесів підприємства, то вони поділяються на [3, с. 94–95] (Б. М. Андрушків, Л. М. Мельник): а) *операційні* (зокрема ті, що створюють додану вартість чи продукт, формують певний результат, за який споживач готовий заплатити або спрямовані на безпосереднє отримання прибутку); б) *підтримуючі* (сприяють функціонуванню інфраструктури підприємства, а також забезпечують підтримку операційних бізнес-процесів у результаті використання ресурсів підприємства); в) *управлінські* (спрямовані на управління операційними та підтримуючими процесами, отримання прибутку в поточний чи довгостроковий період часу та сприяють організації поточної діяльності підприємства, націленої на подальший перспективний розвиток).

Водночас, Л. О. Денисенко та С. Є. Шацька [5] вважають, що бізнес-процеси підприємства (організації) доцільно класифікувати за такими ознаками: 1) *за характером формування результату* (основні, підтримуючі, бізнес-процеси управління та бізнес-процеси розвитку); 2) *за характером продукції* (виробничі, адміністративні); 3) *за особливостями відношення до споживачів* (зовнішні, внутрішні); 4) *за ступенем деталізації розгляду* (бізнес-процеси верхнього рівня, детальні та елементарні); 5) *за особливостями відношення до функцій управління підприємством* (горизонтальні, вертикальні); 6) *за видами діяльності підприємства* (бізнес-процеси планування діяльності, здійснення діяльності, реєстрації фактичної інформації, аналізу та контролю, прийняття управлінського рішення); 7) *за рівнем складності* (прості, складні); 8) *за рівнем впливу на успішність підприємства* (ключові, критичні); 9) *за рівнем зв'язаності окремих частин* (локальні та інтеграційні) [5].

Крім цього, результати аналізу наукової праці В. А. Скакуна [6] дають можливість стверджувати, що бізнес-процеси підприємства залежать від таких основних параметрів, як конструкція, час, простір, результат, фінансове, ресурсне та організаційне забезпечення [6].

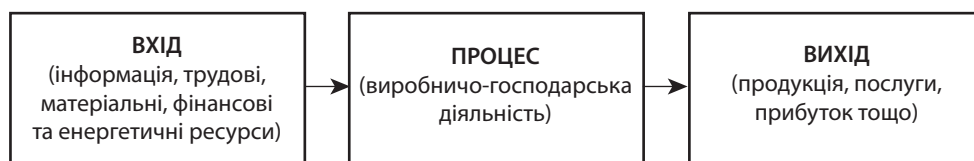

Рис. 1. Схематичне зображення організації як відкритої системи

Джерело: складено на основі [16–19; 20, с. 13].

З урахуванням цього варто також відмітити, що канд. екон. наук, доц. А. А. Дякон дотримується думки, що контролінг на підприємстві – це, перш за все, регульована управлінська система, завдяки якій координуються взаємозв'язки між формуванням таких підсистем як інформаційна база, фінансовий аналіз, фінансове планування та внутрішній фінансовий контроль [7]. Своєю чергою, науковець [7] стверджує, що контролінг (як процес управління бізнес-процесами) являє собою технологію системного управління, яка містить цілісну сукупність взаємопов'язаних логічних кроків, за якими вхідні ресурси підприємства перетворюються у вихідні параметри (продукція, послуги, прибуток тощо) внаслідок синтезованого застосування функцій планування, реалізації, контролю та вдосконалення [7].

Поряд з тим, на думку А. А. Дякон [7], контролінг на підприємстві повинен: 1) координувати плани та діяльність підприємства; 2) формувати стратегічне та оперативне планування діяльності; 3) забезпечувати здійснення контролю, ревізії та внутрішнього аудиту діяльності; 4) формувати методологію і внутрішній консалтинг. Ефективність контролінгу бізнес-процесів на підприємстві сприяє максимізації використання оборотних коштів. Варто зауважити, що кожен вид виробничо-господарської діяльності підприємства потребує застосування особливих механізмів контролінгового управління діяльністю [7].

У контексті цього, д-р екон. наук Н. В. Кузьминчук [8] окреслила (визначила) ключові особливості контролінгу як інструменту управління підприємством. На підставі аналізу існуючих підходів до визначення його сутності вчений-економіст [8] доводить, що контролінг на підприємстві є: інтегрованою інформаційно-функціональною системою управління; технологією системного управління; системою спостереження за діяльністю; системою методів та інструментів, спрямованих на підтримку менеджменту підприємства; системою забезпечення безперебійної діяльності тощо [8, с. 283].

Що стосується діагностики бізнес-процесів підприємства, то проф. А. В. Фролова [9] стверджує, що означена вище діагностика – це певна сукупність логічно-побудованих дій і методів, що економічно обґрунтовані та за допомогою яких повинен визначатись об'єктивний стан бізнес-процесів підприємства, зокрема, який є та який має бути, з метою підвищення рівня конкурентоспроможності та попередження кризових явищ на підприємстві [9, с. 84]. Своєю чергою, алгоритм діагностики бізнес-процесів підприємства включає в себе такі етапи [9, с. 86]: 1) етап документування бізнес-процесів; 2) етап оцінювально-аналітичного дослідження бізнес-процесів; 3) етап визначення пріоритетних бізнес-процесів; 4) етап комплексного оцінювання рівня ефективності бізнес-процесів (передбачає розроблення збалансованої системи показників та оцінювання рівня ефективності функціонування бізнес-процесів, на підставі чого проводиться інтегральне оцінювання рівня ефективності бізнес-процесів підприємства); 5) етап проведення рейтингового оцінювання бізнес-процесів підприємства; 6) етап визначення

ступеня та особливостей змін, які необхідно здійснити; 7) етап пошуку можливих шляхів вирішення проблеми; 8) етап формування стратегічних проблем; 9) етап аналізу наявних компетенцій підприємства.

Варто також звернути увагу на те, що ключовим інструментом реалізації стратегічного та оперативного управління на підприємстві, внаслідок чого відбувається тісний взаємозв'язок між цілями підприємства та його бізнес-процесами, є збалансована система показників [10, с. 75]. Основними показниками, за якими можна здійснити оцінювання типового бізнес-процесу підприємства, є [11, с. 22]:

1) *показники процесу* (якісні: суб'єктивні оцінки керівництва та суб'єктивні оцінки експертів; кількісні: абсолютні (показники часу виконання, технічні, вартості та якості), відносні (показники план/факт, порівняння із іншими процесами та видалення));

2) *показники продукту процесу* (показники, що характеризують продукт, та виступає результатом виконання бізнес-процесу);

3) *показники задоволеності споживачів процесу* (показники, що характеризують ступінь задоволеності споживачів бізнес-процесу).

Доцільно також відмітити наукову роботу К. С. Безгіна [12]. Згідно з результатами досліджень науковця в авторефераті дисертації «Управління якістю бізнес-процесів на підприємстві» [12] основними показниками забезпечення якості бізнес-процесів на підприємстві є: рівень освіченості персоналу; рівень раціональності використання персоналу; рівень компетенції персоналу; рівень трудової активності персоналу; рівень творчої активності персоналу; рівень задоволеності персоналу; рівень якості виробничого процесу; рівень якості логістичного обслуговування; рівень якості технології; рівень якості технологічного обслуговування; частку витрат на поліпшення якості; частку витрат на інновації [12].

Крім цього, на підставі вивчення сценаріїв стратегії управління бізнес-процесами підприємства (суб'єкта господарювання) через реінжиніринг та перепроєктування, запропонованих д-ром екон. наук В. П. Лещуком, О. М. Полінкевич та А. І. Іщук [13], з'ясовано, що ключовим індикаторним показником (параметром) у формуванні сценарію (інноваційного, структурного, організаційного та інерційного) є показник фінансового результату від операційної діяльності підприємства. Окрім того, у процесі вибору стратегії управління бізнес-процесами підприємства (підприємницької структури) слід враховувати той факт, що підприємство постійно перебуває у зоні потенційних ризиків ([16]), причому, за некерованого впливу зовнішнього середовища [13, с. 58–60].

Разом з тим, А. А. Дякон [14] запропонувала алгоритм (структурно-логічну схему) діагностики ефективності системи контролінгу підприємства на засадах переліку таких етапів, як [14, с. 191]:

- ★ етап розрахунку часткових індикаторів рівня ефективності системи контролінгу (рівень ефективності використання оборотних активів;

рівень ефективності використання основних фондів; рівень ефективності діяльності персоналу; рівень рентабельності діяльності; рівень ефективності управління; рівень ефективності виробленої продукції тощо);

- ✦ етап формування (розроблення) часткових рядів узагальнюючих індикаторів рівня ефективності системи контролінгу;
- ✦ етап визначення бенчмаркетингових еталонів системи контролінгу;
- ✦ етап визначення відхилення середнього значення рівня ефективності системи контролінгу від еталонного;
- ✦ етап формування основних параметрів системи контролінгу;
- ✦ етап проведення оцінки основних параметрів системи контролінгу;
- ✦ етап позиціонування підприємства в певному середовищі, який передбачає визначення пріоритетності системи контролінгу підприємства у системі координат «гнучкість – координованість» [14, с. 191].

Тут варто погодитися з думкою науковця [14, с. 192], що представлений вище алгоритм дає можливість порівнювати показники діяльності підприємства з еталонними значеннями.

Беручи до уваги зазначене, слід також врахувати думку академіка АЕН України, проф. Р. Р. Ларіної [15], яка стверджує, що під час розроблення, впровадження в ді-

яльність, а також постійного супроводу бізнес-процесів потрібно враховувати життєвий цикл продукції, яку виробляє підприємство (суб'єкт господарювання) [15, с. 18].

На підставі проведених досліджень [1–15] і аналізу діючої практики функціонування підприємств встановлено, що діагностика ефективності контролінгу бізнес-процесів підприємства – це процес ідентифікації, аналізу та оцінювання рівня ефективності системи контролінгу на підприємстві, спрямованої на контролювання його бізнес-процесів та усунення проблемних моментів і/або слабких сторін організації з метою визначення якісно нового рівня розвитку підприємства в перспективі, підвищення рівня його конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості.

Алгоритм проведення діагностики ефективності контролінгу бізнес-процесів підприємства представлено на рис. 2.

Крім цього, враховуючи результати аналізу наукових праць [1–15], з'ясовано, що ключовими бізнес-індикаторами системи діагностики ефективності контролінгу бізнес-процесів підприємства є:

- ✦ рівень забезпеченості підприємства ресурсами (P_3);
- ✦ термін виконання бізнес-процесу (T_B);
- ✦ рівень ефективності виконання бізнес-процесу ($P_{ЕБП}$);
- ✦ рівень ефективності апарату управління (менеджерів інституційного, управлінського та тех-

Рис. 2. Алгоритм діагностики ефективності бізнес-процесів підприємства

Джерело: складено на основі [1–15].

нічного рівня управління), що контролює виконання бізнес-процесу (P_{EAY});

- ★ частка (питома вага) працівників (управлінського персоналу, робітників основного і допоміжного виробництва), що задіяна до виконання бізнес-процесу ($Ч_{П}$);
- ★ частка (питома вага) невиконаних бізнес-процесів ($Ч_{Н}$).

Своєю чергою, рівень забезпеченості підприємства ресурсами (P_3) рекомендується розраховувати за формулою (1) [19]:

$$P_3 = TP + MP + \Phi P + EP, \quad (1)$$

де TP – трудові ресурси; MP – матеріальні ресурси; ΦP – фінансові ресурси; EP – енергетичні ресурси.

Термін виконання бізнес-процесу (T_B) враховує час, що необхідний для перетворення вхідних ресурсів (P_3) на вихідні параметри (продукція, послуги, прибуток тощо) (див. рис. 1).

Рівень ефективності виконання бізнес-процесу ($P_{ЕБП}$) обчислюється за формулою (2):

$$P_{ЕБП} = Д / B, \quad (2)$$

де $Д$ – дохід від виконання бізнес-процесу; B – витрати, понесені на виконання бізнес-процесу.

Рівень ефективності апарату управління (керівників підприємства вищої, середньої та низової ланки), що контролює виконання бізнес-процесу (P_{EAY}), визначається за формулою (3):

$$P_{EAY} = П / B_{AY}, \quad (3)$$

де $П$ – прибуток, отриманий підприємством від виконання бізнес-процесу за участю контрольної функції апарату управління; B_{AY} – витрати, понесені на утримання апарату управління.

Частка (питома вага) працівників (персоналу), що задіяна до виконання бізнес-процесу ($Ч_{П}$) розраховується за формулою (4):

$$Ч_{П} = П_{БП} / ЗКП, \quad (4)$$

де $П_{БП}$ – кількість працівників підприємства, що задіяні до виконання певного бізнес-процесу; $ЗКП$ – загальна кількість працівників підприємства.

Частка невиконаних бізнес-процесів ($Ч_{Н}$) враховує ті бізнес-процеси, які не реалізувалися внаслідок прийняття необґрунтованих управлінських рішень апаратом управління підприємством.

Своєю чергою, інтегральний рівень ефективності контролінгу бізнес-процесів підприємства ($I_{РБП}$) можна представити у вигляді економіко-математичної моделі – формула (5):

$$I_{П} = f(P_3) + f(T_B) + f(P_{ЕБП}) + f(P_{EAY}) + f(Ч_{П}) + f(Ч_{Н}). \quad (5)$$

Виходячи із результатів аналізу літературних джерел [1–15; 20] і практики функціонування підприємств, можна зробити **висновки** та окреслити перспективи подальших досліджень в цьому напрямі, які полягають у такому:

1. Діагностика ефективності контролінгу бізнес-процесів підприємства являє собою процес ідентифікації, аналізу та оцінювання рівня ефективності системи

контролінгу на підприємстві, спрямованої на контролювання його бізнес-процесів та усунення проблемних моментів і/або слабких сторін організації з метою визначення якісно нового рівня розвитку підприємства в перспективі, підвищення рівня його конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості.

2. Ключовими бізнес-індикаторами системи діагностики ефективності контролінгу бізнес-процесів підприємства є: рівень забезпеченості підприємства ресурсами (трудовими, матеріальними, фінансовими та енергетичними); термін виконання бізнес-процесу; рівень ефективності виконання бізнес-процесу; рівень ефективності апарату управління (менеджерів інституційного, управлінського та технічного рівня управління), що контролює виконання бізнес-процесу; частка (питома вага) працівників (управлінського персоналу, робітників основного і допоміжного виробництва), що задіяна до виконання бізнес-процесу; частка (питома вага) невиконаних бізнес-процесів.

3. Перспективою подальших досліджень у даному науковому напрямку є формування полікритеріальної системи діагностики діяльності підприємств з урахуванням діагностики ефективності контролінгу його бізнес-процесів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Морщенок Т. С.** Теоретичні аспекти управління бізнес-процесами в контексті реалізації стратегії розвитку підприємства / Т. С. Морщенок // Бізнес Інформ. – 2014. – № 11. – С. 295–302.
2. **Ліпич Л. Г.** Бізнес-процеси та їх інформаційне забезпечення / Л. Г. Ліпич, Л. О. Ющишина // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 10. – С. 202–206.
3. **Андрушків Б. М.** Формування системи бізнес-процесів підприємства у контексті сталого розвитку / Б. М. Андрушків, Л. М. Мельник // Теоретичні і прикладні аспекти економіки та інтелектуальної власності : збірник наукових праць у 2-х вип. – 2015. – Вип. 2 (12). – С. 91–97.
4. **Корзаченко О. В.** Моделювання бізнес-процесів підприємств: методології, підходи та методи / О. В. Корзаченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип. 11, ч. 1. – С. 171–175.
5. **Денисенко Л. О.** Концептуальні засади класифікації бізнес-процесів як основи формування бізнес-системи організації [Електронний ресурс] / Л. О. Денисенко, С. Є. Шацька // Ефективна економіка. – 2012. – № 11. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua>
6. **Скакун В. А.** Економічний інструментарій регулювання бізнес-процесів будівельних підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (економіка будівництва) / В. А. Скакун; Київський нац. ун-т будівництва і архітектури. – Київ, 2011. – 21 с.
7. **Дякон Л. Л.** Формування контролінгу операційної діяльності підприємств машинобудування : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / Л. Л. Дякон; ПВНЗ «Європейський університет». – Київ, 2009. – 20 с.
8. **Кузьминчук Н. В.** Контролінг в управлінні промисловим підприємством: концептуальні засади / Н. В. Кузьминчук // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2014. – № 46. – С. 281–286.
9. **Фролова Л. В.** Алгоритм проведення діагностики бізнес-процесів у контексті антикризового управління підприємством / Л. В. Фролова, Є. Ю. Кателла // Вісник Донецького університету економіки та права. – 2012. – № 1. – С. 84–87.

10. Міхєєнко К. С. Управління бізнес-процесами підприємства на основі збалансованої системи показників / К. С. Міхєєнко // Інноваційна економіка. – 2013. – № 6 (44). – С. 74–76.

11. Пономаренко В. С. Теорія та практика моделювання бізнес-процесів : монографія / В. С. Пономаренко, С. В. Мінухін, С. В. Знахур. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2013. – 244 с.

12. Безгін К. С. Управління якістю бізнес-процесів на підприємстві : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / К. С. Безгін; Приазовський державний технічний університет. – Маріуполь, 2009. – 20 с.

13. Лещук В. П. Стратегія управління бізнес-процесами машинобудівних підприємств через реінжиніринг та перепроєктування / В. П. Лещук, О. М. Полінкевич, Л. І. Ішук // Економічний часопис-XXI. – 2015. – № 1-2 (1). – С. 52–56.

14. Дякон Л. Л. Діагностика ефективності контролінгу бізнес-процесів підприємства / Л. Л. Дякон // Бізнес Інформ. – 2012. – № 8. – С. 188–192.

15. Ларіна Р. Р. Моделювання бізнес-процесів промислового підприємства в напрямку розвитку його логістичного менеджменту / Р. Р. Ларіна, О. Ю. Лук'янова // Економіка та держава. – 2013. – № 7. – С. 17–22.

16. Скриньковський Р. М. Діагностика фінансового, виробничого, трудового, соціально-економічного та інноваційно-інвестиційного потенціалів і аналіз потенційних ризиків підприємства в умовах невизначеності / Р. М. Скриньковський // Проблеми економіки. – 2015. – № 2. – С. 186–193.

17. Скриньковський Р. М. Діагностика конкурентоспроможності продукції підприємства / Р. М. Скриньковський // Проблеми економіки. – 2015. – № 4. – С. 240–246.

18. Скриньковський Р. М. Діагностика ефективності системи захисту інформації на підприємстві та відповідальність за порушення законодавства про комерційну таємницю / Р. М. Скриньковський, Р. І. Крамар, П. С. Гарасим // Порівняльно-аналітичне право. – 2016. – № 1. – С. 221–224.

19. Скриньковський Р. М. Діагностика використання трудових, матеріальних, фінансових та енергетичних ресурсів підприємства як інструмент управління елементами його виробничо-господарської діяльності / Р. М. Скриньковський // Проблеми економіки. – 2015. – № 1. – С. 249–254.

20. Кузьмін О. Є. Сучасний менеджмент / О. Є. Кузьмін. – Львів : Центр Європи, 1995. – 176 с.

REFERENCES

Andrushkiv, B. M., and Melnyk, L. M. "Formuvannia systemy biznes-protseviv pidpriemstva u konteksti staloho rozvytku" [Formation of system of business processes of the enterprise in the context of sustainable development]. *Teoretychni i prykladni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti*, no. 2 (12) (2015): 91–97.

Bezgin, K. S. "Upravlinnia yakistiu biznes-protseviv na pidpriemstvi" [Board quality business processes at the enterprise]. *Avto-ref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.04*, 2009.

Denysenko, L. O., and Shatska, S. Ye. "Kontseptualni zasady klasyfikatsii biznes-protseviv, yak osnovy formuvannia biznes-systemy orhanizatsii" [The conceptual basis of the classification of business processes as the basis for the formation of the business system of the organization]. *Efektivna ekonomika*. <http://www.economy.nayka.com.ua>

Diakon, L. L. "Formuvannia kontrolinhu operatsiinoi diialnosti pidpriemstv mashynobuduvannia" [The formation of controlling the operating activities of the enterprises of mechanical engineering]. *Avto-ref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.04*, 2009.

Diakon, L. L. "Diahnostyka efektyvnosti kontrolinhu biznes-protseviv pidpriemstva" [Diagnostic efficiency of controlling business processes of the enterprise]. *Biznes Inform*, no. 8 (2012): 188–192.

Frolova, L. V., and Katella, Ye. Yu. "Alhorytm provedennia diahnostyky biznes-protseviv u konteksti antykrizovoho upravlinnia pidpriemstvom" [Algorithm of diagnostics of business processes

in the context of crisis management]. *Visnyk Donetskoho universytetu ekonomiky ta prava*. www.stattionline.org.ua

Korzachenko, O. V. "Modeliuvannia biznes-protseviv pidpriemstv: metodolohii, pidkhody ta metody" [Modeling of business processes of enterprises: methodology, approaches and methods]. *Naukovy visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, vol. 1, no. 11 (2015): 171–175.

Kuzmynchuk, N. V. "Kontrolinh v upravlinni promyslovym pidpriemstvom: kontseptualni zasady" [Controlling in the management of industrial enterprise: a conceptual framework]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, no. 46 (2014): 281–286.

Kuzmin, O. Ye. *Suchasnyi menedzhment* [Modern management]. Lviv: Tsentr Yevropy, 1995.

Lipich, L. H., and Yushchyshyna, L. O. "Biznes-protsevy ta yikh informatsiine zabezpechennia" [Business processes and their information support]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 10 (2010): 202–206.

Leshchuk, V. P., Polinkevych, O. M., and Ishchuk, L. I. "Strategiia upravlinnia biznes-protseviv mashynobudivnykh pidpriemstv cherez reinzhynirynh ta pereproektuvannia" [Strategy management business process engineering enterprise through re-engineering and redesign]. *Ekonomichnyi chasopys-XXI*, no. 1-2 (1) (2015): 52–56.

Larina, R. R., and Lukianova, O. Yu. "Modeliuvannia biznes-protseviv promyslovoho pidpriemstva v napriamku rozvytku yoho lohistychnoho menedzhmentu" [Modeling of business processes of industrial enterprise in the direction of its development logistics management]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 7 (2013): 17–22.

Morshchenok, T. S. "Teoretychni aspekty upravlinnia biznes-protseviv v konteksti realizatsii stratehii rozvytku pidpriemstva" [Theoretical aspects of management of business processes in the context of realization of strategy of development of the enterprise]. *Biznes Inform*, no. 11 (2014): 295–302.

Mikhieienko, K. S. "Upravlinnia biznes-protseviv pidpriemstva na osnovi zbalansovanoi systemy pokaznykiv" [The management of business processes of the enterprise based on balanced scorecard]. *Innovatsiina ekonomika*, no. 6 (44) (2013): 74–76.

Ponomarenko, V. S., Minukhin, S. V., and Znakhur, S. V. *Teoriia ta praktyka modeliuvannia biznes-protseviv* [Theory and practice of modeling business-processes]. Kharkiv: Vyd-vo KhNEU, 2013.

Skrinkovskiy, R. M. "Diahnostyka finansovoho, vyrobnychoho, trudovoho, sotsialno-ekonomichnoho ta innovatsiino-investytsiinoho potentsialiv i analiz potentsiinykh ryzykiv pidpriemstva v umovakh nevyznachenosti" [Diagnostics of financial, production, employment, socio-economic and innovative-investment potential, analysis of potential risks of the enterprise in conditions of uncertainty]. *Problemy ekonomiky*, no. 2 (2015): 186–193.

Skrinkovskiy, R. M. "Diahnostyka konkurentospromozhnosti produktsii pidpriemstva" [Diagnostics of competitiveness of enterprise]. *Problemy ekonomiky*, no. 4 (2015): 240–246.

Skrinkovskiy, R. M., Kramar, R. I., and Harasym, P. S. "Diahnostyka efektyvnosti systemy zakhystu informatsii na pidpriemstvi ta vidpovidalnist za porushennia zakonodavstva pro komertsiiu ta imennitsiu" [Diagnostics of the effectiveness of the system of information protection in the enterprise and responsibility for violation of legislation on commercial secrets]. *Porivnialno-analitychne pravo*. <http://www.pap.in.ua/>

Skrinkovskiy, R. M. "Diahnostyka vykorystannia trudovykh, materialnykh, finansovykh ta enerhetychnykh resursiv pidpriemstva yak instrument upravlinnia elementamy yoho vyrobnycho-hospodarskoi diialnosti" [Diagnostic use of human, material, financial and energy resources of the enterprise as a tool to control elements of its production and economic activity]. *Problemy ekonomiky*, no. 1 (2015): 249–254.

Skakun, V. A. "Ekonomichniy instrumentarii rehuliuвання biznes-protseviv budivnykh pidpriemstv" [Economic tools of regulation of business processes of construction companies]. *Avto-ref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.04*, 2011.

ВИЗНАЧЕННЯ БАЖАНИХ ЗНАЧЕНЬ ПОКАЗНИКІВ ПРИ ФОРМУВАННІ СТРАТЕГІЙ НА ПІДПРИЄМСТВІ

© 2016 МОЧОНА Л. Г.

УДК 005.21

Мочона Л. Г. Визначення бажаних значень показників при формуванні стратегій на підприємстві

Метою статті є встановлення бажаних значень підконтрольних показників виробничо-господарської діяльності, на основі яких повинні формуватися стратегії підприємства. Представлено ієрархію стратегій та їх функціональне призначення. Встановлено, що функціональні стратегії впливають на формування корпоративної та ділової стратегій підприємства. Визначено діючі стратегії та їх особливості на досліджуваних машинобудівних підприємствах. Автором винайдено оптимальні значення показників на основі вирішення оптимізаційної задачі, що передбачає використання показників, які найбільше впливають на загальний рівень виробничо-господарської діяльності підприємств. Також встановлено бажані значення показників виробничо-господарської діяльності при формуванні стратегій підприємств на основі значення коефіцієнтів кореляції. Досягнення відповідних значень показників рекомендовано здійснювати за рахунок конкретних управлінських заходів, що представлено у вигляді діаграми. Перспективою подальших наукових розробок є коригування діючих стратегій досліджуваних підприємств з метою досягнення бажаних значень показників їх виробничо-господарської діяльності.

Ключові слова: стратегічний контролінг, корпоративна стратегія, ділова стратегія, функціональна стратегія, оптимізаційна задача, оптимальне значення.

Рис.: 2. Формул.: 2. Бібл.: 13.

Мочона Людмила Григорівна – аспірантка кафедри економіки та оцінки майна підприємств, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: lud.mochona@gmail.com

УДК 005.21

Мочона Л. Г. Определение желаемых значений показателей при формировании стратегий на предприятии

Целью статьи является установление желаемых значений подконтрольных показателей производственно-хозяйственной деятельности, на основе которых должны разрабатываться стратегии предприятия. Представлена иерархия стратегий и их функциональное назначение. Установлено, что функциональные стратегии влияют на формирование корпоративной и деловой стратегии предприятия. Определены действующие стратегии и их особенности на исследуемых машиностроительных предприятиях. Автором найдены оптимальные значения показателей на основе решения оптимизационной задачи, предусматривающей использование показателей, которые имеют наибольшее влияние на общий уровень производственно-хозяйственной деятельности предприятий. Также установлены желаемые значения показателей производственно-хозяйственной деятельности при формировании стратегий предприятий на основе значения коэффициентов корреляции. Достижения соответствующих значений показателей рекомендуется осуществлять за счет конкретных управленческих мер, представленных в виде диаграммы. Перспективой дальнейших научных разработок является корректировка действующих стратегий исследуемых предприятий с целью достижения желаемых значений показателей их производственно-хозяйственной деятельности.

Ключевые слова: стратегический контроллинг, корпоративная стратегия, деловая стратегия, функциональная стратегия, оптимизационная задача, оптимальное значение.

Рис.: 2. Формул.: 2. Библ.: 13.

Мочона Людмила Григорьевна – аспирантка кафедры экономики и оценки имущества предприятий, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: lud.mochona@gmail.com

UDC 005.21

Mochona L. G. Defining the Desired Values in the Formation of Strategies at Enterprise

The article is aimed at defining the desired values of controlled indicators of productive-economic activity, on the basis of which enterprise strategies should be developed. A hierarchy of strategies together with their functional purpose has been presented. It is found that functional strategies impact the formation of corporate and business strategy of enterprise. Functional strategies and their features as to the studied machine-building enterprises have been defined. The author has found the optimal values of indicators on the basis of solving the optimization task, which involves the use of indicators that have the greatest impact on the overall level of the productive-economic activity of enterprises. Also the desired values of indicators of the productive-economic activities in the formation of strategies of enterprises based on the value of the correlation ratios have been determined. Achieving of the relevant values of indicators is recommended to implement through the specific management measures, which are presented in form of diagram. Prospect for further scientific developments will be adjusting the existing strategies of the studied enterprises with a view to achieve the desired values of indicators of their productive-economic activity.

Keywords: strategic controlling, corporate strategy, business strategy, functional strategy, optimization task, optimal value.

Fig.: 2. Formulae: 2. Bibl.: 13.

Mochona Liudmyla G. – Postgraduate Student, Department of Economics and the Valuation of Property Companies, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economic (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: lud.mochona@gmail.com

Переважає більшість вітчизняних підприємств не приділяє належної уваги стратегічному управлінню, що унеможливає їх подальший розвиток та забезпечення стабільності на майбутні періоди. На сьогодні в Україні лише 10% підприємств повністю реалізують власну стратегію, що обумовлено недостатнім рівнем фінансування, складними умовами господарювання та загалом необізнаністю управлінців.

Динамічність зовнішнього та внутрішнього середовища, особливо в складних економіко-політичних умовах, зумовлює необхідність пошуку альтернатив для коригування діючих стратегій, їх контролю та виконання. Тому практика сучасного менеджменту доводить необхідність зосередження уваги на вдосконаленні аналітичного забезпечення у розробленні стратегій на підприємстві, що забезпечить збільшення його вартості на

довгострокову перспективу. Здійснення стратегічного управління, зокрема, розробка корпоративної, ділової та функціональних стратегій на засадах контролінгу виробничо-господарської діяльності машинобудівних підприємств забезпечить формування конкурентних переваг, підвищить рівень обґрунтованості та дієвості управлінських рішень.

Вагомий внесок у дослідження теоретичних і практичних аспектів стратегічного управління належить як вітчизняним, так і зарубіжним фахівцям, зокрема: Ашмарину С. А. [1], Анософфу И. [2], Минцбергу Г. [3], Томпсону А. [4], Васильеву П. А. [5], Касич А. О. [6], Кобцю С. П. [7], Лепейко Т. І. [8], Хаустовій В. Є. [12].

Забезпечення ефективної виробничо-господарської діяльності підприємства потребує розробки та впровадження дієвих стратегій на основі вдосконалення їх аналітичного забезпечення. Проте, на сьогодні, питання стратегічного управління, зокрема, на основі контролінгу та використання його результатів для коригування діючих стратегій на підприємстві не набуло достатнього розгляду, що потребує формування ряду практичних рекомендацій.

Провідні фахівці у сфері стратегічного управління діяльністю підприємства стверджують, що майбутнє підприємства в конкурентному середовищі можна описати за допомогою ієрархії стратегій. На сьогодні у практиці вітчизняного і зарубіжного менеджменту не існує єдиного загальноприйнятого підходу щодо класифікації стратегій. Своєю чергою, підприємство може використовувати декілька стратегій одночасно. При цьому існує тісний зв'язок між всіма рівнями, зокрема кожен з вищих рівнів створює стратегічне середовище для нижчого та створює відповідні обмеження для нього, а стратегії нижчого рівня суттєво впливають на формування стратегій вищого рівня (рис. 1).

Корпоративна стратегія підприємства є базовою стратегією підприємства, що охоплює всі напрями діяльності підприємства. Економічний зміст даної стратегії полягає у встановленні й закріпленні довгострокової конкурентоспроможної позиції підприємства у конкретній сфері та становить основу для формування допоміжних стратегій [9, с. 107].

На досліджуваних машинобудівних підприємствах, зокрема ПрАТ «ХЗТУ», ВАТ «Турбоатом», ДП «ХЗТУ», «Харківський підшипниковий завод», ТОВ «Машгірпривод», використовують стратегію виживання, що спричинено кризовим станом економіки та ускладненням економічних відносин з Росією, яка є одним з основних ринків збуту продукції. Тому в умовах нестабільності, високої інфляції або коли товари перебувають в стадії насичення і спаду свого життєвого циклу, необхідно пристосуватися до важких ринкових умов.

Оптимальний вибір ділової (конкурентної стратегії) визначає успіх підприємства в конкурентній боротьбі, тому вона розробляється підприємством для кожного сегменту ринку. Дана стратегія визначає цінову політику підприємства та встановлює способи просування товару на ринок.

Зокрема, ВАТ «Турбоатом» здійснює свою діяльність, використовуючи стратегію лідерства за витратами. Оскільки підприємство займає велику частку ринку, передусім необхідний найсуворіший контроль за витратами. Тому підприємство отримує прибуток навіть за умови, коли конкуренти потрапили у зону збитку, та є захищеним від споживачів, що можуть впливати на ціну товару. При цьому існує загроза використання іншими підприємствами технології та методів виробничого процесу.

Натомість «Харківський підшипниковий завод» використовує стратегію диференціації, що ґрунтується на випуску унікальної продукції, що не має аналогів. При цьому необхідно здійснювати вкладення в дослідження. На сьогодні на підприємстві реалізується комплексний проект модернізації, загальна вартість якого становить 25 млн євро. «Харківський підшипниковий завод» планує створити продукцію високої якості, освоїти виробництво підшипників нового покоління та збільшити обсяги виробництва. Реалізація даної стратегії спрямована на формування прихильності клієнтів до продукції підприємства, що знизить їх чутливість до ціни.

Стратегія концентрації є діловою стратегією ТОВ «Машгідропривод», оскільки підприємство активно працює на конкретному сегменті ринку, зокрема виробляє продукцію для вітчизняного та російського ринків. Оскільки підприємство має міжнародний рівень сертифікації та чітко розуміє потреби клієнтів, йому вдається ефективно працювати за рахунок модифікації рівня витрат.

ПрАТ «ХЗТУ» дотримується стратегії диверсифікації, що полягає у відкритті нових ринків збуту, зокрема продукція підприємства постачається в усі нафтогазовидобувні організації України, а також експортується до Російської Федерації, Білорусі, Казахстану, Туркменістану, Узбекистану. Конкурентними перевагами порівняно із вітчизняними та зарубіжними конкурентами є висока якість продукції, цінова привабливість та адаптованість продукції до місцевих умов порівняно із зарубіжними аналогами.

Наявність лише замовлень на постачання вітчизняним споживачам «Харківського заводу транспортного устаткування» (далі ДП «ХЗТУ») говорить про використання стратегії фокусування. Зокрема, концентрація виробничої діяльності зосереджена на виготовленні вузлів, деталей та устаткування для бойових танків виробництва ДП «Завод ім. Малишева». Завдяки державній формі власності виробнича діяльність підприємства частково забезпечується договорами на виробництво й постачання продукції.

Функціональна стратегія визначає напрямок діяльності функціональної служби (відділу), тим самим забезпечуючи підтримку загальної корпоративної стратегії. При цьому підприємство має розробляти ряд функціональних стратегій відповідно до основних функцій менеджменту, що направлені на реалізацію стратегічних цілей і завдань [10, с. 281].

Про достатній рівень розвитку на ПрАТ «ХЗТУ» виробничої стратегії свідчить той факт, що в технічному відношенні продукція в окремих характеристиках

Ієрархія стратегій	Назва стратегії	Функціональне призначення стратегії
КОРПОРАТИВНІ СТРАТЕГІЇ Описують шляхи досягнення бажаних показників у кожній з галузей та покращення діяльності підприємства		
I РІВЕНЬ	Стратегія зростання (розвитку)	Збільшення обсягів виробництва, вихід на нові ринки, зростання показників ефективності виробництва
	Стратегія стабілізації (обмеженого зростання)	Обмежене зростання для великих підприємств, що давно функціонують на ринку
	Стратегія виживання (скорочення)	Адаптація до складних ринкових тенденцій в умовах економічної кризи, нестабільності, інфляції
ДІЛОВІ СТРАТЕГІЇ Становлять комплекс заходів та підходів для ефективної роботи підрозділу, що забезпечує їх стабільне та довгострокове функціонування		
II РІВЕНЬ	Стратегія скорочення	Перегрупування можливостей після довготривалого зростання або необхідністю підвищення ефективності діяльності
	Стратегія диверсифікованого зростання	Розширення асортименту продукції, відкриття нових напрямів діяльності
	Стратегія інтенсивного зростання	Збільшення обсягів продажу, ринкової частки та прибутку підприємства завдяки активному використанню існуючих ресурсів
	Стратегія фокусування	Підвищення спеціалізації і концентрації діяльності з урахуванням конкретного сегмента без орієнтації на ринок в цілому
	Стратегія концентрації	Зміна асортименту продукції або ринку, на якому працює підприємство
	Стратегія інтеграційного зростання	Розширення підприємства шляхом приєднання нових одиниць
ФУНКЦІОНАЛЬНІ СТРАТЕГІЇ Визначають плани діяльності функціональних одиниць в межах підрозділів		
III РІВЕНЬ	Виробнича стратегія	Створення та розвиток довгострокового виробничого потенціалу та системи управління підприємством
	Маркетингова стратегія	Активна діяльність на цільових ринках, що визначає ефективні маркетингові заходи та забезпечує реалізацію корпоративної стратегії підприємства
	Інноваційна стратегія	Розробка та сприяння впровадженню ідей стосовно розробки (модернізації) нового продукту
	Екологічна стратегія	Передбачає заходи стосовно збереження довкілля від негативних наслідків діяльності підприємства для екології
	Фінансова стратегія	Прогнозування та коригування фінансових потоків відповідно до існуючих стратегій підприємства
	Стратегія управління кадрами	Створення соціальної інфраструктури для швидкого відтворення трудового потенціалу
	Стратегія організаційних змін	Розвиток управління, передбачає систематизацію діяльності підприємства та координацію реалізації діючих стратегій
ОПЕРАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ Встановлюють принципи управління ланками організаційної структури та забезпечують вирішення оперативних завдань		
IV РІВЕНЬ	Стратегія ціноутворення, товарна стратегія, стратегія розміщення виробництва, стратегія зниження витрат виробництва, ліцензійна стратегія, стратегія розміщення капіталу, стратегія цільового ринку, стратегія переходу до чистого виробництва, стратегія зниження собівартості, інвестиційна стратегія, стратегія комунікацій, стратегія соціального розвитку персоналу, стратегія зниження витрат виробництва, стратегія реінжинірингу, стратегія формування фінансових ресурсів	

Рис. 1. Ієрархія стратегій підприємства та їх функціональне призначення

зручності експлуатації, ергономічних і дизайнерських опрацюваннях устаткування випереджає вітчизняні зразки. Саме технічні характеристики є вагомою перевагою ПрАТ «ХЗТУ» порівняно з іншими промисловими підприємствами. Підприємство залишилося майже єдиним виробником складної наукоємної продукції для нафтогазового комплексу, зокрема це стосується виробництва мобільних пересувних установок, цементувальних агрегатів тощо.

Крім того, підприємство не приділяє достатньої уваги розробці фінансової стратегії, тому у зв'язку з низьким рівнем фінансової стабільності не може конкурувати в таких сферах міжнародної діяльності, як створення міжнародних дилерських мереж; організація та утримання в регіонах світу сервісних центрів з обслуговування вироблених приладів; участь у виставках, конференціях та інших спеціалізованих подіях; видання та широке розповсюдження брошур та інших форм реклами.

Натомість ДП «ХЗТУ» потребує належної уваги питання розвитку і вдосконалення виробничої стратегії, оскільки наявні замовлення лише на постачання вітчизняним споживачам. Завдяки державній формі власності виробнича діяльність підприємства частково забезпечується договорами на виробництво й постачання, проте, у зв'язку з браком коштів не здійснює диверсифікацію виробництва.

Виробнича стратегія ВАТ «Турбоатом» стійка до тенденцій сьогодення, що визначається його установленим стратегічно важливим значенням для країни. Наявність у підприємства сертифікації міжнародного незалежного експерта дає змогу брати участь у тендерах, створюючи конкуренцію таким промисловим гігантам, як General Electric, Siemens, Alstom, ОАО «Силовые машины», Andritz Hidro, Voith. Підприємство повною мірою використовує наявний виробничий потенціал для створення нового виробництва, а організація виробництва характеризується ритмічністю та ефективністю системи управління якістю продукції [11, с. 97].

На ВАТ «Турбоатом» розроблена ефективна маркетингова стратегія, про що свідчить висока конкурентоспроможність. У структурі поставок для АЕС на світовому ринку частка підприємства займає близько 13%, тобто четверте місце серед країн світу. Підприємство активно співпрацює з багатьма країнами світу: Болгарія, Китай, Фінляндія, Венгрія, Норвегія, Греція, Ісландія, Мексика, Аргентина. Висока якість продукції та ефективна цінова політика сприяє подальшому збільшенню клієнтської бази та обсягів виробництва.

Відповідно до розробленої стратегії управління персоналом на підприємстві відбувається зіставлення власних цілей працівника з цілями підприємства шляхом реалізації його власних бізнес-процесів, що дозволяє уникнути соціальних конфліктів. Тому підприємство здійснює мотивацію за рахунок винагороди, проводить навчання та перекваліфікацію персоналу, забезпечує належні умови праці, організовує відпочинок та оздоровлення, встановлює заробітну плату належного рівня.

Виробнича стратегія «Харківського підшипникового заводу» недостатньо розвинена, що відображає

рівень розвитку виробничої підсистеми виробничо-господарської діяльності підприємства протягом останніх років. Проте підприємство використовує сучасне обладнання для створення нового виробництва, тим самим створюючи високоякісну продукцію, що відповідає вимогам сьогодення.

Основною метою підприємства є не лише стійка позиція на ринку, а й забезпечення перспектив у майбутньому. Тому відповідно до інноваційної стратегії «Харківського підшипникового заводу» здійснюється процес технічного переозброєння за рахунок власних коштів та коштів інвесторів. На сьогодні підприємство розробляє унікальні технології, випробовує створені новачки, що дозволить суттєво покращити якість продукції та розширити асортимент.

Аналіз діяльності ТОВ «Машгірпривод» свідчить про неефективність діючої виробничої стратегії, незважаючи на розвинену виробничу базу та вдосконалений технологічний комплекс. Проте підприємство має достатні резерви для збільшення обсягів виробництва та розширення асортименту продукції, що можливо здійснити за умови пошуку стабільних і надійних партнерів.

Фінансова стратегія характеризується неефективністю використання фінансових ресурсів, відсутністю стратегічних резервів, що суттєво порушує фінансову стабільність підприємства в динамічних складних умовах функціонування. Крім того, спостерігається обмеження можливостей до здійснення інноваційно-інвестиційної діяльності, що є ключовим аспектом для виходу на нові ринки та переваги над конкурентами [13, с. 160].

Оскільки постійними замовниками підприємства є найбільші підприємства машинобудівного комплексу України і Росії, маркетингова стратегія підприємства повинна бути спрямована на розширення клієнтської бази та збільшення обсягу продажів. За умов політичної та економічної кризи підприємство втратило основний ринок збуту, тому необхідно підвищити конкурентоспроможність продукції для виходу на нові ринки збуту, що потребує відповідності міжнародним стандартам.

Інноваційна стратегія підприємства передбачає, окрім серійного виробництва гідроциліндрів, конструкторську розробку і випуск спеціальних гідроциліндрів за замовленням покупця. Тому технології на підприємстві постійно розвиваються для розробки нової продукції та розширення асортименту.

Аналітичне забезпечення процесу формування, діагностики та моніторингу виконання та коригування корпоративних і функціональних стратегій на підприємстві передбачає процедуру визначення оптимальних і бажаних значень показників виробничо-господарської діяльності. Для визначення оптимальних значень показників, які можливо досягнути, враховуючи реальні можливості підприємства, необхідно сформулювати та розв'язати оптимізаційну задачу, оптимальний план якої і надає оптимальні значення показників. Оскільки найвпливовішими є підконтрольні показники виробничо-господарської діяльності, то цільову функцію слід складати з урахуванням її підсистем: фінансової, виробни-

чої, маркетингової та кадрової. Було встановлено, що на рівень маркетингової підсистеми не впливають означені її підконтрольні показники, тому цільова функція має вигляд:

$$I = 0,25(0,237 + 9,414x_{12} - 1,616x_{13} + 0,517x_{14}) + \\ + 0,25(0,51 - 0,32y_1) + 0,25(-0,005 + \\ + 0,0009v_3 - 0,49v_4 - 0,4v_7),$$

тобто

$$I = 0,18555 + 2,3535x_{12} - 0,404x_{13} + 0,1293x_{14} - \\ - 0,08y_1 + 0,00023v_3 - 0,1225v_4 - 0,1v_7.$$

Отже, на основі використання аналітичних інструментів були визначені показники, які є найвпливовішими на загальний рівень виробничо-господарської діяльності підприємств, що досліджувались. Цими показниками є коефіцієнт абсолютної ліквідності (x_{12}), коефіцієнт термінової ліквідності (x_{13}), коефіцієнт загальної ліквідності (покриття) (x_{14}), коефіцієнт зносу основних засобів (y_1), темп зростання чисельності працівників (v_3), коефіцієнт обороту кадрів з прийняття (v_4), коефіцієнт плинності персоналу (v_7). Аналіз коефіцієнтів регресії в рівнянні залежності рівня виробничо-господарської діяльності підприємств, що досліджувалися, свідчить про різну направленість дії найвпливовіших показників. Так, позитивний вплив на загальний рівень виробничо-господарської діяльності підприємств здійснюють такі показники, як коефіцієнт абсолютної ліквідності (x_{12}), коефіцієнт загальної ліквідності (покриття) (x_{14}), темп зростання чисельності працівників (v_3), а показники: коефіцієнт термінової ліквідності (x_{13}), коефіцієнт зносу основних засобів (y_1), коефіцієнт обороту кадрів з прийняття (v_4), коефіцієнт плинності персоналу (v_7) негативно впливають на рівень. Збільшення коефіцієнта ліквідності на 0,01 приведе до збільшення рівня на 0,023535, збільшення коефіцієнта термінової ліквідності на 0,01 – до зменшення рівня на 0,00404, збільшення значення коефіцієнта загальної ліквідності (покриття) на 0,01 – до збільшення рівня на 0,001293, збільшення коефіцієнта зносу основних засобів на 0,01 – до зменшення рівня на 0,0008, збільшення темпа зростання чисельності працівників на 0,01 – до збільшення рівня на 0,0000023, збільшення коефіцієнта обороту кадрів з прийняття – до зменшення рівня на 0,01225, збільшення коефіцієнта плинності персоналу – до зменшення рівня на 0,001. Негативний вплив показника термінової ліквідності пояснюється тим, що порівняно з позитивним впливом коефіцієнта абсолютної ліквідності та коефіцієнта загальної ліквідності (покриття) підприємства можуть відновити свою технічну платоспроможність за рахунок продажу свого складського запасу та дебіторської заборгованості, але при цьому в них зникне можливість нормально функціонувати. Негативно впливають процеси, пов'язані з оборотом кадрів з прийняття та плинністю персоналу.

Отже, як цільову функцію в оптимізаційній задачі доцільно взяти залежність інтегрального показника розвитку виробничо-господарської діяльності підпри-

ємства від її впливових показників, визначених на основі рейтингу за допомогою факторного та регресійного аналізу. При цьому система обмежень в оптимізаційній задачі має бути складеною з урахуванням реальних інтервалів змін значень показників виробничо-господарської діяльності кожного окремого підприємства, а саме – з урахуванням мінімальних і максимальних значень показників, які мало підприємство протягом періоду дослідження. Так, системи обмежень змін значень для підприємства ДП «Харківський завод транспортного устаткування» має вигляд:

$$0 \leq x_{12} \leq 0,1; 0,229 \leq x_{13} \leq 0,78; 1 \leq x_{14} \leq 1,25; \\ 0,829 \leq y_1 \leq 0,867; 85,039 \leq v_3 \leq 113,393; \\ 0,13 \leq v_4 \leq 0,26; 0,079 \leq v_7 \leq 0,181;$$

– для ПрАТ «Харківський завод транспортного устаткування»:

$$0 \leq x_{12} \leq 0,003; 0,302 \leq x_{13} \leq 0,417; \\ 0,724 \leq x_{14} \leq 0,85; 0,497 \leq y_1 \leq 0,533; \\ 97,087 \leq v_3 \leq 116,384; 0,447 \leq v_4 \leq 0,685; \\ 0,233 \leq v_7 \leq 0,620;$$

– для ТОВ «Машгідропривод»:

$$0,003 \leq x_{12} \leq 0,011; 0,437 \leq x_{13} \leq 0,537; \\ 1,071 \leq x_{14} \leq 1,125; 0,234 \leq y_1 \leq 0,38; \\ 62,5 \leq v_3 \leq 90,64; 0,426 \leq v_4 \leq 0,704; \\ 0,564 \leq v_7 \leq 1,304;$$

– для БАТ «Турбоатом»:

$$0,374 \leq x_{12} \leq 0,432; 1,309 \leq x_{13} \leq 1,408; \\ 1,01 \leq x_{14} \leq 1,51; 0,2752 \leq y_1 \leq 0,3034; \\ 94,12 \leq v_3 \leq 96,67; 0,20 \leq v_4 \leq 0,211; \\ 0,0756 \leq v_7 \leq 1,1299;$$

– для БАТ «Харківський підшипниковий завод»:

$$0,03 \leq x_{12} \leq 0,033; 0,486 \leq x_{13} \leq 0,564; \\ 1,77 \leq x_{14} \leq 1,976; 0,4427 \leq y_1 \leq 0,5252; \\ 91,34 \leq v_3 \leq 97,86; 0,18 \leq v_4 \leq 0,23; \\ 0,037 \leq v_7 \leq 0,9874.$$

Розв'язавши дані оптимізаційні задачі, маємо такі оптимальні значення цих показників виробничо-господарської діяльності:

– для підприємства ДП «Харківський завод транспортного устаткування»:

$$x_{12} = 0,1; x_{13} = 0,229; x_{14} = 1,25; y_1 = 0,83; \\ v_3 = 113,393; v_4 = 0,13; v_7 = 0,079;$$

– для ПрАТ «Харківський завод транспортного устаткування»:

$$x_{12} = 0,003; x_{13} = 0,302; x_{14} = 0,85; y_1 = 0,497; \\ v_3 = 103,251; v_4 = 0,447; v_7 = 0,233;$$

– для ТОВ «Машгідропривід»:

$$x_{12} = 0,011; x_{13} = 0,437; x_{14} = 1,125; y_1 = 0,234; \\ v_3 = 90,64; v_4 = 0,426; v_7 = 0,564;$$

для ВАТ «Турбоатом»:

$$x_{12} = 0,432; x_{13} = 1,309; x_{14} = 1,51; y_1 = 0,275; \\ v_3 = 96,67; v_4 = 0,201; v_7 = 0,076;$$

для ВАТ «Харківський підшипниковий завод»:

$$x_{12} = 0,033; x_{13} = 0,486; x_{14} = 1,976; \\ y_1 = 0,443; v_3 = 97,86; v_4 = 0,13; v_7 = 0,037.$$

Якщо підприємства, що досліджувалися, досягнуть оптимальних значень найбільш впливових показників виробничо-господарської діяльності, то її рівень розвитку буде дорівнювати таким значенням: для підприємства ДП «Харківський завод транспортного устаткування» – 0,426; для ПрАТ «Харківський завод транспортного устаткування» – 0,086, для ТОВ «Машгідропривід» – 0,074, для ВАТ «Турбоатом» – 0,837, для ВАТ «Харківський підшипниковий завод» – 0,290. Звичайно, для підприємств ПрАТ «Харківський завод транспортного устаткування», ТОВ «Машгідропривід» і ВАТ «Харківський підшипниковий завод» такий стан виробничо-господарської діяльності незадовільний. Діючи функціональні стратегії слід коригувати з урахуванням бажаних значень показників виробничо-господарської діяльності. Отже, врахувавши позитивні тенденції змін значень найвпливовіших показників та реальні можливості підприємства, взявши за основу оптимальні значення найвпливовіших показників виробничо-господарської діяльності, скоригувавши їх на такі середньоквадратичні відхилення

$$\sigma_{x_{12}} = 0,3713; \sigma_{x_{13}} = 0,406; \sigma_{x_{14}} = 0,9972; \\ \sigma_{y_1} = 0,152; \sigma_{v_3} = 12,34; \sigma_{v_4} = 0,1997; \sigma_{v_7} = 0,4147,$$

маємо такі бажані значення цих показників:

– для ДП «Харківський завод транспортного устаткування»:

$$x_{12} = 0,4713; x_{13} = 0,625; x_{14} = 2,2472; \\ y_1 = 0,678; v_3 = 101,053; v_4 = 0,3297; v_7 = 0,079;$$

– для ПрАТ «Харківський завод транспортного устаткування»:

$$x_{12} = 0,3743; x_{13} = 0,708; x_{14} = 1,8472; \\ y_1 = 0,345; v_3 = 90,911; v_4 = 0,6467; v_7 = 0,1493;$$

– для ТОВ «Машгідропривід»:

$$x_{12} = 0,3823; x_{13} = 0,843; x_{14} = 2,1222; \\ y_1 = 0,082; v_3 = 78,3; v_4 = 0,6257; v_7 = 0,1493;$$

– для ВАТ «Турбоатом»:

$$x_{12} = 0,8033; x_{13} = 1,715; x_{14} = 2,5072; \\ y_1 = 0,123; v_3 = 84,33; v_4 = 0,4007; v_7 = 0,067;$$

– для ВАТ «Харківський підшипниковий завод»:

$$x_{12} = 0,4043; x_{13} = 0,892; x_{14} = 2,9732; \\ y_1 = 0,291; v_3 = 85,52; v_4 = 0,3297; v_7 = 0,037.$$

Для визначення бажаних значень решти показників виробничо-господарської діяльності при формуванні функціональних стратегій підприємств використовуємо кореляційні зв'язки цих показників з найвпливовішими показниками, а саме – значення коефіцієнтів кореляції.

Пропонуємо обчислювати відсоток зміння показників за формулою: $\varepsilon_i = \varepsilon_{cp}^* \cdot r_{i\,cp}$, де ε_{cp}^* – середній відсоток зміння значення найвпливовіших показників; $r_{i\,cp}$ – середнє значення коефіцієнтів кореляції Пірсона показника з найвпливовішим показником виробничо-господарської діяльності. Так, для підприємства ВАТ «Турбоатом» відносні зміння найвпливовіших показників складають:

$$\varepsilon_{x_{12}} = 0,8595 \text{ (85,95\%)}; \varepsilon_{x_{13}} = 0,3102 \text{ (31,02\%)}; \\ \varepsilon_{x_{14}} = 0,6604 \text{ (66,04\%)}; \varepsilon_{y_1} = 0,4473 \text{ (44,73\%)}; \\ \varepsilon_{v_3} = 0,1277 \text{ (12,77\%)}; \varepsilon_{v_4} = 0,9935 \text{ (99,35\%)}; \\ \varepsilon_{v_7} = 0,8816 \text{ (88,16\%)}.$$

Отже, в середньому найвпливовіші показники підприємства в стратегічній перспективі одержать таке відносне зміння $\varepsilon_{cp}^* = 0,6115 \text{ (61,15\%)}$. Для досягнення високого рівня стратегічного розвитку виробничо-господарської діяльності підприємство має скоригувати свої показники на такий відсоток:

$$\varepsilon_{x_1} = 0,527716 \text{ (52,7716\%)}; \varepsilon_{x_2} = 0,508541 \text{ (50,8541\%)}; \\ \varepsilon_{x_3} = 0,136749 \text{ (13,6749\%)}; \varepsilon_{x_4} = 0,118124 \text{ (11,81246\%)}; \\ \varepsilon_{x_5} = 0,513826 \text{ (51,3826\%)}; \varepsilon_{x_6} = 0,553198 \text{ (55,3198\%)}; \\ \varepsilon_{x_7} = 0,561916 \text{ (56,1916\%)}; \varepsilon_{x_8} = 0,599637 \text{ (59,9637\%)}; \\ \varepsilon_{x_9} = 0,501998 \text{ (50,1998\%)}; \varepsilon_{x_{10}} = 0,229575 \text{ (22,9575\%)}; \\ \varepsilon_{x_{11}} = 0,586935 \text{ (58,6935\%)}; \varepsilon_{y_2} = 0,469676 \text{ (46,9678\%)}; \\ \varepsilon_{y_3} = 0,485094 \text{ (48,5094\%)}; \varepsilon_{y_4} = 0,4845 \text{ (48,45\%)}; \\ \varepsilon_{y_5} = 0,599025 \text{ (59,9025\%)}; \varepsilon_{y_6} = 0,552508 \text{ (55,2508\%)}; \\ \varepsilon_{y_7} = 0,550717 \text{ (55,0717\%)}; \varepsilon_{y_8} = 0,564021 \text{ (56,4021\%)}; \\ \varepsilon_{y_9} = 0,316067 \text{ (31,6067\%)}; \varepsilon_{v_1} = 0,595374 \text{ (59,5374\%)}; \\ \varepsilon_{v_2} = 0,105624 \text{ (10,5624\%)}; \varepsilon_{v_6} = 0,450151 \text{ (45,0151\%)}; \\ \varepsilon_{v_8} = 0,281369 \text{ (28,1369\%)}; \varepsilon_{z_1} = 0,110655 \text{ (11,0655\%)}; \\ \varepsilon_{z_2} = 0,587066 \text{ (58,7066\%)}; \varepsilon_{z_3} = 0,539657 \text{ (53,9657\%)}; \\ \varepsilon_{z_4} = 0,095647 \text{ (9,5647\%)}; \varepsilon_{z_5} = 0,561645 \text{ (56,1645\%)}; \\ \varepsilon_{z_6} = 0,599191 \text{ (59,9191\%)}; \varepsilon_{z_7} = 0,497709 \text{ (49,7709\%)}.$$

Тепер бажані значення підконтрольних показників виробничо-господарської діяльності підприємства, на основі яких мають розроблятися функціональні стратегії, такі:

$$x_1 = 0,8466; x_2 = 2,2713; x_3 = 4,2205; x_4 = 1,7434; \\ x_5 = 0,5102; x_6 = 0,4252; x_7 = 0,2804; x_8 = 0,4207; \\ x_9 = 0,9848; x_{10} = 0,6238; x_{11} = 0,8628; x_{12} = 0,8033; \\ x_{13} = 1,715; x_{14} = 2,5072; y_1 = 0,123; y_2 = 0,0864; \\ y_3 = 0,1354; y_4 = 0,3132; y_5 = 7,2843; y_6 = 81,0113; \\ y_7 = 0,1861; y_8 = 0,622; y_9 = 1,0465; z_1 = 0,2599; \\ z_2 = 0,7592; z_3 = 1,7193; z_4 = 1,5887; z_5 = 1,507; \\ z_6 = 22,9324; z_7 = 0,0885; v_1 = 309,694; v_2 = 42,268; \\ v_3 = 84,33; v_4 = 0,4007; v_5 = 0,0482; v_6 = 0,7541; \\ v_7 = 0,067; v_8 = 2292,5607.$$

Бажані значення підконтрольних показників виробничо-господарської діяльності забезпечать високий її рівень розвитку, а саме – 0,82. Для досягнення бажаних значень показників виробничо-господарської діяльності підприємства ВАТ «Турбоатом» необхідно розробити відповідні управлінські заходи. Проведений економічний аналіз досягнутих значень показників на підприємстві і взаємозв'язків між ними виявив негативний вплив факторів зовнішнього середовища на діяльність підприємства та негативні тенденції розвитку його економічних процесів. Узагальнення та систематизація відповідних управлінських заходів, які забезпечують досягнення відповідних значень показників, рекомендується представити за допомогою графічного інструменту та методу структурного аналізу у вигляді діаграми умов та управлінських заходів (рис. 2).

Виявлені умови та управлінські заходи слід урахувати при формуванні та реалізації функціональних стратегій на підприємстві.

ВИСНОВКИ

Отже, процедура визначення бажаних значень показників виробничо-господарської діяльності підприємства при формуванні відповідної функціональної стратегії має містити такі дії: 1) визначення найвпливовіших показників із системи на рівень виробничо-господарської діяльності; 2) визначення оптимальних значень найвпливовіших показників виробничо-господарської діяльності; 3) обґрунтування відносних бажаних відхилень найвпливовіших показників та визначення їх середнього рівня; 4) кореляційний аналіз всіх показників виробничо-господарської діяльності; 5) визначення відсотка бажаного змінення показників виробничо-господарської діяльності; 6) визначення бажаних значень показників виробничо-господарської діяльності підприємства. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Ашмарина С. А. Управление изменениями / С. А. Ашмарина, Б. Н. Герасимов. – М.: Рид Групп, 2011.
2. Анософф И. Стратегический менеджмент: классическое издание / И. Анософф. – СПб.: Питер, 2009.
3. Минцберг Г. Стратегическое сафари: Экскурсия по дебрям стратегического менеджмента / Г. Минцберг, Б. М. Альстранд. – М.: Альпина-Паблшер, 2013. – С. 134–135.
4. Томпсон А. Стратегический менеджмент: концепции и ситуации для анализа / А. Томпсон, А. Стрикленд; пер. с англ. – 12-е изд. – М.: Вильямс, 2003.
5. Васильев П. Л. Механизм стратегического контроллинга в управлении конкурентоспособностью предприятия / П. Л. Васильев [Электронный ресурс] // Современные исследования социальных проблем. – 2014. – № 4(36). – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/mehanizm-strategicheskogo-kontrollinga-v-upravlenii-konkurentosposobnostyu-predpriyatiya>
6. Касич А. О. Втілення концепції стратегічного управління в практику вітчизняних підприємств / А. О. Касич // Бізнес Інформ. – 2014. – № 11. – С. 290–294.
7. Кобець С. П. Стратегічне управління конкурентною стійкістю машинобудівних підприємств на засадах інноваційного розвитку / С. П. Кобець // Бізнес Інформ. – 2014. – № 4. – С. 460–463.

8. Лепейко Т. І. Механізм формування конкурентної стратегії / Т. І. Лепейко // Академічний огляд. – 2014. – № 2 (41). – С. 64–69.

9. Окландер Т. О. Стратегія, її види та розробка антикризової стратегії підприємства / Т. О. Окландер // Молодий вчений. – 2015. – № 12 (27). – С. 106–109.

10. Омеляненко І. В. Проблеми та актуальні завдання розвитку теорії виробничої стратегії підприємства / І. В. Омеляненко // Бізнес Інформ. – 2013. – № 11. – С. 279–285.

11. Стадник В. В. Функціональні стратегії у забезпеченості ризикозахищеності підприємства в процесі інноваційного розвитку / В. В. Стадник, В. М. Йохна // Вісник Хмельницького національного університету. – 2015. – № 2. – С. 95–98.

12. Хаустова В. Є. Методичний підхід до вибору стратегії розвитку підприємства з урахуванням його ринкової вартості та стадії життєвого циклу (на прикладі підприємств галузі чорної металургії) / В. Є. Хаустова, О. І. Хоменко // Проблеми економіки. – 2014. – № 4. – С. 197–204.

13. Химич І. Фінансова стратегія як елемент фінансової стабільності підприємства / І. Химич // Галицький економічний вісник. – 2013. – № 4 (43). – С. 158–163.

Науковий керівник – Малярець Л. М., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри вищої математики і економіко-математичних методів Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

REFERENCES

- Ashmarina, S. A., and Gerasimov, B. N. *Upravleniye izmeneniyami* [Change management]. Moscow: Rid Grupp, 2011.
- Anosoff, I. *Strategicheskii menedzhment: klassicheskoye izdaniye* [Strategic management: classic edition]. St. Petersburg: Piter, 2009.
- Kasych, A. O. "Vtillennia kontseptsii stratehichnoho upravlinnia v praktyku vitchyznnykh pidpriemstv" [The embodiment of the concept of strategic management in practice of domestic enterprises]. *Biznes Inform*, no. 11 (2014): 290–294.
- Kobets, S. P. "Stratehichne upravlinnia konkurentnoiu stiikistiu mashynobudivnykh pidpriemstv na zasakh innovatsiynoho rozvytku" [Strategic management of competitive sustainability of engineering enterprises on the basis of innovative development]. *Biznes Inform*, no. 4 (2014): 460–463.
- Khaustova, V. Ye., and Khomenko, O. I. "Metodychnyi pidkhid do vyboru stratehii rozvytku pidpriemstva z urakhuvanniam yoho rynkovoi vartosti ta stadii zhyttievoho tsyклу (na prykladi pidpriemstv haluzi chornoi metalurhii)" [A methodical approach to a choice of strategy of development of the enterprise taking into account its market value, and lifecycle stage (on the example of the enterprises of ferrous metallurgy)]. *Problemy ekonomiky*, no. 4 (2014): 197–204.
- Khymych, I. "Finansova stratehiia yak element finansovoi stabilnosti pidpriemstva" [Financial strategy as an element of financial stability of enterprise]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*, no. 4 (43) (2013): 158–163.
- Lepeiko, T. I. "Mekhanizm formuvannia konkurentnoi stratehii" [The mechanism of formation of competitive strategy]. *Akademichnyi ohliad*, no. 2 (41) (2014): 64–69.
- Mintzberg, G., and Alstrand, B. M. *Strategicheskoye safari: Ekskursiya po debryam strategicheskogo menedzhmenta* [Strategic Safari: a guided Tour through the wilds of strategic management]. Moscow: Alpina-Publisher, 2013.
- Oklander, T. O. "Stratehiia, yii vydy ta rozrobka antykrizovoi stratehii pidpriemstva" [Strategy, its types and development of anti-crisis strategy of the enterprise]. *Molodyi vchenyi*, no. 12 (27) (2015): 106–109.

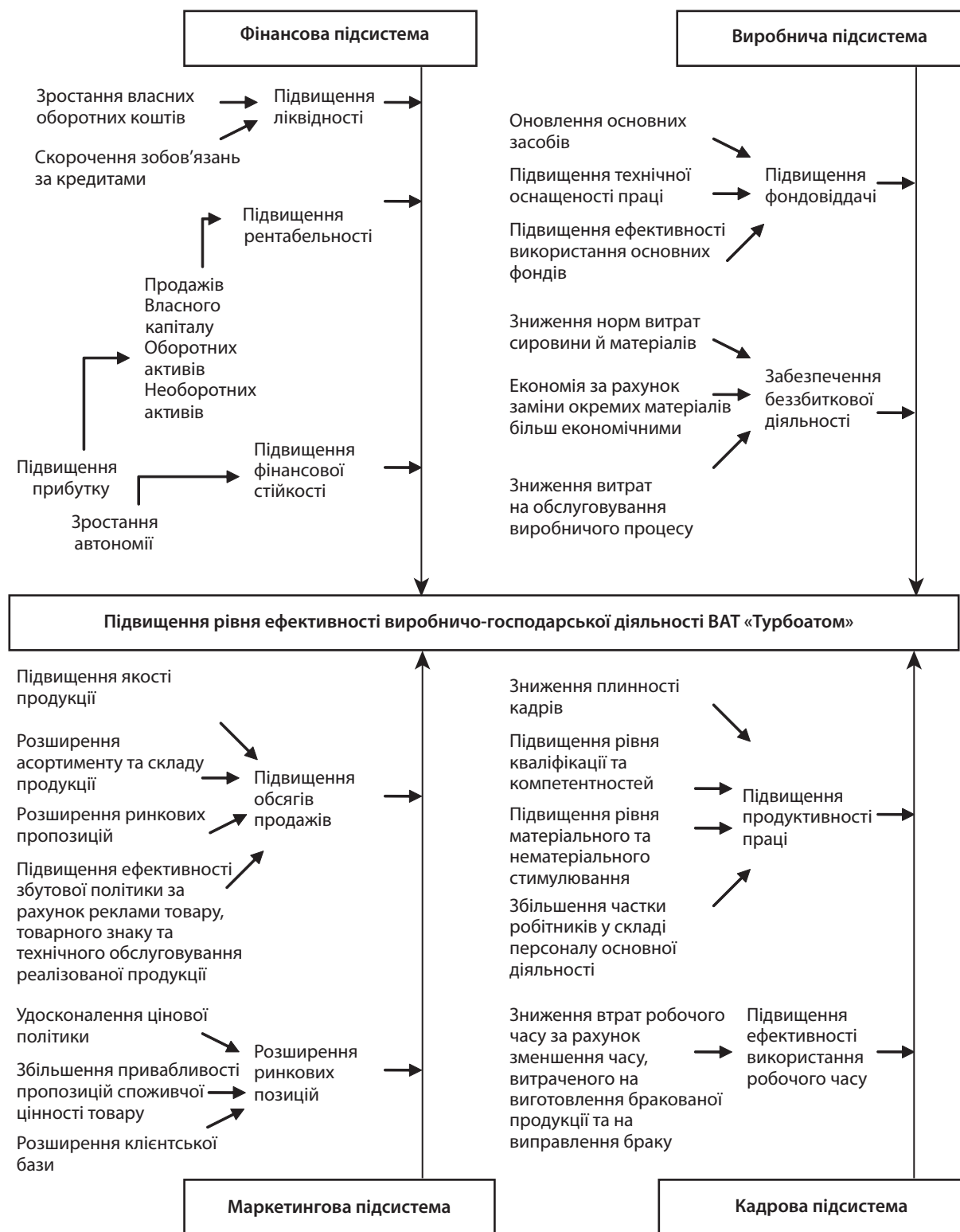

Рис. 2. Перелік умов та управлінських заходів щодо досягнення бажаних значень показників виробничо-господарської діяльності підприємства БАТ «Турбоатом»

Omelianenko, I. V. "Problemy ta aktualni zavdannia rozvytku teorii vyrobnychoi stratehii pidpriemstva" [Problems and challenges development of the theory of production strategy of an enterprise]. *Biznes Inform*, no. 11 (2013): 279-285.

Stadnyk, V. V., and Yokhna, V. M. "Funktsionalni stratehii u zabezpechenosti ryzykozakhyshchenosti pidpriemstva v protsesi innovatsiinoho rozvytku" [Functional strategies in the provision of riskassessment enterprises in the innovation development process]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnogo universytetu*, no. 2 (2015): 95-98.

Tompson, A., and Striklend, A. *Strategicheskyy menedzhment: kontseptsii i situatsii dlya analiza* [Strategic management: concepts and situations for analysis]. Moscow: Vilyams, 2003.

Vasilyev, P. L. "Mekhanizm strategicheskogo kontrollinga v upravlenii konkurentosposobnostyu predpriyatiya" [The mechanism of strategic controlling in the management of enterprise competitiveness]. *Sovremennyye issledovaniya sotsialnykh problem*, no. 4 (36) (2014).

РЕПУТАЦІЙНІ РИЗИКИ ПІДПРИЄМСТВ РИНКУ БЕЗАЛКОГОЛЬНИХ НАПОЇВ УКРАЇНИ

© 2016 КОВТУН В. П.

УДК 005.334:005.336.6:338.1

Ковтун В. П. Репутаційні ризики підприємств ринку безалкогольних напоїв України

Метою статті є ідентифікація та дослідження репутаційних ризиків підприємств ринку безалкогольних напоїв України. Розглянуто стан розвитку українського ринку безалкогольних напоїв; визначено найбільших виробників безалкогольних напоїв; ідентифіковано репутаційні ризикоутворюючі фактори, що впливають на діяльність зазначених підприємств; сформоване проблемне поле управління репутаційними ризиками підприємств – виробників безалкогольних напоїв. Досвід функціонування українських і зарубіжних підприємств свідчить, що в сучасних жорстких конкурентних ринкових умовах, де 70–80% ринкової вартості підприємств припадає на нематеріальні активи, саме репутаційний ризик набуває стратегічного значення серед нефінансових ризиків та повинен враховуватися при виборі ефективної й безпечної стратегії підприємства. В умовах глобалізації позитивна репутація і завойована довіра акціонерів, партнерів і клієнтів досить часто допомагають підприємствам вижити, а ефективна робота з ідентифікації та мінімізації репутаційних ризиків стає ключовим завданням для подальшого розвитку. Саме тому надзвичайно актуальною проблемою підприємництва та сучасного менеджменту стає підвищення ефективності управління репутаційними ризиками.

Ключові слова: репутаційний ризик підприємства, репутаційні ризикоутворюючі фактори, ринок безалкогольних напоїв, управління репутаційними ризиками підприємства, підходи до управління репутаційними ризиками.

Рис.: 1. Табл.: 2. Бібл.: 11.

Ковтун Віта Петрівна – здобувач, кафедра економіки підприємств, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03680, Україна)

E-mail: vitkovtun@ukr.net

УДК 005.334:005.336.6:338.1

Ковтун В. П. Репутационные риски предприятий рынка безалкогольных напитков Украины

Целью статьи является идентификация и исследование репутационных рисков предприятий рынка безалкогольных напитков Украины. Рассмотрено состояние развития украинского рынка безалкогольных напитков; определены крупнейшие производители безалкогольных напитков; идентифицированы репутационные рискообразующие факторы, влияющие на деятельность указанных предприятий; сформировано проблемное поле управления репутационными рисками предприятий – производителей безалкогольных напитков. Опыт функционирования украинских и зарубежных предприятий свидетельствует, что в современных жестких конкурентных рыночных условиях, где 70–80% рыночной стоимости предприятий приходится на нематериальные активы, именно репутационный риск приобретает стратегическое значение среди нефинансовых рисков и должен учитываться при выборе эффективной и безопасной стратегии предприятия. В условиях глобализации положительная репутация и завоеванное доверие акционеров, партнеров и клиентов довольно часто помогают предприятиям выжить, а эффективная работа по идентификации и минимизации репутационных рисков становится ключевым заданием для дальнейшего развития. Именно поэтому чрезвычайно актуальной проблемой предпринимательства и современного менеджмента становится повышение эффективности управления репутационными рисками.

Ключевые слова: репутационный риск предприятия, репутационные рискообразующие факторы, рынок безалкогольных напитков, управление репутационными рисками предприятия, подходы к управлению репутационными рисками.

Рис.: 1. Табл.: 2. Библ.: 11.

Ковтун Вита Петровна – соискатель, кафедра экономики предприятий, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03680, Украина)

E-mail: vitkovtun@ukr.net

UDC 005.334:005.336.6:338.1

Kovtun V. P. Reputation Risks of Enterprises in the Market of Non-Alcoholic Beverages in Ukraine

The article is aimed at identifying and studying reputation risks of enterprises in the market of non-alcoholic beverages in Ukraine. The status of development of Ukrainian market of non-alcoholic beverages has been considered; the largest producers of non-alcoholic beverages have been determined; factors contributing to reputation risks, which influence activities of these enterprises have been identified; problem field of management of reputation risks of enterprises – producers of non-alcoholic beverages has been formed. Experience of functioning of both Ukrainian and foreign companies shows that in the current hard competitive market conditions, where 70–80% of the market value of enterprises is accounted for intangible assets, reputation risk is the matter that acquires strategic significance among non-financial risks and should be considered in selecting efficient and secure strategy for an enterprise. In the context of globalization, positive reputation and gained confidence of shareholders, partners and clients quite often help businesses to survive, an effective work to identify and minimize reputation risks appears to be a key task for further development. Therefore, enhancing efficiency of management of reputation risks should become an extremely topical issue for entrepreneurship and current management.

Keywords: reputation risk of enterprise, factors contributing to reputation risks, market of non-alcoholic beverages, management of reputation risks of enterprise, approaches to managing reputation risks.

Fig.: 1. Tabl.: 2. Bibl.: 11.

Kovtun Vita P. – Applicant, Department of Economics of Enterprises, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: vitkovtun@ukr.net

Неминучою складовою частиною функціонування будь-якого сучасного підприємства є ризик, з яким воно стикається на різних етапах своєї діяльності при вирішенні як поточних, так і довгострокових завдань, пов'язаних з його виробничою, комерційною та іншою діяльністю. У 21 столітті одним з основних та найбільш значущих ризиків, що безпосередньо впливають на ефективне функціонування та рівень капіталізації підприємств, є репутаційний ризик, поява яко-

го обумовлена активним впливом на діяльність підприємства різних груп стейкхолдерів.

У сучасних жорстких висококонкурентних ринкових умовах досвід функціонування зарубіжних та українських підприємств свідчить, що саме репутаційний ризик набуває вагомого значення серед нефінансових ризиків, оскільки його ігнорування та недооцінка може призвести до негативних наслідків для підприємства.

Дослідження теоретичних і методичних аспектів управління репутаційними ризиками представлені в працях: Е. Гриффіна, А. Замана, Н. С. Костюченка, С. О. Пестрикова, Д. С. Евановича, В. В. Недоспасової, М. О. Коробко, Т. С. Ізної та інших.

Дослідженням проблем та тенденцій ринку безалкогольної продукції займаються чимало авторів, зокрема Н. В. Редько, А. О. Заїнчковський, І. О. Шаповалова, А. М. Кушніренко, Н. М. Обіюх, В. А. Голян, С. В. Фертюк, О. А. Круглова, М. Б. Цопа та інші. Однак питання впливу репутаційних ризиків на діяльність підприємств ринку безалкогольних напоїв досі залишається не вирішеним.

Незважаючи на особливу важливість і специфічність репутаційного ризику, ряд принципово важливих, суттєвих теоретичних і методичних питань управління даним ризиком досі не вирішено повною мірою, наукових праць, в яких комплексно і в повному обсязі досліджується проблема управління репутаційним ризиком, недостатньо, і комплекс питань, які потребують подальшої розробки, досить значний.

Особливо це актуально за сучасних умов господарювання. На сьогодні в структурі вартості підприємств питома вага нематеріальних активів складає близько 70–80%, а вплив репутаційного ризику на розвиток, функціонування та конкурентоспроможність українських виробників безалкогольних напоїв постійно зростає і посилюється в результаті постійного посилення конкурентної боротьби між підприємствами даної галузі. Тому виявлення ризикоутворюючих факторів репутації, які впливають на діяльність підприємств, зокрема, виробників безалкогольних напоїв (БАН) та формування проблемного поля наявних репутаційних ризикоутворюючих факторів не викликає жодних сумнівів та має враховуватися при виборі безпечної та ефективної стратегії підприємства.

Попри те, що репутаційні ризики підприємства належить до нематеріальних характеристик, їх вплив на економічні процеси, що протікають на підприємстві, не може залишатися поза увагою як науковців, так і практиків. Значущість вивчення цього впливу підтверджують такі положення.

По-перше, переваги підприємств, що ґрунтуються на використанні матеріальних ресурсів, є майже вичерпаними. Можливість економити такі ресурси, використовуючи ефект масштабу, підприємства вже практично втратили.

По-друге, посилення внаслідок глобалізації інтенсивності конкуренції, домінування інформаційних технологій, розширення інтелектуальних можливостей суспільства зумовлюють потребу підприємств в ідентифікації, вимірюванні (у т. ч. визначенні вартісної оцінки) та управлінні нематеріальними активами, які можуть бути джерелом надприбутків.

На наш погляд, репутаційний ризик – це ризик зниження довіри зацікавлених сторін, що посилюється при виявленні порушень, які, за очікуваннями сторін, відобразяться на їх економічних інтересах.

Рівень репутаційних ризиків залежить від напрямку діяльності підприємства та супутніх факторів: від тривалості ведення бізнесу, від стану виробництва та якості менеджменту, від інноваційної активності та становища на ринку, від соціальної позиції та орієнтованості на стратегічний розвиток та ін. [1]. Тому ідентифікація репутаційних ризиків українських виробників БАН потребує аналізу зазначеного ринку. Світову тенденцію серйозної стурбованості споживачів питаннями збереження молодості та здоров'я якнайкраще ілюструє український ринок безалкогольних напоїв.

Досліджуючи збутову діяльність підприємств, що займаються виробництвом безалкогольної продукції, маємо з'ясувати критерії віднесення напоїв до категорії безалкогольної продукції. У кожній країні критерії віднесення до безалкогольної продукції є різними. Так, у Великобританії до цієї категорії напоїв відносять солодкі газовані та негазовані напої, бутильовану воду, соки, а також розчинні напої. А в Росії ринок безалкогольних напоїв поділяють на три основні сегменти: мінеральна вода, соки, солодкі газовані напої на основі води та з вмістом цукру [2].

В Україні ж віднесення продукції до категорії «безалкогольні напої» здійснюється згідно з Державним класифікатором продукції та послуг (ДКПП). Згідно з ДКПП до безалкогольних напоїв належать: 1) води з доданням цукру, інших підсолоджувачів чи ароматизовані (зокрема мінеральні та газовані); 2) квас; 3) пиво безалкогольне (з умістом спирту до 0,5% об. од.); 4) напої безалкогольні, інші, без умісту молочного жиру [3]. Таким чином, до безалкогольних напоїв відносять напої з концентрацією спирту не більше 0,5%.

Згідно з даними Державної служби статистики, український ринок мінеральних вод та інших безалкогольних напоїв представлений 769 підприємствами [4, 5].

Впродовж кількох останніх років український ринок безалкогольних напоїв демонструє спад. Загальносвітова тенденція здорового способу життя знаходить своє відображення на ринку безалкогольних напоїв України. В останні роки споживання газованої води у світі знижується. Навіть у США, батьківщині солодкої води, у 2014 р. її роздрібні продажі впали на 2–2,5% у натуральному вираженні. У Канаді за останнє десятиліття виробництво знизилося на 30%. Загальносвітові тенденції не обійшли й Україну. Так, у середньому українець щорічно випиває близько 31 літра солодкої води, тоді як француз – 60 літрів, німець – 130 літрів, а в США і Мексиці цей показник і зовсім сягає 190 і 225 літрів на людину в рік відповідно [2, 6].

Структурний розподіл українського ринку БАН такий: 57% займає продукція мінеральної води, 38% – продукція газованої солодкої води, 5% – інші кислі напої (квас, соки, енергетичні напої, холодний чай) [7].

З 2011 по 2015 рр. у динаміці обсягу виробництва безалкогольних напоїв спостерігається чітка тенденція до спаду [5]. Так, у 2012 р. відносно 2011 р. темп зниження обсягу виробництва БАН склав 3%, а у 2013 р. відносно 2012 р. темп зниження досяг 12%. У 2014 р. відносно 2013 р. спостерігається незначне уповільнення спаду

обсягу виробництва солодкої газованої води (на 7%), а у 2015 р. темп скорочення показника досяг 2%. Таким чином, за період з 2011 по 2015 рр. обсяг виробництва солодкої газованої води на території України зменшився на 21% (рис. 1).

Так, висновки проведеного нами соціологічного дослідження, які представлені в *табл. 1*, чітко ілюструють необхідність врахування репутаційних ризикоутворюючих факторів при формуванні ефективної стратегії підприємства. Сила ризиків нанесення шкоди репутації

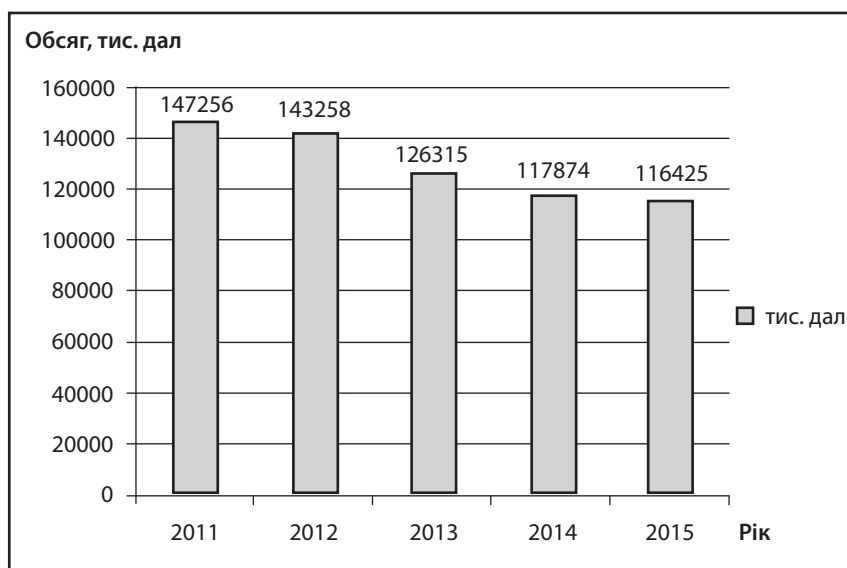

Рис. 1. Динаміка обсягів виробництва солодкої газованої води в Україні

На вітчизняному ринку безалкогольної продукції безсумнівними лідерами є такі підприємства: Кока-Кола Бевериджиз Україна (торгові марки: «Coca-Cola», «Sprite», «Fanta», «BonAqua», «Фруктайм», «Burn» тощо), українська дочірня компанія ПепсиКо – ТОВ «Сандора» (торгові марки: «Pepsi», «Pepsi-Light», «7UP», «Lipton Ice Tea», «Сандора», «Садочок» тощо), ЗАТ «Оболонь» (торгові марки: «Оранж», «Живчик», «Крем-Сода», «Дюшес», «Лайм», «Квас Богатирський справжній», «Джет вишня»), ЗАТ «Ерлан» (торгові марки: «Знаменівська», «Два океани», «Каліпсо», «Біола», «Квейк», «Smile», «Icy-Cola», «Холодний чай»). Станом на 2015 р. процентне співвідношення цих підприємств на ринку БАН виглядає таким чином: «Кока-Кола» утримує 31,9% ринку, «ПепсиКо» – 18,4% і «Оболонь» – 15,8% [7, 8, 9].

Аналізуючи ринок безалкогольних напоїв, ми дійшли висновку, що, незважаючи на негативну тенденцію зменшення обсягів виробництва та реалізації безалкогольної продукції в період з 2011 по 2015 рр., даний ринок має значні ресурси та перспективи для подальшого розвитку. Вагомим чинником впливу на діяльність підприємств ринку БАН є репутація підприємства. Насамперед, репутація впливає на рівень інвестиційної привабливості підприємства, на його конкурентоспроможність, на його фінансову стабільність, оскільки взаємовідносини підприємства з інвесторами, партнерами та споживачами залежать від ставлення останніх до підприємства. Тому ідентифікація та управління репутаційними ризиками підприємства має стати ключовим завданням українських виробників безалкогольної продукції.

підприємства визначається таким чином: 0 – не породжує ризиків, 10 – може породжувати значні репутаційні ризики. Середній бал визначається, виходячи з результатів опитування респондентів та виражає силу ризиків нанесення шкоди репутації підприємства.

З метою подальшого аналізу найбільш важливих аспектів розвитку підприємств з виробництва безалкогольної продукції сформуємо проблемне поле наявних репутаційних ризикоутворюючих факторів. При цьому будемо враховувати п'ять комплексних системних складових репутації підприємства, виокремлених за методикою журналу «Експерт»: етика у відносинах із зовнішніми партнерами; етика у відносинах з внутрішніми партнерами (корпоративне управління); ефективність менеджменту; якість продукції (послуг); репутація топ-менеджерів [10]. Дане проблемне поле представлено в *табл. 2*.

Не викликає жодних сумнівів, що всі бізнес-процеси на підприємстві супроводжує величезна кількість ризиків, які можуть збільшуватися, трансформуватися і призводити до різноманітних, часто згубних, наслідків. Але специфіка практично будь-якого ризику, у тому числі й репутаційного, полягає в тому, що ним можна управляти. Ефективне управління репутаційними ризиками є надзвичайно актуальною проблемою економіки підприємства. Разом з тим, більшість підприємств невірно підходить до репутації в цілому і ризиків для репутації зокрема. Вони схильні кидати всі сили на управління очевидними ризиками. На жаль, це вже не управління ризиком, а скоріше, управління кризою – реактивний підхід, коли заходи спрямовані на зменшення шкоди [11].

Таблиця 1

Сила ризиків нанесення шкоди репутації підприємства (за результатами соціологічного опитування)

№ з/п	Ризикоутворюючі фактори репутації	Середній бал	Вага фактора, %
1	Стратегія підприємства	7,5	9,3
2	Фінансовий стан підприємства	6,3	7,7
3	Взаємодія із ЗМІ	4,9	6,1
4	Неетична поведінка підприємства (його співробітників)	5,0	6,2
5	Неетична поведінка акціонерів	6,1	7,5
6	Надзвичайна подія, що порушує виробничий процес	6,2	7,6
7	Звинувачення підприємства в низькій якості або небезпечності продукції з боку зацікавлених аудиторій (мешканців, владних або контролюючих органів тощо)	7,0	8,7
8	Звинувачення підприємства в небезпечності процесу виробництва з боку зацікавлених аудиторій (мешканців, владних або контролюючих органів тощо)	9,0	11,1
9	Невиконання підприємством договірних зобов'язань	7,3	9,0
10	Неетична або неправомірна поведінка конкурентів	5,7	7,0
11	Інформаційна закритість	5,3	6,6
12	Відсутність або недостатній рівень довіри до підприємства з боку представників влади	5,4	6,7
13	Відсутність або недостатній рівень довіри до підприємства з боку представників населення	5,3	6,5
14	Інше	0,0	0,0
	УСЬОГО		100

Таблиця 2

Проблемне поле управління репутаційними ризиками підприємств по виробництву безалкогольних напоїв

№ з/п	Аспект	Проблема	Репутаційні ризикоутворюючі фактори
1	2	3	4
1	Етика у відносинах із зовнішніми партнерами	Агресивна податкова політика з боку фіскальних структур; недобросовісна конкуренція; закритість бізнесу	Невиконання підприємством договірних зобов'язань; неефективна взаємодія із ЗМІ; неетична/протиправна поведінка конкурентів; неетична/протиправна поведінка акціонерів; інформаційна закритість; відсутність або недостатній рівень довіри до підприємства з боку представників влади; відсутність або недостатній рівень довіри до підприємства з боку представників населення
2	Етика у відносинах із внутрішніми партнерами (корпоративне управління)	Відсутність принципів корпоративного управління в діяльності підприємства	Неетична поведінка підприємства (його працівників); нездатність підприємства залучати та утримувати персонал; відсутність або невиконання Кодексу корпоративної поведінки; низький рівень корпоративної культури; низький рівень соціальної відповідальності перед співробітниками
3	Ефективність менеджменту	Нездатність в умовах жорсткої цінової конкуренції дотримуватись всіх вимог; неефективні методи управління підприємством	Звинувачення підприємства в небезпечності процесу виробництва з боку зацікавлених аудиторій (мешканців, владних або контролюючих органів тощо); надзвичайна подія, що порушує виробничий процес; неефективна стратегія та нестійкий фінансовий стан підприємства
4	Якість продукції (послуг)	Погіршення якості продукції (послуг) внаслідок підвищення закупівельних цін у постачальників	Звернення до підприємства щодо низької якості або небезпечності його продукції з боку зацікавлених аудиторій

1	2	3	4
5	Репутація топ-менеджерів	Не в повному обсязі враховується значущість даного аспекту керівниками підприємств	Ділові якості, кваліфікації та імідж керівника не спрямовані на створення, підтримку та посилення репутації підприємства
6	Збільшення числа виробників БАН, зокрема «private label»	Посилення конкуренції на даному ринку	Непродуктивні високоризикові альянси і партнерства; неконкурентна та неетична поведінка підприємства – виробника БАН на ринку
7	Стихійне управління репутаційними ризиками через неусвідомленість їх значущості або невміння і незнання механізмів і принципів репутаційного ризик-менеджменту	Відсутність алгоритмів управління репутаційними ризиками	Відсутність стратегії управління репутаційними ризиками, що працює на попередження виникнення ризиків

Успіх в управлінні ризиком, особливо репутаційним, багато в чому залежить від вибору підходу до управління: реактивного чи проактивного. При реактивному підході до управління репутаційними ризиками, підприємство реагує на негативні для репутації наслідки постфактум, тому і адаптація підприємства до зовнішніх мінливих умов є низько ефективною, оскільки здійснюється лише при виникненні проблем, а не працює на випередження. При проактивному підході до управління репутаційними ризиками підприємство реалізує стратегію попередження виникнення ризиків, так званий усвідомлений підхід. Проактивний підхід до управління репутаційними ризиками дозволяє підприємству досягти вагомих цілей, які не обмежуються тільки репутаційними змінами, а стосуються діяльності всього підприємства.

ВИСНОВКИ

Негативна динаміка ринку БАН свідчить, що за ринкових умов господарювання сформована репутація, а також ефективна робота з ідентифікації та мінімізації репутаційних ризиків позитивно впливають на роботу підприємства в жорсткій конкурентній боротьбі. Формування і корекція репутації в складі нематеріальних активів підприємства в ідеалі має виглядати як постійний, планомірний процес управління репутацією і репутаційними ризиками (репутаційний менеджмент), що передбачає оцінку репутації і пов'язаних з нею ризиків, а також визначення стратегії ефективної роботи з репутаційними ризиками. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Заман А. Репутационный риск: управление в целях создания стоимости / Ариф Заман; пер. с англ. Ю. Кострубова. – М.: Олимп-Бизнес, 2008. – 394 с.
2. Інформаційно-аналітичне агентство «Союз-Інформ», маркетингові дослідження. Огляд ринку безалкогольних напоїв, 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.souz-inform.com.ua/index.php?language=ukr&menu=article/soft_drinks

3. Продукція переробної промисловості // Державний класифікатор продукції та послуг ДК 016:2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dkpp.rv.ua/index.php?level=11.07.19>

4. Виробництво мінеральних вод та інших безалкогольних напоїв // База даних порталу «Бізнес-гід» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://business-guide.com.ua/enterprises?q=&o=&v=180>

5. Виробництво основних видів промислової продукції за 2011-2014 роки // Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2006/pr/prm_ric/prm_ric_u/vov2005_u.html

6. Sugary drinks kill 184,000 a year through diabetes, heart disease and cancer // The Telegraph. – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.telegraph.co.uk/news/health/news/11707396/Sugary-drinks-kill-184000-a-year-through-diabetes-heart-disease-and-cancer.html>

7. Анализ рынка безалкогольных напитков в Украине, 2015 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://koloro.ua/blog/issledovaniya/Analiz-runka-BAN_v_Ukraine.html

8. Анализ рынка безалкогольных напитков в Украине, 2015 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mayak.zp.ua/review-analysis/2468-analiz-rynka-bezalkogolnykh-napitkov-v-ukraine>

9. Исследование рынка минеральной воды в Украине компанией «ТНС Украина» // Маркетинговые исследования в Украине. – 2011. – № 4. – С. 78–88.

10. Соломанидина Т. Деловая репутация как одно из важнейших преимуществ компании [Електронний ресурс] / Т. Соломанидина, С. Резонтов, В. Новик // Управление персоналом. – 2005. – № 3. – Режим доступу : <http://www.top-personal.ru/issue.html?379>

11. Ковтун В. П. Систематизация основных методов и подходов до управления репутаційними ризиками підприємства / В. П. Ковтун // Стратегія економічного розвитку України : зб. наук. праць. – К. : КНЕУ, 2015. – Вип. 37. – С. 175–182.

Науковий керівник – Репіна І. М., доктор економічних наук, професор кафедри економіки підприємств ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана

REFERENCES

“Analiz rynku bezalkogolnykh napitkov v Ukraine, 2015 r.” [Analysis of the soft drinks market in Ukraine, 2015]. http://koloro.ua/blog/issledovaniya/Analiz-runka-BAN_v_Ukraine.html

"Analiz rynku bezalkogolnykh napitkov v Ukraine, 2015 r." [Analysis of the soft drinks market in Ukraine, 2015]. <http://www.mayak.zp.ua/review-analysis/2468-analiz-rynka-bezalkogolnykh-napitkov-v-ukraine>

"Delovaya reputatsiya kak odno iz vazhneyshikh preimushchestv kompanii" [Business reputation as one of the major advantages of the company]. *Ekspert-Ural*, no. 45, 47 (2011).

"Informatsiino-analitychne ahentstvo «Soyuz-Inform», marketingovy doslidzhennia. Ohliad rynku bezalkogolnykh napoiv, 2011 r." [Information-analytical Agency "Soyuz-inform", marketing research. Overview of the soft drinks market, 2011]. http://www.souz-inform.com.ua/index.php?language=ukr&menu=article/soft_drinks

"Issledovaniye rynku mineralnoy vody v Ukraine kompaniyei «TNS Ukraina»" [Market research of mineral water in Ukraine by company "TNS Ukraine"]. *Marketingovyye issledovaniya v Ukraine*, no. 4 (2011): 78-88.

Kovtun, V. P. "Systematyzatsiia osnovnykh metodiv ta pidkhodiv do upravlinnia reputatsiinykh ryzykamy pidpriemstva"

[Systematization of the main methods and approaches to the management of reputational risks of a company]. *Stratehiia ekonomichnoho rozvytku Ukrainy*, no. 37 (2015): 175-182.

"Produktsiia pererobnoi promyslovosti" [Products processing industry]. <http://dkpp.rv.ua/index.php?level=11.07.19>

"Sugary drinks kill 184,000 a year through diabetes, heart disease and cancer" The Telegraph. <http://www.telegraph.co.uk/news/health/news/11707396/Sugary-drinks-kill-184000-a-year-through-diabetes-heart-disease-and-cancer.html>

"Vyrobnytstvo osnovnykh vydiv promyslovoi produktsii za 2011-2014 roky" [Production of main industrial products in 2011-2014]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2006/pr/prm_ric/prm_ric_u/vov2005_u.html

"Vyrobnytstvo mineralnykh vod ta inshykh bezalkogolnykh napoiv" [Production of mineral waters and other soft drinks]. Baza danykh portalu «Biznes-hid». <http://business-guide.com.ua/enterprises?q=&o=&v=180>

Zaman, A. *Reputatsionnyy risk: upravleniye v tselyakh sozdaniya stoimosti* [Reputational risk: in order to create value]. Moscow: Olimp-Biznes, 2008.